

Za skutečnou transformaci

Jiří Schwarz

Výběr z článků, komentářů a rozhovorů

Votobia, 2004

Liberální institut, 2023

ISBN: 80-7220-199-9

Obsah

Předmluva.....	6
1 Ekonomická transformace.....	7
1.1 Vize F. A. Hayeka a situace ve střední Evropě	7
1.2 Transformace postkomunistických ekonomik na příkladu Československa	8
1.3 Reformu už máme za sebou, anebo jsme „pouze“ překročili Rubikon?	11
1.4 Stabilizační a ozdravný program vládní koalice nepomůže ke zlepšení hospodářské situace České republiky	12
1.5 České hospodářství a ekonomický růst.....	13
1.6 Reforma na Novém Zélandu: příklad hodný následování.....	14
1.7 Nadále v půli cesty	16
1.8 Zapomenutá ekonomická transformace	19
1.9 Deset let ekonomické transformace	22
1.10 Je ekonomické oživení důvodem k optimismu?	25
1.11 Transformace, reforma a třetí cesta.....	28
1.12 Slovenská reforma a české doladování.....	45
2 Privatizace.....	48
2.1 Zestátnění není alternativou špatně privatizovaných podniků	48
2.2 Při dokončování privatizace nelze zásadně měnit její filosofii	49
2.3 O některých rizicích privatizace v pojetí sociálně demokratické vlády.....	51
2.4 Česká cesta opět na pořadu dne.....	52
3 Restrukturalizace firem a ochrana trhu	54
3.1 Škoda-Volkswagen: Jaký příklad pro cestu do Evropy?	54
3.2 Bojíme se zahraničních investic?.....	55
3.3 Pozor, přistáváme „na zemi“ aneb nezdařený sňatek	57
3.4 Česká ekonomika nepotřebuje větší ochranu domácího trhu	58
3.5 K novele zákona o konkursu a vyrovnání	60
3.6 Revitalizační plán.....	60
3.7 Pravda o Zetoru.....	61
3.8 Václav Žák je mystifikátor	62
3.9 Problémové firmy v českém hospodářství.....	63
3.10 Malé a střední podniky: diskriminace a podpora.....	67
3.11 O průmyslových zónách	68
4 Transformace zemědělství.....	70

4.1	Ne zelené naftě!.....	70
4.2	Společná zemědělská politika.....	71
4.3	Zemědělství v EU nemůže být naším vzorem.....	71
5	Na cestě ke kapitálovému trhu.....	73
5.1	Jsme realisté nebo škarohlídi?.....	73
5.2	Půjčky! Půjčky. Půjčky?.....	74
5.3	S fondem nebo sami?.....	75
5.4	Nekorektní způsoby fondů.....	76
5.5	Mám investovat do podniku, kde jsem zaměstnán?.....	76
5.6	Burza cenných papírů a RM-systém v prvním roce své činnosti.....	78
5.7	Odstraní Úřad pro cenné papíry neuduhy našeho kapitálového trhu?.....	80
5.8	Regulace kapitálového trhu nebo trhu s cennými papíry?.....	82
5.9	Jaký kapitálový trh Česká republika potřebuje?.....	84
5.10	Unipetrol a diletantismus některých makléřů.....	84
5.11	K regulaci kapitálového trhu.....	86
5.12	Státní podíly a český kapitálový trh.....	88
5.13	Několik poznámek ke kolektivnímu investování v České republice.....	89
6	K měnové politice a finančním institucím.....	95
6.1	Pereme špinavé peníze.....	95
6.2	Fejeton o tunelování jako sportovní disciplíně.....	96
6.3	Prorůstová politika zvýší inflaci.....	96
6.4	O České národní bance.....	98
6.5	Mezinárodní měnový fond: změna nebo konec!.....	99
6.6	O Mezinárodním měnovém fondu.....	101
6.7	Banka a stát.....	102
6.8	Mezinárodní měnový fond provozuje morální hazard.....	103
6.9	Maximalizace nezávislosti ČNB nemůže být cílem.....	109
6.10	Česká republika a euro.....	112
6.11	O našich bankách.....	113
7	K fiskální politice.....	114
7.1	O státním dluhu.....	114
7.2	Schodkový rozpočet nás nezachrání.....	114
7.3	Stát v hospodářství aneb ruka v cizí kapse.....	115
7.4	Státní rozpočet a opoziční smlouva.....	118

7.5	Zvyšovat daně je v naší situaci nemravné a ekonomicky chybné	122
7.6	Státní rozpočet a princip dělby moci	123
7.7	7. červen 2001 – Den daňové svobody v ČR.....	125
7.8	Rozpočtové provizorium jako obchod	126
7.9	Vyšší daně v cestovním ruchu nepřinesou nic pozitivního.....	127
7.10	Zadlužená města a obce	127
8	Trh práce	129
8.1	Komentář ke zvýšení minimální mzdy	129
8.2	Současná výše minimální mzdy není brzdou aktivní politiky zaměstnanosti	130
8.3	Navrhované zkrácení pracovní doby nepřispěje k tvorbě nových pracovních příležitostí	132
9	Trh s bydlením.....	134
9.1	Nájemní bydlení jako součást trhu s bydlením.....	134
9.2	O investicích do nemovitostí.....	137
10	Reforma zdravotnictví.....	140
10.1	České zdravotnictví	140
10.2	Vypouštění balónků.....	144
11	Církev a stát	146
11.1	K úpravě finančních vztahů církvi a státu.....	146
11.2	Církev a stát – kdo na koho doplácí?	147
11.3	Církev – nedospělé děti?	148
12	K domácí politice	151
12.1	Totalitními zbraněmi do boje za demokracii.....	151
12.2	Hospodářský liberalismus je minulostí, ať žije komunistická budoucnost!.....	152
12.3	Konservatismus není kompatibilní s marxismem	154
12.4	Tunelování politických stran	156
12.5	Trhy generují mravnost.....	157
12.6	Dost bylo liberalismu!? ... aneb etatismus za to může.	159
12.7	Kritický pohled na Mertlíkův projekt revitalizace.....	161
12.8	Glosa k růstu počtu státních úředníků.....	162
12.9	Žeňte politiky od televizního vysílání!	162
12.10	Diletantská kritika aneb vlastní dehonestace.....	164
12.11	Korupce soukromá a politická	166
12.12	K vládnímu programu 2002	169

12.13	Zakladatel světového populismu by měl radost.....	170
12.14	Předvolební a povolební populismus	171

Předmluva

Vážený čtenáři,

vzal jste do rukou mou druhou knihu, která obsahuje články, komentáře a rozhovory z let 1989–2004, které byly většinou zveřejněny v novinách a v odborných časopisech. Všem zveřejněným textům je společné obecné téma – transformace české společnosti a hospodářství. Jednotlivé texty jsou řazeny chronologicky v rámci tematických kapitol. Obsah a názvy jednotlivých kapitol jsou dány problémy, jimiž jsem se v určitých obdobích zabýval odborně, ale také jako občan. Mé názory a návrhy na řešení ekonomických a politických problémů byly vždy testovány situací a problémy mých spoluobčanů ze severovýchodu Moravy a nejvíce z Novojičínska. Proto je na obálce knihy tato, mně zvláště blízká oblast zvýrazněna.

Transformace české společnosti a hospodářství po listopadu 1989 způsobila v Moravskoslezském kraji větší problémy než v jiných částech naší republiky. Jsem přesvědčen, že kdyby se mnohé věci dělaly jinak, nemuselo tomu tak být. Jak se měly dělat, se pokouším ve svých dobových kritických člancích ukazovat.

Za pomoc při vyhledávání a třídění textu děkuji Heleně Havránkové, Petře Bekové a Michalu Žákovi.

Pohodu k inspirativnímu čtení Vám přeje

Jiří Schwarz

V Novém Jičíně 21. září 2004

1 Ekonomická transformace

1.1 Vize F. A. Hayeka a situace ve střední Evropě

Ve světle současného vývoje v tzv. socialistických zemích je velmi zajímavé a inspirativní studovat Hayekovu vizi kolektivistického státu. Jeho myšlenky uzrávaly ve 30. a 40. letech v dílech: Cesta do otroctví (1944) a Kontrarevoluce vědy (1952) a dále například v jeho poslední knize Osudová nadutost – omyly socialismu (1988).

Problém informací

Hayek kritizoval centrální plánování a jeho ambici vědomě organizovat společenské zdroje k dosažení zvláštních cílů specifickým způsobem. Problémem je, že informace používané plánovacím centrem nemohou být platné, a to nejen proto, že jsou často zpožděny, ale protože závisí na arbitrárních hodnoceních monopolistických firem a arbitrárních učení lidských potřeb plánovacím centrem.

Iracionální řád

V tomto iracionálním hospodářském řádu se firmy chovají racionálně. Pokoušejí se maximalizovat své vstupy a minimalizovat jim předepsané výstupy. Na druhé straně státem plánovaná úroveň spotřeby, úspor, investic, růstu atd. neodpovídá reálným potřebám členů společnosti a jsou v rozporu se záměry a zájmy jednotlivých členů společnosti. Z těchto důvodů nelze plány v tzv. socialistických zemích uskutečnit.

Oproti tomu je liberální společnost nejracionálnější systém, který umožňuje různým jednotlivcům uskutečňovat své vlastní cíle. Dochází k maximálnímu využití vědomostí a individuálních motivací. Taková společnost je založena na abstraktních pravidlech, která umožňují jednotlivcům koordinovat své záměry.

Kritika Keynesa

Hayek také kritizoval teorii Johna Maynarda Keynesa. Vládní zásahy do fungování trhu řeší problémy pouze krátkodobě. Z dlouhodobého hlediska jsou škodlivé. To vysvětluje krizi keynesiánské ekonomie od začátku 70. let a návrat k neoklasice a klasickému liberalismu.

Žádný tržní mechanismus

V tzv. socialistických zemích nemůže fungovat tržní mechanismus, protože neexistuje trh kapitálu a práce a ostatní ceny stanovuje stát. Hlavní charakteristikou tzv. socialistických ekonomik je nedostatek. Stínová ekonomika se rozvíjí paralelně s oficiálním hospodářstvím.

Na legálním trhu se zvyšují ceny díky pseudoinovacím. „Nová“ zboží se mimo ceny téměř neliší od starých. Z tohoto důvodu dochází v zemích, jako je Československo, ke skryté inflaci, která je vyšší než uvádějí oficiální statistiky.

Absence trhu práce má významné dopady nejen na ekonomickou efektivnost, ale také na individuální morálku. Právo na práci a povinnost pracovat jsou obsaženy v ústavách všech tzv. socialistických zemí. V důsledku toho by nemělo docházet k nezaměstnanosti. Ve skutečnosti však dochází k latentní nezaměstnanosti ve formě omezeného nebo neefektivního využívání pracovní doby. Důsledky pro veličinu národního důchodu jsou totožné, jako by byla nezaměstnanost.

Morální důsledky

Společenské morální důsledky jsou horší, protože lidé dostávají peníze za práci, kterou nikdy neudělali. Nevykonaná, avšak zaplacená práce způsobuje, že poptávka je vyšší než nabídka. V důsledku toho narůstají ve společnosti fronty a ve všech oblastech ji zachvacuje korupce. Hlavním úkolem pro tzv. socialistické země by mělo být osvobození jednotlivce. K tomu je zapotřebí prosadit intelektuální svobodu a vládu zákona. Dále je nezbytné ustanovit nedotknutelná vlastnická práva. Toho všeho nelze dosáhnout bez liberalizace našeho politického a hospodářského systému. Tím dojde k podání důkazu o platnosti Hayekovy vize.

Napsáno společně s Miroslavem Ševčíkem v září 1989 na semináři Europe & Liberty ve francouzském Chambon – sur – Lignon a zkráceně vydáno ve čtvrtletníku European Network, Newsletter, vydávaného IHS Europe, zima 1990.

1.2 Transformace postkomunistických ekonomik na příkladu Československa

Zhodnocení současné hospodářské situace

Ve srovnání s jinými východoevropskými zeměmi, které se rychle posouvají k tržnímu hospodářství, existuje na straně Československa několik výhod, stejně jako nevýhod. Zaostáváme za svými sousedy z Polska a Maďarska např. v rozvoji trhu. To nám naopak nabízí příležitost poučit se z jejich chyb a vyhnout se léčkám, na něž narazili. V Československu neexistuje velký rozdíl mezi agregovanou poptávkou a agregovanou nabídkou, což odráží naši dlouhodobou spíše restriktivní měnovou politiku. Ve srovnání s Polskem nebo Maďarskem nemusíme zatím čelit problémům s rozpočtovými deficity. Naše hospodářská úroveň je relativně vysoká, a to jak díky průmyslové tradici, tak vysoké úrovni vzdělání a dovedností našich obyvatel.

Liberální koncepce transformace směrem k tržní ekonomice

Náš liberální přístup klade důraz na systémové změny v průběhu procesu transformace. Odmítáme konzervativní přístup, který požaduje změny ve struktuře hospodářství, které by měly předcházet systémovým změnám. Takovýto konzervativní přístup je pouze jiným názvem pro starý systém centralizovaného provádění strukturálních změn ve vztahu k alokaci zdrojů. Principiálně souhlasíme s vládním Scénářem hospodářské reformy, ale z našeho hlediska nejde tak daleko, jak by mohl, a ponechává prostor pro dezinterpretaci a vnášení idejí reformního socialismu. V souladu s vládním Scénářem jsou pilíři reformy následující opatření:

- privatizace
- liberalizace zahraničního obchodu
- cenová liberalizace
- restriktivní měnová a rozpočtová politika.

Privatizace

Tento problém je nezbytné interpretovat jako proces vyžadující několik postupných kroků:

1. reprivatizace a restituce
2. malá privatizace
3. velká privatizace

Ad 1. Reprivatizace

Podporujeme rychlou reprivatizaci majetku uchváceného komunistickými vládami od roku 1948. Jsme si vědomi, že nemohou být zcela odčiněny škody způsobené jednotlivcům, avšak reprivatizace se pokouší alespoň o zmenšení škod způsobených minulým režimem.

Ad 2. Malá privatizace

V průběhu privatizace státních podniků prosazujeme, aby každý občan Československa měl rovné podmínky pro nabytí privatizovaného majetku. Stavíme se proti jakýmkoli privilegiím vyplývajících ze zaměstnání v určitém podniku. Jsme přesvědčeni, že zaměstnanci státních podniků nemají žádný specifický vztah k majetku podniku, kde jsou zaměstnáni, a proto si nezaslouží žádná privilegia. Tzn. že zaměstnání v určitém podniku negarantuje těmto zaměstnancům jakákoli vlastnická práva k tomuto podniku.

Ad 3. Velká privatizace

Klíčovým bodem transformace českého hospodářství je odstátnění ekonomiky. Jsme přesvědčeni o nezbytnosti privatizace všech státem vlastněných podniků a stanovení jednoznačného a nezpochybnitelného časového limitu tohoto procesu. Odmítáme jakoukoliv relativizaci časového omezení tohoto procesu, stejně jako zdůrazňování jeho specifik. Základy tohoto procesu by měly být dány novým obchodním zákoníkem, který by měl vzniknout do jednoho roku. Součástí velké privatizace by měla být kupónová privatizace, jejímž obsahem je výměna kupónů v držení obyvatel za podíly v akciových společnostech v průběhu jejich privatizace, které pak mohou být buď dále drženy, nebo směněny za peníze. Domníváme se, že privatizační kupóny by měly být obchodovatelné. Kupónovou privatizaci považujeme za jedinou metodu, která odpovídá následujícím kritériím:

- a) privatizační proces musí proběhnout rychle
- b) každý československý občan musí mít rovné podmínky se tohoto procesu zúčastnit
- c) privatizační metody by neměly být manipulovatelné a zneužitelné byrokratickými strukturami, které usilují o zachování svých pozic
- d) privatizační metody musí představovat základ pro vytváření vhodného prostředí pro soukromé hospodářské rozhodování a svobodu.
- e) privatizační metody musí vést k vytvoření spontánních kapitálových trhů, které budou vytvářet tlak na svou institucionalizaci.

Jedinou výjimkou by měl být tzv. veřejný sektor, např. telekomunikace, železnice, zdravotnictví, školství atd., i když jsme proti jakýmkoli omezením pro jednotlivce nebo firmy, aby mohli podnikatelsky vstupovat do těchto odvětví. Odmítáme státní monopol v sektoru veřejných služeb.

Určitým problémem kupónové privatizace je účast zahraničního kapitálu. Tato metoda vylučuje zahraniční kapitál v první privatizační fázi, ale umožňuje cizincům nakupovat akciové podíly od českých občanů. Tím dojde ke vstupu cizích měn do našeho hospodářství. Nepředpokládáme, že to povede k výprodeji národního bohatství, protože každý občan České republiky bude řešit problém svobodné volby mezi tokem budoucích výnosů z vlastnictví akcií a jejich bezprostřední tržní cenou. Tato metoda poskytuje každému stejnou příležitost si zabezpečit příjem ve formě budoucích výnosů, což může být významné z důvodu očekávaného růstu nezaměstnanosti.

Zřetelně se stavíme proti privatizaci formou zaměstnaneckých akcií. Tato metoda by umožnila pouze zaměstnancům některých firem mít výnos z privatizace těchto firem a z vlastnictví jejich akcií. Z toho by měli prospěch jenom lidé, kteří jsou náhodou zaměstnání v efektivních podnicích, i když nijak nezbytně nemuseli přispět k jejich efektivnosti. Současné stanovy státních podniků se příliš nezabývají jejich zaměstnanci. Je to důsledek bývalého centralizovaného rozhodování o státních investicích.

Z ekonomického hlediska zaměstnanci nejsou zvláště zainteresováni na dlouhodobém zisku podniku a preferují své krátkodobé zájmy. Za této situace byl tlak na rozdělování zisku mezi zaměstnance oproti jeho reinvestování, což by zvyšovalo riziko bankrotu.

Liberalizace zahraničního obchodu

Neexistence tržních cen bránila Československu v plnější účasti v zahraničním obchodě. Liberalizace zahraničního obchodu předpokládá cenovou liberalizaci a naopak. Stavíme se proti návrhům, že směnitelná československá koruna je předpokladem pro směnitelnost našeho zboží. Naopak naše zboží se stane směnitelným v podmínkách konkurence, která si vynutí zavedení konvertibilní měny.

Stanovení měnového kurzu by mělo být založeno na tržním základě. Jestliže dolar bude značně podhodnocen vůči koruně, bude se československá platební bilance muset vyrovnávat s velkou zátěží. Například, když poroste cena ropy, náš zahraniční dluh se nepřiměřeně zvýší. Slabý dolar by podporoval neefektivní strukturu naší ekonomiky a vyvolával by rostoucí nezaměstnanost. Silný dolar by naopak silně ovlivňoval dovoz energie a surovin a napomáhal by konzervaci našich podniků. Takový měnový kurz by podporoval naše vývozce a vedl by k realokaci zdrojů z energeticky a surovinově náročných odvětví do pracovně náročných odvětví. Pro dosažení celkové ekonomické stability jsou potřebné intervence centrální banky na udržení stabilního měnového kurzu, avšak pouze během křehkého transformačního období. Pro toto období se přikláníme se k navázání české koruny na německou marku a stanovení jejich pevného směnného kurzu. Po dosažení hospodářské stability bude pro českou ekonomiku vhodný plovoucí měnový kurs.

Cenová liberalizace

Pro českou ekonomiku považujeme všeobecnou a hlubokou cenovou liberalizaci za nezbytnou a odmítáme cenovou regulaci pro jakákoliv zboží a služby. Jedinou regulaci, kterou považuje dočasně za oprávněnou je regulace mezd ve státních podnicích. Cenová liberalizace by měla proběhnout v podmínkách měnové restriktce založené na omezeném růstu peněžní zásoby. Tím zůstane pod kontrolou kupní síla a poptávka. To zabrání rozvinutí inflační spirály.

Restriktivní měnová a rozpočtová politika

Fiskální politika vedoucí k rozpočtovému přebytku je oprávněná a omezení růstu peněžní zásoby je v našich podmínkách vhodnou protiinflační politikou. V tomto smyslu máme výhodu oproti Polsku a Maďarsku. Neinflační hospodářské prostředí urychlí transformaci k tržnímu hospodářství, zlepší podmínky pro privatizaci, zvýší úspory a tvorbu domácího kapitálu.

Zároveň bychom měli očekávat, že s prvními projevy rostoucí nezaměstnanosti, s výskytem prvních bankrotů a dalších negativních společenských jevů se odbory, různé zájmové skupiny a lobbisté budou pokoušet přesvědčovat vládu, aby opustila měnovou a rozpočtovou restriktci. Jestliže vláda podlehne těmto tlakům, poroste inflace a státní dluh a rychlá transformace

směrem k tržní ekonomice bude ohrožena. Z tohoto důvodu doporučujeme, aby federální shromáždění přijalo zákon o pravidlech rozpočtového chování vlády a zákon o měnovém chování centrální banky, konkrétně o růstu peněžní zásoby. Oba tyto zákony by měly ochránit vládu a její instituce od okolního tlaku. Zcela odmítáme názor, že restriktivní politika automaticky plodí expanzivní politiku. To, co naše hospodářství potřebuje, je efektivnější alokace zdrojů a posílení motivací na straně nabídky, což povede k posílení pracovní etiky, podnikavosti a růstu úspor. Nemůžeme potřebovat nezdravý ekonomický růst prostřednictvím stimulace poptávky.

Sociální politika

Ztotožňujeme se s názorem, že růst individuálního bohatství je základem bohatství a blahobytu národa. Odmítáme falešnou myšlenku sociální spravedlnosti, která ospravedlňuje mohutný přesun aktiv od těch, kteří se podílejí na tvorbě bohatství k těm, kteří se nepodílejí.

Z tohoto důvodu podporujeme vládní návrh daňové reformy, který by měl zjednodušit daňový systém a přizpůsobit jej podmínkám tržní ekonomiky. Tato reforma musí být postavena na snížení daňových sazeb, a to jak daně z příjmu fyzických osob, tak daně z příjmu právnických osob. Snížení daňových sazeb musí být doprovázeno odpovídajícím snížením vládních výdajů včetně výdajů na sociální programy. Podporujeme systém, v němž je jednotlivec veden k odpovědnosti za svůj život oproti systému státního paternalismu. Proto se zásadně stavíme proti svůdným populistickým politikám zvyšujícím vládní výdaje ve jménu tzv. všeobecného společenského prospěchu.

Napsáno společně s Robertem Holmanem a Miroslavem Ševčíkem pod názvem „Liberální koncept radikální ekonomické transformace“ a ve zkrácené podobě vydáno v The Columbia Journal of World Business, ročník XXV, číslo 4, zima 1990.

1.3 Reformu už máme za sebou, anebo jsme „pouze“ překročili Rubikon?

Prohlášení Václava Klause o ukončení hospodářské reformy lze v dobrém smyslu chápat jako snahu vzbudit dojem, že převratné a neočekávané změny, které doprovázejí téměř každou hospodářskou reformu, jsou již za námi. Předpokládejme, že premiér použil termín hospodářská reforma ve smyslu ekonomické transformace. Pokud ne, tak jeho sdělení bylo jen slovní hříčkou, nad jejímž obsahem lze jen spekulovat.

Toto prohlášení bude mít jistě jiný dopad doma, než v zahraničí. Překonání období podstatných politických a ekonomických změn bývá dobrým signálem pro zahraniční investory, aby se neobávali o osud svých investic, neboť je umísťují do politicky i ekonomicky stabilního prostředí. Očekávaným důsledkem by mohl být růst zahraničních investic v naší zemi, o který vláda i podniková sféra usilují. Bylo-li toto prohlášení určeno domácím publiku, tak se jeví ve srovnání s realitou poněkud nadsazené. Stále jsme ještě nedosáhli takové úrovně, abychom naše hospodářství mohli nazvat standardní tržní ekonomikou, což bylo nepochybně cílem transformace.

Úloha státu a vlády v hospodářství České republiky je stále nadstandardně vysoká, o čemž svědčí podíl hrubého domácího produktu vytvořeného státním sektorem. Teprve stojíme před druhou vlnou kuponové privatizace, před privatizací bytového fondu.

Dosud nemáme volně směnitelnou měnu, což se v tržních ekonomikách považuje za standard. Před zásadními kroky transformace stojí zemědělství, školství, zdravotnictví i sociální sféra, které se dosud více podobají naší socialistické minulosti než stavu a fungování těchto sfér ve standardní tržní ekonomice. O decentralizaci státní správy se stále pouze hovoří.

Lze soudit, že naši současné hospodářské situaci více sedí premiérova věta o překročení Rubikonu, jejímž obsahem však není nic více, než že jsme dnes v situaci, z níž není možný legální návrat k předlistopadovým poměrům. To však vůbec není málo a je to předmětem domácího uznání a velkého mezinárodního obdivu. Nicméně dnes není doba pro silná slova, ale pro silné činy, z nichž některé nám vláda dluží. Pro silná slova je do voleb ještě dost času.

Napsáno společně s Miroslavem Ševčíkem a zveřejněno v ZN novinách 21. října 1993.

1.4 Stabilizační a ozdravný program vládní koalice nepomůže ke zlepšení hospodářské situace České republiky

K tomuto stanovisku mám několik důvodů. Jsem skutečně zaražen tím, jak byl tento superbaliček formulován, tím, že vynechal to pozitivní, co bylo obsaženo v původním balíčku. Na mysli mám především dokončení privatizace. To je věc, která mě překvapuje.

Druhou věcí, která mně doslova vyrazí dech, je, že v původním balíčku se hovoří o měnové expanzi a v tomto superbaličku najednou o měnové restrikcii. Nevím, jak je možné za šest týdnů v tak závažné otázce přijít se zcela protikladným stanoviskem. Podle mne, pokud vláda vůbec připustí diskusi o nějakých dovozních přírážkách, o nějakých tarifech či clech v systému, tak je to jiná vláda. V každém případě by to byla diskuse, která nejde dohromady s procesem reformy.

Pokud se nebude nadále zdůrazňovat dokončení privatizace a její urychlení, a vláda tímto superbaličkem tuto strategii patrně opouští, tak dojde k dlouhodobému poklesu. Vzhledem k tomu, že v nadcházejícím období, mluvíme o období tří až čtyř let, nedosáhneme sedmiprocentního růstu hrubého domácího produktu ročně, tak nebudeme země Evropské unie dotahovat, co se týká výkonnosti, ale budeme za nimi zaostávat. O tom jsem přesvědčen.

Dokazuje to také index ekonomické svobody, který náš institut publikoval minulý týden. V tomto indexu jsme na 62. místě. Nejsme přitom vůbec nejlepší z exkomunistických zemí, vždyť před námi je Estonsko a Litva, za námi potom velmi těsně Slovensko, Polsko, Maďarsko. Existuje vzájemná závislost mezi mírou ekonomické svobody a tempem hospodářského růstu. Čím vyšší je míra ekonomické svobody, tím vyšší je růst. Jsou známy dvacet let dlouhé časové řady, které dokazují, že tato závislost je skutečně přesná.

Obávám se, že tyto balíčky, superbaličky nebo balíky nevedou k větší ekonomické svobodě. Vedou naopak k utužení regulace. Co mě na tomto balíčku opravdu straší, je fakt, že vláda již nechce regulační prostředí pouze vytvářet, ale ona chce sama prostřednictvím centrální banky začít hospodářství regulovat. V tomto směru mám na mysli zmínku o využití devizového zákona k posilování měny. To není cesta. Vláda nám již ukázala, že to neumí, když před několika týdny řekla, že chce měnovou expanzi a teď volá po měnové restrikcii.

Vláda občanům před šesti týdny neřekla pravdu. Domnívám se však, že je to patrně výsledek skutečnosti, že kabinet neumí analyzovat, k čemu v ekonomice skutečně dochází, neumí analyzovat, k čemu dochází v mikrosféře. Dokonce není schopna rozluštit, co se děje především

ve státních, částečně privatizovaných podnicích. A už vůbec nedokáže předpovědět, co se stane s takzvanou privátní sférou, která ale vůbec není soukromá. Opět si uvědomme, že velká část těchto soukromých společností je vlastněna prostřednictvím investičních a podílových fondů, kontrolovaných investičními společnostmi stoprocentně vlastněnými kvazistátními bankami. Jak chcete hovořit o soukromých společnostech, to je nesmysl.

Nedokážeme dnes předvídat, co se s těmito podniky stane. Nevíme, jak se budou chovat bankovní úředníci, kteří sedí v představenstvech. Oni jsou těmi, kdo tlačí podniky do úvěrů, těmi, kdo vytváří měkké úvěrové prostředí. To všechno vláda nedokázala správně vyhodnotit a včas říci nahlas.

Vyšlo v časopisu Ekonom č. 23/97.

1.5 České hospodářství a ekonomický růst

Jsem přesvědčen, že českému hospodářství v krátkém, středním ba ani v delším časovém horizontu tři až čtyři let nehrozí ekonomický růst, který by převyšoval úroveň 7 % ročně. Pouze takové tempo růstu našeho hospodářství může z České republiky učinit evropského tygra podobného těm asijským (Hong-Kong, Jižní Korea, Singapur, Malajsie, a další) a dotáhnout výkonnost naší ekonomiky na průměrnou úroveň hospodářství zemí Evropské unie za 15 až 20 let.

Své přesvědčení určitě nestavím na současných problémech české ekonomiky ústících do vládní Korekce hospodářské politiky či opozičnímu Opatření k prevenci krize ekonomiky ČR, i když důsledky případné aplikace obou opatření by byly pro dlouhodobý ekonomický růst brzdou. Sociálně demokratická alternativa nabízející větší účast vlády v hospodářství by zpomalila náš dlouhodobý růst daleko více. Své argumenty opírám o nejnovější index ekonomické svobody, vytvořený kanadským Fraser Institutem, který byl v uplynulých dnech publikován. Index je sestaven podle údajů Mezinárodního měnového fondu a národních statistických úřadů pro 115 zemí světa. Ekonomická svoboda znamená možnost osobní volby, svobodu směny a ochranu soukromého vlastnictví. Index se skládá ze čtyř částí: měna a inflace, vládní zásahy a regulace, rozpočtové příjmy a diskriminační zdanění, omezení mezinárodní směny. Česká republika se v celkovém pořadí nachází na 62. místě, Maďarsko na 63., Slovensko na 66. a Polsko na 81. místě. Z exkomunistických zemí se před střeoevropskými zeměmi zařadily Estonsko na 52. místě a Litva na 55. místě. Možná, že Vás překvapuje jejich lepší umístění než je naše. Vysvětlení lze nalézt v analýze jednotlivých položek indexu ekonomické svobody. Zjistíme, že obě pobaltské republiky disponují oproti České republice výkonnějším právním systémem, daleko nižším podílem transferů a subvencí na hrubém domácím produktu (třetinovým oproti České republice) a větší otevřeností jejich ekonomik (především se týká kapitálových transakcí).

Význam indexu ekonomické svobody není v absolutním ani relativním ohodnocení jednotlivých zemí, nýbrž v odhalení trendu jejich vývoje. Trend stanovený podle statistických a jiných údajů od roku 1975 má dostatečnou vypovídací schopnost, aby z něho mohly být učiněny seriózní závěry. Nejvýznamnějším z nich je korelace mezi mírou ekonomické svobody a tempem hospodářského růstu. Souhrnné údaje za 20 let dokazují, že hospodářství zemí s vyšší mírou ekonomické svobody rostla daleko rychleji než hospodářství zatížená restrikcemi, nadměrnými regulacemi, častými vládními zásahy a silnou pozicí státu. V zemích, kde v období let 1975 - 1995 vzrostl index ekonomické svobody o více než 3 body, rostl v průměru hrubý

domácí produkt na obyvatele o 2,7 % ročně. V zemích, kde se ve stejném období snížil index ekonomické svobody maximálně o 1 bod, se v uvedeném období snižoval hrubý domácí produkt na hlavu v průměru o 1,7 % ročně.

Nejvyšší příčky v letošním pořadí zaujímají Hongkong, Singapur, Nový Zéland, Spojené státy, Mauricius a Švýcarsko. Naopak na samém chvostu pořadí jsou Alžírsko, Chorvatsko a Sýrie. K tomu je nutné podotknout, že v seznamu chybí Severní Korea, Kuba, Libye, Etiopie či Angola, které by zřejmě obsadily poslední příčky pořadí, jimž na počátku 90. let dominovaly tzv. socialistické země. Z hlediska posunu na žebříčku zemí je posun exkomunistických zemí v celkovém pořadí impozantní. Jejich současná pozice v žebříčku je však slabá na to, aby výkonností své ekonomiky mohly konkurovat těm zemím, s nimiž se před 50 lety mohly srovnávat.

Brání jim v tom především vysoký podíl vládních výdajů na hrubém domácím produktu, které v České republice v roce 1995 činily 44 %, stejně jako v Polsku, ale v Estonsku pouze 33,7 %, a u tzv. asijských tygrů se pohybují převážně v rozmezí 14 - 20 %. Pokud se nám nepodaří vládní výdaje stlačit na tuto úroveň, nemůžeme se stát evropským tygrem. Všude platí to, co při své nedávné návštěvě Prahy poznamenal Milton Friedman: „... bohatství se musí nejdříve vytvořit, aby se mohlo někdy rozdělovat...“. Příklad Švédska a ostatních skandinávských zemí, ale také Anglie je důkazem, že země, které mají ambice zbohatnout, mohou dosáhnout svého cíle jen v podmínkách skutečného hospodářského liberalismu.

Otištěno v MF Dnes 3. června 1997 s názvem „Česká ekonomika a hospodářský růst“.

1.6 Reforma na Novém Zélandu: příklad hodný následování

Co předcházelo reformě

Hospodářství Nového Zélandu se až do 30. let XX. století vyvíjelo příznivě a řadilo se mezi nejvyspělejší na světě. Ještě v roce 1950 byl Nový Zéland podle výše hrubého domácího produktu na obyvatele na druhém místě na světě za Spojenými státy. Velká deprese ve 30. letech vedla jako v jiných zemích k rostoucím zásahům státu do hospodářství. Ostrovní poloha navíc lákala novozélandské politiky k zavedení účinných protekcionistických opatření. Nový Zéland se stal vzorným reprezentantem konceptu “země blahobytu”, jehož hospodářství začalo ztrácet konkurenční schopnost, potýkalo se s vysokou inflací a nezaměstnaností a vykazovalo nízká tempa hospodářského růstu. Na počátku 80. let bylo možno se zde běžně setkat se subvencemi farmářům, vysokým stupněm ochrany domácích výrobců pomocí cel a dovozních daní, přesně stanovenými otevíracími a zavíracími hodinami v obchodech, dlouhým čekáním na montáž telefonní přípojky, povinným členstvím v odborech a arogancí státní byrokracie. Pokud si chtěl někdo koupit rostlinný tuk, neobešel se bez lékařského předpisu, pokud měl zájem o novou ledničku, mohl si vybrat pouze ze dvou typů od téhož výrobce.

Na počátku 80. let byla pro novozélandský “stát blahobytu” charakteristická tak tuhá regulace, že z něj učinila ekonomický systém v některých oblastech podobný systému centrálně řízeného hospodářství, jak ho známe z naší nedávné minulosti. Vysoká míra regulace doprovázená rozvrácenými veřejnými financemi, dvoucifernou inflací a vnější ekonomickou nerovnováhou přivedla těsně před volbami v roce 1984 pád novozélandského dolaru.

Strukturální reforma

Pro nově jmenovanou labouristickou vládu zásadní reforma hospodářství neměla alternativu. Jejím hlavním architektem se stal tehdejší ministr financí Roger Douglas, jenž realizoval svou vizi strukturální reformy. Z velmi rozsáhlé, hluboké a konzistentní reformy vybíráme oblasti, které v nás evokují komparace s reformou našeho hospodářství.

a) Deregulace trhů a cenová liberalizace

Během jediného roku byla odstraněna veškerá regulace cen, mezd, dividend, úvěrů, devizových operací a zahraničních investic. Na počátku roku 1985 byl zaveden plovoucí kurz novozélandského dolaru. Zavedení konkurence do bankovníctví odstranilo výsadní postavení jedné domácí státní banky a tří zahraničních finančních ústavů. Byly zároveň odstraněny kvantitativní limity úvěrování, držení povinných minimálních rezerv u centrální banky, či licencování subjektů provádějících operace na devizových trzích.

V oblasti zahraničního obchodu zvítězilo přesvědčení, že svobodný obchod je pro malou ekonomiku nezbytností vedoucí k prosperitě. To je samo o sobě důvodem, aby liberalizační opatření byla prosazena bez ohledu na okolní prostředí. Proto došlo k výraznému snižování celních sazeb s cílem dosáhnout pětiprocentní clo na veškeré zboží do roku 2000 a k zrušení dovozních kvót.

Důsledně se reforma dotkla síťových odvětví. Byl zrušen monopol jedné domácí letecké společnosti, byly odstraněny restriktce v dálkové silniční dopravě zavedené z důvodu ochrany monopolu státní železnice, licencování taxislužby bylo nahrazeno volným vstupem do odvětví, což se týkalo také řady jiných profesí a oborů podnikání. Bylo povoleno provozování kurýrních služeb, čímž státní poště vyrostla konkurence alespoň v omezeném segmentu trhu, byly deregulovány telekomunikace, zrušen zákaz výroby elektrické energie v soukromém sektoru apod.

b) Daňová reforma

Před reformou byl daňový systém na Novém Zélandu příliš složitý, netransparentní, poskytující velký prostor pro daňové úniky. V roce 1986 byly zrušeny veškeré daně z obrátu a nahrazeny jednotnou 10% sazbou daně z přidané hodnoty na všechno zboží a služby, která byla v roce 1989 zvýšena na 12,5%. Razantně byla snížena progresivnost daně z příjmu fyzických osob, která byla stanovena pouze pro dvě příjmové skupiny se sazbami 24% a 33%. Sazba daně z příjmu právnických osob klesla z 48% na 33%, tedy na stejnou úroveň jako nižší sazba pro fyzické osoby, aby byl zúžen prostor pro daňové úniky. V roce 1992 byly zrušeny daně z majetku. Po těchto opatřeních je novozélandský daňový systém považován za nejvíce tržně konformní ze všech současných daňových systémů, čili má z nich nejmenší deformujícími účinky na cenovou tvorbu. Reformovaný daňový systém působil pobídkově na motivace ekonomických subjektů po dosažení maximálních výkonů.

c) Odstátnění (korporalizace) a privatizace

Po přijetí Zákona o státem vlastněných podnicích, byly stávající státní podniky transformovány na akciové společnosti bez jakékoli státní záruky na jejich závazky. V případě špatného hospodaření jim hrozí bezprostředně bankrot a likvidace. V následujícím roce byly odstátněné společnosti privatizovány (prodány) tomu, kdo nabídl nejvyšší cenu (bez vyloučení zahraničních investorů). Toto privatizační kritérium bylo

zdůvodněno povinností vlády co nejlépe prodat majetek daňových poplatníků s cílem zvýšit kvalitu nabízených zboží a služeb při stejných, popř. nižších cenách. Výsledky privatizace jsou dodnes považovány za velice pozitivní a nejsou zpochybňovány politickými odpůrci.

Součástí novozélandské reformy byly rovněž oblasti školství, zdravotnictví, sociálního a penzijního systému, národního účetnictví a vyšší státní správy. Celý reformní proces se uskutečnil v podmínkách striktní fiskální a monetární disciplíny. Zásady fiskální politiky nezakazují vládě rozpočtový deficit. Ten však musí být jasně deklarován, včetně způsobu a termínu splacení vypůjčených prostředků na uhrazení deficitu. Zajištění cenové stability, což bylo hlavním cílem monetární politiky, měl napomoci nový zákon o statutu centrální banky. Podle něj banka nebyla zcela nezávislá na vládě, jak se často mylně uvádí. Zákon uložil bance snížit do roku 1993 roční míru inflace pod 2% a pak ji dále udržovat v rozpětí 0–2%. Za splnění tohoto cíle byl osobně odpovědný guvernér centrální banky.

Úspěch reformy

V důsledku liberálních ekonomických reforem v druhé polovině 80. let se novozélandská ekonomika stala jednou z nejsvobodnějších na světě. V roce 1995 obsadil Nový Zéland 3. místo podle indexu ekonomické svobody, jímž byly hodnoceny ekonomiky zemí. Nový Zéland potvrzuje platnost korelace mezi mírou ekonomické svobody a tempy hospodářského růstu, které byly více než dvojnásobně vyšší než v ostatních zemích OECD. Roční míra inflace byla stlačena pod 2% a míra nezaměstnanosti se v polovině 90. let ustálila na 6%. Nový Zéland se výši vytvořeného hrubého domácího produktu na 1 obyvatele začal posouvat mezi nejvyspělejší světové ekonomiky.

Praha, 12. října 1998. Vyšlo v týdeníku Ekonom č. 43/1998.

1.7 Nadále v půli cesty

Mnozí publicisté v poslední době nacházejí příčiny naší nynější hospodářské krize v uplatňování liberální hospodářské politiky našimi polistopadovými vládami. Rovněž probíhající liberalizační procesy ve světové ekonomice, jimiž jsou odstraňování obchodních bariér, rostoucí konkurence, krátkodobé transfery velkých finančních aktiv atd., považují za příčinu tzv. globální krize. Následně se odvozuje, že naše současná hospodářská krize, jakož i tzv. globální krize jsou projevy krize liberalismu.

Liberalismus je ideový proud, který klade důraz na vlastní odpovědnost a z ní vyplývající práva každého jednotlivce. Předpokládá zásadu dobrovolnosti v lidském konání, nedotknutelnost soukromého vlastnictví, nezastupitelnou roli smlouvy a právního systému, který umožní její vynucení v případě nedodržení některou ze smluvních stran. Klíčovou roli v liberálním pojetí hospodářství hraje samoregulující se trh, který prostřednictvím svobodného obchodu nejefektivněji alokuje vzácné zdroje, kterými společnost disponuje. Takový společenský systém samozřejmě nevyžaduje mohutnou vládu podporovanou nabubřelým státním aparátem k prosazování svých programů a cílů. Proto liberálové prosazují malou, ale efektivní vládu, která státní moci užívá jako šafránu, pouze v oblastech, kde se to zatím jeví nezbytné, jako jsou vnější obrana, vnitřní bezpečnost, základní lékařská péče, základní školství a málo dalších.

Kde se stala chyba

Projekt ekonomické transformace začal ztrácet jednoznačnou politickou podporu uvnitř vládní koalice. Díky tomu proces reformem ztratil svou dynamiku, která je podstatným faktorem pro naplnění reformních cílů, čili základním měřítkem úspěchu. Nebezpečí ztráty dynamiky výstižně vyjádřil bývalý novozélandský ministr financí a autor velkolepé hospodářské reformy Roger Douglas: „Střelba oponentů je podstatně méně přesná, jestliže se musí trefit do rychle se pohybujícího cíle“. Tak se režírování české reformy chopily zájmové (resortní) skupiny, které začaly ovlivňovat vývoj natolik, až se jim často podařilo změnit původní scénář. Tak se reforma ocitla v půli cesty. Konkrétně se jedná o privatizaci, cenovou liberalizaci, reformu daňového systému, školství, zdravotnictví, penzijní systém, atd. Bylo by nespravedlivé tvrdit, že se v těchto oblastech nic nestalo. Dokonce musíme připustit, že došlo k určité reflexi působení tržních sil v těchto oblastech lidské činnosti. Jak praxe ukázala, aplikace byla nedůsledná:

- Částečná privatizace (nadále existující akciové společnosti s významným podílem státu či s tuhou regulací, což je téměř totéž) diskreditovaly proces privatizace (příklad Telecom, ČEZ, uhelné těžební společnosti, banky atd.). V našich podmínkách, tj. v podmínkách nízké efektivnosti vynutitelnosti zákona a morální nedostatečnosti ve vztahu k vlastnictví se smíšené vlastnictví ukázalo být rizikovým faktorem, diskreditujícím ideu a efektivnost soukromého vlastnictví. Důkazem pravdivosti výše zmíněného je nízká úroveň tzv. *corporate governance*, tj. podnikové správy či dělby moci uvnitř akciové společnosti.
- Nedokončená cenová liberalizace (resp. proces cenových náprav po 40 letech rigidních cen) s bržděnou deregulací odvětví (telekomunikace, přenos a distribuce elektrické energie, plynu a tepla a jiných produktů, železniční doprava atd.) nevedly k očekávaným pozitivním efektům pro spotřebitele. Důvodem byla pomalá, postupná a kompromisní deregulace s asymetrickými dopady na jednotlivá odvětví (resorty) a tím i zájmové skupiny. Rychlá a všeobecná strukturální reforma dopadá na zájmové skupiny symetricky a ty ji pak lépe akceptují. Ztrátu vlastních výhod kompenzují získanými výhodami pocházejícími z deregulovaných odvětví. Reforma se neprovádí pro výrobce, ale pro spotřebitele a musí jim přinést prospěch měřený nižšími cenami a lepší kvalitou poskytovaných zboží a služeb.

Špatně fungující právní systém mnozí správně považují za hlavní příčinu našich současných hospodářských problémů. A viní z ní liberalismus, pletou si jej s anarchií, k čemuž přispěl známý bonmot Tomáše Ježka o potřebě vítězství ekonomů v závodu s právníky. Opravdu liberalismus selhal, když klade důraz na spontánní řád, dobrovolnou smlouvu a dodržování pravidel? Neselhal, ale selhala jeho tehdejší oficiální vládní interpretace.

Liberální řád se skládá z řádu činů, které vznikají vždy spontánně, a řádu pravidel. V řádu pravidel a jejich vynucování je hlavní problém naší transformace. I tam jsme se spoléhali na jejich spontánní vznik či obnovení, ale nedočkali jsme se. Proč?

- 1) Protože nežijeme v době protestantské etiky, v době vzniku a rozvoje kapitalismu, kdy lidé věřili v absolutno, v Boha a podle toho se chovali. Česká republika je dnes převážně ateistickou, sekularizovanou společností.
- 2) Po komunismu jsme zdělili společnost morálně (např. vztah k vlastnictví) a ideově zdecimovanou.

- 3) Charakteristickým rysem naší společnosti je masovost a naše činy jsou proto anonymní. Víra v neopakovatelnost vábí mnohé se chovat v rozporu s tržní morálkou.

Proto, souhlasíme s Ludwigem Misesem, že pravidla vznikají zdola, ale jsou zaváděny na základě účelové úvahy. Tato pravidla musí respektovat vlastnické vztahy a z nich odvozené chování ekonomických subjektů. Pokud však vlastnické vztahy nejsou jasně vymezeny a důsledně respektovány (naš případ) a neprosazují se zavedené vzory chování a jednání musí někdo ovlivnit spontánně se vyvíjející systém k určitému záměru a cíli. Cílem je kapitalismus a někdo je stát. V tranzitivní společnosti má stát nezastupitelnou úlohu při prosazování a vynucování pravidel, zákonů a tvorbě institucí.

Liberalismus sleduje dlouhodobé cíle

Liberálové kladou důraz na uspořádání společnosti v souladu se spontánním řádem založeným na respektování soukromého vlastnictví. Ten se nejlépe rozvíjí v podmínkách vynutitelných pravidel a zákonů. V takovém prostředí se rozšiřuje dobrovolná směna, vzkvétá svobodný obchod a naplňují se dobrovolně uzavřené smlouvy.

Naproti tomu kynesiánci a politikové jednající v souladu s jejich doktrínou (naše sociální demokracie) sledují krátkodobé cíle. John Maynard Keynes to vyjádřil nad míru jasně a zcela srozumitelně: „V dlouhém období jsme všichni mrtvi.“ Proto všichni keynesiánci preferují krátkodobé cíle, a proto doporučují vládám zasahovat hospodářského života, kdykoli je to podle nich zapotřebí.

Liberální systém si klade za úkol vytvářet vhodné podmínky pro investice do lidského kapitálu, rozvoje vědy, školství a zdravotnictví. Přijatá pravidla musí aktivizovat jednotlivce, neučinit z něj pasivní oběť státní podpory či bezkonceptnosti, která v těchto oblastech u nás vládne. Problémy v uvedených oblastech lidské činnosti opět nezpůsobila „neviditelná ruka trhu“, která v perverzně regulovaných odvětvích neměla možnost projevit svá pozitiva, nýbrž zklamaly vládní koncepce. Na trh se ovšem snadno svádí neúspěchy státních úředníků, protože trh je neosobní a nedokáže se bránit. Naproti tomu vládní byrokracie, jíž dopřává prostor dnes velmi vlivná mediokracie, vědomě obelhává veřejnost.

Liberální východiska a řešení

Podstatou dlouhodobého řešení našich ekonomických problémů, z nichž mnohé způsobuje, jiné umocňuje nedokončená transformace, je změna volebního systému do poslanecké sněmovny. Ve prospěch většinového volebního systému hovoří následující argumenty:

- a) Rozsah a hloubka systémových změn v transformačním období vyžadují vyšší časově limitované zapojení vlády do ekonomického života společnosti než je potřeba ve standardních tržních hospodářstvích.
- b) Úspěch vládních zásahů závisí na jejich konzistenci, důslednosti a rychlosti, což vylučuje dnes tak časté hledání a přijímání kompromisů.
- c) Tento úkol může splnit pouze akceschopná vláda s nezvratnou časově jasně vymezenou parlamentní podporou.

Přechod od proporčního k většinovému systému není útokem proti demokracii, ale snahou najít nejefektivnější formu aplikace demokratické vlády v našem současném,

tj. transformačním stavu. Toto řešení nelze považovat za časově neomezené a nelze proto vyloučit po určité době návrat k proporcímu systému. Z tohoto hlediska představuje opoziční smlouva mezi sociální demokracií a ODS opět jen polovičaté řešení.

Po splnění této podmínky budou vytvořeny předpoklady pro rychlé dokončení transformace:

- Dokončení privatizace (přičemž nelze vyloučit státní vlastnictví v některých segmentech)
- Deregulace odvětví a cenová liberalizace (zahrnuje odstátnění, následné otevření odvětví konkurenci a odstranění cenové regulace a končí privatizací, přičemž v převážné většině odvětví není potřebná žádná regulace, neboť odvětví je kultivováno konkurencí)
- Provedení daňové reformy (jejím základem musí být značné zjednodušení a hlavně snížení například jako na Novém Zélandě existující pouze dvě daňové sazby u fyzických osob podle výše příjmu a sazba pro právnické osoby je shodná s nižší sazbou fyzických osob; daně by měly být podstatně nižší než v zemích EU, jinak lze jen stěží dosáhnout jejich ekonomické výkonnosti a životní úrovně jejich občanů)
- Zdokonalení a zjednodušení právního systému a vynutitelnost práva
- Koncepce rozvoje vědy, školství a zdravotnictví postavené na vlastní zodpovědnosti jednotlivce a motivacích pro soukromé investice do lidského kapitálu

Vedlejším produktem takové transformace bude minimální, ale efektivní stát, který je garantem rostoucí svobody a odpovědnosti, v něm žijících občanů. Samozřejmě, že úspěch transformace závisí na vnějších podmínkách. Platí to zvláště pro malé otevřené ekonomiky, jejichž vliv na formování vnějšího prostředí nemůže překonat limity dané jejich ekonomickou silou. S rostoucí integrací ekonomiky však narůstají rizika plynoucí z rozhodování mezinárodních byrokratických struktur, jako jsou Mezinárodní měnový fond, Světová banka a mnohé instituce Evropské unie, před nimiž by měl stát chránit své občany. To je snad jediný případ extenze jeho aktivit.

Předneseno na konferenci „Vize české ekonomiky na přelomu tisíciletí“ 16. října 1998 a otištěno v týdeníku Ekonom č. 47/1998 s názvem „Nevinný viník“.

1.8 Zapomenutá ekonomická transformace

Pojem ekonomická transformace se zcela vytratil ze slovníku současné garnitury. Byl nahrazen pojmem revitalizace. Poté, co byl vládou schválen revitalizační program, se ministr Grégr s podporou dvou významných českých komerčních bank, které se zrovna nenacházejí v nejlepší kondici, pokoušejí dodatečně prosadit koncepci revitalizace, kterou již jednou vláda nepřijala. Je reálné, že spory o charakter revitalizace uvnitř vlády znemožní její realizaci. Toto řešení by pravděpodobně způsobilo menší škody. Za tři čtvrtě roku diskusí o restrukturalizaci ekonomiky se sociální demokracií zatím podařilo značně zpomalenou transformaci zcela úspěšně zastavit. Jedinými pozitivními kroky jsou opatření vedoucí k privatizaci bank a regionálních energetik, k níž jsou sociální demokraté proti své vůli a proti svým dřívějším prohlášením rostoucím rozpočtovým deficitem a spontánní privatizací dotlačeni. Vláda společně s parlamentem se tak velmi málo podílí na spoluvytváření podmínek pro hladký průběh ekonomické transformace. Naopak se značným zpožděním až následně reaguje na

změněnou hospodářskou realitu. V mnoha případech navíc nesprávně (např. národní plán zaměstnanosti, revitalizace, aj).

1. Klausova terapie

Novou alternativu pro dokončení transformace nenabízí ani Václav Klaus na stránkách svého svěžího dílka „V zemi, kde se již dva roky nevládne“. Čtivý pamflet obsahuje řadu silných hodnocení našeho polistopadového hospodářského vývoje. Pozitivní dojem bohužel zamlžuje Klausova terapie našich současných ekonomických problémů:

- A. rozběhnutí ekonomiky (zřetelným impulsem v oblasti měnové politiky)
- B. sanace některých vybraných jednotek ekonomiky (v bankovní sféře i v reálné ekonomice)
- C. pokračování liberalizace, deregulace a privatizace
- D. zdokonalování systému institucí a legislativy

Řazení těchto kroků by podle autora mělo respektovat časovou naléhavost a účinnost jednotlivých opatření.

Vyhnete-li se diskusi o hledání viníka naší dnešní hospodářské situace mezi centrální bankou, vládou či parlamentem a budeme hledat věčné příčiny současných hospodářských problémů, dojdeme k závěru, že vedle přirozeného cyklického vývoje ekonomiky byla dalším významným faktorem nedůslednost. Nedůslednost v naplnění původně správného projektu transformace. Tato nedůslednost se projevila v zastavení cenové liberalizace, v nesystémové a nedokončené privatizaci a nezapočaté deregulaci některých odvětví. V roce 1995 se Václav Klaus dopustil stejné chyby, jakou opakuje nyní. Pod hrozbou rizika volebního neúspěchu v roce 1996 odsunul cenovou liberalizaci, doprivatizaci a deregulaci některých odvětví (včetně železniční dopravy) na vedlejší kolej a jeho vláda sáhla k opatřením s krátkodobějším efektem, např. přestřelené a nesystémové valorizaci důchodů, jakož i dalším neadekvátním rozpočtovým výdajům.

2. Monetární injekce

První bod navrhované terapie - monetární injekce - může být v našich současných podmínkách nejen neúčinný nýbrž kontraproduktivní. Relevantními fakty jsou nedokončená privatizace klíčových českých komerčních bank a z toho vyplývající styl rozhodování jejich manažerů, nerovnoprávné postavení věřitele a dlužníka a vysoký sklon k nedodržování smluvních vztahů. Naše několikaletá zkušenost ukazuje, že případná rostoucí nabídka peněz se prostřednictvím komerčních bank maximálně přelije k těm, jimž tyto banky umí poskytovat úvěry, a proto i nejraději poskytují. Jsou to velké podniky, převážně ve státním vlastnictví či spoluvlastnictví, které jsou v současnosti největšími dlužníky bank. Smíšená vlastnická struktura v těchto podnicích nevytváří vhodné podmínky pro přijímání zásadních investičních rozhodnutí. Proto tyto firmy buď neinvestují a pak mají komerční banky problémy s umístěním svých úvěrových zdrojů nebo investují s nízkou efektivností. Vzhledem ke zkušenostem s poskytováním úvěrů českými bankami navíc posíleným současným „zadrhnutím“ úvěrových toků (*credit crunch*) je vysoce nepravděpodobné, že monetární expanze zlepší přístup k penězům pro malé, střední a konkurenceschopné velké podniky a povede k růstu jejich produkce a produktivity. Monetární injekce zvýší celkovou poptávku vyvolanou růstem důchodů, která bude muset být saturována převážně zbožím a službami z dovozu, což bude působit ve prospěch rostoucí nerovnováhy naší obchodní bilance. Sílicí tok peněz do ekonomiky bude odplouvat do zahraničí, případně se bude rozpouštět v rostoucí inflaci, což vzhledem k její současné výši

nemusí být velký problém. Centrální banka však bude reagovat zvýšením úrokových sazeb především k přilákání zahraničního kapitálu potřebného pro vyrovnání rostoucího deficitu obchodní bilance.

V podmínkách očekávaných rostoucích rozpočtových deficitů se monetární injekce stává dvojnásobně riskantní. Očekávání ohledně pozitivních účinků monetární injekce jsou příliš optimistická. Tato opatření neusnadní přístup k finančním prostředkům malým a středním podnikům, nýbrž umožní přežít podnikům velkým a nekonkurenčním a oslabí tlaky na jejich restrukturalizaci. Tím se ještě zvýší morální hazard, obvyklý to jev v chování manažerů našich velkých podniků.

Druhé doporučení Václava Klause o sanaci některých vybraných jednotek ekonomiky připomíná svým názvem sociálně demokratický program revitalizace, byť jeho autor nenaznačil, co by mohlo být jeho obsahem. Patrně se jedná o natažení provazového mostu umožňujícího přechod od smluvní opozice k vládní „velké“ koalici. Je možné, že teprve takové uspořádání naší politické scény přiměje vládu opustit nereálná očekávání o účinnosti vládních zásahů, což umožní pokročit v řešení systémových problémů naší ekonomiky. Jakékoli přijatelné řešení musí respektovat požadavek minimalizace národohospodářských ztrát.

3. Možné řešení

Tento požadavek nejlépe splňují opatření, která budou kompatibilní s původním projektem hospodářské transformace, který byl ve své době oceňován nejen většinou našich ekonomů, nýbrž i renomovanými zahraničními institucemi, Mezinárodním měnovým fondem, Světovou bankou, OECD a dalšími.

Pokračování cenové liberalizace bude mít vedle zdokonalení tržních signálů nezbytných pro racionální rozhodování manažerů a vlastníků firem i pozitivní dopady na strukturu domácí spotřeby, jejíž změna sníží tlaky směrem k zahraničně obchodní nerovnováze.

Deregulace odvětví (energetika, plynárenství, produktovody apod.) vyvolá rostoucí konkurenci, která je neúčinnějším regulátorem a ve středním období velmi nepochybně povede ke snížení cen, které bude mít pozitivní dopad na domácí výrobce, jimž se sníží prostřednictvím cen vstupů náklady. Takto lze pozitivně dosáhnout stejných efektů jako ochranou trhu či podporou exportu, což jsou opatření, která nás mimo jiné vzdalují EU či způsobují problémy ve WTO (Světová obchodní organizace).

Doprivatizace přinese vedle tolik očekávaného pří toku zahraničního kapitálu a investic jako motoru našeho ekonomického růstu i pozitivní sekundární efekt pro skomírající kapitálový trh potýkající se navíc s dětskými nemocemi Komise pro cenné papíry.

Za předpokladu devítiměsíční lhůty potřebné pro účinnost monetárních opatření, navíc doprovázenými velkými riziky a nejistotami, jsou liberalizační, deregulační a privatizační opatření proveditelná ve srovnatelném časovém období s daleko nižšími riziky a vyšší pravděpodobností dosažení dlouhodobého stabilního ekonomického růstu.

Pozitivní dopad těchto opatření by posílila daňová reforma založená na současné změně struktury a snížení daňových sazeb, které by stimulovaly růst úspor a investic. Vyvolaný ekonomický růst by eliminoval nezbytnost razantních škrťů rozpočtových výdajů, přestože potřeba změny jejich struktury je očividná.

K realizaci je zapotřebí více odvahy a odhodlanosti k boji s parciálními zájmy lobbistických skupin, které se zmocnily transformace naší ekonomiky.

Praha, 19. května 1999. Vyšlo v HN dne 22. 6. 1999 pod názvem „Transformace uvízla na mrtvém bodě“.

1.9 Deset let ekonomické transformace

Jen málokdo by v roce 1989 očekával, že za 10 let nebude muset stát dlouhé fronty na banány a jiné cizokrajné ovoce, nebude pokoutně shánět valuty nebo tuzexové bony, aby si mohl v Tuzexu koupit barevný televizor z dovozu nebo skládací bicykl domácí provenience, potupně žádat o devizový příslib a doporučení zaměstnavatele či domovníka k cestě do kapitalistické ciziny. V té době u nás jezdily převážně osobní vozy značky Škoda, jejichž průměrné stáří přesahovalo 10 let, kupovali jsme benzín od jednoho státního podniku Benzina a čekali mnoho let na připojení telefonní přípojky (v Novém Jičíně například 17 let) či na přidělení státního bytu. K tomu poslednímu však bylo nezbytné vstoupit do svazku manželského výhradně na národním výboře a přivést na svět nejméně 2 děti, aby se rodina žadatele stala sociálním případem a dostala se alespoň do nekonečného pořadníku čekajících.

V těchto a mnoha dalších aspektech se náš život zásadně změnil. Přišli jsme o pochybné „virtuální jistoty“, rozvinutého reálného socialismu, které těžkopádný hospodářský systém poskytoval s rostoucími potížemi. Ty se projevovaly prodlužováním permanentních front čekajících, nedostatkem téměř všeho (včetně léků), snižováním kvality poskytovaných služeb, zhoršováním životního prostředí a v konečném důsledku zkracováním průměrné délky života naší populace. Z těchto faktů je jasné, že celý společenský systém nevyhnutelně směřoval k hospodářskému kolapsu. O správnosti takového úsudku se už několik let můžeme přesvědčit v posledních baštách reálného socialismu, na Kubě a v severní Koreji.

Ke změně těchto trendů zásadním způsobem přispěla razantní ekonomická reforma zahájená v roce 1991. Vedla k přeměně „virtuálních jistot“ na reálné nejistoty, které jsou vlastní vývoji demokratického společenského systému. Zásadními znaky transformace ekonomiky v první polovině 90. let byly:

1. cenová liberalizace
2. liberalizace zahraničního obchodu
3. vnitřní směnitelnost domácí měny
4. privatizace

Tato systémová opatření byla prováděna v podmínkách fiskální restrikce a opatrné monetární politiky centrální banky. Politika vlády v 1. polovině 90. let vedla k rychlému odstátňování ekonomiky, čímž se logicky redukovala úloha státu v hospodářském životě společnosti. Uvedený projekt ekonomické transformace měl v té době podporu podstatné většiny odborné ekonomické obce a byl konzultován s experty renomovaných zahraničních institucí, Mezinárodního měnového fondu, Světové banky, OECD, WTO a dalšími, kteří s ním vesměs souhlasili.

Silné podpoře se těšila i kupónová privatizace, jejíž první vlna byla nejen u nás doma, ale i v zahraničí obdivována pro svou rychlost a téměř dokonalé administrativní zvládnutí bez větších korupčních afér. Ekonomové se proto pyšnili otcovstvím k této tehdy populární

myšlenky a vedle jmen Klaus, Tříška se velmi frekventovaně objevovalo jméno Švejnar. O občanské podpoře kupónové privatizace svědčí výsledek voleb v České republice v roce 1992, v nichž výrazně uspěla Klausova ODS.

První transformační pětiletka (1991–1995) lze hodnotit pozitivně, protože se podařilo úspěšně provést manévr přeměny centrálně byrokraticky řízené ekonomiky na ekonomiku s tržními rysy bez výrazných sociálních otřesů. Po rozpadu RVHP se podařilo změnit orientaci našeho zahraničního obchodu ve prospěch obchodní výměny se zeměmi s vyspělými tržními ekonomikami. Hodnota našeho vývozu do zemí EU od roku 1990 do roku 1995 vzrostla více než čtyřikrát. Míra nezaměstnanosti v roce 1995 činila 3,4%, míra inflace 9,1%, přičemž postupně klesala, hrubý domácí produkt pokračoval v růstu v tomto roce a rekordně se zvýšil o 6,4% oproti předchozímu roku a dosáhl už 95% úrovně HDP roku 1990. Významná světová ratingová společnost Standard & Poor's přidělila České republice jako první zemi s tranzitivní ekonomikou investorské hodnocení A. Následně jsme se jako první exkomunistická země stali plnoprávným členem Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD).

Rok 1996 byl volebním rokem do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Touha po znovuzvolení vedla Klausovu vládu k povolení oprátí fiskální disciplíny a zmírnění tempa hospodářské transformace. Od počátku roku 1996 byly významně valorizovány starobní důchody a zvýšily se další rozpočtové výdaje tak, že na konci srpna bylo jasné, že rozpočet skončí schodkem, proto vláda snížila rozpočtové příjmy i výdaje.

Zpomalení transformace vedlo ke vzniku skrytých deficitů veřejných rozpočtů, které v roce 1998 dosáhly výše 270 mld. korun. Hlavní příčiny tohoto stavu jsou:

1. Odložená privatizace bank

Někteří ekonomové už na počátku 90. let vyjadřovali námitky proti záměru vlády umožnit účast státem vlastněným institucím v privatizačním procesu. Největší obavy v nich vzbuzovala státem vlastněná velká bankovní čtyřka (KB, ČS, ČSOB a IPB) a jejími dceřinými společnostmi spravované investiční a později podílové fondy. Došlo tak k perversní privatizaci, s jejímiž důsledky (vysoký podíl klasifikovaných úvěrů a nízká úroveň manažerského řízení vyplývající z nestandardní corporate governance) se potýkáme dodnes. Situaci bylo možno elegantně řešit na konci roku 1995 či počátkem roku 1996 prodejem bank kvalitním zahraničním zájemcům. V té době by příjem FNM z jejich prodeje byl maximálně možný vzhledem k vysokým cenám akcií a pozitivním očekáváním budoucího hospodářského vývoje v České republice.

2. Špatná komunikace mezi ČNB a vládou

Zvolnění transformačního tempa doprovázené prohlubující se zahraniční obchodní nerovnováhou a prvními signály budoucích deficitů veřejných rozpočtů vedly ČNB k přitvrzení monetární politiky. Centrální banka v krátkém období (3 měsíců) zpomalila tempo růstu peněžní zásoby M2 o polovinu, zvýšila diskontní sazbu o 1%, lombardní sazbu o 1,5% a povinné minimální rezervy o 3%. Tím začala odčerpávat z ekonomiky finanční prostředky. Přibližně po 9 měsících (v 2. kvartálu roku 1997) došlo k výraznému růstu úrokových sazeb (v průměru meziročně až o 6,3% na trhu týdenních mezibankovních depozit), který způsobil problémy podnikové sféře, která nebyla schopna splácet své úvěry. V tomto období se „měkké úvěry“ začaly přeměňovat na špatné, tj. nedobytné úvěry. Podniky nebyly schopny vytvářet tak vysoké příjmy, které by jim umožnily splácet minulé závazky. Situaci bankovního sektoru navíc komplikovala reálná nemožnost vymoci jakoukoli pohledávku. Z těchto důvodů postupně

narůstalo množství klasifikovaných úvěrů, jejichž výše je v našem bankovním sektoru odhadována na 31,5% všech poskytovaných úvěrů. Oproti tomu v Maďarsku s kompletně privatizovaným bankovním sektorem činí pouze 5,9%. Příčinou špatného stavu našeho bankovníctví není kupónová privatizace sama o sobě, nýbrž povolení účasti státních bank v privatizačním procesu, aniž by se následně staly předmětem privatizace, neschopnost státních úředníků efektivně kontrolovat managementy bank a souběh důsledků restriktivních opatření ČNB, jejichž likvidační charakter dopadl nejprve na podniky a jejich prostřednictvím na jejich úvěrové instituce – banky. Nemůže obstát argumentace ČNB, že svými zásahy suplovala vládní selhání v prosazování transformačního procesu a zásadních strukturálních změn v našem hospodářství. Výrazně podstřelená míra inflace v loňském a letošním roce dokazují, že monetární restrikce ČNB od roku 1996 byla neadekvátní a trvala neúměrně dlouhou dobu.

Zásadním problémem makroekonomické politiky se jevila nízká úroveň komunikace mezi ČNB a vládou vedoucí do přílišné politizace jejich vztahů a ústící do jmenování guvernéra ČNB předsedou vlády po dvou pokusech stabilizovat ekonomiku pomocí tzv. Klausových balíčků v roce 1997.

3. Nedokončená privatizace nebankovního sektoru

Částečná privatizace (nadále existující akciové společnosti s významným podílem státu či s tuhou regulací, což je téměř totéž) diskreditovaly proces privatizace (příklad Telecom, ČEZ, uhelné těžební společnosti, energetické regionální distribuční společnosti atd.). V našich podmínkách, tj. v podmínkách nízké úrovně vynutitelnosti zákona a morální nedostatečnosti ve vztahu k vlastnictví, se smíšené vlastnictví ukázalo být rizikovým faktorem, diskreditujícím ideu a prospěšnost soukromého vlastnictví. Důkazem pravdivosti výše zmíněného je nízká úroveň *corporate governance*, tj. podnikové správy či dělby moci uvnitř akciové společnosti. Částečně privatizované akciové společnosti se často stávaly a stávají objektem tunelování, a to nejen ze strany managementu, ale i státu. Případy vynucených dodávek energie krachujícím státním podnikům (např. Vítkovice a.s.) zatím prosperujícími distribučními společnostmi, rovněž kontrolovanými státem (např. Severomoravská energetika, a.s. či Severomoravské plynárny, a.s.) jsou všeobecně známé. Takovéto podniky se navíc často stávají objektem politického vydírání a podivného zápolení politických stran o místa v jejich představenstvech a dozorčích radách.

4. Nezahájená cenová liberalizace

Razantní cenová liberalizace z počátku 90. let se nedočkala svého logického pokračování v cenách telekomunikačních služeb, elektrické energie, plynu a tepla, jízdného na železnicích a v městské hromadné dopravě, nájemného, atd. V těchto oblastech nebylo za uplynulých 10 let dosaženo ani cenového narovnání (tj. odstranění křížových nebo rozpočtových dotací). Tato odvětví jen málo přispěla k růstu spokojenosti zákazníků, ať už se jedná o kvalitu služeb či cenovou výši. Jejich klienty jsou nejen domácnosti, ale i podnikatelské subjekty, které díky relativně vysokým cenám služeb těchto odvětví a jejich nízké úrovni nejsou schopny držet krok se zahraničními konkurenty. Systémově konzistentní reformní kroky nebyly učiněny ani ve sféře veřejných služeb (školský, zdravotnický, sociální péče), která zůstala nadále doménou státu či různých forem nekalé konkurence, kde se nesoutěží v kvalitě poskytovaných služeb či výši jejich cen, nýbrž o výši rozpočtových příspěvků či výši povinného pojištění. Důvodem byl pomalý, postupný a kompromisnický proces deregulace s asymetrickými dopady na jednotlivá odvětví (resorty), a tím i zájmové skupiny. Naopak rychlá a zásadní strukturální reforma by

dopadla na zájmové skupiny symetricky. Ty by ji pak lépe akceptovaly, poněvadž ztrátu vlastních výhod by kompenzovaly výhodami, které obvykle přináší konkurence (růst kvality služeb a pokles ceny).

5. Selhání státu

Nemravné a bezohledné jednání a chování bývá u nás často přičítáno trhu. Zcela neprávem. Trh nelže, nekrade, ani tyto činnosti speciálně neumožňuje (vzpomeňme si, jak se kradlo za reálného socialismu, např. formou laxního přístupu k práci), nedokáže jim však ani zabránit. Od toho je stát, aby prosazoval a vynucoval etická pravidla podnikání a chování. Předpoklad, že pravidla a zákony vzniknou spontánně s logickým zpožděním jako důsledek rozvíjejících se tržních procesů, je hlubokým omylem a nepochopením podstaty liberalismu.

Velký rakouský ekonom Ludwig von Mises objasnil, že pravidla vznikají zdola, ale jsou zaváděny na základě účelové úvahy. Tato pravidla musí respektovat vlastnické vztahy a z nich odvozené chování ekonomických subjektů. Pokud však vlastnické vztahy nejsou jasně vymezeny a důsledně respektovány (naš případ) a neprosazují se zavedené vzory chování a jednání, musí někdo ovlivnit spontánně se vyvíjející systém k určitému záměru a cíli. Tím někým je stát s nezastupitelnou úlohou při prosazování a vynucování pravidel, zákonů a tvorbě institucí. V této roli zatím stát selhal.

V druhém pětiletí (1996–2000) ztratila česká ekonomická transformace svou dynamiku. Ztráta dynamiky umožnila oponentům rekrutujících se z různých zájmových skupin dále účinně zpochybňovat původní transformační strategii, relativizovat ji, a dále zpomalovat. Přitom rychlost a důslednost jsou zásadními podmínkami úspěchu. Jak pravil významný novozélandský reformátor Roger Douglas: „Střelba oponentů je podstatně méně přesná, jestliže se musí trefit do rychle se pohybujícího cíle“.

Proto nám na přelomu tisíciletí nezbyvá nic jiného než navázat na dynamiku transformace z období první tržní pětiletky, poučit se ze zkušeností druhé oportunní pětiletky, abychom byli úspěšnější v nadcházející třetí přibližovací pětiletce do jednotného evropského trhu.

Zdá se, že současná realita převyšuje naše očekávání před 10 lety, ale bohužel zaostává za našimi očekáváním před pěti lety.

V Praze 9. listopadu 1999.

1.10 Je ekonomické oživení důvodem k optimismu?

Český statistický úřad nám včera sdělil zprávu o hospodářském růstu v roce 2000. Po jejím zveřejnění určitě někdo propadl chvilkové euforii, protože se domnívá, že toto číslo je důkazem úspěšnosti současné hospodářské politiky. Tím někým jsou politici, kterým se 3,1 % hospodářského růstu bude dobře prodávat v nadcházející předvolební kampani. Počítají s tím, že si voliči spojí pozitivní hospodářský růst s budoucím blahobytem. Tak to ovšem není.

Veličina HDP nevyjadřuje nic jiného než hodnotu všech vyrobených zboží a služeb v národním hospodářství za jeden rok. To znamená i produktů, které nikdo nepotřebuje, jako např. dodávka padáků, s nimiž nelze skákat, pro naši armádu, robustní rekonstrukci bývalého Paláce kultury nebo stavební úpravy na administrativních budovách pro vládnutí v nových VÚSC. Samozřejmě, že když se dvakrát ročně rozkope chodník před vaším domem, bude přírůstek

HDP dvojnásobný oproti stavu, kdyby se kopalo jen jednou. Na druhé straně veličina HDP nemůže zachytit takové přínosy, jako jsou krásná vypěstovaná rajčata nebo kedlubny, které si vypěstujeme a sami nebo společně se sousedy sníme, aniž bychom je prodali a odvedli daň z přidané hodnoty. Neméně významným problémem zůstává samotné měření HDP a jeho pozdější korekce, které dosahují i několika desetin procenta.

Co říká veličina ekonomického růstu? Pouze to, že hodnota nově vyrobených zboží a služeb v roce 2000 byla o 3,1 % vyšší než v roce předcházejícím. Ilustruje trend ekonomického vývoje.

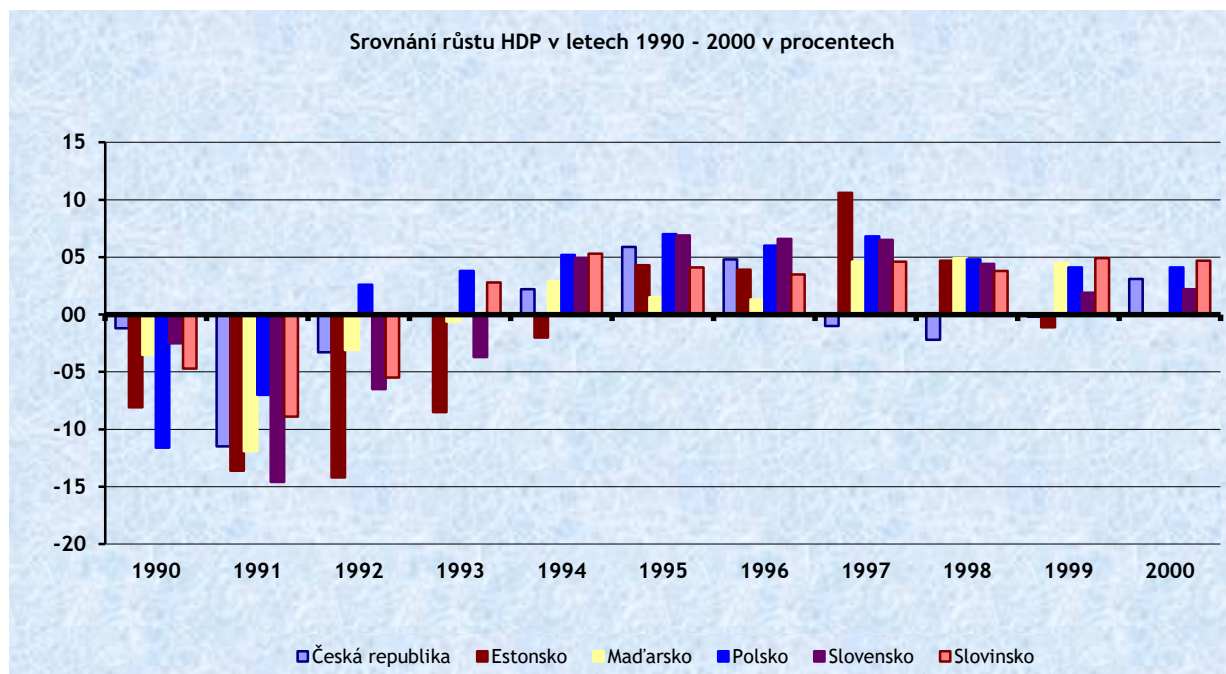
Co se skrývá za tímto číslem a co nelze na první pohled vyčíst?

1. Rekordní příliv přímých zahraničních investic v uplynulých dvou letech stimuloval domácí investiční poptávku. Ta vyvolávala rostoucí dovozy zahraničních strojů, zařízení a technologií pro zahraniční investice v ČR a způsobila záporné saldo obchodní bilance.
2. Rostoucí spotřeba domácností (při klesající míře úspor domácností) posilovala domácí poptávku a spotřebu. Na jedné straně je výrazem důvěry občanů v budoucí pozitivní hospodářský vývoj, protože se méně pomoci úspor zajišťují proti riziku negativního hospodářského vývoje ve srovnání s předchozími léty. Na druhé straně je projevem agresivně narůstajících mandatorních výdajů státního rozpočtu, především do sociální oblasti.
3. Výrazně se zvýšily zásoby, což u nedokončené výroby je vcelku logické, neboť ekonomický růst je spojen s větší absolutní hodnotou rozpracované výroby. Výraznější problémy by neměl působit ani přírůstek hotových výrobků. Neměly by zůstat na skladě, protože našemu hospodářství zatím nehrozí tzv. přehřátí. Nárůst zásob surovin a materiálů však může signalizovat obavu z očekávaného nárůstu cenové hladiny ze strany firem.
4. Výrazným faktorem růstu poptávky bylo nejdříve oživení hospodářství v zemích našich největších obchodních partnerů. Později však rychlejší ekonomický růst zvyšoval domácí poptávku po zahraničním zboží, především poptávku po zmíněných strojních zařízeních.

HDP ve stálých cenách (tj. cenách očištěných od vlivu inflace) v roce 2000 činil 1433,8 mld. Kč, tj. stále o 13,9 mld. Kč méně než v roce 1996. To znamená, že v roce 2000 jsme si za své vydělané peníze ještě nemohli v úhrnu nakoupit tolik zboží a služeb jako v roce 1996. (Jen pro zajímavost uvádím, že jsme si stále mohli koupit o 15,6 mld. Kč méně než v roce 1990. V té době ovšem struktura naší ekonomiky a nabídka se zcela mýjely s poptávkou obyvatel, takže tento rok nelze seriózně použít pro srovnání).

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Česká republika	-1,2	-11,5	-3,3	0,1	2,2	5,9	4,8	-1,0	-2,2	-0,2	3,1
Estonsko	-8,1	-13,6	-14,2	-8,5	-2,0	4,3	3,9	10,6	4,7	-1,1	
Maďarsko	-3,5	-11,9	-3,1	-0,6	2,9	1,5	1,3	4,6	4,9	4,5	

Polsko	-11,6	-7,0	2,6	3,8	5,2	7,0	6,0	6,8	4,8	4,1	4,1
Slovensko	-2,5	-14,6	-6,5	-3,7	4,9	6,9	6,6	6,5	4,4	1,9	2,2
Slovinsko	-4,7	-8,9	-5,5	2,8	5,3	4,1	3,5	4,6	3,8	4,9	4,7

Z grafu je zřejmé, že téměř všechny bývalé socialistické ekonomiky stále procházejí procesem transformace. Během tohoto procesu dochází nejen k hluboké restrukturalizaci ekonomiky, ale také k zásadním institucionálním změnám a změnám v chování hospodářských subjektů. V žádné z bývalých socialistických ekonomik, které zdaleka nedosahují hospodářského výkonu zemí EU (ČR dosáhla v uplynulém roce 6,2 % průměru zemí EU) dosud proces hospodářské transformace neskončil. Problémy přetrvávají jak v oblasti strukturální, tak institucionální. Rozdílné programy transformace těchto ekonomik se projevují v rozdílném průběhu hospodářského cyklu v uplynulých 10 letech.

Přestože hospodářství se vyvíjí cyklicky a do určité míry samovolně, disponuje vláda (fiskální politikou) a centrální banka (monetární politikou) nástroji, jimiž lze hospodářskému růstu pomoci. Zatímco ČNB v současnosti využívá tyto nástroje velmi zodpovědně, tak vláda umožnila „pustit žilou“ veřejným financím, pomocí nichž spravuje společné peníze daňových poplatníků. Do hospodářství (konkrétně do problémových státních, polostátních i soukromých podniků a dalších ambiciózních vládních projektů) „pumpuje“ finanční prostředky, které v budoucnosti budou zvětšovat právě mandatorní rozpočtové výdaje. To jsou výdaje, které jsou především zákony a jejichž placení se bez legislativních změn nelze vyhnout. Vlády mají sklon investovat do vysoce rizikových projektů. Do takových, do nichž není ochoten investovat soukromý kapitál. Pokud by tomu tak nebylo, určitě by se našel nejméně jeden domácí či zahraniční investor, který by chtěl svou investicí vydělat další peníze. Neinvestuje, protože není zajištěna návratnost těchto investic. Stát investuje, protože se o návratnost nemusí starat. Peněžní

hotovost mu spolehlivě zaručují současné a budoucí daňové příjmy. Na ty se může vždy spolehnout, a proto nás může velkoryse zadlužovat. Výše zadlužení na konci roku 2000 dosáhla rekordních 289 miliard Kč.

Doufejme, že ekonomický růst o 3,1 % v roce 2000 poskytne vládě tak silný předvolební argument, že upustí od Velkého třesku, jako další formy avanturistického přerozdělování veřejných prostředků s mlhavými cíli.

Vyšlo v Hospodářských novinách 23. března 2001.

1.11 Transformace, reforma a třetí cesta¹

1. Ekonomická transformace

V průběhu zásadních politických změn v závěru roku 1989 a v roce následujícím se do popředí zájmu veřejnosti začaly prosazovat otázky o charakteru hospodářské reformy v Československu. Vzhledem k nevyhnutelným podstatným změnám rozpadajícího se hospodářského systému, který za 40 let budování tzv. reálného socialismu byl dle stranických požadavků přetvořen v ekonomickou základnu rozvinuté socialistické společnosti, se užití pojmu reforma zdálo být neadekvátně slabým vyjádřením pro fundamentální charakter očekávaných změn.

Negativní zkušenosti se socialistickými hospodářskými reformami od konce 50. let v podání Oty Šika, přes počátek 60. let se smutným vyvrcholením v roce 1968 až po ekonomicky neúspěšnou Gorbačovovu perestrojku v polovině 80. let vedly k apriornímu zpochybnění důvěryhodnosti jakékoli hospodářské reformy na našem území. Důvěra občanů je nezbytnou podmínkou úspěchu každé cílevědomě a systematicky připravované změny, každého procesu, jehož výsledek závisí na spontánní reakci svobodných jedinců na konzistentní soubor záměrných opatření centrální moci. Výsledky svobodných voleb v roce 1990 v Československu otevřely prostor pro uskutečnění hospodářské transformace, jejíž hloubka a šíře² měly být vyjasněny na úrovni československé federální vlády tvořené zástupci Občanského fóra (OF), které zvítězilo v České republice, a Verejnosti proti násiliu (VPN) a Křesťansko demokratického hnutia (KDH), které byly nejsilnějšími ve Slovenské republice.

V diskusi o charakter transformace v průběhu roku 1990 získal jednoznačnou převahu názorový proud zosobněný tehdejším federálním ministrem financí Václavem Klausem.³ Realistický a zodpovědný přístup ke stavu materiálních a lidských zdrojů zděděných po 50 letech vlády totalitních režimů vedly k odmítnutí nejen tzv. šokové terapie naordinované reformátory v Rusku nebo gradualistického přístupu prosazovaného v Maďarsku či v Polsku, ale k přijetí

¹ Psaná a rozšířená verze projevu předneseného na česko-německém kolokviu Reforma a transformace (Sociální tržní reforma v Německu na počátku 50. let a transformace v České republice v letech 1990–97) konaném 6. března 2001 v Praze za účasti šesti hlavních řečníků, jimiž byli: Norbert Berthold, Lüder Gerken, Václav Klaus, Otto Graf Lambsdorff, Jiří Schwarz a Miroslav Ševčík.

² Guillermo de la Dehesa, španělský ministr financí, prosinec 1990: Čím je reforma hlubší a globálnější, tím má větší šanci, že bude úspěšná. Dílčí reformy jsou horší než „ne-reforma“. (Klaus, 1995, s. 42)

³ Václav Klaus: „Potřebujeme přirozené, neomezené, plnokrevné a nezkažené tržní hospodářství, a potřebujeme jej nyní.... Základní ekonomické zákony jsou platné napříč kontinenty, ekonomickými systémy, jakož i ideologiemi a vírami.“ (Douglas, 1993, s. 1)

radikální reformy, která byla založena na systémové diskontinuitě s předchozí ekonomickou organizací společnosti.

Adekvátním synonymem systémové změny československého hospodářství na počátku 90. let se stal pojem transformace. Jeho podstatnými charakteristikami byly rychlost, razantnost, konzistentnost a jasná strukturovanost. Hlavními hospodářsko-politickými opatřeními se staly: cenová liberalizace, zrušení monopolu zahraničního obchodu, tzv. vnitřní směnitelnost koruny, privatizace. Tato opatření měla být realizována v režimu fiskální a monetární restrikce v podmínkách spolupráce vlády s nezávislou centrální bankou. „Architektům“ této systémové změny se za daných okolností podařilo spustit proces, který lze charakterizovat jako mix záměrných centrálních opatření se spontánní reakcí jedinců. O úspěšnosti této terapie skomírající direktivně řízené ekonomiky nesvědčily pouze obdivné a souhlasné projevy renomovaných ekonomů a známých světových institucí jako např. OECD, MMF, Světové banky a dalších, ale především občanská reakce v podobě úžasného počtu vznikajících soukromých podnikatelských subjektů, neočekávaně vysoké účasti v kupónové privatizaci, růstu objemu úspor po prvotním uspokojení čtyřicetileté odložené poptávky z období komunismu (např. po cestování do zemí s konvertibilní měnou, po zahraniční spotřebě elektronice, automobilech apod.). Zvláště spontánní činy ekonomických subjektů v reakci na transformační opatření vytvářely vhodné politické podmínky pro urychlení a prohloubení hospodářských změn⁴. Rovněž vývoj makroekonomických veličin v české ekonomice v letech 1991 až 95 pomáhal spoluvytvářet dojem, že se Česká republika brzy stane středoevropským hospodářským tygrem, jemuž se podobně jako některým východoasijským zemím podaří skokově překonat ekonomickou zaostalost v porovnání s nejvyspělejšími zeměmi světa.

2. Laudatio na kupónovou privatizaci

Většina kritiků kupónové privatizace nespřávně pochopila rozměr tohoto procesu a dodnes mu přikládá daleko větší ambice, než je z podstaty tohoto procesu vůbec možné.

Prvním, kdo přišel s ideou použití kupónů pro odstátnění průmyslu, byl na počátku 60. let známý americký ekonom Milton Friedman. Podle jeho návrhu byly na počátku 70. let kupóny použity k velmi úspěšné privatizaci v kanadské provincii Britská Kolumbie. Využití této nestandardní privatizační metody pro direktivně řízené ekonomiky s převahou kolektivního vlastnictví navrhli dva polští ekonomové Janusz Lewandowski a Jan Szomburg (Lewandowski, Szomburg, 1989).

Československo po pádu komunismu bylo zemí, která splňovala základní předpoklady pro využití této privatizační metody. Byly jimi: obrovský rozsah majetku určeného k privatizaci, nedostatek domácích finančních zdrojů, omezená poptávka zahraničních investorů a politický zájem o aktivní zapojení co možná největšího počtu občanů do společensky nákladného procesu zásadních hospodářských změn. Tyto předpoklady splňovaly i další postkomunistické země a v některých z nich byla kupónová privatizace realizována (Rusko, Bulharsko, Rumunsko aj.), v jiných byla připravena a jejímu uskutečnění zabránil volební úspěch opozice.

⁴ Často diskutovanými opatřeními v té době byly deregulace nájemního bydlení, privatizace státních podílů v bankách a velkých akciových společnostech s monopolním postavením v odvětvích s regulovanými cenami (tzv. síťová odvětví). Privatizace měla vést nejen k rozbití monopolů a vytvoření podmínek pro vznik konkurenční struktury odvětví, ale také k odstranění cenové regulace.

Význam občanské podpory pro úspěch transformačního procesu se ukázal být klíčovým. Kupónová privatizace se stala významným nástrojem pro aktivní zapojení občanů do procesu hospodářských a politických přeměn.

Kupónová privatizace byla formou majetkového transferu z vlastnictví státu do vlastnictví velkého počtu občanů. Tímto majetkovým převodem se 8,5 milionů občanů Československa stalo akcionáři v první vlně a 6,5 milionů občanů České republiky se účastnilo druhé vlny kupónové privatizace. Převodem akcií a registrací nových akcionářů Střediskem cenných papírů (SCP) kupónová privatizace byla ukončena. Za výše uvedených okolností byla provedena rychle, podle předem stanovených pravidel a bez četnějších projevů korupce.⁵

Vlastnický rozptyl a z něj vyplývající neefektivní dělba moci (*corporate governance*) v privatizovaných akciových společnostech, jejímž přirozeným důsledkem byla v mnoha případech nízká úroveň správy majetku akcionářů, byla jedním z předpokládaných rizik uvedené privatizační formy. Vzhledem k nedostatečné úrovni domácí a zahraniční poptávky po státních akciových společnostech bylo v nových politických poměrech⁶ daleko větším rizikem je nadále ponechat v rukou nomenklaturně dosazených řídicích pracovníků, aniž by existovaly jakékoli mechanismy efektivní kontroly jejich činnosti. Absence seriózních zahraničních investorů znamenala, že se kupónově privatizované podniky zpočátku musely obejít bez žádoucích technologických investic či potřebného know-how. Kupónová privatizace však vytvořila nejvýznamnější předpoklad pro vznik sekundárního trhu s cennými papíry, který byl nezbytnou podmínkou pro tržní oceňování akciových společností a pro koncentraci vlastnických struktur v kupónově privatizovaných společnostech. Emisí a následnou nabídkou akcií na veřejných trzích poskytla předmět obchodování. V touze po ovládnutí kupónově privatizovaných společností s rozptýlenou vlastnickou strukturou docházelo následně k přirozené kumulaci vlastnických podílů. Tento proces už přesahoval rámec kupónové privatizace. Kumulace vlastnických podílů na základním kapitálu akciových společností se stala nejen dlouhodobým „motorem“ trhu s cennými papíry v České republice, ale také základním předpokladem pro prosazení změn v řízení a restrukturalizaci těchto společností či pro vstup zahraničního kapitálu.

⁵ Úplatkářská aféra ředitele Centra kupónové privatizace Jaroslava Liznera odhalená v roce 1994, v závěru druhé vlny kupónové privatizace, byla jediným významnějším projevem korupce bezprostředně spojeným s kupónovou privatizací. Je pravděpodobné, že za hypotetického předpokladu širokého užití standardních privatizačních metod v první polovině 90. let v České republice bychom se potýkali s daleko četnějšími případy korupce a z toho vyplývajícími pokusy o zpochybňování privatizačního procesu. Zkušenosti z období po ukončení druhé vlny kupónové privatizace, kdy se rozšířilo používání standardních privatizačních metod (přímý prodej, výběrové řízení, dražba), správnost této hypotézy jednoznačně potvrzují.

⁶ Za neexistence vedoucí úlohy komunistické strany.

Ani marketingový význam kupónové privatizace, díky její povaze, mohutnosti, razanci a novinářské popularitě, není zanedbatelný.⁷ Doma, ale především v zahraničí byla považována za pádný důkaz skutečných hospodářských přeměn v Československu.⁸

Nejvýznamnější systémovou chybou kupónové privatizace byla účast státem vlastněných společností, především investičních společností státem vlastněných bank, v privatizaci v pozici nabyvatelů „privatizovaného“ majetku. Toto nesystémové opatření⁹ s velmi negativními dopady bylo možno pragmaticky překonat navazující privatizací státních podniků, především bank, jež se sami nebo prostřednictvím dceřiných společností účastnily kupónové privatizace. Vlastnické propojení mezi bankami a privatizovanými podniky zabezpečovalo těmto podnikům dostatek úvěrových zdrojů, aniž by jejich manažeři přistoupili k žádoucí restrukturalizaci.¹⁰

Další chybou bylo znemožnění obchodování s privatizačními kupóny před jejich směnou za akcie, což mělo negativní morální důsledky ve formě obcházení zákona a ekonomické důsledky ve formě rostoucích transakčních nákladů na zajištění a vypořádání opčního prodeje budoucích cenných papírů.

3. O tzv. právním nihilismu

Oblíbeným terčem kritiky transformačního procesu české společnosti první poloviny 90. let se stalo tzv. podcenění úlohy práva. Kritikové si nejvíce oblíbili pojem právní nihilismus. Právní nihilismus v souvislosti s českou transformací je zavádějící termín, spíše se jednalo o nesprávné chápání úlohy práva. K mnohému přispěli ekonomové¹¹, ale hlavní odpovědnost zůstává na právnících, kteří fascinováni možnostmi, které tržní ekonomika otevřela pro rozvoj jejich profesí, zcela rezignovali na aplikaci teorií soukromého práva ve společnosti procházející transformačním obdobím a hledající svou legislativní podobu.

⁷ Podle počtu aktivně participujících osob je kupónová privatizace největším majetkovým transferem v našich novodobých dějinách. Podílem hodnoty převáděného majetku na celkovém národním bohatství, což je relevantnější kritérium, se ovšem s velkým odstupem řadí za znárodňovací vlny z období roku 1945 a 1948 a let následujících.

⁸ Janusz Lewandowski, polský ministr privatizace: „V celém postkomunistickém světě dokáže, myslím, pan Klaus privatizaci prodat nejlépe. Občas trochu přehání, jeho role je ale podstatná.“ (Lidové noviny, 28. června 1993, s. 5)

⁹ Protikladem se zde rozumí privatizace státního majetku prostřednictvím státem vlastněných a politicky ovlivňovaných institucí. I neekonom pozná, že v tomto případě nemůže jít o privatizaci.

¹⁰ Tato skutečnost vytvořila podmínky pro budoucí velkou angažovanost státu (sanace bank z veřejných zdrojů) v procesu opožděné privatizace bank. Po kupónové privatizaci státem kontrolované banky při poskytování úvěru společností, které se nacházely v portfoliu jimi vlastněných investičních společností, zohledňovaly jiná kritéria, než by odpovídalo požadavkům obchodního podnikání v konkurenčním úvěrovém bankovníctví. Účinně se prosazovaly politické tlaky na zachování produkce a zaměstnanosti či ekonomické tlaky na prodloužení úvěrování z důvodu očekávané výhodnosti prodeje. Efekt z budoucího prodeje takovýchto aktiv nenesli přímo akcionáři bank či jejich investičních společností, nýbrž akcionáři či podílníci jimi spravovaných fondů.

¹¹ Novináři nesprávně pochopená kritika právního pozitivismu provedená prvním ministrem privatizace České republiky Tomášem Ježkem tradovaná pomocí bonmotu o „nutnosti úprku ekonomů před právníky“, byla mnoha povrchními publicisty reprodukována jako potřeba nejprve nechat spontánně rozvinout tržní síly a poté je prostřednictvím zákonů regulovat. Toto nesprávné pojetí bylo generalizováno a vydáváno za standardní názor české ekonomické obce.

Není bez zajímavosti, že právě lidé s právnickým vzděláním patřili mezi nejúspěšnější ve využití fundamentálních politických změn v závěru předposlední dekády XX. století. Různé právnícké profese v součtu svých parlamentních zástupců představovaly nejpočetnější zájmovou skupinu v polistopadových zákonodárných sborech¹², která si pomocí legislativy dokázala vytvořit výhodné podmínky pro rozvoj jednotlivých právníckých povolání. Podařilo se jí pomocí sloganu o právním nihilismu dovedně využít společenského tlaku po prosazování zákonnosti k extenzi veřejného práva. Prostřednictvím vládní legislativy, která hraje klíčovou roli v procesu tvorby právních předpisů, a její jednoznačné orientace na vytváření předpisů veřejného práva byly preferovány resortní zájmy jednotlivých ministerstev, za nimiž se skrývaly zájmy nejsilnějších „hráčů“ jednotlivých odvětví.

Namísto očekávaného rozvoje soukromého práva po 50 letech kolektivistických experimentů byly čerstvě obrozené instituty individuální svobody, dobrovolné smlouvy a dobrovolné účasti opět nahrazovány instituty veřejného (kolektivního) zájmu, státní regulace a povinného kolektivního členství. Trvajících stagnace totalitou potlačovaného rozvoje soukromého práva byla v nových společenských poměrech substituována nadměrným rozvojem veřejného práva¹³. Tato tendence se začala prosazovat od roku 1993, a zatímco soukromé právo zůstávalo nadále Popelkou, veřejné právo se stávalo Leviathanem¹⁴.

Tento trend byl postupně posilován argumentací o nezbytnosti přibližování práva České republiky právu Evropské unie (*acquis communautaire*). Veřejné právo Evropské unie bylo v mnoha oblastech účelově dezinterpretováno a modifikováno ku prospěchu dominujících zájmových skupin. Snaha o legislativní zabezpečení obsazených pozic v tzv. netržním sektoru a podílu na trhu v tržním sektoru ekonomiky cestou omezování potenciální konkurence vedla k potlačení svobody jednotlivce formou předimenzovaných regulací, požadavků na autorizace, licencování apod.

Funkční selhání soudů v oblasti vynucování stávajících zákonů (*law enforcement*) bylo nahrazováno horečnatým schvalováním nových zákonů výlučně v oblasti veřejného práva. Neuvěřitelnou tolerancí státní moci k nedodržování dobrovolných smluvních závazků ze strany některé ze smluvních stran měla nahradit stále četnější a detailnější regulace a restrikce všech subjektů. Prosazování nové legislativy se však brzy ukázalo být ještě větším problémem pro soudy než vynucování staré. Bezpochyby k tomu přispělo prosazení doživotního jmenování soudců prezidentem republiky hned na počátku transformačního procesu. Tato zkušenost dokázala, že správné načasování jednotlivých transformačních kroků není elementární záležitostí. Přestože není mou ambicí zpochybňovat jeden ze tří pilířů demokratické společnosti – moc soudní, přece jen je nutné říci, že formální nezávislost, již se jí způsobem jmenování

¹² Zahrnují Federální shromáždění ČSFR (1990–92), Českou národní radu (1990–92), Poslaneckou sněmovnu Parlamentu ČR (1993–2002) a Senát Parlamentu ČR (1996–2002).

¹³ „Nejobecnější pojmenování tohoto procesu je ... dominance práva veřejného nad právem soukromým. Jádrem tohoto procesu byla snaha politiků vyhovět voličům v jejich přání po větší ochraně. Dalším prvkem ... byl neúměrně vysoký vliv zájmových skupin na legislativní proces. Zvláště alarmujícím se stal vliv zájmových skupin organizovaných uvnitř státního aparátu (např. armáda, policie, ad hoc zájmové seskupené úřednictvo) (Sylla, 2001)“.

¹⁴ „Ve slovnících je Leviathan definován jako „mořská příšera ztělesňující zlo“. V roce 1651 použil tento termín Thomas Hobbes k označení suverénního státu.“ (Buchanan, 1975, s. 179). Jeho dílo se nazývá Leviathan neboli způsob, forma a charakter moci církevního a občanského státu.

soudců a jejich faktickou neodvolatelností dostalo, „nepřerostla“ v reálnou nezávislost při prosazování a vynucování práva v prvních letech transformace. Z pozitivních efektů vyplývajících z nezávislosti soudní moci se mladá demokratická česká společnost mohla těšit jen omezeně.

Charakteristickým rysem nové polistopadové soudní moci nebyla nezávislost, nýbrž nefunkčnost. Přispělo k ní nejen personální zabezpečení soudů, kde z minulého režimu převážně zbyli pouze ti, kteří se neprosadili v tržně lukrativnějších právnických profesích (advokacie, notářství) a doplňovali je většinou jen noví absolventi právnických fakult s minimálními praktickými znalostmi. K zakonzervování neradostného personálního stavu nepochybně vedla absence jakékoli konkurence uvnitř této profese.¹⁵ Formální nezávislost soudů naplněná jejich nízkou efektivností v prosazování a vynucování práva, hraničící až s nefunkčností, vytvořila značný prostor¹⁶ pro ovlivňování soudů stranami soudního řízení. Stačilo jim využít nedůslednosti a nekonzistentnosti pravidel procesního řízení. Formální nezávislost soudů se ve skutečnosti přeměnila v reálnou závislost na účastnících soudního řízení.

Populární teze rozvíjená v politických dokumentech Občanské demokratické strany, že ekonomika předbíhá právo,¹⁷ svědčí o naprostém nepochopení podstaty tržní ekonomiky. Jedná se o aplikaci známé marxistické poučky o zpoždování společenské nadstavby za vývojem ekonomické základny společnosti.¹⁸ Naopak vymezená a účinně ochraňovaná vlastnická práva jsou nezbytným předpokladem (*conditio sine qua non*) existence tržní ekonomiky. Na správné definici vlastnických práv a jejich účinném vynucování závisí výše transakčních nákladů v ekonomice a efektivnost celého společenského systému.¹⁹

Obviňování Václava Klause z právního nihilismu je absurdní. Tím, že v neopakovatelné situaci po pádu komunismu se nedostatečně zasazoval o rozvoj soukromého práva v těch oblastech²⁰, kde mělo logicky nahrazovat přežilé veřejné právo z období komunismu, však (možná

¹⁵ Konkurence podmíněná volnějšími možnostmi výstupu a vstupu do profese by nepochybně jako v jiných oborech lidské činnosti vedla k její kultivaci, růstu kvality poskytovaných služeb, výkonu a tím i uspokojování projevovaných společenských preferencí. V tomto pojetí není požadavek konkurenčního prostředí v rozporu s hierarchickou strukturou a teritoriálním vymezením moci soudní.

¹⁶ Především se jedná o prostor časový, jehož omezení relativizují nevhodné procesní předpisy umožňující činit stranám sporu nekonečné obstrukce.

¹⁷ Zmíněno na přednášce Václava Klause přednesené v aule PF UK dne 29. 4. 1997 pro Spolek českých právníků – VŠEHRD: „...pak považuji za naprosto nesporné, že je vlastní vývoj práva a právních institucí převážně důsledkem nebo, chcete-li reflexí vývoje společenské, politické a ekonomické reality a že tomu není naopak.“ (Pravý úhel, číslo 6, červen-červenec 1997)

¹⁸ Zatímco ekonomika je v marxistickém pojetí obsahem ekonomické základny společnosti, která jediná vytváří hodnoty, tak právo je součástí společenské nadstavby, která je reflexí společenské základny. Společenská nadstavba hodnotu vytvořenou ve společenské základně spotřebovává.

¹⁹ Tematikou dezinterpretací klasicko-liberálních teorií v myšlení některých představitelů české transformační politiky se podrobněji zabývá J.Pavlík ve studii „O nedorozuměních kolem Hayekovy teorie spontánního řádu“, (Schwarz, 2000, 51-91).

²⁰ Např. obchodní právo.

nevědomě) přispěl k takové extenzi veřejného práva v České republice, která se stala překážkou jeho faktické vynutitelnosti²¹.

4. Sociální tržní hospodářství²²

Tento pojem je všeobecně spojován s hospodářskou reformou ve Spolkové republice Německo v letech 1948-57. Prvním reformním krokem bylo uskutečnění měnové reformy v americké, britské a francouzské okupační zóně Německa. Její podstatou bylo měnové oddělení od sovětské okupační zóny, zavedení nové měny²³ a vznik na státu relativně nezávislé centrální banky²⁴. Okamžitě se zavedením nové měny byla v západní části Německa odstraněna cenová regulace (Tietmeyer, 1998). Liberalizace cen vedla k rychlému odstranění problému nedostatku²⁵. Proti takové razanci reformních kroků existoval v té době tuhý odpor, včetně velení americké okupační zóny. Radikální reforma v západní části Německa byla úspěšná a jejím výsledkem bylo nahrazení direktivně řízeného hospodářství zděděného z období totalitního národně socialistického státu sociálním tržním hospodářstvím demokratické společnosti.

Sociální tržní hospodářství²⁶ nelze ztotožňovat se státem blahobytu, není ani klasickým laissez-faire, k němuž mělo v době svého vzniku podstatně blíže. Jeho hlavními znaky byly jednoznačná orientace na cenovou stabilitu (restriktivní monetární politika), velmi omezený

²¹ „Konkrétním výsledkem těchto procesů je právní řád, jehož právní předpisy trpí zejména těmito vadami: přebujelost a neúměrná detailnost, vzájemná neprovázanost, nesrozumitelnost, imperfektnost a vzájemné popírání právních norem, značná míra problematičnosti z hlediska ústavnosti, časté změny a znovu vznikající neúměrný rozsah podzákoných norem. ... Pomíjena či výslovně odmítána byla ústavnost jako jeden ze základních principů právního státu. Relativizace ústavnosti vedla k oslabení právního vědomí. Legislativní technika byla a priori popírána mimo jiné pod záminkou boje proti právnímu pozitivismu. Ve svém celku tyto okolnosti způsobily, že právní předpisy začaly ztrácet charakteristické vlastnosti práva a jsou v nepřijatelném rozsahu obcházeny. Česká republika začala ztrácet charakter právního státu (Sylla, 2001).“

²² Autorem tohoto pojmu byl v roce 1947 významný německý ekonom Alfred Müller-Armack: „Cílem musí být zavedení tržního hospodářství omezeného společenskými zárukami, které budou v souladu s principy svobodného trhu.... Co potřebujeme, je všezahrnující systém, který spojuje svobodu myšlení a osobní svobodu se společenskými jistotami.... Ideály svobody a sociální spravedlnosti musí být skutečně propojeny na základě tržního hospodářství“ (Müller-Armack, 1947).

²³ Deutsche Mark (německá marka) nahradila Reichsmark (říšská marka), Rentenmark (rentová marka) a Militärmark (válečná marka). Jednota, právo, svoboda se staly klíčovými pojmy sociálně tržního hospodářství, které 52 let po okrajích zdobily západoněmecké mince. Nová měna díky své stabilitě získala důvěru obyvatel SRN a vysokou reputaci v zahraničí. Pozitivně působila nejen na vývoj cenové hladiny, nýbrž na dynamiku západoněmeckého hospodářství. Tím přispívala k naplnění sociální funkce tržního hospodářství (Tietmeyer, 1998).

²⁴ Deutsche Bundesbank byla v době svého vzniku jednou z nejméně na státu závislých centrálních bank. Svou úspěšnou monetární politikou za déle než 50 let své existence (až do vzniku Euro v roce 2000 byla svrchovanou monetární autoritou na území Spolkové republiky Německo) se stala vzorem chování mnoha centrálních bank.

²⁵ S tímto problémem se obyvatelé sovětské okupační zóny, na jejímž území byla ustavena Německá demokratická republika, potýkali až do jejího zániku 2. října 1990.

²⁶ 12 leté tuhé plánování a mohutný státní intervencionismus nacistické diktatury byly nahrazeny trhem. Ani pozitivní dopady Marshallova plánu na západoněmeckou ekonomiku nesnižují význam německé reformy. Jeho vliv na dynamiku ekonomického růstu v SRN byl zanedbatelný (Dluhosch a Krueger, 2000).

přerozdělovací systém sociálních transferů, účinná prokonkurenční politika a liberální obchodní režim bez přítomnosti cenové regulace. Jeden z architektů této systémové změny, Ludwig Erhard, byl přesvědčen, že tržní hospodářství je přirozeně sociální a vyžaduje jen velmi malou účast státu.²⁷ Další z významných osobností této doby v Německu, Walter Eucken považoval omezené zásahy státu do hospodářství možné pouze v těch případech, kdy soukromé podnikání omezuje tržní nabídku a možnost volby (Eucken, 1951).

Podle hlavních představitelů²⁸ sociálního tržního hospodářství mají povinnosti státu v ekonomické oblasti zahrnovat (Ebeling, 1999, s. 154):

1. regulaci velikosti podniků, aby se zabránilo koncentraci hospodářské moci,
2. přerozdělování důchodu prostřednictvím daňového systému ke zmírnění nepřijatelné nebo společensky destabilizující majetkové nerovnosti,
3. nabídku programů sociálního pojištění ke splnění určitých minimálních požadavků některých společenských skupin,
4. centralizované měnové řízení k dosažení a uchování stabilního tržního prostředí,
5. profesní školení a vzdělávání pro zdokonalení fungování trhu práce,
6. ovlivňování míry průmyslové a živnostenské zaměstnanosti pomocí využívání daňových pobídek,
7. ochranu životního prostředí a kontrolu přírodních zdrojů,
8. plánování městského a vesnického rozvoje v souladu s požadavky na „vyvážené“ životní prostředí²⁹

Předpokladem využití potenciálu tržních sil v poválečném Německu bylo rozbití monopolistické struktury národně socialistické ekonomiky. Struktura německé ekonomiky byla od počátku 30. let deformována v souladu s ideovými ambicemi totalitního režimu. Musela odpovídat požadavkům centrálního řízení a plánování lidských a materiálních zdrojů. Proto za 12 let národně socialistické vlády došlo k nebyvalé koncentraci ekonomických zdrojů doprovázené změnou průmyslové struktury. Německá ekonomika byla kartelizována. Vytvoření podmínek pro změnu této struktury, pro vznik konkurenčního prostředí, se stalo v roce 1949 v západní části Německa hospodářsko-politickou prioritou.

Diskuse o konceptu sociálního tržního hospodářství v první polovině 90. let byla u nás poznamenána značnou povrchností. Oponenti „Klausovy reformy“³⁰ nejvíce kritizovali explicitní absenci adjektiva sociální a argumentovali především německým hospodářským

²⁷ Ludwig Erhard: „...vědomí povinnosti zajistit lidem konečně opět svobodu. Tento pocit odpovědnosti mě přiměl k tomu, abych okamžitě po převzetí úřadu skoncoval s celým tím strašidlem, které se snažilo, aby stát

manipuloval hospodářstvím a podnikajícími lidmi.“ (Erhard, 1957)

²⁸ Alfred Müller-Armack, Walter Eucken, Wilhelm Röpke, Alexander Rüstow a Ludwig Erhard.

²⁹ Se všemi těmito druhy státních zásahů do ekonomiky jsme mohli setkávat v první transformační dekádě v České republice. Dále stát zasahoval do cenové tvorby u téměř 20% druhů statků na konci dekády, do podnikání v bankovníctví, v chemickém průmyslu, v hutnictví, těžbě uhlí, v telekomunikacích, v plynárenství a v elektroenergetice pomocí vlastnické kontroly nejvýznamnějších firem a prostřednictvím různých forem regulace téměř do všech oblastí podnikání.

³⁰ V tomto smyslu je synonymem pro schválený transformační proces.

zázrakem³¹, jehož by nebylo možno dosáhnout bez sociálního tržního hospodářství. Oproti německému *Mitbestimmung*³², který vyzdvihovali jako ideál sociálního smíru, považovali „Klausovu reformu“ za asociální, až antisociální. V jejich zaslepenosti jim zcela uniklo, že v první polovině 90. let s výjimkou ludditského³³ uskupení železničních odborů žádná významná zájmová skupina v České republice nestávkovala.

Připomeňme si, co tvůrci sociálního tržního hospodářství chápali adjektivem sociální (Erhard, 1957): „...skutečné a čestně míněné sociální tržní hospodářství - přičemž důraz je vědomě vždy kladen na slovo „sociální“ – je možné zajistit jen tehdy, bude-li mít pomocí soutěže lepší výkon přednost před výkonem horším a tímto způsobem bude soutěží dosaženo optimálního uspokojování potřeb podle množství, kvality a správných cen. Tento princip zároveň zajišťuje, aby vyššímu výkonu připadl vyšší zisk a aby ze sociálního hlediska schopnější podnikatel získal větší jistoty a nové šance.“

Václav Klaus v obraně vládního programu transformace akceptoval povrchní a zavádějící formu diskuse a rázně odmítl koncept sociálního tržního hospodářství, aniž bral v úvahu, jaký význam mu přikládal Erhard: „Zdá se mi zbytečné vracet se k argumentům užívaným proti německému „sociálnímu tržnímu“ hospodářství. Reprezentuje jiný příklad třetí cesty³⁴ a musíme uznat, že její začátek byl spojen se slavným členem Montpelerinské společnosti Ludwigem Erhardem.“ (Klaus, 1999)

Takto vyhraněný názor prezentoval Václav Klaus ještě v době, kdy se s Občanskou demokratickou stranou nacházel v tzv. smluvní opozici³⁵. Vzhledem k povaze tohoto politického svazku a s ohledem na tehdejší opatření sociálně demokratické vlády bylo pro předsedu tzv. smluvně opoziční strany nesnadné se vymezovat vůči voličům. Jedině v této souvislosti lze racionálně vysvětlit jeho dikci. V období, kdy se Občanská demokratická strana těšila větší politické podpoře a byla vládní stranou s předsedou ve funkci premiéra, byla jeho dikce směrem k nejznámějšímu představiteli sociálního tržního hospodářství odlišná: „Ludwig Erhard v obtížné době poválečné rekonstrukce pochopil, že politik, zodpovědný politik, musí

³¹ Pro období obdivuhodného rozvoje sociálního tržního hospodářství ve Spolkové republice Německo v 50. a 60. letech se vžil pojem *Wirtschaftswunder* (hospodářský zázrak).

³² Pojem *Mitbestimmung* vyjadřoval právo pracujících na spolurozhodování v podnicích ve Spolkové republice Německo po druhé světové válce. Pracující se na rozhodovacím procesu účastnili prostřednictvím jimi zvolených zástupců do společných rad zaměstnavatelů a zaměstnanců.

³³ Luddité se nazývali účastníci násilných akcí v Anglii v letech 1811 –16 proti zavádění strojů do výroby. Domnívali se, že stroje je připravily o práci a staly se příčinou jejich nezaměstnanosti. Název Luddité odvodili od jména svého vůdce, jímž prý byl generál Lud, který převzal jméno jednoho slabomyslného hochy, jenž byl znám svými výstředními činy. Spojení Ludditů a železničních odborů se nemůže týkat nikoho jiného než železničních odborů pod vedením Jaromíra Duška, které z důvodu zachování pracovních míst, stylu práce a odměňování ve státní organizaci České dráhy, stávkou nebo její hrozbou velmi efektivně brání uskutečnění transformace Českých drah od roku 1993.

³⁴ Svůj názor na tzv. třetí cestu vyjádřil autor ve stejném projevu naprosto jednoznačně: „Tzv. třetí cesta je eufemistický a nebezpečně zavádějící pojem pro druhou cestu – pro socialismus. ...Třetí cesta je nejrychlejší cestou do Třetího světa.“

³⁵ Ve skutečnosti se jednalo o formu parlamentní koalice, i když sociální demokracie po volbách v roce 1998 sestavila menšinovou vládu z členů pouze své strany a jednoho nestraníka.

vykonat něco pozitivního, že politika musí být tvůrčí, odvážná,³⁶ že musí narážet na nesouhlas mnoha parciálních zájmů, že musí rozšiřovat prostor možného a že se nesmí v existujícím prostoru spokojeně uvelebit a pouze se snažit uspokojovat nejhlasitější nátlakové skupiny jedním ústupkem za druhým. ... Já sám se o to velmi snažím a Ludwig Erhard byl pro mne – zejména v tomto smyslu – vždy velkým a samozřejmě nedostižným vzorem.“³⁷

Avšak zatímco Ludwig Erhard dokázal adjektivum „sociální“ naplnit liberálním obsahem v náročných podmínkách rozvíjející se studené války³⁸, tak Václav Klaus naopak přesvědčil, že pojem liberalismus lze v období vrcholícího evropského administrativně byrokratického sjednocování naplnit socialistickým obsahem.³⁹

5. Zcizená transformace

Po úctyhodném zahájení a nadějném průběhu ekonomických změn začal transformační proces od roku 1995 ztrácet na dynamice a systematickosti. Zastavená privatizace bank nahrazená vlnou centrálně řízené konsolidace soukromé části bankovního sektoru⁴⁰ způsobila

³⁶ Ve stejném rozhovoru Václav Klaus dále uvedl: „Vím, že v roce 1948 palcové titulky německého tisku hlásaly „Profesor Erhard ruínuje hospodářství“, což se velmi blíží výtkám o zbytečném utahování opasek, které jsou podsouvány mně.“ (Ekonom 26/1993, s. 21)

³⁷ V tomto smyslu byl Ludwig Erhard pro Václava Klause skutečně nedostižným. V jiné oblasti, jakou bylo získání aktivní podpory občanů transformačnímu procesu, jej Václav Klaus do jisté míry překonal. Prozíravě odmítl různé formy účasti pracujících na řízení (obdoba německého *Mitbestimmung*), od zaměstnaneckých rad až po ESOP (*Employee Share Ownership Plan* čili projekt akciových společností vlastněných zaměstnanci). Kupónová privatizace se stala elegantním nástrojem aktivního zapojení občanů do transformačního procesu. Česká republika po kupónové privatizaci byla zemí s největším podílem akcionářů a podílníků na celkovém počtu obyvatel státu. Přestože někteří po připsání akcií na účet okamžitě prodávali, tak většina se začala zajímat o cenu svých cenných papírů, její změny, hospodářské výsledky podniků a makroekonomickou situaci. Vlastnictví se stalo nástrojem jejich identifikace s ekonomickou transformací - alespoň dočasně. Konec konců právo pracujících na spolurozhodování (*Mitbestimmung*) ve své původní podobě nezůstalo v SRN bez podstatných změn. Není bez zajímavosti, že v roce 1996 byla Václavu Klausovi ve Spolkové republice Německo udělena Erhardova cena.

³⁸ Poté, co Erhard v roce 1966 opustil kancléřský úřad, začala rychlá přeměna sociálního tržního hospodářství na ekonomiku státu blahobytu. V 70. letech Erhard opakovaně tvrdil, že západoněmecký hospodářský systém nemá nic společného s původním konceptem sociálního tržního hospodářství (Jeske, 1998). Na toto nebezpečí upozorňoval národohospodář Röpke už koncem 50. let, kdy vyjádřil své hluboké obavy nad růstem sociálních funkcí státu. Státní paternalismus podle jeho názoru začal omezovat odpovědnost jednotlivců za sebe a svou rodinu (Röpke, 1957).

³⁹ Mnoha tzv. liberálními ekonomům a zastáncům liberální politiky filosofie v České republice tato skutečnost příliš nevadila, když se Klausův stín stal pro ně výtahem k politické moci. Logicky by tato forma pragmatického odchýlení od klasického liberálního paradigmatu měla nejvíce vadit sociálním demokratům, protože se stále více názorově sblížovala s programem tzv. nové levice, čímž bránila české sociální demokracii vydat se cestou jejích západoevropských sesterských stran (např. britské Labour Party). Nestalo se tak a naši sociální demokraté se jali propagovat a uvádět do života ty ideje Manifestu komunistické strany (K. Marxe a B. Engelse vydaného v roce 1848 a obsahujícího ucelený výklad marxistického programu), jimž naše společnost doposud odolávala (Šíma, 1998).

⁴⁰ Na mnohé nově založené soukromé banky (Banka Bohemia, AB Banka, Česká banka, Pragobanka, Plzeňská banka, Podnikatelská banka aj.) byla z důvodu nedostatku likvidity centrální bankou uvalena nucená správa, což fakticky odpovídalo jejich znárodnění. Poté byly některé z nich řízeně fúzovány, jiné likvidovány v konkursním řízení. Proces konsolidace byl velmi náročný na výdaje veřejných rozpočtů.

neočekávané problémy projevující se ve zpomalení až zastavení strukturálních změn v české ekonomice.⁴¹ Přestože makroekonomické údaje s výjimkou salda běžného účtu platební bilance nevykazovaly známky výraznější nerovnováhy, sáhla centrální banka v polovině roku 1996 k výrazné monetární restrikci.⁴² Překvapivá reakce ekonomiky na sebe nenechala dlouho čekat.⁴³

Dávno před zásahem centrální banky docházelo ke zpomalování, až zastavení privatizačního procesu také v jiných odvětvích. Dokončoval se pouze v případech propojeného zájmu politické moci s vysoce koncentrovaným zájmem nového nabyvatele. Příklady privatizace z tohoto období podlomily důvěru občanů v pozitivní důsledky privatizačního procesu nejen pro celkový výkon ekonomiky, nýbrž také z hlediska jednotlivých zákazníků a spotřebitelů.⁴⁴ Zůstala nedokončena cenová liberalizace, kterou státní úředníci začali nahrazovat tzv. cenovým narovnáváním, které mělo probíhat podle schválených plánů. Prostřednictvím cenového narovnávání, při němž se více uplatňuje praxe centrálního plánovače než vliv tržních sil, měly být odstraněny největší diskrepance mezi regulovanými a tržními cenami. Výsledkem těchto snah byl obvykle vznik ještě větších cenových diskrepancí.⁴⁵

Neschopnost dokončit cenovou liberalizaci a razantně snížit 20% podíl stálé váhy regulovaných cen zboží a služeb ve spotřebním koši přispěl k enormnímu růstu zahraničně obchodní nerovnováhy na počátku druhé poloviny 90. let u nás. Finanční prostředky utržené prodejem akcií z kupónové privatizace byly obyvatelstvem vydány na spotřebu. Převážně na nákup importovaného spotřebního zboží (mikrovlnných trub, mrazniček, barevných televizorů apod.) a zahraničních zájezdů. Došlo-li by k deregulaci nájemního bydlení či liberalizaci cen energií, telekomunikačních, poštovních a dopravních služeb, zůstaly by utracené finanční prostředky v tuzemsku. V případě deregulace nájemního bydlení by dodatečně utracené finanční prostředky určitě přispěly k obnově zanedbaného bytového fondu či jeho rozšíření. Růst příjmů státem vlastněných energetických společností mohl „vylepšit“ příjmovou stránku veřejných

V tomto případě nešlo o placení tzv. transformačních nákladů z kapes daňových poplatníků, nýbrž nákladů způsobených nedokonalými zákony, absencí podnikatelské etiky a selháním centrální banky ve funkci bankovního dohledu.

⁴¹Vládou dosazení úředníci do statutárních orgánů státem kontrolovaných bank pokračovali v poskytování vysoce rizikových úvěrů (což se ukázalo při opožděném prodeji těchto bank, kdy tzv. problémová aktiva musela být prostřednictvím Konsolidační banky převáděna na stát) nejen firmám, jejichž majetkové účasti se nacházely v portfoliích investičních a podílových fondů spravovaných dceřinými společnostmi bank, ale i jiným, většinou středním a velkým společnostem, jejichž přechodné ekonomické problémy by mohly zvýšit nezaměstnanost.

⁴²Během šesti týdnů razantně zvýšila tři klíčové sazby: dvoutýdenní repo sazbu z 11,8% na 12,4%, diskontní sazbu z 9,5% na 10,5%, lombardní sazbu z 12,5% na 14,0% a povinné minimální rezervy z 8,5% na 11,5%.

⁴³Projevila se nejprve se zpožděním přibližně 9 měsíců v silném poklesu příjmů státního rozpočtu.

⁴⁴Referenčním příkladem z tohoto období je privatizace Českého Telecomu. Nabyvatel, tzv. strategický investor, jímž byla nizozemsko-švýcarská společnost Telsource, koupí 27% akcií nejen že ovládl tuzemského monopolního telefonního operátora, ale kupní smlouvou si zabezpečil takový způsob regulace telekomunikací na pevných linkách, že v následujících 5 letech mu vážně nemohl v této oblasti konkurovat žádný subjekt.

⁴⁵Celou studnici příkladů nabízí české plynárenství a elektroenergetika v letech 1995-2000 nebo regulované nájemné bydlení, kde jsou od roku 2001 v mnoha oblastech, především sídlech do 20 tisíc obyvatel, ceny regulovaného nájemního bydlení často vyšší než neregulované nájemné.

rozpočtů. Každopádně rostoucí příjmy tuzemských producentů by měly pozitivní makroekonomické efekty a nerovnováha běžného účtu platební bilance nemusela dosáhnout takové úrovně, která přiměla centrální banku k tak silnému zásahu, který se negativně projevil se zpožděním 6 -9 měsíců v razantním poklesu dynamiky hrubého domácího produktu a poklesu příjmů státního rozpočtu.

V roce 1995 začalo docházet k uvolňování fiskální restrikce, která byla před volbami 1996 vystřídána fiskální expanzí.⁴⁶ Jedním z projevů bylo rozmnožení a zmohutnění veřejných rozpočtů. Postarala se o to především vláda zřizováním tzv. transformačních institucí⁴⁷ s velmi netransparentními finančními vazbami navzájem i vůči státnímu rozpočtu. S jejich pomocí začal dramaticky narůstat státní dluh. Nejvýznamnějším zdrojem dlouhodobé nerovnováhy státního rozpočtu se stal prudký růst mandatorních výdajů⁴⁸, a to především výdajů na sociální zabezpečení. Nárůst těchto výdajů byl znamením blížících se voleb a snahou politiků získat si přízeň určitých skupin obyvatelstva. Volání některých skupin voličů po zavedení státu blahobytu (welfare state) skandinávského typu nemohlo vést v našich podmínkách k ničemu jinému než společnosti přerozdělující chudobu v duchu hesla: Welfare without Wealth!

Volební rok 1996 byl příčinou výrazného zpomalení, v některých oblastech až zastavení ekonomické transformace. Nejen v chování vlády se prosadily krátkodobé volební preference. Projevily se i u centrální banky, která dlouho váhala s uvolněním měnového kurzu a přechodem do režimu plovoucích měnových kurzů. Rovněž očekávaná liberalizace finančních operací na kapitálovém účtu platební bilance⁴⁹ byla stále odkládána. Došlo tak k naplnění okřídleného rčení, které v souvislosti s časovou dimenzí, fázováním a propojováním reformních opatření centra vyřkl slavný novozélandský reformátor Roger Douglas: „Pes na honu musí stále vidět svého zajíce“ (Klaus, 1995). Pokud ho nevidí, tak se zastaví, rozhlíží se a začne sledovat jiný cíl. Totéž se událo s původním projektem naší ekonomické transformace.

Radikální hospodářsko-politická opatření, jimiž byla zahájena ekonomická transformace, nebyla naplněna. Jejich nedokončení negativně poznamenalo funkčnost těchto opatření a pozitivní očekávání s nimi spojená⁵⁰. Zpomalení transformace a zjevné defekty ve fungování

⁴⁶ Ta byla daleko pravděpodobněji vedena snahou „koupit si volební hlasy“ než protiopatření, které mělo zeslabit Klausem často kritizovanou monetární restrikci: „Pan Klaus je zvláště frustrován stavem českého bankovníctví. Z jejich současné úvěrové restrikce viní poradce, kteří „tlačí“ banky, aby držely nerealisticky vysoký podíl svých aktiv v rezervách, jak tvrdí.“ (The Wall Street Journal Europe, October 14, 1993)

⁴⁷ Patřily mezi ně: Fond národního majetku, Konsolidační banka, Česká finanční, Česká inkasní, Kompo, Prisko a další.

⁴⁸ Mandatorní výdaje jsou výdaje veřejných rozpočtů, jejichž výše je stanovena platnými zákony. Protože je nelze snížit bez předchozích legislativních změn, změna jejich rostoucího trendu se stala dlouhodobým národohospodářským problémem.

⁴⁹ V současné struktuře platební bilance harmonizované se zeměmi EU tomuto účtu odpovídá finanční účet.

⁵⁰ Typickým je názor tehdejšího ministra privatizace Tomáše Ježka: „Jsem si zcela jist, že pokud Evropa zůstane stabilní oblastí, naše hospodářství bude prosperovat a za 5 let budeme mluvit o českém zázraku.“ (The Wall Street Journal Europe, October 14, 1993)

společenského systému⁵¹ poskytovaly stále větší argumentační prostor oponentům původního projektu transformace pro její zpochybňování.⁵² Pod tíhou vynucených politických kompromisů byla trajektorie původního transformačního pohybu české ekonomiky opouštěna ve směru třetí cesty. Zůstal tak nevyužit ireversibilní politický potenciál, jímž disponovala první vláda samostatné České republiky. Nedošlo samozřejmě k realizaci následných očekávaných opatření, jimiž byly především deregulace monopolizovaných odvětví, které zůstaly doménou státem vlastněných podniků či kvaziprivatizovaných akciových společností⁵³ a zásadní daňová reforma, s jejíž pomocí mohla Česká republika efektivněji využít svého postavení mimo daňově harmonizované struktury EU. Podstatnější očekávané systémové změny nenastaly v důchodovém, sociálním a zdravotním systému, ve školství, ani ve státní správě.

Namísto toho se prosazovaly parciální zájmy jednotlivých nátlakových skupin, od profesních komor s povinným členstvím počínaje, přes odbory až po manažery dominantních firem v regulovaných odvětvích konče. Poskytování privilegií jedněm zájmovým skupinám (např. monopolnímu dovozci zemního plynu či monopolnímu provozovateli přenosové soustavy apod.) kombinované se sociálním dumpingem ve prospěch jiných zájmových skupin (např. uživatelů bytů s regulovaným nájemným bydlením či uživatelů veřejného blaha pomocí měkkých kritérií pro poskytování sociálních dávek, či dávek v nezaměstnanosti apod.) byly znamením zpomalení a v některých oblastech až zastavení transformačního procesu.

Volání po vzniku tzv. nezávislých regulačních orgánů, které měly dohlížet na podnikání v odvětvích, kde hrozí zneužití dominantního postavení jednoho subjektu, či zneužití tzv. nerovného postavení dodavatelů vůči odběratelům, se stalo efektivním způsobem zakonzervování výše uvedených hrozeb. Ustavení centrálních tzv. nezávislých orgánů regulujících od distribuce elektrické energie, přes provoz na železnici až po přidělování vysílacích frekvencí se stalo faktickým testem úspěšnosti zájmových skupin. Netržní a netransparentní způsoby přidělování nesčetných povolení, koncesí a licencí, ať už regulačními orgány či orgány státní správy, byly logickým důsledkem nastoupené „třetí cesty“. Rostoucí úloha státu ve společnosti vytváří příhodné podmínky pro rozvíjení korupčního prostředí.⁵⁴ Česká republika se ani v tomto ohledu nestala výjimkou.

Výsledek voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 1996 neposkytoval velkou naději, že dojde k obnovení dynamiky nastoupených ekonomických změn. Složitým způsobem vytvářená staronová koaliční vláda sestavená z členů vítězné ODS a dále KDU-ČSL a ODA, které dohromady získaly menší absolutní podporu voličů, než měly v roce 1992, dávala jistotu

⁵¹ Např. nízká úroveň vynutitelnosti práva, problémy bankovního sektoru, umělý nedostatek volných bytů apod.

⁵² Tento názor přesvědčivě potvrzuje svým výrokem na základě vlastní zkušenosti z reformy novozélandské ekonomiky bývalý ministr financí Nového Zélandu Roger Douglas: „Střelba oponentů je podstatně méně přesná, jestliže se musí trefit do rychle se pohybujícího cíle.“ (Šíma, 1999)

⁵³ Příkladem kvaziprivatizované společnosti je akciová společnost ČEZ, z 32,39% privatizovaná v první vlně kupónové privatizace, ve skutečnosti však stále prostřednictvím Fondu národního majetku ČR pevně ovládaná státními úředníky.

⁵⁴ Tento vztah byl přesvědčivě dokázán v rámci konstrukce indexu ekonomické svobody Fraserovým institutem. Empirické výzkumy v téměř 90 zemích světa dokázaly korelaci mezi mírou ekonomické svobody a výskytem korupce. Platí, že čím větší je míra ekonomické svobody (tj. čím menší je zasahování státu do ekonomiky), tím menší je četnost korupčního jednání.

ještě složitějšího hledání politického konsensu v exekutivě. Nejvyšší exekutivní orgán státu se stal vedle Poslanecké sněmovny dalším místem politické konfrontace jednotlivých koaličních stran, což poznamenalo jeho akceschopnost v procesu očekávaného ekonomického rozvoje. To byl jeden z významných důvodů, proč očekávaný hospodářský vývoj byl nahrazen procesy neočekávanými, u jejichž zrodu stálo rozhodnutí centrální banky o utužení měnové disciplíny v letních měsících 1996. Tzv. balíčková terapie⁵⁵ vlády v roce 1997, která reagovala na propad příjmů veřejných rozpočtů, byla souborem vynucených hospodářských opatření, které měly jen málo společného s původním programem ekonomické transformace. Navíc řešila zástupné problémy, jimiž se staly neočekávaný pokles příjmů státního rozpočtu a růst záporného salda běžného účtu platební bilance. K řešení podstatných problémů – uvolnění měnového režimu a další liberalizaci hospodářství vůbec nepřispěla.

Vytváření pozitivních očekávání u obyvatelstva kombinované s prohlášeními o ukončení transformačního procesu⁵⁶ nevedly jen k jeho zpomalování, nýbrž k nahrazování původního transformačního projektu, založeného na omezování úlohy státu v hospodářství, opatřeními vyvolávajícími stále intenzivnější zasahování státu do ekonomiky⁵⁷. Implicitní průmyslová politika⁵⁸, pomocí níž si zájmové skupiny dokázaly prosazovat „změkčení“ dopadu transformačních opatření, se po roce 1995 přeměnila na explicitní, v jejímž rámci etablovaná hospodářská uskupení dokázala efektivně prosazovat vlastní zájmy. Zvláště destruktivní byla skutečnost, že kormidlem transformace neotočili její programoví či političtí odpůrci, nýbrž někteří z jejích původních architektů⁵⁹. Argument, že tak činili kvůli jasnému volebnímu vítězství, aby po volbách mohla dynamika ekonomických změn nabrat původní rychlost, nemůže obstát.

5. Bazarový kapitalismus

Česká společnost, přestože v roce 1991 zahájila impozantní program ekonomické transformace, se nestala ani střeoevropským tygrem, ani hospodářským zázrakem. Nestala se společností, v níž transparentně „vládnou“ neviditelná ruka trhu (*invisible hand*) a zákon, pomocí nichž se

⁵⁵ Obsahem dvou balíčků nazvaných Korekce hospodářské politiky z 16. 4. 1997 a Stabilizační a ozdravný program z 28. 5. 1997 bylo především omezení rozpočtových výdajů, ochrana domácích výrobců formou zavedení dovozní přírážky, atd.

⁵⁶ Václav Klaus byl v tomto smyslu citován Hospodářskými novinami 12. října 1993, s. 3: „Ekonomická reforma

už skončila a základní reformní kroky byly v této zemi provedeny.“

⁵⁷ Na tomto místě pro pořádek citujme z Human Action, z díla, které prý Václava Klause nejvíce inspirovalo: „Veškeré zásahy do tržních jevů mají vlastnost, že nejenže nejsou s to dosáhnout cílů, o něž usilují ti, co tyto zásahy vymýšlejí a podporují, ale vedou dokonce k takovému stavu, který je – a to i z pohledu zastánců těchto zásahů – méně žádoucí než stav, který se snažili změnit.“ (Mises, 1949, s. 85g)

⁵⁸ Vedle prodeje manažerských akcií z Fondu národního majetku manažerům některých státem kontrolovaných akciových společností to byl například tzv. útlum hornictví, odsiřování tepelných elektráren, zachování socialistického podnikání v železniční dopravě apod.

⁵⁹ „Pan Klaus pevně věří, že svobodný trh by měl být téměř absolutně svobodný. Tento názor z něj činí nejen nejkonzervativnějšího politika v transformujících se zemích, ale také uchazeče o tento „titul“ ve světovém měřítku.“ (The Wall Street Journal Europe, October 14, 1993). K podobným novinovým článkům vedle liberální

rétorika, již se Václav Klaus nesmazatelně vryl do mysli svých domácích i zahraničních obdivovatelů: „...pochopili jsme, že neexistuje nic jako „veřejný“ zájem atd.“ (Jüngling, 1998)

prosazují morální chování a preference dlouhodobých cílů před cíli krátkodobými. Naopak po období nadějných systémových změn v období let 1990 až 1995 se v české společnosti opět začaly prosazovat vzory chování založené na „neviditelném potřásání rukou“ (*invisible handshake*)⁶⁰. Subjekty prosazující se pomocí tohoto chování mají jiné časové preference než subjekty, které jsou vystavené konkurenci na „otevřených trzích“. V hospodářském systému s výraznou rolí státu a jeho prostřednictvím silném vlivu politiky na ekonomiku se ekonomické rozhodování často podřizuje politickým potřebám. Politický cyklus ohraničený termíny voleb ovlivňuje rozhodování ekonomických subjektů. Ty za těchto okolností mají tendenci preferovat krátkodobé cíle před cíli dlouhodobými. V podmínkách právní nejistoty, kdy se nedodržování uzavřených smluv stává obvyklým vzorem chování, nízké efektivnosti vymáhání práva, rostoucích závazků z nesplněných kontraktů včetně dluhů, šířící se platební neschopnosti nabývající masových rozměrů a vzácného výskytu podnikatelské etiky, se sledování dlouhodobých cílů pro ekonomické subjekty stává příliš nákladné. Je totiž spojeno s velmi vysokou mírou rizika. Proto v prostředí, které ekonomické subjekty zatěžuje vysokými transakčními náklady, se prosazují krátkodobé cíle na úkor dlouhodobých. Takový systém definičně odpovídá pojmu bazarový kapitalismus⁶¹.

Z důvodu preferencí krátkodobých cílů se v bazarovém kapitalismu neuskutečňují taková politicko-hospodářská opatření, jejichž realizace časově přesahuje délku standardního volebního období. Proto po roce 1995 žádný politicky relevantní subjekt v České republice neusiloval například o zásadní reformu penzijního systému, zdravotnictví, sociálního zabezpečení či školství. Není divu, vždyť žádná ze tří dosavadních vlád se nepokusila ani o zásadní změnu například ve fungování státní správy či železniční dopravy⁶², přestože obojí jsou právně, organizačně i technicky realizovatelné v časovém intervalu 18 měsíců, jak dokládají zkušenosti mnoha zemí.

V roce 1995 nastoupená třetí cesta, která postupně vytěsňovala původní program ekonomické transformace, nás prozatím dovedla do stadia bazarového kapitalismu. Je otázkou, zdali v pozici členské země Evropské unie se automaticky zbavíme negativních charakteristik našeho společenského systému. Přestože se termín vstupu České republiky do Evropské unie blíží a přestože se snižuje počet dosud neuzavřených kapitol mezi naší vládou a Evropskou komisí, neprojevuje se u nás zřetelně tato skutečnost prostřednictvím vyššího respektu k právu, lepším dodržováním sjednaných smluv, vyšší efektivností jejich vynucování, poklesem objemu nesplácených dluhů či vyšší etikou podnikání.

⁶⁰ Tj. přenesený výraz pro netransparentní zájmové propletence kooperujících politických a hospodářských uskupení.

⁶¹ Širší pojem k anglickému bazar economy, který do ekonomické teorie uvedl významný americký ekonom a čelný představitel školy veřejné volby William Niskanen. Bazarovým hospodářstvím chápe degenerovaný stav ekonomiky, v níž absentující dlouhodobé cíle jsou nahrazeny krátkodobým obchodováním a finančními operacemi nebo spekulací (Niskanen, 1991)

⁶² Návrh zákona o Českých drahách z roku 2001 či změny ve fungování státní správy související s realizací nového územně správního členění České republiky nelze považovat za zásadní změnu ve fungování zmíněných institucí, nýbrž pouze jejich přizpůsobení novým podmínkám. Obě instituce nadále zůstávají „chráněny“ před pozitivními vlivy konkurence, a proto služby, které poskytují, jsou vzhledem k svému množství a kvalitě příliš drahé.

Východiskem z bazarového kapitalismu je nastoupení cesty důsledných a konzistentních legislativních změn, jejichž společným znakem bude zvýšení úlohy a odpovědnosti jednotlivce ve společnosti a omezení dosahu prozatím „všeobjímající rukou“ státu pouze na efektivní poskytování služeb, které jsou z povahy věci pro jednotlivce příliš nákladné či v současných podmínkách vůbec nedosažitelné. To samozřejmě předpokládá silnou redukci neefektivních přerozdělovacích procesů, aniž by došlo ke snížení sociálních jistot tzv. oprávněných občanů⁶³. Takový systém by na jedné straně vytvářel pozitivní motivace pro odpovědné jednání občanů a na druhé straně by se uměl důstojně postarat o postižené, nemocné, invalidní, staré spoluobčany a opuštěné děti. Nejednalo by se o dosud používané bismarckovské systémy státem vynucené pseudosolidarity, nýbrž o státem placenou vysoce kvalitní službu podle pevně stanovených kritérií.

Je paradoxní, že zodpovědnost za bazarový kapitalismus u nás je často přisuzována liberalismu, politické filosofii, která vychází ze spontánního řádu a klade důraz na individuální svobodu a zásadu dobrovolnosti, ochranu soukromého vlastnictví, otevřenou soutěž na svobodných trzích, princip panství práva a zásady mírového soužití národů. Uplatnění principu panství práva je nemožné bez řádného fungování institucí spontánně vzniklých k prosazování a vynucování právních norem. Praktická politika uplatňovaná po roce 1995 se s principy liberální filosofie a liberální ekonomie stále více rozcházela. Liberalismus proto nelze vinit za prosazení bazarového kapitalismu v České republice. Za selhání politiky nemůže být volán k odpovědnosti teoretický fundament, což odpůrci liberální politické filosofie a liberální ekonomie vesměs činí. Tento teoretický fundament navíc nebyl v případě české transformace reálně využit. Naopak došlo k jeho dezinterpretaci v rovině povrchních frází a zkreslujících proklamací ke zdůvodnění účelových hospodářsko-politických opatření, které se v druhé polovině 90. let dostávaly stále více do rozporu s původním projektem transformace.

Vyšlo v časopisu Politická ekonomie č. 3/2003.

Literatura

Buchanan, James: Hranice slobody, Archa, Bratislava, 1996

Dluhosch, B., Krueger, M.: „The Marshall Plan as a Development Push? A Cautionary Tale from Germany.“ In K.R. Leube (ed.) Vordenker einer neuen Wirtschaftspolitik, The International Library of Austrian Economics, Vol.5, 2000, Frankfurt: FAZ Buch

Douglas, Roger: Unfinished Business, New Zealand, Random House, 1993

Ebeling, Richard M.: The Limits of Economic Policy: The Austrian Economists and the German ORDO Liberals, in Champions of Freedom: The Age of Economists (from Adam Smith to Milton Friedman), Hillsdale College Press, Hillsdale, Michigan, 1999

Erhard, Ludwig: Prosperity through Competition, Thames and Hudson, London, 1958

Erhard, Ludwig: Blahobyt pro všechny, 1957 (in Sociální tržní hospodářství, Logos, Praha 1992, s. 17)

Eucken, Walter: This Unsuccessful Age, or the Pains of Economic Progress, William Hodge and Co., London, 1951, ss. 31-36

⁶³ Do této kategorie by spadali občané, kteří splňují stanovená zdravotní a sociální kritéria a kteří dobrovolně předložili svá majetková přiznání.

- Eucken, Walter: Die Grundlagen der Nationalökonomie, Springer – Verlag, 9. nezměněné vydání 1989
- Friedman, Milton: Kapitalismus a svoboda, Liberální institut, Praha 1993
- Jeske, J.: „Wäre Erhard heute ein Linker?“, In Frankfurter Allgemeine Zeitung, 25 March 1998
- Ježek, Tomáš: Útěk před právníky ano, ale jen před některými, MFDnes 1. 10. 1996, s. 5
- Jüngling, Petr; Koudela, Tomáš; Žantovský, Petr: Tak pravil Václav Klaus, Praha, Votobia, 1998, s. 138
- Kerber, Wolfgang; Hartig, Sandra: The Rise and Fall of the German Miracle, Critical Review, Vol.13, Nos.3-4, ss. 337-358, 1999,
- Klaus, Václav: Ekonomická věda a ekonomická reforma, Gennex & Top Agency, Praha 1991
- Klaus, Václav: Ekonomická teorie a realita transformačních procesů, Management Press, Praha 1995
- Klaus, Václav: Právo a transformace české společnosti, přednáška přednesená na PF UK dne 29. 4. 1997 pro Spolek českých právníků – VŠEHRD, Právý úhel, číslo 6, červen-červenec 1997
- Klaus, Václav: The Third Way and Its Fatal Conceits, soubor příspěvků z MPS Regional Meeting, 1999, Vancouver, Canada
- Klaus, Václav: Země, kde se již dva roky nevládne, Centrum pro ekonomiku a politiku, Praha, 1999
- Langhans, Daniel: Die Soziale Marktwirtschaft und ihre geistigen Grundlagen, referát z česko-německého semináře Jugendseminar des Arbeitskreises Sudetendeutscher Studenten (ASST), Ostrava, 5.-7. 4. 1991
- Lewandowski, Janusz; Szomburg, Jan: Property Reform as a Basis for Social and Economic Reform, Communist Economies, Vol. 1, No. 3, Gdansk University, Gdansk, 1989
- Lewandowski, Janusz; Szomburg, Jan: Pracovní verze výzkumného projektu: Transformation model of Poland's economy, Research Center for Marketization and Property Reform, Gdansk, 1995
- Mises, Ludwig von: Human Action – A Treatise on Economics, Yale University Press, 1949
- Müller – Armack, Alfred: The Social Aspect of the Economic System, 18 & 22, 1947, in Standard Texts on the Social Market Economy, Gustav Fischer, New York, 1982
- Müller – Armack, Alfred: Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft, Verlag für Wirtschaft und Sozialpolitik, Hamburg, 1948
- Niskanen, William A.: The Soft Infrastructure of a Market Economy, The Cato Journal, Fall 1991, Vol. 11, No. 2
- Pavlík, Ján (ed.): Milton Friedman v Praze – myšlenky, názory, komentáře, Liberální institut, Praha, 1998
- Pavlík, Ján: On Market Consequences of Post-Communist Immorality, in: E-Logos – Electronic journal for Philosophy/99, VŠE Praha, ISSN 1211-0442
- Röpke, Wilhelm: Welfare, Freedom and Inflation (1957), University of Alabama Press, Tuscaloosa, 1964
- Schwarz, Jiří (ed): Hayek semper vivus, Liberální institut, Praha, 2000
- Sylla, Jan: Problémy legislativy ČR a východiska pro jejich řešení, interní, veřejně nepublikovaný materiál, 2001
- Šíma, Josef, Šťastný, Dan: A Laissez-Faire Fable Of the Czech Republic, Journal of Libertarian Studies, Volume 14, Ludwig von Mises Institute, 2000, s. 155-178

Šíma, Josef (ed.): Roger Douglas – tvůrce nejméně úspěšnější hospodářské reformy XX. století, Liberální institut, Praha, 1999

Tietmeyer, Hans: 50 Jahre Deutsche Mark – Vom Wirken einer Währung, Ansprache auf dem Festakt „50 Jahre Deutsche Mark“, Frankfurt am Main, Juni 20, 1998

Watrin, Christian: Europe's „New“ Third Way, Heritage Lectures, The Heritage Foundation, No. 634, May 7, 1999

Watrin, Christian: Soziale Marktwirtschaft – Was heisst das?, Dresdener Kathedralvorträge, Heft 3, Bonifatius, Paderborn, 1990

1.12 Slovenská reforma a české doladování

Dá se srovnat situace, za níž přistoupilo Slovensko k hospodářské reformě, s tou naší? Byli na tom o hodně hůř, že už jim nic jiného ani nezbývalo?

JS: Samozřejmě, že jednotlivé národohospodářské ukazatele lze srovnávat. Zároveň je nezbytné každé ekonomické srovnání správně interpretovat. Rozdíly v ekonomických ukazatelích obou zemí nebyly a nejsou tak zásadní, aby opravňovaly k tvrzení, že Slovensku nic než reforma nezbývalo, zatímco České republice stačí pouze kosmetické úpravy. Každá hospodářská reforma je věcí politického rozhodnutí, které se musí opírat o spolehlivou parlamentní většinu.

Mohli Slováci jen hovořit o reformě, jako to děláme my? Kam by je to přivedlo?

JS: Samozřejmě mohli a patrně by s tím v Evropské unii mohli spokojeně "vegetovat". Přivedlo by je to do šedé zóny nově přistupujících zemí, v níž se právě nalézáme my. Na slovenské reformy je oproti tomu upřena pozornost evropského a světového tisku. Do Slovenské republiky začínají už jezdit poradci z jiných zemí, aby se poučili ze zavádění a uskutečňování tamějších reforem. Vedle nich se však o Slovensko stále aktivněji zajímají zahraniční investoři.

Na jakých hlavních pilířích stojí reforma na Slovensku?

JS: Reforma slovenského hospodářství nebyla zahájena koordinovaně, nýbrž probíhala v jednotlivých odvětvích. Nejpodstatnější změny nastaly v daňové oblasti a ve veřejných rozpočtech, v sociálním systému, na trhu práce, v penzijním systému, ve zdravotnictví a ve financování školství (mimo vysokých škol). Přestože tyto reformy probíhají odděleně, jejich společným jmenovatelem je snaha slovenské vlády zavádět tržní vztahy do odvětví tzv. veřejných služeb.

V čem se liší reforma v SR a "reforma" veřejných financí v ČR?

JS: Slovo reforma je pro kosmetické změny v českých veřejných financích poněkud silný pojem. Daleko lépe se pro naši situaci hodí slovo doladování (z angl. *fine-tuning*). Reforma veřejných financí na Slovensku se však zdá být z české kotliny hlubší, než ve skutečnosti je. Slováckům se moc nepodařila fiskální decentralizace. Nepodařilo se jim významně přenést daňové pravomoci a zavést větší daňovou autonomii pro obce. Pozoruhodné na slovenské fiskální reformě je zavedení programového rozpočtování. Rozpočtové výdaje se stanovují podle cílů ne podle rozpočtových kapitol, jak je to stále u nás. Výdaje podle rozpočtových cílů na Slovensku musí být řádně zdůvodněny na základě měřitelných kritérií. V takovém systému lze daleko lépe „uhlídat“ rozpočtové výdaje a samozřejmě se v tomto systému hůř krade.

Jsme národem, který se bojí bolestivých reforem? Už Šikovy pokusy o ekonomickou reformu přece skončily neurčitě. Klausovi vytýkají, že také dělal reformu nereformu a nejcitlivější zásahy do ekonomiky odkládal...

JS: Šikovy "mírné reformní pokusy v mezích zákona" byly strhány lafetami sovětských tanků v roce 1968. Poté nastala tuhá hospodářská centralizace, která naši ekonomiku přeměnila v nekonkurenční, až neživotaschopný systém. Paradoxně se tím vytvořily podmínky pro tak zásadní změny v ekonomice, pro něž je už pojem reforma slabý. Odpovídajícím pojmem je transformace. Té se tím pod vedením Václava Klause zpočátku zhostil výborně. Stali jsme se "výkladní skříň" hospodářských přeměn od centralizované komunistické příkazové ekonomiky k tržnímu hospodářství. Trochu brzy (už od roku 1994) jsme se nechali našimi úspěchy ukolébat a zvolňovali jsme transformační tempo, které se v druhé polovině 90. let zcela rozplynulo v prosazovaných zájmech stále sílících lobbistických skupin. I když klausovská transformace zůstala dodnes nedokončená, jednalo se o největší strukturální změnu české ekonomiky od vzniku samostatného Československa v roce 1918, která svou hloubkou přesáhla Rašínovy a Englišovy reformy v meziválečném období.

Skončíme jako Slováci a teprve "bída nás naučí housti", nebo jinak – co by se muselo stát, aby se v Česku začalo doopravdy reformovat?

JS: Z příštích voleb do poslanecké sněmovny musí vyjít vítězně uskupení, které bude disponovat osobnostmi, které budou schopny transformaci v ekonomické i sociální oblasti dokončit. To znamená připravit ji programově pro různá odvětví, získat podporu veřejnosti a především ji dokončit v relevantním čase, tj. nejméně dva roky před dalšími volbami, aby se dostatečně mohly projevit pozitivní důsledky provedených reforem.

Na železnici chystal reformu už Stráský. Dodnes se to nepodařilo a vzdor všem chmurným předpovědím „psi štěkají, ale karavana jde dál“. Ergo > kladívko, nezůstane vše při starém a stačí problémy a jejich řešení jen okecat se Švejkovským To chce klid!?

JS: Rok 2006 představuje velkou šanci, ne však poslední. I vláda po roce 2006, bude-li chtít, bude si moci užívat své moci - hrát se na mediálním výsluní, rozdělovat peníze z daní a hrát si na starostlivého strýčka za cizí peníze, přidělovat trafiky svým oblíbencům, občas ustát nějaký ten skandálek, ale hlavně nic složitějšího nedělat! S tím však lze vydržet maximálně do roku 2010. Do té doby už současní hoši, co jsou u toho, budou ztrácet sílu a motivace nadále setrvat. O ideje, pokud někdy nějaké měli, už dávno přišli. A že jsou ideje pro společnosti zásadní, si uvědomoval už TGM.

Dá se spoléhat na EU, že nás k reformě dokope nebo nám bude socialistickým vzorem pro nicnedělání?

JS: Na EU bych v problematice pro nás potřebných reforem příliš nespoléhal. Něco jiného však nastane v souvislosti s potřebou zavést Euro u nás. O pozitivních dopadech tohoto opatření pro české hospodářství nejsem přesvědčen. Diskuse o tomto ekonomickém problému nabrala v členských zemích EU pouze politický charakter. Nejsmutnější na tom všem je, že naše současná vláda chce snižovat rozpočtové schodky a žít na dluh ne proto, že je to ekonomicky špatné a morálně pochybené, ale proto, aby splnila Maastrichtská kritéria, která za několik let budou jejich signatáři zpochybnována, stejně jako je dnes Pakt růstu a stability.

Napsáno 6. září 2004 pro časopis 51PRO.

2 Privatizace

2.1 Zestátnění není alternativou špatně privatizovaných podniků

Vyspělé národní ekonomiky se pyšní mohutným soukromým sektorem a konkurenčním prostředím. Právě tyto dvě charakteristiky podstatně přispěly k bohatství „západních“ zemí a vysoké životní úrovni jejich obyvatel. Vlastnické podíly státu v 10 nejvyspělejších zemích podle výše hrubého domácího produktu na obyvatele jsou minimální, zatímco podíl státu na vlastnictví a jiných ekonomických aktivitách u 10 nejchudších zemí světa je neúměrně vysoký. Zdá se, že právě státní vlastnictví a neexistence konkurenčního prostředí jsou hlavními příčinami jejich chudoby.

V současných vyspělých ekonomikách dochází k privatizaci. Stát v nich nabyl majetek (půdu) historicky s přeměnou monarchií a knížectví na republiky, popřípadě znárodněním. K tomu však docházelo pouze zřídka v tzv. veřejném zájmu v případě bankrotu velkých soukromých firem, jejichž závazky z politických důvodů převzal stát. V 80. a 90. letech našeho století se mnohé vlády této zátěže zbavují, státní majetek privatizují, protože si uvědomují, že stát reprezentovaný vládními úředníky není dobrým hospodářem ani správcem majetku.

Privatizace se stala nevyhnutelně pilířem transformace našeho hospodářství, které se ocitlo po čtyřiceti letech budování socialismu plně v rukou státu. Současné problémy, které jsou spjaty s procesem privatizace, lze charakterizovat následovně:

1. **Nedůsledná privatizace.** V mnoha akciových společnostech, převážně těch největších, nedošlo k privatizaci 100 % základního jmění. Stát si v nich z určitých důvodů ponechal významné podíly v rozmezí 25 - 75% základního jmění. Díky rozptylu privatizovaných podílů z kupónové privatizace mezi mnoho akcionářů s malými podíly „vládli“ v těchto privatizovaných společnostech úředníci nominovaní Fondem národního majetku ČR či Ministerstvem průmyslu a obchodu ČR. Výsledky jejich činnosti v orgánech většiny společností jsou tristní. Akcie převážné většiny těchto společností vzhledem k jejich významu a postavení na trhu se měly stát hitem našeho kapitálového trhu, měly by z nich plynout atraktivní dividendy, které by přilákaly další investory, anebo by v těchto podnicích měla probíhat výrazná restrukturalizace. To všechno se však neděje. Namísto toho se cítí být konkrétní akcionáři těchto podniků podvedeni. Jejich očekávání výrazně překročila skutečnost, ať už jde o výnosy či o tržní ceny akcií. Je to příklad selhání smíšeného vlastnictví. Pokud vláda neměla politickou vůli či sílu privatizovat akciovou společnost ze 100 %, pak se neměla do časově neohrazené privatizace vůbec pouštět. Daný stav totiž prodlužuje pouze tzv. předprivatizační agónii, během níž dochází k největším majetkovým ztrátám.
2. **Zvrácená privatizace.** Vyplývá z možnosti státních podniků účastnit se tohoto procesu. Negativním příkladem byla účast státem vlastněných bank prostřednictvím jimi kontrolovaných investičních společností v kupónové privatizaci. Když došlo k této systémové chybě, mělo dojít k průkaznému důslednému oddělení aktivit v oblasti bankovníctví komerčního od investičního. Tento stav je mimo jiné jednou z příčin, proč v České republice skomírá primární trh s cennými papíry. Zástupci bankovních fondů v orgánech akciových společností samozřejmě preferovali zájmy svého zaměstnavatele před

zájmy dané akciové společnosti, a proto akciové společnosti jednoznačně dávají přednost bankovnímu úvěru, byť je dražší, před jinými formami financování svých investičních projektů, např. emisí akcií či obligací.

3. **Nedokončená privatizace.** Ve vlastnictví státu stále zůstává mnoho velkých společností, u nichž není důvod z jakýchkoli racionálních důvodů otálet s privatizací, pokud existuje seriózní zájem investorů. Jedná se například o ČEPRO, MERO, České dráhy, Transgas aj. Na konkrétních případech hospodaření těchto podniků lze dokázat, že stát je špatný vlastník.

Nedůsledná, zvrácená a nedokončená privatizace je jednou z hlavních příčin našich současných hospodářských i politických problémů. Jejich řešení může napomoci pouze důsledný postup v rámci původně vytyčeného privatizačního procesu. To lze však realizovat pouze v právním státě, v systému s vynutitelnými zákony. To se zdá být zatím naší slabinou. Zavedení takového systému by garantovalo i legálnost a průhlednost zvolených privatizačních metod, jakož i možnost rychlého zásahu v případě porušení zákona. Rychlá soudní rozhodnutí v naprosto zřejmých případech porušení zákona vedou k minimalizaci následných ekonomických ztrát. Jakékoli zpochybňování nezbytnosti důsledné, průhledné a rychlé privatizace prodlouží naši cestu ke standardní společnosti založené na tržním hospodářství a vytvářejí podmínky pro vznik mnoha korupčních afér, které budou dále zpestřovat náš politický život a podrážet nohy našemu hospodářství.

Vrácení majetku zpět do rukou státu lze realizovat pouze v případě prokázaného porušení zákona v průběhu privatizace u konkrétních privatizovaných jednotek. Určitou překážkou se může jevit ustanovení o nemožnosti soudního přezkoumání privatizačních rozhodnutí obsažené v zákoně č. 92/91 Sb. ve znění pozdějších předpisů (tzv. zákon o velké privatizaci). Úvahy o zestátnování špatně hospodařících privatizovaných podniků jsou však naprosto scestné. Stát by přebíral možná vytunelované podniky a ještě by snad jejich vlastníkům za to platil. Co víc by si nezodpovědní vlastníci mohli přát? Jejich závazky a dluhy by prostřednictvím státu byly přeneseny na bedra daňových poplatníků.

Modely smíšené ekonomiky nemohou být alternativou současnému stavu, protože smíšenou ekonomiku tu v současnosti, bohužel, máme. Realizace těchto projektů by byla v našem případě nezodpovědnou hrou. Naše ekonomika není v potřebné kondici po 50 letech tržního hospodářství, jako byly ekonomiky „západních“ zemí, které se touto cestou v padesátých letech vydaly. Smíšené ekonomice tam předcházelo déle než stoleté období spontánního rozvoje trhů.

Návrhy na zestátnování špatně privatizovaných podniků v kontextu našeho hospodářského vývoje po listopadu 89 mně připomínají strategii a taktiku obsaženou v díle Krok vpřed a dva kroky vzad Vladimíra Iljiče Lenina.

Vyšlo v týdeníku Ekonom č. 51/1997.

2.2 Při dokončování privatizace nelze zásadně měnit její filosofii

Rychlost a důslednost byly podstatnými rysy projektu privatizace naší ekonomiky. V procesu privatizace vláda postupně ztrácela politickou vůli a sílu realizovat privatizaci hospodářství dle původního záměru. Privatizace ztrácela na dynamice a stala se předmětem politických sporů. Praktické zastavení privatizace bylo cenou, kterou bylo nutno zaplatit za zachování křehké vládní koalice. Vzhledem k osudu Klausovy vlády byla tato cena neúměrně vysoká. Proto lze

současný stav naší privatizace bez ohledu na její převažující nesporné klady charakterizovat jako privatizaci zvrácenou (účast státem vlastněných institucí v privatizaci), polovičatou (částečně privatizované podniky) a nedokončenou (strategické účasti státu). Racionálním řešením této situace je obnovení procesu privatizace českého hospodářství v původní razanci a důslednosti, ale ve zdokonaleném institucionálním rámci, umožňujícím efektivněji respektovat a vynucovat zákony. Předpokládám, že k tomuto řešení přistoupí jakákoli silná vláda (ve smyslu jednoznačné většinové podpory parlamentu), ať už vytvořená sociální demokracií či některou z bývalých koaličních stran nebo některým z nových politických subjektů. Největším nebezpečím privatizačního procesu se jeví tzv. křehká vládní koalice, v níž rozdílné zájmy jednotlivých politických stran v řešení konkrétních privatizačních případů zastaví celý privatizační proces.

Zkušenosti a zvládnutí určitých privatizačních technik budou předurčovat další průběh tohoto procesu. Jakákoli podstatná změna bude vyžadovat vysoké náklady spojené jednak s dalším odložením privatizace, dále s vytvořením nového institucionálního popř. i administrativního rámce, následným odhalováním a odstraňováním slabých míst atd. Vedle standardních privatizačních technik zahrnujících veřejnou soutěž a veřejnou dražbu lze očekávat čtenější prodej akciových podílů managementu (*management buy-out*). K realizaci této techniky byla však svolná i vláda Václava Klause. Domnívám se, že případná silná vláda sociální demokracie se nezalekne ani použití kupónové privatizace či její obdoby. Z pochopitelných důvodů ji však nenazve třetí vlnou kupónové privatizace, ale třeba občanskou nebo lidovou privatizací.

K 1. 1. 1998 vlastnil stát významné kapitálové účasti ve 42 akciových společnostech. Jejich účetní hodnota představovala téměř 280 mld. korun. Pokud se chce nová vláda vyhnout obvyklým nepříjemnostem a skandálům spojeným se správou státního majetku (nízká efektivnost jejich hospodaření a nespokojenost s jejich provozem, sponzorské dary politickým stranám či účast na sponzorských večeřích nebo mohutné odborové stávkové akce), nezbude jí nic jiného než pokračovat v privatizaci.

Pádným argumentem pro občanskou privatizaci může být na jedné straně negativní vývoj určité oblasti naší ekonomiky, na druhé straně nedostatek finančních prostředků v tuzemsku nebo nezáměr zahraničních investorů účastnit se na privatizaci zbývajících státních podílů. Jednou z oblastí naší ekonomiky, u níž nám při pohledu do budoucnosti není zrovna do smíchu, je penzijní systém. Schodek fondu penzijního pojištění v roce 1997 činil 8 mld. korun. Vzhledem k nepříznivému demografickému vývoji tento schodek nadále poroste a v roce 2002 nastanou velké potíže. Řešením je zvýšení věkové hranice pro odchod do důchodu nebo zvýšení pojistných dávek. První řešení je pro sociální demokracii politicky nepřijatelné, druhé není dlouhodobé, protože zvýší mzdové náklady, sníží konkurenční schopnost naší produkce a zpomalí hospodářský růst.

Občanská privatizace nabízí elegantní řešení pro zásadní reformu penzijního systému, která by spočívala v postupné transformaci dosavadního státního systému založeného na mezigenerační solidaritě na systém založený na větší odpovědnosti jednotlivce k své budoucnosti. Tento návrh má další doprovodné pozitivní důsledky spočívající ve větší odpovědnosti při rozhodování o vlastním životě, především vztahu k práci, ke zdraví a k životnímu prostředí. Ve světě se tento systém nazývá fondovým.

Technika občanské privatizace by nebyla složitá. Občanům České republiky starším 16 let by byly distribuovány nepřevoditelné opční listy o nominální hodnotě 100,- Kč v počtu odstupňovaném podle jejich věku. Tento systém umožňuje využít know-how i instituce kupónové privatizace a částečně respektuje solidární přístup. Občané by tyto opční listy mohli investovat pouze do nově vzniklých penzijních fondů, každý občan pouze do jednoho z nich. Penzijní fondy by byly zakládány podle nového zákona o penzijním pojištění. V představenstvech penzijních fondů by byly osoby schválené Komisí pro cenné papíry, v dozorčí radě zástupci státu a pojištěnců. Vzhledem k počtu obyvatel České republiky by fondy, které v 1. předkole si získaly důvěru méně než 500 tisíc pojištěnců, byly zrušeny. Jejich klienti by si ve 2. předkole mohli vybrat mezi ostatními úspěšnějšími fondy. Penzijní fondy by za obdržené opční listy nakupovaly státní účasti v dosud neprivatizovaných akciových společnostech v aukčních kolech způsobem známým z kupónové privatizace.

Tento návrh má několik podstatných výhod. Penzijní fondy se stanou okamžitě významnými akcionáři v privatizovaných společnostech, kteří budou schopni přispět k efektivní kontrole managementu (*governance control*). V souladu se zájmy privatizovaných strategických akciových společností budou sledovat dlouhodobé cíle. Výnosy z jejich hospodaření budou postupně zaplňovat rostoucí schodek našeho současného penzijního systému. Postupně bude občanům umožněno svobodně se rozhodnout, kam budou směřovat své platby důchodového pojištění, zda do státního či soukromého systému pod přísnou kontrolou vlády a pojištěnců. Kombinovaný penzijní systém by ku prospěchu pojištěnců vytvořil konkurenční prostředí. Domnívám se, že tento způsob privatizace spojuje dlouhodobé zájmy občanů, podniků i státu.

Vyšlo v týdeníku Ekonom č. 7/1998.

2.3 O některých rizicích privatizace v pojetí sociálně demokratické vlády

Privatizace je prodej minimálně 50% obchodních podílů držených státem soukromým investorům. Soukromými investory nejsou obce ani banky či jiné společnosti, v nichž kontroluje stát více než 50% obchodních podílů, nýbrž fyzické osoby či soukromé firmy. Z této definice je zřejmé, že velký díl odstátněného majetku v České republice nebyl ještě privatizován.

Základním kritériem pro privatizaci je zvýšení komfortu současných a potenciálních spotřebitelů prostřednictvím vyšší nabídky širšího sortimentu zboží a služeb za konkurenční ceny, případně snížení zatížení výdajové stránky státního rozpočtu. Vláda by nikdy neměla privatizovat v parciálním zájmu lobbistických skupin zaměstnavatelů, institucionálních investorů, makléřů, odborů, konkurence či jiných. Privatizací má tedy vzrůst čistý výnos spotřebitele měřený nižšími cenami či zlepšenou kvalitou zboží a poskytovaných služeb.

Zásadním důvodem pro privatizaci státního majetku je obrana politické svobody. Tu nelze zachovat v případě, že stát zasahuje do všech lidských aktivit a „stará“ se o člověka „od kolébky až k hrobu“. Stát ve svobodné společnosti založené na tržním hospodářství by neměl být podnikatelským subjektem. Jeho statut a z něj vyplývající funkce a chování deformují standardní chování jinak konkurenčních trhů. Snižuje se jejich efektivnost. Existují zřejmé ekonomické, politické, ale i morální důvody, aby stát a jeho agentury opustily veškeré podnikatelské aktivity. Ty náleží soukromým subjektům, které za své jednání nesou plnou odpovědnost a ne státu, který svou odpovědnost (závazky) má možnost přeložit na bedra

někoho jiného, nejspíše daňových poplatníků. Stát by se měl soustředit na úkoly, v nichž je dosud nenahraditelný a kde selhává, a tím je prosazení vynutitelnosti práva.

Z výše uvedených důvodů neodpovídá část vládního prohlášení věnovaná vlastnickým právům, potřebám české, tj. transformující se ekonomiky:

1. Úředníci fondu národního majetku v mnoha případech prokázali (IPB, MUS, OKD aj.), že nejsou dobrými správci státních podílů v tzv. částečně privatizovaných akciových společnostech. Dobrymi správci se nestanou, ani když FNM bude transformován nebo vytvořena nová instituce za účelem aktivního výkonu vlastnických práv. Jediným efektivním řešením je v situaci, kdy vláda váhá s privatizací státních podílů ve velkých společnostech, svěřit správu aktiv FNM nejlépe třem soukromým firmám se zkušeností se správou portfolia a kontrolou managementu, přičemž alespoň jedna z nich by měla mít zkušenosti mezinárodní. Tento návrh zmírní negativní dopady hospodářských skandálů spojených se správou majetku do politického života.
2. Žádná z vlastnických forem u nás rozšířených by neměla být vládou ani diskriminována, ani preferována. Ve vládním prohlášení se objevuje rozpor, když na jedné straně se hovoří o nutnosti zrovnoprávnění jednotlivých vlastnických forem a odstranění diskriminace družstevnictví a na druhé straně záměr vlády navrhnout zákon o daňové podpoře zaměstnaneckého vlastnictví akcií, která by posílila zaměstnaneckou spoluúčasť v obchodních společnostech. Efektivnost zaměstnanecké spoluúčasti na obchodních společnostech je diskutována pouze v oborech s převládající vysoce kvalifikovanou pracovní silou, např. partnerství u mezinárodních právnických či auditorských firem. Projekty zaměstnanecké spoluúčasti byly dávno odmítnuty a překonány například v průmyslových oborech a jsou správně považovány za tzv. třetí cestu.

V transformujících se ekonomikách díky slabé vynutitelnosti zákona a nízké úrovni zaměstnanecké etiky a loajality se neosvědčilo smíšené vlastnictví s majoritním podílem státu. Státní podíly byly v mnoha případech ať už skutečnou či předstíranou pasivitou zástupců státu v orgánech akciových společností znehodnoceny. Z tohoto důvodu by státní podíly měly být co nejrychleji prodány soukromým investorům. Týká se to všech akciových společností se smíšeným vlastnictvím, včetně tzv. přirozených monopolů. Významnými soukromými investory by se mohly stát penzijní fondy, pokud by vláda v rámci reformy penzijního systému využila státní podíly ve velkých akciových společnostech k dotaci nově vznikajících penzijních fondů jako druhého pilíře penzijního systému. Dlouhodobý zájem soukromých správců penzijních fondů by byl v časovém souladu s potřebami restrukturalizace našich velkých akciových společností.

Vyšlo v časopisu Unipetrol č. 4/1998.

2.4 Česká cesta opět na pořadu dne

Výraz česká cesta se vloudil do našeho slovníku jako synonymum pro zvláštní, možno říci nestandardní řešení, které nadevše respektuje specifický stav určité firmy či odvětví národního hospodářství. Jedná se většinou o problém zralý k řešení. V současnosti se takovým problémem staly české plynárenství a elektroenergetika. Odvětví, která se na jedné straně mohou pyšnit obrovskými investicemi zavádějícími nejmodernější technologie, na druhé straně strádají z dosud bohužel ani nezahájené cenové liberalizace, což z nich učinilo skanzen socialismu

v tržním hospodářství. Proto jsme stálými účastníky nekonečné diskuse o správné a spravedlivé ceně plynu, elektřiny a tepla. Stanovení jejich výše se stalo spíše otázkou co s Temelínem nebo jaké investice realizovat v energetice.

V této situaci se nabízí spásná terapie českou cestou, která si přirozeně nachází podporu u podniků s dominantním postavením v elektroenergetice a plynárenství, ČEZ a Transgas, jakož i u některých vládních úředníků. V čem tkví její podstata? ČEZ a Transgas jako podniky v prvním případě převážně a ve druhém případě zcela vlastněny státem odkoupí od FNM jeho podíly v některých regionálních distribučních energetických a plynárenských společnostech.

Počítají, že tím si dlouhodobě zajistí odbyt své elektřiny a plynu, aniž by musely soutěžit o zákazníka. I v energetice lze soutěžit nižší cenou či lepší kvalitou poskytovaných služeb. Zdá se, že toto řešení vyhovuje i současné vládní garnituře, která tetelí vidinou dvojího prodeje stejných aktiv a tedy tuplovaného příjmu do státní kapsy. Poprvé zaplatí ČEZ a TRANSGAS Fondu národního majetku za podíly ve výše zmíněných regionálních distribučních společnostech. Podruhé tzv. urychlenou privatizací ČEZu a Transgasu, tj. jejich postupným prodejem zahraničním investorům. Patrně se počítá s tím, že akciové podíly bude možné prodávat podle potřeb vlády k zaplnění rozpočtových mezer. Vidina dvojího inkasa může být ze strany vlády natolik lákavá, že vláda nakonec podlehne tlakům státního monopolu Transgas a státem kontrolované akciové společnosti ČEZ, rovněž monopolisty v přenosu energie, a prodá jim státní podíly v regionálních distribučních společnostech.

Jaké peníze ve skutečnosti do státní kapsy přitečou? V případě první platby samozřejmě peníze spotřebitelů, kteří už zaplatili za odebranou elektřinu a plyn. Nejvíce jsou postiženi velkoodběratelé, tj. velké průmyslové podniky, které platí za energii podstatně více než by platily, kdyby u nás bylo konkurenční prostředí. Platí více proto, že v České republice stále přežívají tzv. křížové dotace, díky nimž jsou cenově zvýhodněny domácnosti (voliči) na úkor velkoodběratelů (nevoličů). Z umělého cenového zvýhodnění voličů mohou mít přímý prospěch pouze politici, kteří tento nepřirozený stav trpí.

Spotřebitelé u nás však budou za energii platit relativně více i v budoucnu, a to díky navrhovanému znění nového energetického zákona. Ten počítá jak s vymezenými územími, tj. zachováním regionálních monopolů, tak s oprávněnými a zajatými zákazníky na neúměrně dlouho dobu. Zajatí zákazníci, kteří se nebudou moci svobodně vybrat svého dodavatele energie, budou muset přijmout podmínky diktované jediným možným dodavatelem. To znamená, že i druhou platbu za prodej budoucích akcií ČEZu či Transgasu zaplatí nakonec spotřebitelé, kteří nebudou moci využít výhod konkurenčního prostředí na trhu s energiemi.

Jaké jsou tyto výhody? V sousedním Německu, kde se spotřebitelé mohou už déle než rok těšit z výhod konkurenčního trhu s elektřinou, se od dubna loňského roku snížily ceny elektrické energie pro velkoodběratele v průměru o 40% a pro domácnost o 15%. To je důkaz, že konkurenční trh s energiemi může v krátké době zvýšit konkurenční schopnost našich podniků daleko účinněji než vláda se svými kontroverzními rozhodnutími.

Otištěno v MF Dnes 5. 11. 1999 s názvem „Nešťastná Česká cesta opět na pořadu dne?“

3 Restrukturalizace firem a ochrana trhu

3.1 Škoda-Volkswagen: Jaký příklad pro cestu do Evropy?

Jednání mezi automobilovou akciovou společností Škoda a firmou Volkswagen probíhalo před třemi lety. Bylo to v době vrcholící diskuse o charakter ekonomické transformace v tehdejší Československu. Záměr Volkswagenu investovat 10 miliard DEM do československého automobilového průmyslu měl být výrazem důvěry této renomované firmy v náš budoucí ekonomický vývoj a měl představovat velmi významný signál pro zahraniční investory, aby zvýšili své podnikatelské aktivity v Československu.

Češi a Slováci projevovali v té době společnému podniku Škoda-Volkswagen velkou přízeň, neboť posiloval jejich naděje na konečný úspěch transformace československé ekonomiky. Politici ze Západu, kteří tehdy všeobecně podporovali změny v bývalých socialistických zemích, vyjadřovali svou ochotu otevřít trhy svých zemí, jakož i struktury Evropských společenství pro ekonomiky právě se osvobozující z komunistického područí. Zdá se, že mnoho z těchto názorů a přístupů se od té doby změnilo. Jedná se o skutečnou změnu? Pokud ano, tak co bylo její příčinou?

Případ Škoda-Volkswagen poskytuje několik údajů, které nám pomohou odpovědět na tyto závažné otázky. Volkswagen byl v době jednání o podmínkách smlouvy největším evropským výrobcem automobilů. Využil své pozice a síly v jednání s vládou, přičemž si uvědomoval ekonomický a politický význam tohoto projektu pro československou politickou a vládní reprezentaci. Díky slíbeným investicím do společnosti Škoda jako součásti koncernu Volkswagen, poskytla česká vláda německé automobilce takové výhody, které se nevyskytly v žádném jiném případě v průběhu následujícího procesu privatizace. Podle užitých standardních a nestandardních privatizačních metod byly společnosti privatizovány včetně svých závazků a dluhů. V případě akciové společnosti Škoda však byla založena zbytková akciová společnost Škofin se 100% státní majetkovou účastí, která byla zatížena všemi tehdejšími závazky a dluhy a.s. Škoda. Volkswagen byl dále schopen prosadit značnou ochranu československého automobilového trhu, založenou na dovozní příirážce a doplněnou daňovým osvobozením automobilových součástí dovážených ze zahraničí a nakupovaných firmou Škoda. K dvouletým daňovým prázdninám poskytovaným jen některým zahraničním investorům českou vládou, žádal Volkswagen navíc o snížení daně ze zisku v následujících letech na roční maximální výši 40%. Bohužel, tím zdaleka nekončí výčet požadavků předložených vedením firmy Volkswagen české vládě před třemi lety.

Současné zesílení protekcionismu ze strany zemí s vyspělou tržní ekonomikou není pouze důsledkem recese ve světové ekonomice, obavy ze ztráty národní identity včetně hospodářské a strachu před rozvíjející se výrobou ve středoevropských zemích a jejím rostoucím konkurenčním potenciálem. Tento protekcionismus je prosazován zájmovými skupinami a vlády mají velmi často tendenci podléhat jejich požadavkům.

Volkswagen je příkladem velkého výrobce automobilů, který je závislý na mezinárodních trzích, ale který dává přednost protekcionismu před systémem svobodného trhu, přestože export je pro něj životně významnou záležitostí. Personální změny ve vysokých manažerských funkcích a ani určité problémy s objemem prodeje nemohou vysvětlit toto chování.

Monopolistické snahy spojené s protekcionismem jsou standardním řešením používaným vládami, které musí čelit recesi a tlaku určitých lobbystických skupin, zahrnujících velké mezinárodní společnosti, odbory, aj. Tento populistický přístup může přinést určitý prospěch vládě v krátkém období, ale je pro ni velmi nebezpečný v dlouhém období z hlediska jejího znovuzvolení.

Co říci k současnému stavu naplňování smlouvy a všech jejích dodatků mezi Volkswagenem a Škodou Mladá Boleslav. Podle dostupných informací je dosud vládní akcionář (v tomto případě zastupovaný Fondem národního majetku) vlastníkem 69% akcií podniku. Volkswagen má v držení 31% akcií podniku. Tomuto vlastnickému rozložení neodpovídá podle expertů podíl na řízení společnosti. Jejich tvrzení je částečně podpořeno složením statutárních orgánů. Varováním pro vládní představitele a v představenstvu a dozorčí radě je upuštění Volkswagenu od zamýšlených investičních záměrů.

Jaký vývoj v tomto případě můžeme očekávat? Mnozí ekonomové se domnívají, že z mladoboleslavské Škodovky se stane pouze montážní závod, kam se budou základní komponenty, například motory, dovážet. Pokud se už nezastavil vývoj nového vozu (motoru), můžeme toto opatření očekávat každým dnem.

Dochází v zájmu tzv. zvýšení kvality (mnohdy spíše z důvodů fiktivních) k nahrazování domácích výrobců různých komponentů výrobcí ze zahraničí. Ztráta odbytu českých podniků, které jsou subdodavateli Škodovky, by mohla podle některých odhadů postihnout 80-100 tisíc pracovních sil.

To je jen náznak možných následků, které by se mohly objevit, pokud dojde k dodržování smlouvy s Volkswagenem z naší strany a nedodržování smlouvy ze strany německého partnera.

Některým expertům se už nyní jeví pro českou stranu jako nejvýhodnější z variant odstoupení od smlouvy. Toto opatření by si samozřejmě zasloužilo podrobnou analýzu následků.

Napsáno společně s Miroslavem Ševčíkem a vydáno v ZN novinách 29. října 1993.

3.2 Bojíme se zahraničních investic?

Po 50leté zkušenosti s totalitními režimy všeho druhu zaujímají občané často extrémní stanoviska ke všemu, co k nám přichází ze zahraničí. Jejich přístup je většinou bipolární. Buď jsou velmi skeptičtí, kritičtí a velice nedůvěřiví ke všemu „cizímu“, anebo všechno, co je „z ciziny“, až nekriticky obdivují. Tyto názory jsou důsledkem naší 50leté relativní uzavřenosti a z ní vyplývajícího nedostatku zkušeností se světovou konkurencí všeho druhu.

Zastavme se u dnes tolik diskutovaného zahraničního kapitálu a zahraničních investic v České republice. Jedni si stěžují na jeho nedostatek a volají po vytvoření takových podmínek, které by v blízké budoucnosti umožnily přilákat větší množství kapitálu ze zahraničí do našeho hospodářství. Očekávají, že pomocí tohoto kapitálu se změní výkonnost a konkurenční schopnost našich podniků. Obávají se, že bez něj nebude možné zahájit realizaci podstatných strukturálních změn v našem hospodářství. Druzí naopak před působením zahraničního kapitálu varují. Upozorňují na nebezpečí levného výprodeje našeho majetku do zahraničí, na snahu některých zahraničních investorů koupit svého českého konkurenta a záhy jeho provozy uzavřít, aby mohli dodávat své často mnohem dražší produkty na náš trh. Pokud by takové

chování zahraničních investorů v naší zemi nabylo většího rozsahu, nevedlo by k očekávanému ekonomickému růstu, nýbrž k rostoucí nezaměstnanosti, hospodářskému poklesu, popř. stagnaci.

Komu lze více věřit? Zkušenosti s působením některých zahraničních firem v našem hospodářství by nám mohly pomoci částečně odpovědět na tuto otázku. Vezměme například v úvahu firmy Procter and Gamble, Coca-Cola, Rieber and Son a Volkswagen. Americká firma Procter and Gamble, která koupila rakovnickou Rakonu, byla první věhlasnou a velkou zahraniční společností, která kapitálově vstoupila na náš trh. Vstup to byl vskutku impozantní, a „po americku“ doprovázený mohutnou reklamou jejích nových a inovovaných výrobků. Netradiční reklama a marketink zabezpečily této společnosti viditelné místo na našem trhu. Podobně úspěšným případem je privatizace sodovkárny v Kyjích, kterou koupila australská společnost Coca-Cola Amatil. Její distribuční vozy v tradičních barvách Coca-Coly vidíme od té doby brázdit po našich cestách a ulicích našich měst a obcí. Coca-Cola jako nejrozšířenější světový nápoj je k dostání i všude u nás a vzhledem k cenovému růstu jiných nealkoholických nápojů přestává být nápojem exkluzivním. Tato firma navíc značně obohatila náš trh novou nabídkou ovocných nápojů. Poněkud jiným, i když méně úspěšným příkladem, je Vitana Byšice, která byla privatizována norskou společností Rieber and Son. Tato společnost nejenže neprodává své produkty pod svým jménem, nebo pod jménem své dceřinné společnosti Toro, která zabezpečuje skandinávský trh stejnými výrobky jako Vitana trh náš, ale obohatila výrobní sortiment Vitany o řadu nových produktů, které ocení především naše hospodyňky. Navíc velmi razantně proniká i na zahraniční trhy. Kdo neví, že společnost Rieber and Son je většinovým vlastníkem akciové společnosti Vitana, vůbec by si nemusel všimnout, že tento kapitál už není v českých rukou. Jinak je tomu však v případě automobilové a.s. Škoda, která budí dojem, že je už plně v rukou německého investora. Zatím tomu tak však není, neboť Volkswagen v mladoboleslavské Škodě existují názory různé.

Na jednu významnou skutečnost bychom však chtěli upřít vaši pozornost, a tou je struktura vlastnictví zahraničních firem. Soukromí vlastníci s jasně definovanými zájmy představují velmi stabilní a předem známé podmínky pro činnost podnikového managementu. Jeho úsilí by mělo směřovat k dlouhodobé stabilizaci a maximalizaci zisku. V našich současných podmínkách je neméně významným faktorem pro podnik zabezpečení pozitivního cash-flow. Společnosti Procter and Gamble, Coca-Cola Amatil a Rieber and Son jsou společnostmi vlastněnými jasně definovanými vlastníky. Poněkud rozdílná je situace ve společnosti Volkswagen, neúměrný růst sociálního zabezpečení zaměstnanců, ochrana domácího trhu s automobilovými komponenty apod. Tyto cíle se mohou měnit a mohou být prosazovány s různou intenzitou v závislosti na politickém vývoji a změnách v obsazení obecních úřadů po volbách ve spolkových zemích Německa. Politickým zájmem po sloučení Německa v období recesí postiženého německého hospodářství klidně může být zachování pracovních příležitostí v závodech společnosti Volkswagen v západních spolkových zemích, ale také v závodech v Erfurtu a v Eisenachu v nových spolkových zemích. Mladoboleslavská Škoda by se pak mohla stát obětí těchto zájmů, u nichž by politická stránka řešení problémů převážila nad ekonomickými aspekty.

Zahraněního kapitálu se obecně nemusíme bát. K tomuto tvrzení existuje jeden významný důvod, a tím je jeho podíl v naší ekonomice, který nedosahuje zdaleka rozměrů obvyklých ve standardních tržních ekonomikách. Ani 30 % celkového majetku v rukou zahraničních

investorů není ve světě výjimkou. U nás tento podíl ani zdaleka nedosahuje ani pětiprocentní hranice. Máme tedy světový standard ještě v čem dohánět! Je známo, že zahraniční investice představují pozitivní stimuly spolupráce mezi lidmi a národy. Přímé zahraniční investice, které zpravidla následují po převzetí bývalých státních akciových společností, jichž se náš článek dnes převážně týkal, jsou většinou jasně definovatelné, a bývá známo, kdo za nimi stojí. Poněkud složitější by byla úvaha o nepřímých investicích, ale o tom až někdy příště.

Napsáno společně s Miroslavem Ševčíkem a vydáno v ZN novinách 12. listopadu 1993.

3.3 Pozor, přistáváme „na zemi“ aneb nezdařený sňatek

Dnes to lze bez okolků říci o jedné z nejvýznamnějších zahraničních investic naší posttotalitní éry – Československých aeroliniích.

Státem vlastněné Československé aerolinie, jejich hodnota byla stanovena na 150 milionů dolarů, byly ještě před čtyřmi lety ziskovým podnikem. Toto ocenění akceptovali dva nejvýznamnější zahraniční investoři, francouzská letecká společnost Air France a Evropská banka pro obnovu a rozvoj (EBRD), a v březnu 1992 podle smlouvy každý z nich zaplatil 30 milionů dolarů, za něž získal 19,1 % akcií ČSA. V té době stáli v čele Air France a EBRD bratři Attaliové, známá dvojčata narozená ve Francii. Česká vláda si ponechala 49 % akcií ČSA a zbytek akcií byl rozptýlen mezi menší akcionáře, např. města Prahu, Bratislavu apod.

Podle smlouvy měla Air France poskytnout know-how, tedy nejnovější poznatky z řízení a provozu osobní letecké dopravy. Předpokládalo se, že ČSA a Air France budou poskytovat společně služby, budou disponovat jednotným rezervačním systémem a budou racionalizovat dopravu na jimi obhospodařovaných leteckých linkách. Přínosem pro ČSA měla být rychlá obměna jejich strojového parku, která měla znamenat nahrazení zastaralých dopravních letadel sovětské výroby za moderní západní stroje splňující všechna současná ekologická kritéria pro jejich provoz. Přínosem pro Air France mělo být otevření střední a východní Evropy pro flotilu jejich letadel. Velmi zajímavými se staly letecké linky do Prahy, která se stala turistickým centrem střední Evropy.

Po uvolnění cen letenek začala ČSA propadat v konkurenci zahraničních leteckých společností, které brzy ovládly více než 3/4 letecké dopravy do Prahy a z Prahy. Důvodem jejich úspěchu nebyla vyšší kvalita poskytovaných služeb, ale nižší ceny. Velké letecké společnosti se často uchylují k nečistým cenovým praktikám, když se chtějí prosadit na nových linkách v určitém regionu. Jejich aktivita ve střední a východní Evropě vzhledem k optimistickým hospodářským očekáváním v této oblasti není překvapivá. Své dočasné ztráty na určitých leteckých linkách jsou velké letecké společnosti díky svému rozsahu podnikání schopny kompenzovat výnosy z jiných linek.

ČSA pod vedením francouzského managementu v konkurenci neobstály a původně zisková letecká společnost se proměnila ve ztrátovou. V roce 1992 zaznamenala ztrátu ve výši 7 milionů dolarů a v roce 1993 se očekává ztráta dosahující až 40 milionů dolarů. V souvislosti s tím Air France a EBRD začaly poukazovat na příliš vysoké ocenění aktiv ČSA ke konci roku 1991. Podle jejich ocenění byla reálná hodnota přeceněna o 25 milionů dolarů, které nyní žádají po české vládě zaplatit zpět do společného podniku.

Česká vláda prostřednictvím ministra dopravy Jana Stráského odmítla tento požadavek a vyzvala Air France odprodat zpět svůj majetkový podíl v ČSA. Česká vláda počítá, že akcie prodá jedné z velkých českých bank, dokud se nenajde vhodný odborný investiční partner pro ČSA. Air France zatím odmítá přijmout tento návrh s poukazem na ukončení platnosti smlouvy mezi ČSA a Air France až v roce 1999. Ekonomické problémy ČSA zpomalily obnovu jejich strojového parku, neboť se nedostává finančních prostředků na leasingové splátky.

Tento příklad dokazuje, že ani investice nebo záruky renomovaných finančních institucí nemusí znamenat vždy dobrý podnikatelský projekt nesoucí jistý zisk. Tak jak nepochybně učinila chyba Evropská banka pro obnovu a rozvoj, může se ve svých odhadech zmýlit i Světová banka nebo jakákoli renomovaná zahraniční finanční instituce. Investiční úspěch spojený s výnosy musí být založen nejen na znalosti standardních investičních praktik a fungování kapitálového trhu, ale především na poznání konkrétního prostředí v určité době se všemi jeho relevantními specifiky. DIK, pozor, nenechte se oklamat lacinými slogany ohánějícími se účastí nebo investicemi renomovaných mezinárodních finančních institucí! Pravděpodobnost jejich omylu nebo selhání není o nic nižší než u ostatních, třebaže jen domácích institucí.

Napsáno společně s Miroslavem Ševčíkem a vydáno v ZN novinách 20. ledna 1994.

3.4 Česká ekonomika nepotřebuje větší ochranu domácího trhu

Názory prosazující ochranu domácího trhu jsou spojeny se známými stanovisky, jejichž správnost považují jejich zastánci za samozřejmou a není ji proto třeba dále dokazovat. Skutečný hospodářský vývoj mnohé z těchto argumentů nejen zpochybnil, ale i vyvrátil. Tyto argumenty se staly spíše mýty, jichž se zastánci ochrany trhu zuby nehty drží.

Mýtus č. 1 : Deficit obchodní bilance je škodlivý, protože je projevem ekonomické slabosti.

Ve skutečnosti jsou obchodní deficity spíše projevem hospodářské síly než slabosti za předpokladu, že měnový kurs domácí měny je reálný. Deficit obchodní bilance ukazuje, že obyvatelé země s obchodním deficitem si dovolili spotřebovat více zboží a služeb než obyvatelé ze zemí jejich zahraničních obchodních partnerů.

Mýtus č. 2 : Obchodní deficity likvidují pracovní příležitosti.

Statistiky mnoha zemí ukazují, že nezaměstnanost v průměru klesá s růstem obchodního deficitu.

Mýtus č. 3 : Prosperita některých zemí je založena na přebytku obchodní bilance.

Tuto prosperitu však zpochybňuje nižší životní úroveň jejich obyvatel. Patrně nikdo nepochybuje o tom, že japonská ekonomika je považována za prosperující, možná více než hospodářství Spojených států, avšak kupní síla Japonců je o 30 až 40 % nižší než kupní síla Američanů. Díky ochraně domácího trhu se zemědělskými produkty utrácejí Japonci za potraviny čtvrtinu svého disponibilního důchodu, zatímco Američané pouze 11 %.

Mýtus č. 4 : Vysoká otevřenost ekonomiky ohrožuje domácí výrobce.

Poplašné prohlášení tohoto typu podporují domácí konkurenčně neschopní výrobci. Argumentují, že jim na druhé straně činí škody uzavřenost zahraničních trhů. Žádají proto, aby vláda chránila domácí výrobce tím, že například zvýší cla nebo zavede dovozní přírážku či dovozní depozitum na dovážené zboží.

Mýtus č. 5 : Obchodní přebytky či deficity jsou vždy výsledkem politiky vlády.

Ti, kdo používají tento argument, nechápou, jak fungují svobodné trhy. Neberou například v úvahu, že některé země díky svému velkému přírodnímu bohatství tradičně mají přebytek obchodní bilance, jiné země se chlubí přebytkem díky dalšímu významnému výrobnímu zdroji, jímž disponují, a tou je kvalifikovaná, disciplinovaná a relativně levná práce. Jiné země, které neoplývají žádnou srovnatelnou výhodou ve vybavenosti výrobními zdroji, se potýkají s obchodními deficity.

Mýty se vytvářejí převážně všude tam, kde je obtížné jednoznačně odpovědět. Proto si položíme dvě jednoznačné otázky.

1) Potřebuje český spotřebitel větší ochranu domácího trhu?

Nepotřebuje. V jeho případě totiž nejde o jeho vlastní ochranu v pozici spotřebitele, či o ochranu trhu jako takového, nýbrž o ochranu domácích výrobců před zahraniční konkurencí. Tuto ochranu lze uskutečnit prostřednictvím dovozních depozit, přírážky, cel, daní na dovážené zboží, tarifů, kvót, či jiných množstevních omezení. Tato opatření zvyšují ceny dováženého zboží, čímž snižují jeho konkurenční schopnost. Zároveň vytvářejí podmínky pro růst cen zboží domácích producentů. Jakékoli zvýšení ochrany trhu pro ně znamená nepřímou subvenci. Tuto subvenci samozřejmě platí spotřebitel.

2) Potřebují čeští výrobci větší ochranu domácího trhu?

V tomto případě odpověď zní NE. Vedou mne k tomu následující důvody:

- a) Ochrana výrobce na domácím trhu je v podstatě jeho specializace na tento trh a povede k dlouhodobé ztrátě jeho konkurenční schopnosti na zahraničních trzích. Vzhledem k omezenosti poptávky na našem domácím trhu může jít pouze o ochranu dlouhodobě slabých výrobců bez ambicí na průnik na zahraniční trhy. Z hlediska společenské efektivnosti je výhodnější, když tyto firmy zaniknou dříve než později. Uvolněné výrobní zdroje bude možno použít alternativně s větším efektem.
- b) Česká ekonomika není otevřenější než hospodářství našich největších obchodních partnerů. Pokud se to někomu na první pohled jeví, necht' si uvědomí rizika vyplývající z nízké efektivnosti našeho právního řádu. Obchodní rizika, která číhají na zahraniční dovozce, tvoří další bariéru pro rozvoj jejich aktivit u nás.
- c) Otázkou zůstává, zdali bránit některým subvencovaným dovozům. Na jedné straně představují nekalou, unfair konkurenci domácím producentům, které nepodporuje vláda prostřednictvím státního rozpočtu. Na druhé straně ovšem znamenají čisté přerozdělování důchodu vytvořeného v zahraničí ve prospěch našich spotřebitelů a na úkor cizích daňových poplatníků. V případě tak mohutného průniku subvencované produkce, že dojde k ohrožení konkurenčního prostředí na domácím trhu, by měl dostatečnou ochranu poskytnout platný antidumpingový zákon. V pozici vládního úředníka bych se v tomto případě zachoval pragmaticky a rozhodl se podle porovnání výše úspor, které přinese zahraničním subvencovaný dovoz našim spotřebitelům, s výší ztrát, které ponесou domácí výrobci.

Větší ochrana domácího trhu čili rostoucí protekcionismus vede k přerozdělování zdrojů od a na úkor spotřebitelů ve prospěch převážně neefektivních výrobců, kteří dlouhodobě nejsou konkurenceschopní na globálních trzích. Právě globalizace trhů posouvá tuto otázku možná

významnou pro některé populisticky orientované politiky do oblastí méně významných ekonomických témat.

Vyšlo v týdeníku Ekonom č. 29/1997.

3.5 K novele zákona o konkurzu a vyrovnání

Volný vstup a rychlý výstup z odvětví jsou základními podmínkami pružnosti ekonomického systému. Vytvářejí podmínky pro efektivní alokaci omezených zdrojů do těch oblastí ekonomiky, v nichž lze očekávat jejich nevyšší zhodnocení. Ta národní hospodářství, v nichž se různým zájmovým skupinám (např. zaměstnavatelským svazům či profesním komorám) dosud nepodařilo prosadit vytvoření bariér vstupu do odvětví, splňují první předpoklad pro dosažení vysoké ekonomické výkonnosti. Druhým předpokladem je možnost a rychlost výstupu – exitu, tj. uvolnění a opětovné zapojení podnikatelských aktiv do procesu tvorby bohatství.

Jednou z forem exitu firmy z odvětví je její exitus (*z lat. smrt*). Novela zákona o konkurzu a vyrovnání má vést k právnímu ukončení existence firem, které se nacházejí v podnikatelské agónii. Tyto firmy již nejsou schopny vyrovnat své závazky z běžné hospodářské činnosti. Aby mohly být uspokojeny oprávněné požadavky jejich věřitelů, musí být uvolněna jejich ostatní aktiva. Fyzická likvidace předchází právní likvidaci. Krátkodobá fyzická likvidace není ničím jiným než vyvrcholením dlouhodobého hospodářského poklesu a podnikatelské destrukce firmy, proto není důvod tento proces ničím podmiňovat, ani prodlužovat. Lze očekávat, že novela zákona o konkurzu a vyrovnání svou obecnou dikcí se může stát nástrojem konkurenčního boje a možná v některých případech i prostředkem zničení nebo snadného ovládnutí konkurenční firmy. Zákon však nemůže postihnout všechny detaily, a proto v konečné instanci závisí na rozhodnutí soudce v každém konkrétním případě.

Novela zákona o konkurzu a vyrovnání nemá a samozřejmě ani nemůže mít takové ambice jako dodržování kontraktů mezi podnikatelskými subjekty a jejich vynutitelnosti, nastolení finanční disciplíny či snížení druhotné platební neschopnosti atd. Představuje však důležitý střípek do mozaiky zákonů a pravidel, které umožňují efektivní fungování trhů ve prospěch všech občanů.

Napsáno 20. května 1998. Vyšlo v týdeníku Profit v květnu 1998.

3.6 Revitalizační plán

Pomocí revitalizačního plánu se špatně hospodařícím velkým podnikům a špatně úvěřujícím velkým bankám podaří přenést kumulované vlastní ztráty na bedra daňových poplatníků. Nástrojem tohoto „unfair“ transferu se stane revitalizační agentura, v níž plánovaná účast zahraničních či domácích soukromých subjektů je nejistá, zatímco aktivní účast státu jako garanta je nezpochybnitelná. Zvýraznění úlohy bank v procesu očištění od špatných pohledávek pocházejících z úvěrů, které tyto samy banky poskytly, znamená pouze to, že kozel byl jmenován dvorním zahradníkem. Namísto ambiciózních nestandardních řešení, která nezaručují minimalizaci ztrát pro naši ekonomiku, by byla daleko účinnější i z časového hlediska novela zákona o konkurzu a vyrovnání a její razantní vynucování ze strany věřitelů, jejichž motivace zaručují racionální a předvídatelné chování.

Vyšlo v Lidových novinách 15. dubna 1999.

3.7 Pravda o Zetoru

V reakci na zavádějící, nekonzistentní a v zásadě nepravdivý článek Václava Žáka (Lidové noviny 4. 1. 2000, str. 11) se pokusím věcně dokázat, že „Zetor do současné bídy“ nepřivedl žádný soukromý vlastník, nýbrž stát. A proto se státní instituce nyní nemohou zříci odpovědnosti za své neodborné a nezodpovědné chování při výkonu vlastnických práv v této akciové společnosti po celá 90. léta.

V akciové společnosti Zetor nikdy od roku 1990 nenabyl žádný soukromý vlastník takového akcionářského podílu, aby mohl efektivně ovlivňovat a určovat jeho vývoj. V roce 1997 došlo ke snížení základního jmění společnosti o více než 4 miliardy za účelem úhrady ztráty. Ke stejnému datu došlo k zvýšení základního jmění o 3 miliardy 686 milionů, které bylo zapláceno ze státního rozpočtu, tedy z peněz daňových poplatníků. V té době řídilo tuto společnost „hvězdné představenstvo“, mezi jehož šesti členy byli: Jan Vrba (bývalý ministr průmyslu ČR) jako předseda, Miroslav Poláček (generální ředitel Zetoru) jako místopředseda, Zdeněk Bakala (šéf Patria Finance), Vladimír Šulc (generální ředitel Konsolidační banky) a Jiří Francek (jeho náměstek). Tyto osoby byly v představenstvu od roku 1994 a během jejich působení probíhala jednání s potenciálním strategickým partnerem, firmou John Deere. Výsledkem těchto jednání nebylo jen jejich ukončení americkou firmou, ale také uzavření teritoriálních dohod mezi Zetorem a firmou John Deere v rámci vzájemných námluv, na jejichž základě přišel Zetor o některé své trhy. Finanční injekce na počátku roku 1997 měla postavit Zetor na nohy, ale ve skutečnosti se tak nestalo. Protože vláda není podnikatelský subjekt a rozhoduje nepružně a se zpožděním, tak rozpočtová injekce pomohla uhradit kumulované ztráty pouze do počátku roku 1996. Samotný rok 1996 skončil opět účetní ztrátou ve výši přesahující 1,5 miliardy korun. To znamená, že Zetoru v okamžiku oddlužení už chyběly finanční prostředky ve výši 1,5 miliardy korun. V té době byla rovněž vypracována naprosto nerealistická strategie, podle níž se mělo v Zetoru v následujících letech vyrábět 17 tisíc traktorů a v roce 1999 se mělo dosáhnout zisku cca 200 milionů korun před zdaněním. Nejenže tyto cíle zůstaly pro Zetor po celé období zcela nedosažitelné, ale prohlubovaly se nadále ztráty. Jen za prvních 11 měsíců tohoto roku ztráta přesahuje 1,25 miliardy. Zcela nepochopitelné zůstává, proč až do poloviny letošního roku zůstával ve funkcích managementu firmy v čele s panem Poláčkem, který neprováděl žádná významnější restrukturalizační (resp. úsporná) opatření.

Za špatné hospodaření Zetoru vyplývající z nedostatečného výkonu vlastnických práv nesou odpovědnost státní instituce, resp. jimi delegovaní členové orgánů této akciové společnosti. Konsolidační banka, kterou jen šílenec může považovat za soukromou instituci, vlastnila až do konce roku 1996 79 % podíl na základním jmění Zetoru. Díky snížení a následnému navýšení základního jmění se její podíl v roce 1997 zvýšil na 97 % a v letech následujících se snižoval ve prospěch firmy Motokov International, a.s. Ta v současné době vlastní 47,75 % podíl a Konsolidační banka 49,99 %. Ani akciová společnost Motokov International, přestože vystupuje jako soukromě podnikatelský subjekt, nebyla ve skutečnosti soukromou. Byla až do privatizace ČSOB v loňském roce ovládána státem. ČSOB totiž vlastnický ovládala Finop a. s., která jednak přímo a jednak prostřednictvím firmy Motokov, a.s. ovládala Motokov International. Že by ČSOB i ostatní zmíněné instituce podnikaly a chovaly se jako soukromé firmy, se může domnívat pouze naivka. Naivka nepoučitelný příklady Komerční banky, České

spořitelny, ale také Poldi Kladno, Škody Plzeň, Tatra Kopřivnice a jiných. I za jejich neúspěchy lze hledat nekonceptnost, nedůslednost a selhání státních či quasi-státních institucí.

V současné době je třeba učinit politické rozhodnutí. Co dále s firmou, která má reálné zakázky na prodej 10 tisíc kusů traktorů ročně, která však vykazuje od roku 1990 kumulovanou ztrátu přesahující 8 miliard. Zdá se, že s dosud utopenými náklady přesahujícími 7 miliard a s potřebou dodatečné 1,5 miliardy pro obnovení výroby je rozhodovací problém podobný jako v případě Temelína. V každém případě však Zetor bude stát daňové poplatníky více než 7 miliard korun, ať dojde k okamžitému konkurzu (a v nejhorším případě zastavení výroby traktorů) či by vláda rozhodla o požadované rozpočtové injekci ve výši 1,5 miliardy.

Rázná a pozitivní opatření nového generálního ředitele Zetoru Štěpána Pecky činí vládní rozhodnutí nesmírně obtížným. Nikdo jiný než vláda nemůže však rozhodnout o osudu Zetoru nejen z titulu vlastnických práv, ale také proto, že vláda svou nedůslednou privatizací se za 10 let nedokázala oprostít od této zátěže. Zatímco racionální soukromý vlastník by Zetor s vysokou pravděpodobností poslal do konkurzu už v roce 1994, tak v roce 1997 by to musel učinit určitě! V současné době je rozhodování pro sociálnědemokratickou vládu velmi obtížné zvláště, když bere v úvahu už utopené náklady.

Zavádějící článek Václava Žáka s irelevantními argumenty si zaslouhuje reakci jen proto, aby nepřispíval k pokračujícímu matení čtenářů. Případnou omluvu Václava Žáka za jeho nepodložené a iracionální výpady, stejně jako jeho názory na problém Zetoru, však považuji za bezcenné.

Publikováno v Lidových novinách, 8. ledna 2000.

3.8 Václav Žák je mystifikátor

Alespoň v diagnóze současných problémů Zetoru. Zřejmě mu vadí, když někdo konkrétně vyjmenuje osoby, které měly rozhodovací pravomoc v akciové společnosti Zetor v době, kdy se rozhodovalo o použití miliardových finančních injekcí, které už zaplatili nebo zaplatí daňoví poplatníci. Tyto osoby se nemohly stát členy orgánů této akciové společnosti bez souhlasu majoritního vlastníka, a tím byly po celou dobu státní instituce – Fond národního majetku České republiky a Konsolidační banka. Ty také musely uzavřít manažerskou smlouvu s Motokovem, o níž se zmiňuje pan Žák. Pokud tato smlouva byla špatná, nesou za ni odpovědnost opět pouze konkrétní zástupci státních institucí, kteří ji podepsovali. Takže se nejedná o nic jiného než o špatný výkon vlastnických práv ze strany státu. V záležitosti Zetoru Václav Žák dokazuje, že v ekonomické analýze je žákem s malým ž.

Co dál se Zetorem?

1. Zdá se, že bez další finanční injekce ze strany státu se Zetor neobejde.
2. Pro rozhodnutí o poskytnutí této částky nelze brát v úvahu 9 miliard utopených v Zetoru od roku 1993. Ty jsou jednou provždy ztracené.
3. Poskytnutím částky se stát stává podnikatelským subjektem, což je zásadně chybné, který tyto prostředky může poskytnout za následujících podmínek:
 - a) Management Zetoru předloží smlouvy na nákup traktorů v roce 2000 nejméně v množství 10 tisíc kusů garantované požadavkem *take or pay*. Podobně garantované

smlouvy by měly být předloženy i pro následující léta až po navrácení této částky do státního rozpočtu.

- b) Management předloží hodnověrný podnikatelský projekt na restrukturalizaci Zetoru zahrnující především unifikaci výroby, odprodej nevyužitého majetku a podstatné snížení počtu zaměstnanců. Splnění tohoto závazku by měl současný management ručit nejen svým majetkem, ale i částí svých budoucích výplat.
- c) Management Zetoru podepíše s odboráři dohodu, podle níž odbory budou respektovat tvrdou restrukturalizaci a zdrží se stávek.

Pokud vláda rozhodne o poskytnutí výše uvedené částky za výše uvedených podmínek, dostává stát v současnosti i v budoucnosti do nezáviděníhodné pozice. Bude to však rozhodnutí sociálnědemokratické vlády, jehož úspěšnost voliči určitě zhodnotí v příštích volbách.

Odpovědi na další otázky Václav Žáka týkající se Škody Mladá Boleslav a Škoda Plzeň si vyžadují samostatné články.

K mé ideologické zaslepenosti mohu dodat jen to, že pokud jí pan Žák míní respekt k svobodě, nedotknutelnosti soukromého vlastnictví, víru v efektivnost trhu a vládu práva a vynutitelnost zákona, tak se k ní hrdě hlásím.

Vyšlo v Lidových novinách 28. ledna 2000.

3.9 Problémové firmy v českém hospodářství

Přestože v roce 2000 zaznamenala česká ekonomika nejrychlejší hospodářský růst za poslední tři roky, tak se v konkurzu ocitlo největší množství firem od roku 1991. Tuto skutečnost nelze v našich podmínkách považovat za negativní. Spíše naopak. Věřme, že nesmělé hospodářské oživení v loňském roce doprovázené rostoucím počtem bankrotujících podniků, se stane základem pro pozitivní strukturální změny v naší ekonomice. Přímým důsledkem tohoto procesu by měl být vznik nových firem na zelené louce podnikajících v oblasti služeb a vyspělých technologií. Nové firmy nejen vytvářejí nabídku nových pracovních míst a tím přispívají k snižování míry nezaměstnanosti, ale také napomáhají růstu produktivity a konkurenční schopnosti ekonomiky. Bankrot v ekonomice není identický s biologickou smrtí, již podle materialistů všechno nenávratně končí nebo podle idealistů končí a začíná, ovšem v jiném řádu. Bankrot firmy je přirozené ukončení podnikatelské činnosti, které zároveň uvolňuje produktivní síly (zaměstnance, budovy, zařízení, technologie, patenty apod.), aby mohly být použity k jinému účelu. Ten nemusí být nezbytně spojen ani s rozdílnou formou, ani s vyšší kvalitou, ba ani s větším rozsahem. Klidně se může jednat o pouhou změnu názvu firmy.

Možnost výstupu firmy z odvětví podnikání je z ekonomického hlediska stejně významná jako možnost vstupu do odvětví. Pokud klesá poptávka po vyráběném zboží a poskytovaných službách firmy, která díky klesajícím tržbám není schopna plnit své závazky vůči svým obchodním partnerům, např. dodavatelům energií, polotovarů a jiných statků, ztrácí firma platební schopnost. Za těchto okolností lze předpokládat, že firma není sto v určených termínech platit mzdy zaměstnancům či odvádět státu dávky povinného pojistného a daně. Firma se stává nesolventní. Dobře fungující tržní systém by měl takové firmě neprodleně umožnit hladký výstup z odvětví. Nestane-li se tak, dostávají se do ohrožení samotné základy

tržní ekonomiky, neboť platební neschopnost se šíří jako kapénková infekce, přeskakuje z jedné firmy na druhou. Mnohé firmy se dostávají do platební neschopnosti bez svého prvotního zavinění. Ekonomikou se šíří tzv. druhotná platební neschopnost, která znemožňuje plnění dobrovolných kontraktů a zpochybňuje racionalitu samotné tržní ekonomiky. Tržní ekonomika bez dodržování a vynucování smluv se mění na chaos a anarchii.

Hladký výstup z odvětví předpokládá takovou legislativní úpravu, která by motivovala vlastníky společnosti, která začíná pociťovat platební potíže, aby sami ukončili svou neúspěšnou podnikatelskou činnost. Jednou z obvyklých právních forem ukončení podnikání je podání návrhu na konkurz a vyrovnání. Podnikatel odpovědný ke svému majetku ví, že jakmile uhradí své závazky z dosavadního podnikání, měl by zbývající majetek co nejrychleji přeměnit do takové formy, která by mu umožnila jej co nejefektivněji zhodnocovat. Úspěšnost zhodnocení lze měřit pouze ziskem. To znamená, že neefektivně využívaný majetek je zapotřebí prodat a přeměnit v peníze. Za utržené peníze podnikatel nakoupí nové zařízení, najme nové zaměstnance a pravděpodobně změní předmět podnikání. Rychlý výstup a snadný vstup do odvětví jsou pro podnikatele nezbytné podmínky, aby mohli pružně reagovat na měnící se přání spotřebitelů, a tím přispívat k jejich spokojenosti. Takové podmínky jsou nezbytné pro efektivní strukturální změny v hospodářství a vytvářejí základ pro dlouhodobý dynamický růst ekonomiky a zdravý vývoj makroekonomických veličin.

K dvanácté novele zákona o konkurzu a vyrovnání

Očekává se, že v pořadí již dvanáctá novela zákona o konkurzu a vyrovnání od roku 1991 přispěje k razantnějšímu vyčištění trhu od zadlužených a nesolventních podniků. Tato novela vytváří podmínky pro urychlení uvolňování výrobních zdrojů dosud vázaných v zadlužených a nesolventních firmách, které nemají šanci získat úvěr na potřebný rozvoj, přičemž jejich věřitelé nejsou sto je „poslat“ do konkurzního řízení. Novela rovněž snižuje rizika hrozící z konkurzů pro věřitele. Mimo jiné také tím, že napomáhá zrovnoprávnění věřitelů. Stát se stal věřitelem jako každý jiný a není už přednostně uspokojován před ostatními věřiteli. Prioritní postavení při uspokojování pohledávek zůstalo zachováno pouze zaměstnancům.

Dřívější nechuť věřitelů podávat návrhy na konkurz byla dána jejich obavou z arbitrárního jednání správců konkurzní podstaty. Novela posílila pozici konkurzních věřitelů tím, že mají možnost podat návrh na zbavení funkce správce konkurzní podstaty. Rovněž institut předběžného správce, který je oprávněn požadovat součinnost od tzv. třetích osob, jimiž jsou státní orgány včetně Policie ČR, pošty, banky apod., přispívá k urychlení počáteční fáze konkurzního řízení a snižuje míru nejistoty konkurzních věřitelů.

Významným pozitivem novely jsou nové podmínky, které stimulují a nutí dlužníka, aby sám na sebe podal včas návrh na prohlášení konkurzu nebo na vyrovnání. K tomu přispělo zvýšení trestní odpovědnosti dlužníka a konkurzního správce.

I když novela zvyšuje kontrolní pravomoci věřitelů, tak jejich pozice zůstává nadále slabá ve vztahu ke správcům konkurzní podstaty a obchodním soudcům. Tato záležitost patrně zůstane hlavním předmětem zájmu následujících novel.

Přetrvávající slabinou zákona o konkurzu a vyrovnání je absence prevence proti hrozící platební neschopnosti. Vedle dlužníka by také věřitel měl mít právo na prohlášení konkurzu

z důvodu platební neschopnosti. Smyslem prevence je zabránit dlužníkovi uzavírat nové kontrakty, z nichž budou vyplývat další závazky, kterým nebude schopen dostát.

Požadované účinnosti novely brání procesní úpravy. Především se jedná o stanovení procedury konkurzního řízení. Absence explicitních pravidel postupu včetně závazných termínů vytváří prostor pro libovůli, neúměrně prodlužuje proces a odkládá rozhodnutí.

Přes uvedené nedostatky došlo v roce 2000 k zřejmému růstu počtu podaných konkurzů a co je potěšitelné i k růstu podílu konkurzů prohlášených (viz tabulka), přestože novela nabyla účinnosti až od 1. května 2000. Zdá se, že její přijetí zvýšilo průchodnost a vynutitelnost práva v procesu konkurzu a vyrovnání.

Too big to fail

Příliš velké, aby mohly padnout. Toto heslo se týká významných podniků s velkým počtem zaměstnanců a neopominutelným regionálním významem. Svou existencí, byť ztrátovou, přispívají regionální zaměstnanosti prostřednictvím zakázek určeným mnoha středním a malým soukromým firmám. Velkých ztrátových podniků s regionální dominancí přežívá v České republice více než bychom před pěti lety očekávali. Většina z nich díky zastaralé struktuře nabídky trvale trpí nedostatkem poptávky po svých produktech. Zdá se, že ani poslední novela zákona o konkurzu a vyrovnání výrazně nepřispěje k ukončení jejich „agónie“. V podstatě ani nemůže. Jde totiž o předlužené podniky, často s významnou majetkovou účastí státu, ale vždy s velkým regionálním významem. To byly hlavní argumenty pro poskytování revolvingových úvěrů v uplynulých letech polostátními či riskantně se chovajícími soukromými bankami.

Obava z velkého nárůstu regionální nezaměstnanosti, popřípadě ztrát příjmů státních fondů z pojistných zaměstnaneckých plateb a povinných odvodů, vede politiky a státní úředníky vymýšlet cokoli, aby udrželi regionální míru nezaměstnanosti na přijatelné úrovni. Vedlejším produktem tohoto je umělé přežívání ztrátových podniků, které svým chováním, velikostí a strukturou připomínají spíše dinosaury ve stojatých vodách socialistické ekonomiky než štky ve vodních vírech kapitalistické konkurence. Proto není divu, že namísto vyhlášení konkurzu na nesolventní Železářny a drátovny Bohumín, jež jsou akciovou společností bez jakékoli státní účasti, se její věřitelé dohodli na soudním vyrovnání. V tomto režimu může firma, která nedostala svým závazkům, nadále fungovat bez bolestivější sankce vůči zodpovědným majitelům, v tomto případě akcionářům.

Co vede věřitele k takové toleranci a porozumění vůči dlužníkovi? Pro jasnou odpověď je nutné rozdělit věřitele podle vlastnického kritéria do dvou skupin.

Je přirozené, že rozhodování firem s převážně státní účastí bude ovlivněno chováním a postoji Ministerstva průmyslu a obchodu. Samozřejmě, že žádný člen statutárního orgánu včetně těch, kteří reprezentují stát nemůže přiznat, že by někdy rozhodoval jinak než ve prospěch akciové společnosti, v jejíž orgánech zasedá. Prokázat takové chování je velmi složité i v tak exemplárních případech, kdy regionální energetické distribuční společnosti, které jsou většinou vlastněny státem, dodávají energie firmám, které jim nemalé částky z minulosti dluží a navíc neskýtají žádnou jistotu o splacení současných dodávek. Zástupci FNM v orgánech takových akciových společností jen zcela výjimečně rozhodují v rozporu se zájmem Ministerstva průmyslu a obchodu, jehož názor je klíčový pro jejich nominaci.

Podobně se chovají manažeři velkých podniků ve věřitelské pozici. Nežádají konkurz a vyrovnání, protože doufají, že pokud by se jimi řízená firma dostala do nesnází, tak vzhledem k jejímu významu by vláda neváhala přispěchat s pomocí. K rozšíření této formy tržně perverzního chování přispěla současná sociálně demokratická vláda, byť vzory tolerančního chování k těmto vyděračským praktikám zájmových skupin položily už Klausovy vlády. Zatímco v té době se většinou jednalo o skrytou pomoc formou měkkých úvěrových podmínek, tak současná vláda vyrukovala s koncepcí přímých subvencí formou revitalizace.

Sen o velké revitalizaci se rozplynul

Robustní projekt pomoci ministra průmyslu Miroslava Grégra pro více než 30 velkých podniků, které se ocitly v problémech charakterizovaných většinou společnou diagnózou – vysokou zadlužeností a platební neschopností, skončil naštěstí dříve, než byl zahájen. Namísto toho byl realizován návrh ministra financí Pavla Mertlíka na založení Revitalizační agentury jako nástroje vládní pomoci. Původní záměr, aby se na kapitálu této společnosti podíleli zahraniční investoři, se nepodařilo realizovat. Nenašel se žádný, který by nabídl vlastní finanční zdroje do tak riskantního projektu. Proto veškeré náklady od počátku tohoto projektu nese Konsolidační banka, jejíž bilance je součástí veřejných financí. To znamená, že náklady zprostředkovaně uhradí daňoví poplatníci. Z 9 podniků zařazených do revitalizace mají dva nové majitele (AliaChem a ZPS Zlín), čtyři (Škoda Plzeň, Vítkovice, Tatra, Zetor) podepíší smlouvy o poradenství s nynějším poradcem Revitalizační agentury firmou Lazard & Latona a tři (ČKD Praha Holding, Hutní montáže Ostrava, Spolana) zůstanou nadále v projektu revitalizace. Současná hospodářská kondice těchto firem zdaleka neodpovídá pozitivním očekáváním před 2 lety, zatímco výše současných a budoucích výdajů z veřejných rozpočtů na revitalizaci překoná i negativní očekávání.

Nesystémová podpora velkých

Změnu struktury naší ekonomiky brzdí a růstu konkurenční schopnosti našich firem brání nesystémová národohospodářská opatření naší vlády. Vedle prokazatelného dlouhodobého zvýhodňování velkých firem prostřednictvím bankovních úvěrů těší se velké společnosti i z jiných výhod. Mezi ně patří i investiční pobídky, které zahrnují úlevy daně z příjmu právnických osob na dobu 10 let při vybudování nového závodu či na dobu 5 let (rozšíření výroby) a daňový bonus ve výši prominuté daně, možnost získat povolení na zřízení bezcelního pásma, nulovou celní sazbu na dovážené stroje a zařízení, zvláštní granty na vytváření pracovních míst a rekvalifikaci až do výše 200.000 Kč na jedno nově vytvořené pracovní místo a nabídku investičně připravených pozemků.

Tato pravidla, která jsou určena i pro tuzemské investory platí od minimální investice ve výši 10 milionů dolarů (tj. cca 380 milionů Kč). Takto vysoká částka je většinou prohibitivní podmínkou pro domácí investory, takže je využívají pouze zahraniční investoři. Jakkoli hrají zahraniční investice v naší ekonomice pozitivní roli, přinášejí také určitá negativa, o nichž se téměř vůbec nemluví. Týkají se převážně tuzemské konkurence. Investiční pobídky značně snižují náklady firem, čímž umožňují zahraničním firmám vyplácet relativně vyšší mzdy, než vyplácí domácí konkurence. Zahraniční firmy tak „vysávají nejlepší mozky a ruce“ z domácích firem. Mnozí občané pochopitelně dávají přednost dobře placenému zaměstnání u zahraniční firmy před rizikem vlastního podnikání. Podle přílivu zahraničního kapitálu v loňském roce do České republiky je vidět, že podmínky pro firmy využívající investiční pobídky jsou atraktivní. Kdyby vláda vytvořila rovné podmínky podnikání pro všechny a nediskriminovala střední

a malé tuzemské firmy jako investory a producenty, byl by náš ekonomický růst vyšší a zdravější. Přitom by stačilo podstatně snížit daně z příjmu právnických osob (na 10%), omezit administrativní překážky podnikání a zdržet se neočekávaných arbitrárních zásahů do ekonomiky. Nepochybným výsledkem by byl impozantní růst konkurenceschopnosti našich firem.

Počet podaných návrhů na konkurz

rok konkurzů	1995	1996	1997	1998	1999	2000
podaných	2.400	2.996	3.311	4.306	4.339	4.650
prohlášených	727	808	1.251	2.022	2.000	2.491
podíl	30,3 %	27,0 %	37,8 %	47,0 %	46,1 %	53,59 %

Zdroj: Ministerstvo spravedlnosti ČR, tiskové oddělení

29. ledna 2001. Vyšlo ve čtvrtletníku *Esprit* 21 na jaře 2001 pod názvem „Bankrot nemůže být začátkem nového rozmachu“.

3.10 Malé a střední podniky: diskriminace a podpora

Za malé a střední podniky jsou obecně považovány firmy nezávisle vlastněné, které nejsou v dominantní pozici na odvětvovém trhu a splňují určitá kritéria, jimiž obvykle jsou počet zaměstnanců a výše ročního obrátu.

Význam malých a středních podniků v české ekonomice v průběhu 90. let stále narůstal. Vždyt změna společenských poměrů u nás vytvořila podmínky pro přeměnu průmyslové struktury – od jedné z nejvíce monopolizovaných ekonomik (s průměrným počtem přesahujícím 2000 zaměstnanců v 1 průmyslovém podniku) na racionální strukturu respektující zájmy obou stran trhu, a to jak nabízejících, tak poptávajících. Jejich potřeby dále určují charakter organizace výroby, používané techniky a technologie, právní formy ekonomických subjektů a dalších. Je přirozené, že od 90. let počet malých a středních podniků u nás dynamicky rostl a jejich podíl na počtu všech podniků v roce 2000 v České republice činil 99,8%. Ve stejné době se výrazně snížil počet velkých podniků. V důsledku toho značně vzrostl podíl malých a středních podniků na zaměstnanosti. Z celkového počtu zaměstnanců v roce 2000 připadalo na malé a střední podniky 59,5 % osob. Jejich podíl na HDP ve stejném roce dosáhl 40,4 %, na celkových výkonech naší ekonomiky se podílely 52,9 % a na přidané hodnotě 52,6 %. V roce 2000 nezanedbatelně přispěly k růstu obrátu zahraničního obchodu, kde jejich prostřednictvím bylo realizováno 36,2 % celkového vývozu a 49,4 % celkového dovozu zboží a služeb do naší ekonomiky.

Malé a střední podniky v České republice jsou nejvíce diskriminovány tím, že velké podniky jsou výrazně zvýhodňovány. Jsou favorizovány, jak ze strany státu, tak i bankovních institucí. Mezi velkými společnostmi existuje skupina privilegovaných, čítající především zahraniční investorů, kteří jsou především díky své velikosti schopni kvalifikovat se do programu

investičních pobídek, které nabývají následujících forem: dotace na vytváření pracovních příležitostí, dotace na školení a rekvalifikaci, poskytnutí průmyslového pozemku za nízké ceny a/nebo podpora zainvestování sítí a sleva na dani z příjmu právnických osob po dobu 10 resp. 5 let. Všechny tyto pobídky, které jsou nedostupné malým a středním podnikům a znevýhodňují je v soutěži s velkými podniky. Argument, že přítomnost velkého podniku vytváří vhodné podmínky pro malé a střední podniky je slabý, protože pomocí vyšších vyplácených mezd (také v důsledku investičních pobídek) odčerpávají takto subvencované podniky nejkvalitnější pracovní síly z trhu práce, resp. do zaměstnání k velkým podnikům nastupují lidé, kteří by za jiných okolností podnikali a vytvářeli nová pracovní místa.

Bankovní statistiky dokazují, že malým podnikům (podobně jako vysoce zadluženým velkým podnikům) jsou v průměru poskytovány úvěry s vyššími úrokovými sazbami. Proto ve srovnání s velkými podniky méně investují a dlouhodobě vykazují nižší poměr investic k obrátu. Malé a střední firmy jsou daleko citlivější na výkyvy monetárních veličin než podniky velké. Jakékoli finanční restrikce projevující se ve zvýšení úrokových sazeb mají pro ně závažnější důsledky než pro podniky velké.

Tato negativa dopadající na malé a střední podniky se pokouší česká vláda kompenzovat prostřednictvím Českomoravské záruční a rozvojové banky (ČMRZB). Ta za 10 let své existence poskytovala zvýhodněné záruky především na investiční a provozní úvěry, zvýhodněné investiční úvěry a finanční příspěvky hlavně na úhradu úroků. Částka 16,5 miliardy korun vydaná ČMRZB, kterou získala převážně ze státního rozpočtu, nemohla srovnat nerovné podmínky pro podnikání, s nimiž se musejí potýkat malé a střední podniky. Zatímco, tato částka napomohla vytvoření 63 tisíc nových pracovních míst, tak mnohonásobně větší částky z veřejných zdrojů utopené v sanacích a revitalizacích velkých podniků, nejenže žádná nová místa nevytvořily, ale většinou ani ty existující nezachránily.

Řešením ovšem není stále rostoucí účast státu v ekonomickém životě společnosti, ať už vytvářením lepších podmínek pro velké podniky a následné kompenzaci malých a středních podniků, nýbrž systémovými opatřeními spočívajícími ve snížení daňové zátěže pro všechny podnikatelské subjekty, efektivnějším vynucování práva v obchodních vztazích a odstraňováním administrativních bariér vstupu do odvětví a možností arbitrárních zásahů státních institucí u v oblasti podnikání.

Vyšlo v Hospodářských novinách 12. dubna 2002.

3.11 O průmyslových zónách

1) Zajímá nás, jak může dobře prosperující průmyslová zóna ovlivnit po stránce ekonomické život v kterémkoli městě České republiky. (Snížení nezaměstnanosti, nové pracovní příležitosti apod.)

Prosperita průmyslové zóny závisí na prosperitě podniků v ní působících. Průmyslové zóny jsou obvykle spojeny se snahou regionu, města či obce vytvořit výhodnější podmínky pro investory a pozitivně přispět nejen k rozšíření nabídky pracovních příležitostí, ale také urbanistickému rozvoji sídel s ohledem na požadavky obyvatel. Primární jsou bezpochyby ekonomické důvody, které mají vést nejen ke snížení míry nezaměstnanosti, ale také k vyšším daňovým příjmům do krajských a obecních rozpočtů. Větší ekonomická aktivita se v regionu

či městě neprojevuje jen větším dopravním ruchem a hlukem, ale také upravenými chodníky, parky a ostatní zelení. Rozvoj ekonomických aktivit napomáhá zvýšení kupní síly, jejíž část je vydávána v obci či městě na nákup služeb nabízených místními podnikateli. Výsledkem toho jsou nejen nové tenisové a squashové kurty, kuželny a bowlingové haly, posilovny, ale také jiná sportoviště, která lze soukromě provozovat.

Průmyslové zóny by zásadně neměly být financovány ze státního rozpočtu, neboť vliv státu na využití investovaných prostředků, případně kontrola jejich využití je velmi malá. Tento požadavek je v souladu s principem subsidiarity prosazovaným v EU.

2) V současné době ale ještě existují města, kde průmyslový park nebyl vůbec zřízen. Proč se podle Vašeho názoru některé radnice staví k těmto projektům zády?

Důvodů může být několik. Představitelé města nemají zájem podnikat s obecními prostředky, nýbrž je jinak využívat ku prospěchu obyvatel. Tento postoj nelze odsuzovat. Může být projevem skutečné zodpovědnosti zastupitelů k obecním finančním prostředkům. Zastupitelé v tomto případě nechť se svěřenými prostředky podnikat, protože každé podnikání je spojeno s rizikem ztráty. Investic do průmyslových zón se toto riziko týká ne méně než investování například do výstavby hotelu, který je téměř po celý rok prázdný. Zkušenosti s mnoha pochybnými veřejnými investicemi do průmyslových zón nemusí být projevem pohodlnosti či lenosti, ale racionálního úsudku a správného rozhodnutí o lepším využití disponibilních finančních prostředků.

3) Z hlediska ekonomického je podle Vás kumulace investorů do jednoho prostředí výhodná nebo naopak?

Závisí to na povaze jednotlivých investičních projektů. Kumulace může být na jedné straně výhodná pro klidné bydlení obyvatel, na druhé straně může způsobit nepříjemnosti v dopravě (zácpy) a škody na životním prostředí (nadměrné zatížení hlučností, prašností apod.).

Napsáno pro Krajské noviny 13. května 2003.

4 Transformace zemědělství

4.1 Ne zelené naftě!

Zastánci zelené nafty se opírají o několik mýtů, jejichž matoucí obsah se pokusím vysvětlit. První Mýtus říká, že zavedením zelené nafty se zlevní vstupy pro zemědělské podnikání a naši zemědělci budou moci konkurovat zahraničním producentům. Zelená nafta pro zemědělce představuje skrytou dotaci z rozpočtových prostředků ve prospěch této zájmové skupiny. Její zavedení sníží produkční náklady v zemědělství, což bude stimulovat zemědělce k růstu nabídky jejich produkce. Vzestup nabídky při poměrně konstantní poptávce vyvolá tlak na pokles cen finální produkce. Dojde tak k většímu rozevření nůžek mezi cenami vstupů a cenami hotové produkce.

Dotace do zemědělství není výrazem ekonomické síly, nýbrž slabosti a nízké konkurenční schopnosti daného sektoru. Je neracionální snažit se konkurovat tam, kde konkurence disponuje určitou produkční výhodou. Z tohoto hlediska je nepodstatné, zdali jde o výhodu vyplývající z kvality půdy či jiných podmínek nebo z přímé státní dotace. Budeme-li uživateli této produkce, budeme z toho mít samé výhody – nabídku kvalitní produkce za nižší cenu, než jsou schopni dosáhnout domácí výrobci. Pokud je zemědělská produkce v zahraničí dotována, jsme jako spotřebitelé subvencováni zahraničními daňovými poplatníky a čistými příjemci daní placenými v zahraničí. Zkušenosti mnoha zemí Evropské unie nejsou v tomto směru následováníhodné. Věříme, že naše vláda nepodlehne síle zemědělské lobby a nezačne její problémy řešit z peněz našich daňových poplatníků a spotřebitelů.

Druhý mýtus hovoří o tom, že vzroste nezaměstnanost na venkově a ten začne vyklidňovat, pokud naše zemědělství nebude konkurenceschopné.

Jsou odvětví ekonomiky, která vznikají a rychle se rozvíjí, jiná odvětví stagnují, snižuje se počet zaměstnanců, a tím i voličů, a jejich politický význam klesá. \k nim patří ve všech vyspělých zemích i zemědělství. Pracující, kteří byli uvolněni ze zemědělství (v posledních sedmi letech více než 400 tisíc), si našli práci v jiných odvětvích. Nelze ani říci, že by se tím vyklidňoval venkov. Jde spíše o dlouhodobý trend, proti němuž však začíná v poslední době silně působit faktor úniku z měst, hlavně velkých, na venkov.

Podle třetího mýtu je role zemědělství nezastupitelná v krajinotvorbě.

Je významná, ale ne nezastupitelná. Čistou a malebnou krajinu je možné koupit jako každé jiné zboží. Je otázkou, zdali naši zemědělci by byli schopni udržovat krajinu v takovém stavu, jak to dokáží jejich rakouští konkurenti, kteří dostávají masivní podporu od státu. Další otázkou je, zdali tohoto cíle nelze dosáhnout lépe a levněji jinou formou. Třeba přímými nákupy služeb zahradnických, lesnických či jiných firem, které za úplatu budou udržovat krajinu podle přání jednotlivce či skupiny (prostřednictvím soukromých výdajů), obecní rady či zastupitelstva (z obecního rozpočtu) nebo vlády (ze státního rozpočtu). Trh dokáže tyto ceny velmi dobře sám regulovat. Je samozřejmé, že ceny pozemků budou reflektovat kvalitu krajiny.

Zelená nafta s sebou přinese zřejmá negativa a náklady jí vyvolané převyší potenciální výnosy z jejího zavedení pro zemědělce:

- podvody a daňové úniky,
- rostoucí zátěž, tím i výdaje na státní administrativu a soudnictví,
- růst spotřeby nafty a větší zátěž na životní prostředí.

Vyšlo v časopise Ekonom č. 35/1997

4.2 Společná zemědělská politika

Společná zemědělská politika zemí Evropské unie vznikla v roce 1958 a jejím hlavním cílem bylo zabezpečení stabilních pracovních a sociálních podmínek a solidní životní úrovně pro farmáře a zaměstnance v zemědělství. Od té doby bylo podniknuto 7 pokusů o její reformu. Žádný se nezdařil, přestože existuje široká shoda ekonomů na její další neudržitelnosti. Za více než 40 let své existence se Společná zemědělská politika (dále SZP) stala suverénně nejvýznamnější výdajovou položkou rozpočtu EU. Přestože je zemědělství významným příjemcem subvencí, tak vysoká míra ochrany agrárního trhu EU si vynucuje vysoké ceny zemědělských produktů. Ceny potravin v EU jsou vyšší než ve Spojených státech, Kanadě, Austrálii, Novém Zélandě, či než činí průměr zemí OECD. Negativními důsledky vysokých cen potravin jsou nejvíce postiženy nízké příjmové skupiny, které vydávají velkou část svého příjmu na potraviny. Vysoké náklady na SZP si vedle vysokých cen potravin vynucují placení vysokých daní. Toto dvojité břemeno představuje v současnosti pro průměrnou čtyřčlennou rodinu dodatečnou roční finanční zátěž ve výši 1200 Euro. Přes vysoké náklady se hlavní cíl SZP díky neefektivnímu přerozdělování hrubého domácího produktu nedaří plnit. Z celkových nákladů vynaložených na SZP připadá asi 60% na administrativu, zemědělské zásobování a nákup, státní rezervy a subvence na export zemědělské produkce. Ze zbývajících 40% je přibližně polovina určena pro rozvoj podnikání v zemědělství, necelá polovina připadá vlastníkům půdy nebo je investovaná do zhodnocení půdy a pouhá 2% připadnou samotným farmářům a zaměstnancům v zemědělství. Ani další cíle se SZP nedaří plnit. Míra nezaměstnanosti v zemědělství je vyšší než v jiných sektorech ekonomiky a v důsledku toho přibližně 200 tisíc farmářů ročně opouští v zemích EU zemědělství. SZP nedosáhla výraznějších úspěchů ani v mimoprodukčních oblastech, jimiž jsou ochrana životního prostředí, tzv. krajinnotvorba a zachování venkovského osídlení.

SZP je vůbec nejhorším produktem EU. Není příkladem hodným následování. Je reliktem studené války a politického řízení ekonomických procesů. Doufejme, že vstup nových členů si vynutí její zrušení, což vyvolá další nezbytné změny nejen v hospodářské politice EU, ale také v jejím institucionálním složení.

Vyšlo v Lidových novinách 6. května 2003 s názvem „Zemědělská politika EU je neudržitelná“.

4.3 Zemědělství v EU nemůže být naším vzorem

Polistopadová politická garnitura cílevědomě směřuje náš politický vývoj do atlantických struktur a ekonomický vývoj do západoevropských hospodářských struktur. Tuto orientaci považují pro Českou republiku za jedinou možnou. O čem však nejsem přesvědčen, je cesta, po níž se chceme dostat do Evropské unie. Obávám se, že nemůže být založena na co nejrychlejším přijetí současných norem, standardů, subvencí, ochrany trhu a legislativního rámce zemí EU. Úsilí po rychlém dosažení úrovně zemí EU může mít kontraproduktivní důsledky, jimiž bude

konzervace současného stavu a struktury zemědělské produkce, a tedy i konzervace rozdílu mezi zemědělstvím naším a zemí EU.

Naše zemědělství musí projít zásadní restrukturalizací. Tato restrukturalizace byla uvedena do chodu změnou vlastnických struktur a její dynamika byla udržována působením tržních sil. Výraznější rozvinutí subvenční politiky zbrzdí restrukturalizaci zemědělské výroby a umožní další přežívání nekonkurenčních výrob za peníze daňových poplatníků. Jak si s touto skutečností má poradit náš zemědělec, který je vystaven unfair konkurenci ze strany západoevropských subvencovaných dodavatelů.

Naši zemědělci jsou v nezáviděníhodné pozici. Na trhu čelí unfair konkurenci producentů ze zemí Evropské unie. Západoevropští výrobci jsou zvýhodněni díky dotační politice, exportním kvótám a ochraně trhu se zemědělskými produkty. Tato zvýhodnění, která si vybojovala silná zemědělská lobby, mohou být sebezničující. Západoevropské zemědělství dovedla do stavu, kdy není schopno bez výše uvedených zvýhodnění konkurovat producentům ze Spojených států a Kanady, Austrálie, Nového Zélandu a rozvojových zemí. Tato ochrana je především zaměřena proti zemím třetího světa, tedy proti nejchudším zemím, které na světových trzích mohou uspět pouze se zemědělskou produkcí a surovinami. Ochrannářské bariéry vyspělých zemí jim neumožní realizovat jimi vyrobenou produkci a získat tak prostředky pro investování do hospodářství, především potenciálních exportních odvětví. Tím dochází ke konzervaci zaostalosti zemí třetího světa. Z tohoto hlediska je pokrytecké, když vyspělé země prosazují pomoc zemím třetího světa (jedná se především o peníze daňových poplatníků), přičemž nejefektivnější formu pomoci, kterou disponují, jsou svobodné trhy, před chudými zavírají.

Důsledky subvenční politiky v zemích EU:

1. Subvence.

Subvence zemědělským producentům a ochrana potravinářského trhu zemí Evropské unie jsou vykoupeny (zaplacený) vyššími cenami potravin a vyšší mírou zdanění. Země Evropské unie brání svůj trh před dovozy potravin ze zemí s nižšími náklady. Zelená nafta pro zemědělce představuje skrytou dotaci z rozpočtových prostředků ve prospěch této zájmové skupiny. Její zavedení sníží produkční náklady v zemědělství, což bude stimulovat zemědělce k růstu nabídky jejich produkce. Vzestup nabídky při poměrně konstantní poptávce vyvolá tlak na pokles cen finální produkce. Dojde tak k většímu rozevření nůžek mezi cenami vstupů a cenami hotové produkce.

2. Kartelové dohody

Systém poolu při placení za zemědělské produkty je jiným příkladem důrazu farmářů na spravedlnost, který snižuje příjem odvětví a země. Exportní příjmy jdou do poolu a individuální farmáři dostávají zprůměrovanou cenu. Základní zemědělská produkce se prodává na tradiční trhy, např. zemí EU, za výhodné ceny, ale přebytek produkce, vyvolaný subvencemi, směřuje většinou na marginální trhy, jako jsou Irán nebo Rusko a ceny stěží pokryjí náklady. Protože farmáři realizují průměrnou cenu, nemohou vidět škody způsobené růstem jejich produkce. Kdyby obdrželi reálnou cenu za svou produkci, zjistili by daleko dříve, že musí omezovat svou nabídku.

Napsáno 21. března 1998.

5 Na cestě ke kapitálovému trhu

5.1 Jsme realisté nebo škarohlídi?

Je naivní někoho přesvědčovat pouze o pozitivních efektech působení zahraničního kapitálu. Země s rozvinutou tržní ekonomikou mají zkušenosti i s negativními důsledky činnosti zahraničních investorů a s prvními zkušenostmi se mohou „pochlubit“ i některé naše podniky. Tomuto působení se národní ekonomiky přirozeně brání. Téměř všechny země se podle mezinárodních konvencí brání investicím, které představují zástěrku pro různé formy praní špinavých peněz, ať už jde o peníze získané z prodeje narkotik, kradených automobilů, pašovaných cigaret, daňových úniků nebo v našem případě defraudace majetku KSČ a SSM apod. Pokud objem nelegálních činností dosáhne takové velikosti, že uvolní toky špinavých peněz v objemu vedoucím k rostoucí nabídce peněz, čímž se zvýší i úroveň poptávky, je konečným důsledkem inflační růst cenové hladiny.

Tento argument měli na mysli i tvůrci zákona o malé privatizaci, když z prvního kola veřejných aukcí byli vyloučeni zahraniční zájemci, pro které se otvíralo až kolo druhé.

Neopakovatelnou příležitostí k praní špinavých peněz jsou aktivity některých investičních společností spojené s kuponovou privatizací. Velmi zajímavé by určitě bylo zjištění skutečných vlastníků, resp. společníků, investičních společností, ať už veřejných, či tichých, které budou spravovat několikasetmilionové nebo miliardové majetky svých fondů. Vzhledem k nízké ceně, kterou společnosti platí za právo nakládat s budoucím majetkem svých fondů, ve srovnání s cenou, kterou by za ně musely zaplatit na trhu, mohou být jejich zájmy odlišné od snahy spravovat tento majetek k maximálnímu prospěchu svých podílníků nebo akcionářů. Minulý týden jsme se zmínili o příznivých důsledcích přímých investic na hospodářství, zvláště pokud existují známí vlastníci s jasně definovanými zájmy. Stejně jednoznačné soudy však nelze pronášet o nepřímých (portfolio) investicích. Pokyny brokerovi k operacím na burze může dávat anonymní vlastník. Cílem těchto operací je výnos majitele cenných papírů, který se snaží vydělat na rozdílu mezi cenou, za kterou nakoupil, a cenou, za kterou prodal. Jeho investice většinou nevede k růstu bohatství ve formě budov, strojů a zařízení podniku, jehož akcie kupuje, nýbrž pouze k transferu bohatství z jednoho druhu cenného papíru na druhý.

Kuponová privatizace dává zahraničním investorům neopakovatelnou šanci podílet se na ovládnutí velkých objemů majetku v České republice prostřednictvím jimi vlastněných nebo ovládaných investičních společností. Může jít jak o účast veřejnou, tak i skrytou. Tyto investiční společnosti spravují a po druhé vlně budou spravovat majetky jimi založených investičních nebo podílových fondů. Jejich prostřednictvím mohou v nově privatizovaných podnicích ovlivňovat záležitosti směrem, který nemusí být ani ku prospěchu podniku, ba ani jejich vlastním akcionářům, ale určité zájmové skupině v zahraničí, jejímž zájmem může být například likvidace konkurence. Cena, kterou platí za tuto možnost, je velmi nízká ve srovnání s cenovou úrovní, kterou by platily při užití tradičních forem privatizace. Nechceme být škarohlídy, ale nenalhávejme si, že není to, co nechceme vidět. Chování mnoha investičních společností v první a už i ve druhé vlně kuponové privatizace dává tušit, že může jít o něco víc než jen o kolektivní formu investování. Nezapomeňme ani na jeden z pádných argumentů užívaných v době sporů o charakter privatizace, kdy zastánci kuponové metody ji obhajovali jako určitou formu majetkové restituce občanů této země, připravených o majetek

nenáviděným komunistickým režimem. Domníváme se, že není důvod nic na tomto jistě pádném argumentu měnit, a tím zachovat původní záměry, jež byly přijetím tohoto nestandardního způsobu privatizace sledovány. Nepředvídatelnému a překvapivému vývoji mohlo zabránit Ministerstvo financí pečlivějším přístupem k udělování licencí pro investiční fondy.

Napsáno společně s Miroslavem Ševčíkem a otištěno v ZN novinách 19. listopadu 1993.

5.2 Půjčky! Půjčky. Půjčky?

Zatímco fenoménem reklamní kampaně investičních společností v I. vlně kuponové privatizace byly především sliby desetinásobků a vícenásobků, zdálo se zpočátku, že reklamní kampani pro II. vlnu budou vládnout známé osobnosti. Známé tváře byly nahrazeny širokou nabídkou různých půjček.

Nejobvyklejší formou je půjčka na nákup kuponové známky a kuponové knížky ve výši 1050 Kč, ale jsou k dispozici půjčky daleko vyšších korunových hodnot. Nejvyšší námi zaznamenaná jednorázově vyplacená půjčka činila 4100 Kč. Byla podobně jako ostatní půjčky nabízena pouze těm, kteří určitému fondu svěří celých svých 1000 investičních bodů.

Každý „špás“ něco stojí. Stejně je to s půjčkou. Cena, kterou za ní platíme, se nazývá úrok. Je tím vyšší, čím větší je poskytnutá půjčka. Úrokové sazby, za něž většina investičních společností poskytuje půjčky v rámci II. vlny kuponové privatizace, se pohybují mezi 17–25 %. Z letmého pohledu na tato čísla je zřejmé, že investiční společnosti nabízející tyto půjčky na nich nemohou prodělat. Úrokové sazby přesahující 17 % lze vzhledem k současným podmínkám na úvěrovém trhu považovat za příliš vysoké. I takový údaj nám může mnoho napovědět o serióznosti investiční společnosti, která půjčku nabízí.

Základním charakteristickým rysem jakékoliv půjčky je její návratnost. Pro investiční společnost nepředstavuje velký problém. Má několik možností, jak půjčené prostředky získat zpět. Může je strhnout s patřičným úrokem z vyplácených dividend, nebo výnosů z podílových listů v případě podílových fondů. Anebo může zastavit část hodnoty akcií nebo podílových listů dlužníka ve SCP ve svůj prospěch. Pokud dlužník do určité doby nezplatí svůj závazek, propadne zastavená hodnota ve prospěch investiční společnosti poskytující úvěr.

Velké peníze vydělala Spořitelni investiční, dceřiná společnost České spořitelny, a. s., která poskytovala 11 000 Kč v rámci I. vlny kuponové privatizace. Mnozí dikové nepochopili, že se jedná o půjčku a navíc ještě řádně zúročenou. Dnes se diví, že jim z hodnoty akcií získaných Spořitelni investiční společností za jejich investiční kupony zůstalo jen velmi málo. Pokud se účastníci II. vlny kuponové privatizace chtějí vyhnout pozdějšímu rozčarování a zklamání a uvažují o půjčce, měli by se detailně seznámit s podmínkami jejího poskytnutí. Měly by být podepsány ve smlouvě mezi Vámi a investiční společností. Nelze zapomenout, že každou půjčku je třeba splatit! Rozhodnete-li se pro půjčku, snížíte svůj budoucí příjem. Bude nižší o splátku a úrok. Podle podmínek půjčky lze tuto částku snadno spočítat. Tuto částku lze srovnat s částkou, kterou lze dostat, a podle rozdílu se správně rozhodnout!

Napsáno společně s Miroslavem Ševčíkem a otištěno v ZN novinách 17. prosince 1993.

5.3 S fondem nebo sami?

Po 15. prosinci se dikové budou muset rozhodnout, zda ve II. vlně kuponové privatizace svěří své investiční body fondům, nebo se pokusí investovat sami. Tímto dnem začíná předkolo, v němž je možné umístit investiční body do podílových a investičních fondů.

Mohou dikové fondům věřit a s klidným srdcem jim svěřit své investiční body? Každodenně je o tom přesvědčuje mohutná reklamní kampaň, která propaguje fondy. Každá reklama však něco stojí a někdo ji musí zaplatit. Tyto náklady, které nyní nesou investiční společnosti, jež fondy založily, nakonec vyplatí dikové. O částku vynaloženou na reklamu se sníží budoucí výnosy z podílových listů nebo akcií těchto fondů.

Mnozí lidé včetně známých osobností, politiků a ekonomů, se vyjadřují, že umístí své investiční body samostatně. Co by se stalo, kdyby tak učinili všichni? Neexistovaly by ani podílové, ani investiční fondy. To samo o sobě by bylo velmi podobné socialistickému vlastnictví, které máme ještě v dobré paměti. Desítky, stovky, tisíce drobných akcionářů by vlastnily privatizované podniky, ale podíl každého z nich na majetku privatizované akciové společnosti by byl tak malý, že by neumožnil nijak ovlivnit stav či vývoj podniku. Tuto zkušenost mají ti dikové z I. vlny kuponové privatizace, kteří se zúčastnili valných hromad privatizovaných podniků a zjistili, že jejich akciový podíl jim umožňuje být pouze zrnkem písku v poušti a nanejvýš je opravňuje čekat na dividendy, nebo prodat svůj akciový podíl, pokud však se najde kupec. V současnosti vidíme, že ani výnosy, ani prodej nejsou snadno uskutečnitelné. Většina individuálních investorů o nich může nanejvýš snít.

Fondy byly hlavním argumentem zastánců kuponové privatizace v odpovědích na dotazy, jak lze zabránit rozptýlení vlastnictví a nízké produktivnosti nově privatizovaných podniků. V případě velkého rozptylu vlastnictví akcií a absence velkých vlastníků by hrozilo nebezpečí, že podnikové managementy nebudou moci být nikým efektivně kontrolovány. I když „povedou podnik k bankrotu“, nebude existovat reálná síla, která by byla sto korigovat jejich chování, popř. je zbavit jejich funkcí.

Je zřejmé, že úloha fondů v privatizovaných podnicích je nezastupitelná. Zástupci fondů ve statutárních orgánech akciových společností usilují o jejich konkurenceschopnost a prosperitu. Když se jim to daří, roste hodnota majetku akciových společností a vidina dividend se stává reálnou. Fondy jako vlastníci větších balíků akcií disponují prostředky, kterými je možno přimět podnikový management k racionálnímu chování z hlediska akcionáře. Činnost managementu má vést k růstu majetku akciových společností a tvorbě zisku umožňující výplatu dividend. Pokud to podnikový management není schopen zabezpečit, je pouze v silách opět většinových vlastníků prosadit v akciových společnostech potřebné změny.

Fondy skutečně mají velmi důležitou kontrolní funkci v privatizovaných akciových společnostech. Jejich aktivita je ku prospěchu nejen jejich vlastních akcionářů nebo podílníků, ale i ku prospěchu individuálních drobných investorů, kteří se v kuponové privatizaci rozhodli investovat sami. Jako menšinoví vlastníci se tak trochu „vezou a sklízí plody“, které by se bez přítomnosti velkých vlastníků, kteří kontrolují, poděly bůhvíkam. Mnozí dikové, kteří se rozhodli investovat sami, často hovoří o fondech a o těch, kteří s nimi investují, s určitou dávkou podceňování. Běda však jim, kdyby nebyli dikové investující do podílových nebo investičních fondů, a tím i fondy samotné! Pak by byli vydáni napospas podnikovým

managementům, které by zaručeně sledovaly především zájmy své a nanejvýš svých zaměstnanců. Především by usilovali o maximální mzdy, avšak ne o to, co hlavně zajímá akcionáře. Zájmy drobných individuálních investorů a podílových a investičních fondů v privatizovaných akciových společnostech jsou tedy totožné. Jen síla, postavení a správné působení fondů však umožní realizovat sny individuálních kuponových investorů.

Napsáno společně s Miroslavem Ševčíkem a otištěno v ZN novinách 2. prosince 1993.

5.4 Nekorektní způsoby fondů

Náš občan je už téměř tři měsíce všude, kde je to jen trochu možné, obklopen reklamou investičních a podílových fondů. Zdá se, že většina používá seriózních způsobů, ale myslíme si, že je na místě upozornit na některé nepříliš korektní způsoby, které neznalé či neinformované díky mohou oklamat a zmást. Předně je zapotřebí si dát pozor na slibované a případně vyplácené částky při přebírání kuponové knížky. Zvláště pasáže ve smlouvách o budoucí zástavě podílových listů a akcií mívají pro díky velice nevýhodnou formulaci. Díkové omámení dnes vyplácenou částkou si už neuvědomují, že v případě nesplacení (termíny jsou stanoveny na poměrně brzkou dobu) půjčené částky včetně úroků a jakési blíže nespecifikované částky na náklady spojené s poskytnutím půjčky přijdou o všechny akcie či podílové listy.

Za naprosto nekorektní lze považovat inzerovanou možnost diků rušit již dříve uzavřené smlouvy a přejít od jednoho fondu k druhému. Takto vyhecovaní díkové totiž většinou nevědí, že fondy jejich knížky ihned podávají na poštách a že podle pravidel kuponové privatizace již na takto podanou kuponovou knížku nelze znovu objednávat, a tudíž nelze ani z těchto důvodů rušit smlouvu.

Některé fondy svou minulou úspěšnost odvozují od vyplácení dividendy na rok 1993. Pomineme-li skutečnost, že se ještě nemohla sejít valná hromada akcionářů, která by rozdělení zisku, a tudíž vyplácení dividend schválila, není to možné ani z důvodů neuzavření hospodářského roku, účetní závěrky schválené auditorem atd. Možná by se o výše zmíněné skutečnosti měly zajímat kompetentní orgány. Pro díky platí, že v případě takovéto reklamy musí být více než obezřetní.

Napsáno společně s Miroslavem Ševčíkem a otištěno v ZN novinách 7. ledna 1994.

5.5 Mám investovat do podniku, kde jsem zaměstnán?

Mnozí držitelé investičních kuponů tak hodlají učinit, protože koneckonců tak učinilo mnoho jejich známých a příbuzných zaměstnaných v podnicích, které byly privatizovány v I. vlně kuponové privatizace.

Ředitelé nebo vedení některých podniků zařazených na nabídkovém seznamu pro II. vlnu kuponové privatizace poskytují svým zaměstnancům různé výhody za to, když vloží své investiční kupony do podniku, v němž jsou zaměstnání. Sledují tím jednoznačně vlastní zájem, a tím je udržení své pozice na rozhodujících místech podnikového řízení. Zcela správně se domnívají, že vysoká poptávka individuálních investorů může vytlačit poptávku podílových a investičních fondů. Tato úvaha se stává reálnější, zvláště když díkové poskytli své investiční kupony vedení podniku, v němž jsou zaměstnání. Spoléhají na podnikový management, že

investuje jejich investiční body právě do jejich podniku. Spoléhají například na příslib, že tímto činem sníží své riziko ztráty pracovního místa.

Zaměstnanci si mohou být skutečně jisti, že podnikový management bude investovat jejich investiční body do vlastního podniku za „každou cenu“. Neodradí ho ani příliš velký růst bodové ceny nabízených akcií, který za normálních okolností odrazuje ostatní investory, pro něž je investice efektivní, jen pokud náklady na ni nepřevýší určitou úroveň. Kritériem pro rozhodování podnikového managementu za této situace není efektivnost nebo očekávaná výnosnost dané investice, popřípadě minimalizace rizika investora, nýbrž jeho zájem udržet si své pozice. A za ty je ochoten zaplatit cokoli, zvláště když prostředky na to jdou z cizí kapsy. V našem případě diků, kteří jsou jejich zaměstnanci.

Držitelé investičních kuponů, kteří hodlají investovat do podniků, v nichž jsou zaměstnáni, se domnívají, že o svém podniku mají dobré informace, určitě lepší informace než o podnicích jiných. Nelze pochybovat o tom, že tyto informace jsou lepší než o jiných podnicích, otázkou však zůstává, zdali tyto informace jsou natolik dobré, aby uchránily investora od budoucích ztrát.

Je naivní se domnívat, že zaměstnanec, který je zároveň akcionářem podniku, v němž je zaměstnán, bude mít v pravý čas informace o tom, kdy prodat nebo přikoupit akcie podniku. Takovéto informace by mohl mít, kdyby byl členem některého ze statutárních orgánů akciové společnosti – představenstva nebo dozorčí rady. V těchto orgánech však mají své zástupce fondy, které je tam dosadily díky počtu akcií, jež v daném podniku získaly. Přestože členové statutárních orgánů akciové společnosti nezastupují fondy, s jejichž podporou se do těchto funkcí dostali, nelze vyloučit, že tito členové budou poskytovat určité informace „svým fondům“. V zemích s rozvinutou tržní ekonomikou a propracovanou legislativou je takovéto chování člena statutárního orgánu přísně sankcionováno. Náš právní systém, bohužel, zatím neumožňuje účinně zabránit kriminální činnosti této povahy.

Proto to budou pravděpodobně nejdříve podílové a investiční fondy, které budou mít relevantní informace o situaci v podniku či o jeho očekávaném vývoji. Na tuto situaci budou reagovat na kapitálovém trhu. Budou nabízet na prodej akcie daného podniku, když usoudí, že jim nepřinesou uspokojivou výši dividendy v budoucích letech ani vyšší cenu za jejich odprodej. Když budou považovat cenu akcií za příznivou vzhledem k očekávanému rozvoji podniku v budoucnu, budou jeho akcie nakupovat.

Drobný akcionář, ať je v daném podniku zaměstnán (a není zrovna ředitelem) či není, může na tento vývoj reagovat většinou vždy s určitým zpožděním za těmi, kteří mají lepší přístup k informacím. I jeho výnosy z nákupu a prodeje budou nižší než u kolektivních investorů – podílových a investičních fondů.

V zemích s rozvinutou tržní ekonomikou je investování do podniků zaměstnanci neobvyklé. Proč? Zaměstnanec se tímto svým rozhodnutím vystavuje nepřiměřeně vysokému riziku. Toto riziko spočívá v možnosti dvojí újmy, která zaměstnanci hrozí v případě, že podnik ztrácí svou konkurenční schopnost, neprosperuje a snižují se jeho výnosy. Za těchto okolností vedení podniku většinou přijímá opatření založená na omezení současné výroby a hledání takových druhů produkce, které vykazují lepší odbytové možnosti. V takovýchto podnicích se stává aktuálním přijetí programu restrukturalizace, který vyžaduje změny dosavadní profesní

struktury zaměstnanců, tedy propouštění nynějších a v menší míře přijímání nových pracovníků. Propouštění v průmyslových podnicích by se v tomto případě dotklo převážně úzce specializovaných dělníků.

Druhou újmou, která zaměstnance může potkat, je ztráta z jeho případné investice do podniku, v němž je zaměstnán a který neprosperuje. Jeho investice do podniku, který se potýká s hospodářskými problémy, mu nepřinese ani očekávaný růst kapitálové hodnoty jím vlastněných akcií ani očekávané dividendy. Takovýto zaměstnanec může ztratit dvakrát. Jednak pracovní místo, a jednak výnosy ze svých úspor, které by mu připadly, kdyby investoval do nějakého jiného podniku. V podmínkách naší ekonomiky procházející transformací jsou hospodářské výkyvy častějším jevem než ve standardních tržních ekonomikách. Jednotlivé podniky se tedy dostávají snadněji do hospodářských problémů než jejich konkurenti ze západních zemí. Problémy, do nichž se může podnik v našich podmínkách dostat, nemusí záviset vždy jen na něm samotném, nýbrž často na jeho obchodních partnerech, dodavatelích a odběratelích jeho produkce.

Argument, že zaměstnanci nákupem akcií vlastního podniku budou více motivováni na jeho hospodaření, se jeví slabý. Ekonomická teorie totiž zná termín zaměstnanecká akcie, která zaměstnanci podniku mohou získat za nižší než tržní cenu nebo bezplatně. Držení těchto akcií jim umožňuje po dobu trvání zaměstnaneckého poměru podílet se na výnosech z hospodaření jejich podniku stejně, jakoby nakoupili akcie za tržní cenu nebo bodovou cenu v kuponové privatizaci.

Rovněž argument, že investování do akcií podniku, v němž jsem zaměstnán, mně umožní podílet se na jeho řízení, je v případě drobných akcionářů (individuálních diků) zcela absurdní. Jejich vlastnický podíl a z něho odvozená váha jejich hlasů na valné hromadě jim neumožní stát se členy statutárních orgánů – představenstva či dozorčí rady akciové společnosti, které jediné mohou rozhodně ovlivnit vývoj podniku.

Racionálně uvažující dik by měl v podmínkách současného českého hospodářství usilovat o minimalizaci rizik, která na něj číhají. Tato rizika jsou nemalá a každý si je zřetelně uvědomí až při čtení seznamu podniků určených pro privatizaci ve II. vlně. Zkušenosti přesvědčují, že by se měl určitě vyhnout investování do podniku, v němž je zaměstnán!

Napsáno společně s Miroslavem Ševčíkem a otištěno v ZN novinách 12. února 1994.

5.6 Burza cenných papírů a RM-systém v prvním roce své činnosti

První rok činnosti Burzy cenných papírů Praha a RM-systému jako institucí zodpovědných za organizaci kapitálového trhu v České republice potvrdil možnost jejich koexistence. Nedomnívám se, na rozdíl od některých ekonomů, že na rodícím se českém kapitálovém trhu omezeném nedostatkem volného kapitálu není místo pro dva významné organizátory trhu. Nesouhlasím s tvrzením, že jediný organizátor kapitálového trhu by byl schopen zabezpečit jeho fungování lépe. Zastánci tohoto názoru tvrdí, že by tak nedocházelo k tříštění obchodování na dvou trzích a soustředění obchodování na jednom trhu by snižovalo transakční náklady investorů vzhledem ke koncentrované informaci a nabídce a následně větším objemům obchodování. Jako liberální ekonom jsem přesvědčen o tom, že zájem konkurujících si institucí při organizování kapitálového trhu v České republice je důkazem očekávání pozitivního vývoje

na tomto trhu. Existence dvou organizátorů trhu navíc poskytuje klientovi možnost zvolit si toho, který mu nabízí výhodnější podmínky, jako jsou snadnější přístup na trh, nižší poplatky, rychlejší vypořádání obchodů apod.

V České republice se však neobchoduje s cennými papíry jen na oficiálně organizovaných trzích, jako jsou BCPP a RM-S, avšak také mimo organizovaný trh a právě objemy těchto obchodů jsou největší. Podle některých odhadů dosahují 50 – 90 % hodnoty všech obchodů probíhá mimo organizovaný trh. K podobnému jevu dochází také ve standardních tržních ekonomikách, kde podíl obchodů mimo oficiální aukční trhy dosahuje takové výše jako u nás. Liší se jen tím, že obchodování mimo oficiálně organizovaný trh je pod kontrolou makléřských firem, které provádějí obchody mezi sebou. U nás jsou tyto obchody evidovány pouze Střediskem cenných papírů, přičemž neznámá zůstává cena, za niž byly cenné papíry prodány či koupeny. Makléřským firmám v České republice se obchod s cennými papíry dosud nepodařilo takovým způsobem ovládnout, proto vystupují jejich zástupci kriticky nejen proti obchodování na neoficiálních trzích, ale také proti RM-systému.

RM-systém prostřednictvím svých obchodních míst vytvořil síť, která může sloužit především drobným akcionářům nebo držitelům podílových listů pro jejich obchodování v malých objemech. Vysoký počet těchto akcionářů, jejichž podíl na celkovém počtu obyvatel je v naší zemi díky kuponové privatizaci daleko vyšší než v zemích s vyspělými tržními ekonomikami, může pomocí obchodních míst RM-systému přímo vstupovat na kapitálový trh bez účasti zprostředkovatelů. Drobní klienti nejsou pro makléřské firmy vzhledem k objemu jimi držených akcií příliš atraktivní a nabídka služeb většiny makléřských firem fungujících na našem kapitálovém trhu jim není určena.

Celkový objem obchodů na kapitálovém trhu prostřednictvím BCPP značně převýšil objem zaznamenaný na RM-systému v prvním roce jejich činnosti. Zdá se, že tuto situaci mění zavedení průběžných aukcí v RM-systému, tzv. Obchodování v reálném čase, a multiplikační účinek může mít radikální zvýšení počtu ambulantních míst lépe dostupným jednotlivým akcionářům. Tento vývoj pravděpodobně donutí i burzu přejít v krátké době na kontinuální obchodování.

Po obrovském nárůstu obchodování v prvních dvou měsících tohoto roku a vzestupu cen na obou organizovaných trzích došlo v posledních měsících k poklesu a cenové stagnaci u většiny obchodovaných emisí. Cenový růst byl způsoben především aktivitou zahraničních investorů a jejich poptávkou po akciích z první vlny kuponové privatizace a snahou institucionálních investorů stabilizovat portfolio jimi držených akcií. Obdobný cenový vývoj lze očekávat až po uvedení akcií z druhé vlny kuponové privatizace na kapitálový trh.

Stimulem pro obchodování s cennými papíry byly také cenové rozdíly zaznamenané na obou oficiálně organizovaných trzích. Mnozí obchodníci s cennými papíry, ale také akcionáři využívali cenové rozdíly k spekulativním nákupům a prodejům. V posledním období došlo k zmírnění cenových výkyvů, a tím i snížení cenových rozdílů mezi oběma trhy.

Brzdou rozvoje kapitálového trhu v České republice jsou podle mého názoru v současné době platné daňové předpisy. Držitelé akcií jsou diskriminováni oproti majitelům bankovních vkladů tím, že ze svých výnosů – dividend musí zaplatit 25 % daň oproti 15 % dani placenou z úroků z bankovních vkladů. Tento rozdíl nestimuluje obyvatelstvo uchovávat své dočasně volné

prostředky v akciích. Rovněž relativně vysoké daňové zatížení výnosů z obchodování s cennými papíry na rodícím se kapitálovém trhu, které je založeno na rozdílu mezi nabývací a prodejní cenou, nepodporuje růst objemu obchodování na kapitálovém trhu. Spíše naopak, vede ke snižování cen a tím i snižování objemu obchodování.

Lze očekávat, že k výraznějšímu oživení na kapitálovém trhu dojde po uvedení nových emisí z druhé vlny kuponové privatizace a vstupu penzijních fondů na kapitálový trh. Toto oživení prospěje jak burze, tak RM-systému a snad vyvrátí veškeré pochybnosti o koexistenci obou organizátorů kapitálového trhu v České republice.

Otištěno v Hospodářských novinách 13. 7. 1994 s názvem „Koexistence burzy cenných papírů a RM Systému je účelná a prospěšná“.

5.7 Odstraní Úřad pro cenné papíry neduhy našeho kapitálového trhu?

Zdá se, že argument o netransparentnosti, považovaný obchodníky s cennými papíry za největší slabinu českého kapitálového trhu, ztratí od 1. února 1997 na důležitosti. Od tohoto dne se očekává, že Středisko cenných papírů (dále jen SCP) zpřístupní informace o veřejně obchodovatelných převáděných cenných papírech. To je jeden z výsledků jednání některých členů vlády s odborníky na kapitálový trh na zámku v Kolodějích.

Rozhodnutí o zpřístupnění jednotlivých obchodů s cennými papíry registrovanými v SCP předcházela tvrdá kampaň představitelů Burzy cenných papírů Praha (dále jen BCPP) za zákaz provádění jakýchkoli převodů mimo organizované trhy (v současnosti pouze BCPP a RM - Systém) anebo přinejmenším za zvýšení poplatků za registraci převodů na SCP pro subjekty, které cenný papír prodaly či koupily mimo organizovaný trh. Zájem burzy pomoci obchodníkům s cennými papíry je zřejmý. Nelze se mu divit v situaci, kdy většina subjektů burzu obchází a čile obchoduje mimo organizované trhy. Mnozí obchodníci se spíše než o obchodování starají o „pronájem svého křesla na burze“ a současný stav trhu ukazuje, že je jich u nás asi více než méně. Protože objemy obchodů realizované prostřednictvím organizovaných trhů jsou daleko menší než objemy obchodů uzavírané mimo organizované trhy, nejsou ceny dosahované na organizovaných trzích považovány za dosti reprezentativní, aby se jimi mohli řídit potenciální investoři při rozhodování o nákupu či prodeji cenných papírů. Podle odborníků z BCPP je to jeden z důvodů, proč potenciální investoři nenakupují cenné papíry prostřednictvím organizovaných trhů, pokud je vůbec nakupují.

Je ctí vlády, že nepodléhá parciálním zájmům jednotlivých lobbistických skupin a nenechá se dotlačit k arbitrárním rozhodnutím typu zakázat obchodování s veřejně obchodovatelnými cennými papíry mimo organizované trhy. Někteří ministři naší vlády si naštěstí jasně uvědomují, že trh si vždy nachází cestu i přes administrativní bariéry vedoucí k omezení konkurence. Omezení konkurence zvyšuje náklady spotřebitelů, v tomto případě samozřejmě akcionářů. Takové opatření by pouze uměle zvýhodňovalo organizátory trhu s cennými papíry. Kdo jiný než organizátor trhu by měl vědět, jak se na trhu chovat, chci-li oslabit konkurenci. Nejjednodušším opatřením je snížit vlastní ceny.

Rozhodnutí o povinnosti zpřístupnit informace o obchodech i mimo organizované trhy vyvolává samozřejmě nemálo konkrétních dotazů. Není zcela jasné, jaké informace sdělovat, když SCP zpracovává 3 až 5 tisíc údajů denně, v jaké formě je sdělovat, tisknout je nebo je

poskytovat na elektronických nosičích či prostřednictvím internetu? V jakém čase je sdělovat, v reálném čase (on-line) či po dávkách (off-line) a jak vyhodnocovat situaci, kdy SCP eviduje obchody, k nimž došlo před několika měsíci či lety? Teprve odpovědi na tyto a další otázky rozhodnou o skutečném efektu rozhodnutí zpřístupnit informace z SCP.

Zároveň se v Kolodějích dospělo k jednotnému stanovisku ohledně zřízení Úřadu pro cenné papíry při Ministerstvu financí ČR, který naváže na činnost dosavadního Odboru pro dozor nad kapitálovým trhem. Tento kompromisní návrh se zdá reálnějším než volání po zřízení nezávislé komise pro cenné papíry. Pouze přijetí zákona, na jehož základě by mohla být zřízena, by trvalo několik měsíců. S nalezením a rekonstrukcí výhodné budovy a jejím personálním doplněním je to úkol minimálně na dva roky. Výše zmíněná administrativní opatření doprovázená pozitivními očekáváním nemohou odstranit hlavní problém našeho kapitálového trhu, kterým je nízká likvidita.

Akciové společnosti, jejichž akcie jsou veřejně obchodovány, nehledají pomocí kapitálového trhu nejlevnější zdroj financování svého rozvoje tak jako ve většině zemí s rozvinutým kapitálovým trhem. Důvod je nabíledni. V našich privatizovaných akciových společnostech jsou významnými akcionáři fondy spravované investičními společnostmi - dceřinými společnostmi bank. Zástupci těchto akcionářů v orgánech společností mají od svých nadřízených většinou doporučení prosadit finanční propojení s bankou nejlépe prostřednictvím úvěrových linek. Proto akciové společnosti dávají přednost bankovnímu úvěru před jinými možná levnějšími formami krytí investic.

Další neméně významnou překážkou, proč na kapitálový trh nesměřují očekávané peněžní toky je vyšší míra zdanění. Porovnáme-li 25 % daň z kapitálových výnosů (dividend) s 15 % daní z úroků z bankovních vkladů, nalezneme odpověď, proč jednotlivci a firmy ukládají raději své peníze na bankovních účtech. Navíc se podle novely zákona o daních z příjmu prodlužuje ze tří na šest měsíců doba, po kterou jednotlivci musí držet cenný papír, aby mohli být osvobozeni od daně při jeho prodeji. Netransparentnost našeho kapitálového trhu není jediná a pravděpodobně ani hlavní příčina snížení objemu zahraničních portfoliových investic u nás, jak tvrdí někteří makléři. Významnějším důvodem se jeví rostoucí schodek naší obchodní bilance a s ním spojená devalvační očekávání. Zahraniční investoři se obávají, že nízká likvidita našeho kapitálového trhu jim neumožní v případě reálné hrozby devalvace včas se zbavit akcií českých podniků. Právě zahraniční investoři v České republice by devalvací ztratili nejvíce. Neočekávejme, že se kolodějským setkáním náš kapitálový trh podstatně změní. V krátkém období nelze očekávat, že se podstatně zvýší se jeho likvidita, ani že se zvýší jeho cenová úroveň. Výše ceny akcie je reálně zdůvodnitelná, když se na tuto akcii vyplácí dividendy. Tu vyplácí na našem kapitálovém trhu méně než 10 % obchodovatelných akciových společností. Proto není důvod, aby na kapitálovém trhu setrvaly společnosti neschopné vyplácet dividendy. Společnost, která nevyplácí dividendu, je jako banka, která odmítá svým klientům vyplácet úroky a nemá tedy šanci se na kapitálovém trhu ucházet o úspory. Proto je kapitálový trh někdy nazýván trhem úspor. U nás se zatím investiční a podílové fondy nestaly důstojnými konkurenty na tomto trhu. Změna je dlouhodobou záležitostí, během níž si investiční a podílové fondy musí vybudovat potřebnou důvěru střadatelů. Zároveň musí dojít také ke změnám v našich významných bankách, které by měly podporovat nabídku produktů kapitálového trhu se stejnou vehemencí jako tradičních bankovních produktů. Pokud to považují za střet zájmů, budou muset uvolnit ruce jimi vlastněným investičním společnostem,

kteří svými fondy jim budou konkurovat na trhu úspor. Taková konkurence, i v rámci jedné bankovní či investiční skupiny, je v zemích s rozvinutým kapitálovým trhem naprosto přirozená pro danou skupinu velmi efektivní. Pokud k něčemu podobnému nedojde u nás, bude správnější, když místo pojmu kapitálový trh budeme užívat pojem trh cenných papírů. Ten totiž lépe odráží naši současnou situaci v tomto segmentu ekonomiky.

Otištěno v Lidových novinách 3. ledna 1997 s názvem „Stav důležité součásti české ekonomiky“.

5.8 Regulace kapitálového trhu nebo trhu s cennými papíry?

Pojem regulace v souvislosti s kapitálovým trhem se zdá být zázračnou terapií, kterou budoucí nezávislý Úřad pro cenné papíry bude „vyzařovat“ k léčbě všeobecně známých neduhů našeho kapitálového trhu. Co je charakteristické pro náš kapitálový trh? Vysoký počet veřejně obchodovatelných cenných papírů srovnatelný s nejrozvinutějšími a největšími kapitálovými trhy světa. Více než 90 % z těchto cenných papírů se obchoduje v tak omezeném rozsahu, že v zemích s rozvinutým kapitálovým trhem by se na veřejných trzích vůbec nemohly objevit. U nás mají statut veřejně obchodovatelných akcií, protože je bylo možno nabýt v kupónové privatizaci a obchodují se pouze proto, že ve společnostech, které je emitovaly, dochází ke koncentraci vlastnictví.

Jaká je diagnóza těchto nemocí, které bych vzhledem ke stupni vyspělosti našeho kapitálového trhu nazval dětskými?

- Nadměrný počet veřejně obchodovatelných cenných papírů vzhledem k jejich velmi nízké likviditě
- Velké cenové fluktuace
- Ceny nereagující adekvátně na hospodářský či politický vývoj
- Nízký podíl primárních emisí
- Nízký podíl emisí s vyplácenou dividendou
- Vysoký podíl obchodů mimo organizované trhy
- Neetické chování emitentů (včetně tzv. tunelování)

Pouhý výčet znaků, které dokazují nedospělost kapitálového trhu u nás ve srovnání s kapitálovými trhy ve standardních tržních ekonomikách, nás musí dovést k otázce, zda u nás nemáme spíše trh s cennými papíry než kapitálový trh. Regulace má samozřejmě vytvořit podmínky k odstranění výše uvedených nedostatků. Zamysleme se, zda tomu tak skutečně bude.

Snížit nadměrný počet veřejně obchodovatelných cenných papírů lze stěží někomu nařídit. Organizátoři trhu s cennými papíry (Burza cenných papírů Praha a RM Systém) už nyní mohou vyloučit některé tituly z obchodování na vlastním trhu. O přeměně veřejně obchodovatelných cenných papírů na neveřejně obchodovatelné může rozhodnout pouze valná hromada emitenta tříčtvrtinovou většinou přítomných akcionářů. Jakákoli regulace se vzhledem k řešení tohoto, jakož i následujících problémů jeví velmi problematickou a málo účinnou.

Nízká likvidita je způsobená nedostatečnou poptávkou po českých cenných papírech, ovlivňovanou jejich srovnatelně nízkou bonitou, velmi nízkou mírou výnosu, devalvačními

očekáváními kursu české koruny a „přelétavostí“ (vysokou mobilitou) zahraničního spekulativního kapitálu. Regulace může mít vliv jen okrajový.

Velké cenové fluktuace a neadekvátní cenové reakce na hospodářský a politický vývoj vyplývají z nedospělosti našeho kapitálového trhu. Cenový vývoj byl určován především procesem koncentrace vlastnictví.

Nízký podíl primárních emisí indikuje dvě skutečnosti. Jednou je, že management veřejně obchodovatelných akciových společností zřejmě nepociťuje nedostatek kapitálu na své investiční záměry. Druhou, že banky vlastníci investiční společnosti, které prostřednictvím svých fondů mají „své“ zástupce v představenstvech a dozorčích radách akciových společností, si jejich prostřednictvím přirozeně hlídají své úvěrové linky. Cesta k úvěru založená na personálním propojení představuje pro managementy akciových společností patrně méně rizikový přístup k volnému kapitálu.

Nízký podíl emisí s vyplácenou dividendou je důsledkem možná probíhající restrukturalizace, ale spíše nezájmu se v budoucnu ucházet o volné investiční zdroje na kapitálovém trhu. Vysoký podíl obchodů mimo organizované trhy bude po zpřístupnění informací o obchodech v SCP důkazem nízké konkurenční schopnosti organizovaných trhů vzhledem k trhu neorganizovanému spíše než cokoli jiného.

Neetické chování emitentů (včetně tzv. tunelování) má mnoho příčin, jednou z nich je nedokončená privatizace některých akciových společností a ambice managementu se s pomocí státních úředníků etablovat v majetkové struktuře akciové společnosti. Obecně lze říci, že akciové společnosti či fondy, které se chovají ke svým akcionářům či podílníkům v rozporu se standardy slušného obchodního styku, neaspírají na žádnou roli na našem kapitálovém trhu v delším období.

Obávám se, že regulace nepřinese očekávané ovoce, pokud se náš kapitálový trh nezbaví jedné významné systémové chyby, která ho bude udržovat v neustálé „mlze“ a zpochybňování. Tou je existující vlastnické propojení emitent - fond ze skupiny velké banky - stát. Banky úvěrují akciové společnosti, jejichž akcie se nacházejí v portfoliu fondů spravovaných investičními společnostmi vlastněnými bankami. V případě významných akciových podílů banky poskytují další a další překlenovací úvěry, protože to je v zájmu jejich finanční skupiny. Pokud by úvěrový řetězec přerušily, nedostatek finančních zdrojů by vedl k omezení produkce a následně k snížení tržní hodnoty majetku jejich skupiny. Tak dochází k umělému udržování nekonkurenčních výrob a z něho plynoucí zhoršování úvěrového portfolia bank, které už bylo dvakrát „ozdraveno“ ze státního rozpočtu. Nevidím podstatný rozdíl mezi touto formou tunelování veřejných rozpočtů a tunelováním, o němž se běžně u nás píše. Domnívám se, že tento problém je v současnosti nejaktuálnějším regulačním problémem. Lze jej vyřešit rychlou privatizací státních podílů v bankách či rozetnutím vlastnických vazeb mezi bankami, jejich investičními společnostmi a fondy, což je v současnosti asi málo reálné. Vyřešení tohoto problému může vést k cíli - nabídce kvalitních produktů na našem kapitálovém trhu - nabídce veřejně obchodovatelných cenných papírů o vysoké bonitě, což se zdá být jedinou cestou k vytvoření konkurenceschopného kapitálového trhu v České republice. Při procesu jeho utváření bude samozřejmě vždy aktuální i míra jeho regulace či deregulace.

Napsáno 6. února 1997 a otištěno v týdeníku Ekonom č. 7/1997.

5.9 Jaký kapitálový trh Česká republika potřebuje?

Kapitálový trh je nezbytnou součástí tržního hospodářství, která umožňuje alokaci volných peněžních zdrojů - úspor. Předpokládejme, že hospodářství České republiky je na cestě k standardnímu tržnímu hospodářství, proto i náš kapitálový trh by analogicky měl směřovat ke své standardní podobě. Tato standardní podoba je však v evropských zemích odlišná od praxe Spojených států. Naše legislativa v oblasti obchodního práva orientuje náš budoucí kapitálový trh k evropskému standardu. To znamená se všemi důsledky, které z toho vyplývají, především, že kapitálové trhy v Evropě hrají daleko omezenější roli než ve Spojených státech. U nás máme zatím pouze trh s cennými papíry. Aby se tento trh přeměnil na kapitálový trh, je třeba učinit následující kroky:

1. Zrovnoprávnit daňové sazby na výnosy z různých typů úspor, tj. daň z úroku a daň z dividendy.
2. Úřad pro cenné papíry či Komise pro cenné papíry by měly okamžitě plnit funkce, které jim ukládá a umožňuje stávající legislativa, pokud se tak nestane, jsou apriori zpochybněny připravované legislativní změny.
3. Zabezpečit vynutitelnost stávajících zákonů časově relevantními rozhodnutími obchodních soudů.
4. Zvýšit podíl primárních emisí.

Čtvrtý krok je klíčový. Sebedokonalejší zákony, sebeeftivnější kapitálový dohled nečiní z našeho trhu s cennými papíry kapitálový trh kvalitních akcií, pokud na něm bude absentovat nabídka atraktivních akcií pro "investory". Ta na něm bude chybět do té doby, dokud akciové společnosti - emitenti nezačnou považovat kapitálový trh za účinný prostředek k získání finančních zdrojů potřebných pro realizaci jejich investičních záměrů. Tento nástroj musí být přinejmenším rovnocenný nabízeným bankovním úvěrům. Při existující vlastnické struktuře v české ekonomice, kdy velké banky vlastní investiční společnosti, které spravují nejvýznamnější fondy, které drží ve svém portfoliu akcie českých podniků, bude náš kapitálový trh spíše Popelkou než mocnou Královnou, která by mohla urychlit naši cestu ke skutečnému kapitalismu.

Napsáno 25. dubna 1997.

5.10 Unipetrol a diletantismus některých makléřů

Nedávno byly publikovány názory analytiků a obchodníků mnoha renomovaných českých makléřských společností na holding Unipetrol, náš největší podnik podle objemu tržeb, jehož akcie jsou veřejně obchodovatelné. Analytici a obchodníci se vyjadřovali k otázce, proč cena akcií Unipetrolu není 150 Kč za kus, což se všeobecně očekávalo v období uvedení nových akcií na trh po fúzi, ale „potáci“ se v poslední době v rozmezí 80–90 Kč. Jejich odpovědi byly značně povrchní, neoborné, až laické. Důvodem nízké ceny akcií Unipetrolu je podle nich nedostatek informací o firmě a jejím hospodaření a „neoborný management“. S obdobnými stanovisky o jiných akciových společnostech se můžeme seznamovat téměř každodenně, přičemž jejich cíl je zřejmý. Jde o úsilí maximálně srazit cenu akcií, a levné akcie spekulativně nakoupit se záměrem draze je prodat budoucímu investorovi. Škody, které svými cílenými výroky způsobují

samotným akciovým společností, je příliš netrápí. Tyto škody však lze v některých případech jednoznačně vyjádřit vyššími úrokovými sazbami, které musí platit z provozních úvěrů.

Sílu jejich argumentů zpochybňuje skutečnost, že akcie Unipetrolu se obchodují na hlavním trhu Burzy cenných papírů. Pro tituly obchodované na tomto trhu burza vyžaduje frekventovanější informace než pro cenné papíry obchodované na vedlejším trhu. Tvrzení o nedostatku informací či o neprůhlednosti hospodaření tak mohou být chápány jako pochybnosti o dodržování obchodního řádu BCPP.

Podstatné příčiny nízké ceny akcií Unipetrolu jsou podle významu následující:

- 1) **Nestandardní struktura vlastnictví.** Vysoký podíl státního podílu dosahující 63 % základního jmění a absence vládního rozhodnutí o privatizaci této společnosti představují pro jakéhokoli investora neúnosné riziko. Pokud by vláda schválila, že např. polovina státního podílu bude stejným dílem prodána třem strategickým investorům do konce tohoto roku, jsem přesvědčen, že cena akcií Unipetrolu se v krátké době vyšplhá až na 200 Kč za kus. Makléřské firmy začnou samy skupovat tyto akcie, aby je pak mohly prodat některému z investorů. Vůbec jim nebude vadit nedostatek jakýchkoli dalších informací.
- 2) **Seriózní management.** Zdá se, že management Unipetrolu na rozdíl od některých jiných akciových společností s významnou účastí státu, neskupuje akcie Unipetrolu prostřednictvím některé z dceřiných společností či „spřátelených“ podnikatelských skupin. Tyto neetické praktiky vedení jiných firem, s nimiž jsme se už u nás setkali, jsou samozřejmě vodou na mlýn makléřských firem, z nichž mnohé si na tom postavily živnost a zatím slušně profitují.
- 3) **Slábnoucí příliv vysoce rizikového kapitálu.** Ztenčující se toky zahraničních portfoliových investic určitě nebudou směřovat do Unipetrolu vzhledem k jeho vlastnické struktuře, ale také jeho velikosti v relaci k jiným investičním možnostem u nás. V této souvislosti je problémem nedůvěra zahraničních a minoritních akcionářů k našemu právnímu řádu a efektivnosti jeho fungování.
- 4) **Nepříznivé investiční klima.** Vedle ztráty transformační a růstové dynamiky a ne příliš optimistických očekávání budoucího hospodářského vývoje, to jsou vysoké úrokové sazby. Jejich výše je natolik atraktivní pro finanční spekulanty, že přirozeně preferují krátkodobé úložky před investicemi do cenných papírů. Toto tvrzení podporuje nízká likvidita našeho trhu s cennými papíry a z ní vyplývající omezená možnost exitu.
- 5) **Nejistá politická situace.** Předvolební období nebývá ani v tradičních demokratických zemích s rozvinutou tržní ekonomikou nejvhodnější dobou pro realizaci zásadních investičních rozhodnutí. Rizika vyplývající z politických změn jsou v České republice několikanásobně vyšší. Jsou dány nezvratnými skutečnostmi, jimiž je především otřesení našeho demokratického systému způsobeného oslabením a rozpadem některých významných politických stran, nestandardním chováním některých ústavních institucí a činitelů apod. Výrazným faktorem se jeví nejistota spojená s očekáváním personálních změn po volbách. V případě volebního úspěchu sociální demokracie se očekávají nejen standardní změny v politických funkcích, ale pro vyspělé demokracie nestandardní změny ve státní správě a hospodářské sféře.

Zkouškou oprávněnosti těchto tvrzení je skutečnost, že po zveřejnění předběžných výsledků hospodaření holdingu Unipetrol za rok 1997, které překračují pozitivní očekávání, cena akcií

Unipetrolu se výrazně nezměnila. Trhy s cennými papíry u nás nereagují standardně, tj. změnou ceny a prodávaného množství, na významné informace, které mají zásadní vliv na rozhodování subjektů na kapitálových trzích.

V České republice dosud nežijeme ve vyspělém demokratickém systému s efektivně fungujícími ústavními institucemi. Pracujeme zatím v podmínkách naší nedospělé tržní ekonomiky, která se potýká s problémem vynucování pravidel a zákonů. Demokracie, tržní ekonomika, trh s cennými papíry a makléři u nás jsou stále nedospělí. Instituce tržní ekonomiky dosud u nás nefungují standardně. Proto není divu a zároveň je štěstím, že ceny na organizovaných trzích nereagují na mnohá nezodpovědná prohlášení makléřů. Se stejnou rezervou, jako hodnocení nízké ceny akcií Unipetrolu, lze posuzovat také úvahy publikované v uvedeném článku o kvalitě jeho managementu. Ceny na našem trhu s cennými papíry v současných podmínkách ekonomické transformace ovlivňuje pět výše zmíněných charakteristik více než cokoli jiného.

Otištěno v Hospodářských novinách 16. března 1998 s názvem „Sporná odpovědnost makléřů“.

5.11 K regulaci kapitálového trhu

Podstatou poslední novely zákona o investičních společnostech a fondech jsou tři skupiny opatření:

1. Zpřísnění dozoru a rozšíření informační povinnosti správců investičních a podílových fondů.
2. Omezení kapitálové účasti fondů v akciových společnostech z 20% na 11% podíl na základním jmění společnosti.
3. Povinnost otevřít uzavřený fond, pokud diskont překročí stanovenou hranici.

Kapitálový trh u nás dosud nehraje takovou roli jako v jiných tržních ekonomikách, které nebyly postiženy diskontinuitou ve vývoji ekonomického systému, kde je trh kapitálu významným zdrojem volných finančních prostředků určených pro investice. Velmi nízký podíl primárních emisí akcií a obligací soukromých akciových společností v České republice omezují jeho fungování na sekundární trh. Ten slouží k obchodování s již emitovanými cennými papíry a jako takový by měl generovat reálné ceny, jejichž změny reagují mimo jiné na změny hospodářské pozice emitenta na trhu. Vzhledem k velmi nízkému podílu (přibližně v průměru 5 %) objemu obchodů na cenotvorných trzích, tj. centrální trh burzy či RMS, na celkové hodnotě obchodovaných cenných papírů, ani sekundární trh nefunguje uspokojivě. Trh tak neplní svou základní funkci - neposkytuje relevantní informaci pro rozhodování investora o alokaci jeho dočasně volných finančních zdrojů. Hlavními zjevnými nedostatky kapitálového trhu v České republice jsou nízký podíl primárních emisí a neadekvátní cenotvorba. Řešení všech dalších negativ, např. nízké objemy obchodování, vysoké cenové fluktuace, nevynutitelná ochrana minoritních akcionářů, tunelování a jiné neetické jednání apod., je v nich obsaženo.

Proč firmy obcházejí kapitálový trh, nestačí-li k realizaci investičního záměru jejich vlastní finanční zdroje?

Na tuto otázku existují dvě zásadní odpovědi.

1. Kupónovou privatizací vytvořené a následnou koncentrací vlastnictví posílené vlastnické propojení mezi výrobními podniky a úvěřujícími institucemi (bankami) vede k preferování bankovního úvěru před emisí cenných papírů jako zdroje investičních prostředků. Tento pro kapitálový trh nepříznivý stav může změnit omezení kapitálové účasti fondů jedné majetkové skupiny v akciových společnostech na 11 % základního jmění. Toto opatření povede k další postupné přeměně fondů od tzv. manažerských směrem k portfoliovým. Vzhledem k změněné vlastnické struktuře po naplnění litery tohoto zákona se uzavírání akcionářských smluv mezi významnými akcionáři stane obtížnějším, v některých akciových společnostech možná zcela bezpředmětným.
2. Emitenti se jednak bojí nepřátelského převzetí, které může hrozit po úpisu akcií podstatně zvyšujícím základním jměním společnosti, na druhé straně se obávají, že o upisované akcie nebude zájem, neboť investoři se u nás vyhýbají pozici minoritních akcionářů. Nepřátelské převzetí je v případě špatně hospodařící firmy vysvobozením pro minoritní akcionáře za situace, že jejich práva jsou efektivně chráněna. V případě prosperující firmy nemá nepřátelské převzetí většinou negativní dopad na management, majoritní akcionář či skupina akcionářů s výsadním postavením v orgánech společnosti se však může ocitnout v pozici minoritních akcionářů se všemi u nás známými důsledky. Ty však byly vedle legislativních nedostatků způsobeny neschopností institucí dozoru nad kapitálovým trhem a neefektivním fungováním institucí vynucujících platné právní úpravy, tedy soudů.

Proč burza cenných papírů a RM Systém negenerují adekvátní ceny?

Obchodní systémy těchto organizátorů trhu s cennými papíry umožňují uzavírat přímé a blokové obchody, jimž dávají klienti přednost ať už z důvodu nižších transakčních nákladů nebo cenových kontraktů přesahující povolené pásmo centrálního trhu či zajištění a vypořádání obchodu. Při daných obchodních systémech a cenách služeb organizátorů trhu s cennými papíry (BCPP a RMS) je na rozhodnutí nejvýznamnějších hráčů kapitálového trhu – obchodníků s cennými papíry a institucionálních investorů, dají-li přednost obchodům cenotvorným před přímými a blokovými obchody. Zvláště to platí pro nejvýznamnější obchodníky na burze, kteří jsou zároveň jejími akcionáři. Ti mohou samozřejmě ovlivnit obchodní systém burzy a ceny jí poskytovaných služeb. Ke změně stávajícího způsobu obchodování na veřejných trzích ve prospěch cenotvorných transakcí není zapotřebí žádných nových zákonů či speciálních ustanovení, nýbrž stačí rozhodnutí významných aktérů tohoto trhu - obchodníků, fondů, popř. organizátorů trhu.

Novela zákona o investičních společnostech a fondech přímo nevytváří podmínky pro odstranění zjevných nedostatků našeho kapitálového trhu, přestože rozšíření informační povinnosti a povinnost otevření uzavřených fondů zvyšuje pocit bezpečnosti akcionářů a podílníků. Na druhé straně časově určené omezení kapitálové účasti fondů může vést k převisu nabídky určitých emisí nad poptávkou, což se odrazí ve snížení ceny akcií, a tím znehodnocení majetku akcionářů.

Výše zmíněné dva hlavní zjevné problémy našeho kapitálového trhu mohou efektivně vyřešit pouze:

- 1) Prosazení vynutitelnosti stávajících zákonů týkajících se kapitálového trhu orgány a institucemi tím pověřenými (především obchodními soudy a Komisí pro cenné papíry).

- 2) Změna chování hlavních aktérů trhu, která bude v souladu s politickou snahou o přeměnu trhu s cennými papíry na skutečný kapitálový trh.
- 3) Daňové zrovnoprávnění dividend s úroky.

Napsáno pro Hospodářské noviny 13. května 1998.

5.12 Státní podíly a český kapitálový trh

Privatizace

Je prodej minimálně 50% obchodních podílů (akcií) soukromým „investorům“ (ne obcím).

Základní kritérium privatizace

Zvýšení komfortu současných a potenciálních spotřebitelů (popřípadě snížení zatížení daňových poplatníků) to je vyšší nabídka širšího sortimentu zboží a služeb za konkurenční ceny (neměla by být prováděna v parciálním zájmu lobbyistických skupin jako například zaměstnavatelů, institucionálních investorů, makléřů, odborů, atd.).

Zásadní důvod pro privatizaci – zachování politické svobody, která závisí na soukromém vlastnictví neboli inverzně na minimalizaci státních zásahů (čím větší státní sektor tím je větší hrozba pro svobodu).

Proces privatizace začíná okamžitě pro zveřejnění záměru privatizovat. Předprivatizační období začíná v témže okamžiku, přestože nemusí existovat žádná pravidla, zájmové skupiny (managementy podniků, významní dodavatelé či odběratelé, úvěrující instituce, popř. zainteresovaní ministerští úředníci) připravují privatizační projekt podle svých zájmů. Pokud nedojde ze strany vlády ke stanovení privatizačních pravidel a časového harmonogramu předprivatizačního období, změní se ve spontánní privatizaci (příklad: podnik zahraničního obchodu, IPB, důlní společnosti).

Závěry

- 1) Cílem privatizace je maximalizace čistého výnosu spotřebitele měřeného nižšími cenami a zlepšenou kvalitou zboží a služeb spíše než potřeby kapitálového trhu.
- 2) Podpora konkurence – odstranění umělých překážek vstupu do odvětví tím, že jsou zdroje potenciálně přístupné všem „investorům“, což vede k restrukturalizaci stávajících odvětví, představuje nejúčinnější způsob jak maximalizovat prospěch spotřebitelů a odstranit monopolní jednání.
- 3) Je vhodné preferovat přísnější politiku na ochranu konkurence před regulací výnosu (tzv. přiměřený zisk), což představuje určitou formu státního paternalismu.
- 4) Musí se stanovit jasná pravidla pro poskytování neekonomických služeb a zdrojů jejich financování.
- 5) Kompenzace by se měly vyplácet pouze z důvodu transformační nezaměstnanosti, v dlouhém období bude postavení zaměstnanců ovlivněno privatizací.
- 6) Priorita by měla být dána těm odvětvím, kde výnosy spotřebitelů jsou nejvyšší. Potenciální výnosy budou záviset na velikosti odvětví.

Navrhované řešení pro Českou republiku:

- 1) prodej státních podílů v tzv. částečně privatizovaných podnicích – řazení dle priorit:

- banky (doporučení IMF říjen 1998)
- síťová odvětví (ČEZ, regionální energetiky)
- 2) další velké státní podniky (Transgas, ČEPRO, MERO, Unipetrol)
- 3) armádní výroba – vojenské opravárenské závody
- 4) vyčlenění části silniční sítě (dálnice) a železniční sítě (koridory) k emisi akcií

V transitivních ekonomikách se neosvědčilo smíšené vlastnictví (ne plně akceptovaná a zažitá *corporate governance*). Proto by v období transformace měl platit tzv. vlastnický purismus – buď vlastnictví zcela soukromé, nebo vlastnictví zcela státní.

Záznam z přednášky na konferenci „Český kapitálový trh 98“ pořádané ve dnech 26.–27. května 1998 v Hotelu Diplomat.

5.13 Několik poznámek ke kolektivnímu investování v České republice

Téma naší konference Kolektivní investování v České republice samozřejmě souvisí s tématem Velké deprese, protože v roce 1929, přesně 24. října byl pověstný černý čtvrtek na newyorské burze, kdy došlo k propíchnutí velké spekulativní bubliny. K podobnému prasknutí a následnému splasknutí spekulativní bubliny došlo v roce 1997 v jihovýchodní Asii a krátce nato i u nás. Od té doby jsou investoři na našem kapitálovém trhu nervózní především z cenového vývoje. Mnozí jsou dokonce v souvislosti s kapitálovým trhem zklamáni. Proč jsou zklamáni? Protože se nenaplnila jejich očekávání ohledně cenového růstu, rozvoje trhu, kapitálových výnosů atd. Z toho vyplývá určitá deziluze.

Aby mělo mé vystoupení určitou strukturu a zároveň bylo konzistentní, pokusím se nejprve definovat kolektivní investování, poté zdůraznit nekompatibilitu kupónové privatizace se vznikem kapitálového trhu u nás a ještě ostřeji s procesy kolektivního investování, jak je známe ve Spojených státech či v zemích Evropské unie. Dále se zmíním o některých legislativních úpravách, jejichž společným jmenovatelem byla ochrana minoritního akcionáře, přičemž důsledky byly přesně opačné. Minoritní akcionář byl jimi stále více a více poškozován. Závěrečnou část bych věnoval perspektivám kolektivního investování u nás a v Evropě.

Takže, co je kolektivní investování? Kolektivní investování je proces alokace volných finančních zdrojů, především úspor obyvatelstva a úspor firem. Kdo alokuje tyto zdroje? Zdroje umísťují specializované společnosti, institucionální investoři, do oblastí, kde očekávají nejvyšší zhodnocení investovaného kapitálu. Za svěřené finanční prostředky nakupují akcie, obligace, nemovitosti, ale také zahraniční měny. Spekuluji tedy na vzestup hodnoty cenných papírů či změny měnových kurzů. Existuje tedy paleta možností, jak investovat volné finanční prostředky, přičemž volba konkrétního způsobu není elementární záležitostí. Cenové změny cenných papírů se na různých trzích liší. Při rostoucích cenách akcií například klesají úrokové sazby. Sledování tohoto vývoje a jeho vyhodnocování je tak složitou činností, že vyžadují služeb specializovaných společností (investičních firem), které analyzují cenový vývoj a vytvářejí predikce pro výnosné umístění úspor. Významným faktorem pro rozhodování o alokaci je požadavek na daňovou optimalizaci investora. To znamená, že volné finanční prostředky umísťují nejen do oblastí s nejvyšším očekávaným zhodnocením, ale v úvahu také berou výši daňové povinnosti. Neméně důležitými argumenty pro rozhodnutí o umístění investic je

úroveň legislativní ochrany investic a investorů a vymahatelnosti zákonů. Rozdíly v relevantních faktorech pro investiční rozhodování vyjadřuje rozdílná míra rizika spojená s konkrétní investicí.

Rozdílný vývoj cen aktiv v různých zemích, jakož i rozdílné perspektivy hospodářského vývoje v různých oblastech světa jsou stimulem pro frekventované přesuny kapitálu, které mají převážně mezinárodní charakter. Díky odstraňování překážek pro volný pohyb kapitálu a rozvoj finančních a telekomunikačních technologií, které umožňují rychlé přesuny velkých finančních objemů na velké vzdálenosti, se odvětví kolektivního investování stalo na konci 20. století nejdynamičtěji rostoucím odvětvím ekonomiky. Je přirozené, že dynamický růst láká konkurenci. Po Spojených státech, kde v současnosti už více než polovina úspor obyvatelstva směřuje právě do instrumentů kolektivního investování - investičních, podílových, penzijních, zdravotních, ekologických, regionálních a jiných fondů, se Evropa stala teritoriem s druhým největším objemem úspor umístovaných v souladu s výše popsánytmi trendy. Dynamika růstu je úžasná. Zatímco v roce 1990 bylo 557 miliard ECU úspor spravováno v zemích Evropské unie investičními společnostmi a fondy, tak v roce 1998 už to bylo 2192 miliard ECU. Odvětví kolektivního investování za osm let vzrostlo více než čtyřikrát. To je souhrn aktiv. Tyto údaje dokumentují, že kolektivní investování je v současnosti nejdynamičtěji rostoucí odvětví světové ekonomiky, to znamená veškerého lidského konání a činění.

K druhé části - kupónové privatizaci jako procesu nekompatibilnímu s kolektivním investováním. Proč odmítám obecně rozšířené stanovisko, že kupónová privatizace vytvořila podmínky pro rozvoj kapitálového trhu. Je všeobecně známo, že kapitálový trh se skládá ze dvou segmentů - primárního a sekundárního trhu. Primární trh slouží pro uvádění nových emisí. Má-li firma nedostatek vlastních finančních zdrojů pro svůj rozvoj, tak emituje akcie. Za emitované akcie získává volné finanční prostředky, které použije na investování do svého rozvoje. To je podstatou primárního trhu. Na sekundárním trhu se obchodují emitované akcie. Sekundární trh slouží především ke stanovování relativních cen cenných papírů. Pohyby cen na fungujícím sekundárním trhu odráží hospodaření emitentů, tj. akciových společností, popř. fondů. Nezbytnou podmínkou pro vznik efektivního kapitálového trhu nejsou jen emitenti, tj. strana nabídky, ale také dostatečné úspory a ochota jejich vlastníků je směřovat za cenné papíry, tj. strana poptávky. To znamená, že vlastníci úspor sami či prostřednictvím institucionálních investorů umísťují volné finanční zdroje na nákup cenných papírů firem, o nichž se domnívají, že za určitou dobu přinesou výnos vyšší než vklad v bance, který je z hlediska rizika bezpečnější.

Kupónová privatizace byla majetkovým transferem v podmínkách nedostatku volného finančního kapitálu. Protože neexistoval dostatek domácího kapitálu a ochota zahraničních investorů zaplatit za privatizované podniky takové částky, které naši politikové a občané očekávali, proto byla uskutečněna privatizace státního majetku prostřednictvím kupónové metody. Samozřejmě, že jsem nezapomněl na nekonečné diskuse o tzv. rodinném stříbře, tj. o aktivech, k nimž jsme měli takový citový vztah, že jsme si nedokázali představit, že by se ocitly v rukou zahraničních investorů. V té době nebylo možné vysvětlit, že některé naše podniky, včetně bank mají nulovou či dokonce zápornou tržní hodnotu. Až nyní, po osmi letech se přesvědčujeme o hloubce hospodářské devastace na konci čtyřiceti let reálného socialismu. Dobrým příkladem je privatizace Československé obchodní banky, který určitě znáte ze sdělovacích prostředků. Zatímco nový vlastník zaplatil za 100% akcií 40 miliard Kč, tak

sanace ČSOB od roku 1990 do doby jejího prodeje stála daňové poplatníky téměř 50 miliard Kč. To znamená, že čistý výnos z tohoto prodeje pro obyvatele České republiky činil minus 10 miliard Kč. Výnos z prodeje je vždy nezbytné porovnat se všemi náklady.

Takže pro zopakování, proč je kupónová privatizace nekompatibilní s kapitálovým trhem a s kolektivním investováním. Kolektivní investování je nemožné bez existence úspor věnovaných na nákup cenných papírů na kapitálovém trhu, který se skládá z primárního a sekundárního trhu. Tyto požadavky nebyly v našem případě splněny - nebyly k dispozici dostatečné úspory, které by umožnily vznik investičních či podílových fondů, které by byly schopny efektivně privatizovat velké objemy státního majetku. Proto byly fondy naplněny privatizačními kupóny, které manažeři fondů směřovali za akcie privatizovaných podniků. Mimo to neexistoval primární trh jako nezbytná součást kapitálového trhu, protože emitenti, tj. akciové společnosti z různých důvodů neemitovaly akcie. Namísto kapitálového trhu, který pomáhá generovat a alokovat volný finanční kapitál, vznikl u nás trh s cennými papíry, který vykazoval relativně malou likviditu.

Občané, kteří se aktivně účastnili kuponové privatizace a byli státem obdarováni investičními kupóny, považovali akcie, které vyměnili za akcie za *windfall profit*, tedy „zisk shůry“ neboli „zisk od Boha“. S těmito aktivy nabyvatelé zacházeli jinak, než by zacházeli s prostředky ušetřenými za práci či z podnikání. Zacházeli s nimi lehkovážně, často nevěnovali dostatečnou pozornost informacím, bez nichž nelze odpovědně a úspěšně investovat.

Kupónovou privatizací tedy nevznikla struktura kolektivních investorů, nýbrž vznikla struktura privatizátorů, jejichž cíle byly často odlišné od obvyklých cílů standardních kolektivních investorů, a tím je dlouhodobé zhodnocování svěřených (tj. cizích) úspor podle zvolené investiční strategie odrážející především rozdílné míry rizika.

Nyní se dostávám k třetí části. Tou jsou pokusy o zdokonalení legislativního rámce trhu s cennými papíry neboli snaha o násilnou přeměnu důsledků kuponové privatizace v nástroje kolektivního investování. Domnívám se, že tím jsme se začali dopouštět v České republice zásadních chyb, poněvadž jsme začali činit kroky, které byly nekompatibilní s původním projektem kuponové privatizace. Sám jsem se o tom nesčetněkrát přesvědčil jako zástupce České republiky v předsednictvu Evropské federace investičních společností a fondů (FEFSI) v letech 1996–1997. Legislativní zabezpečení kuponové privatizace a chování manažerů investičních společností a fondů byly naprosto odlišné od legislativy kolektivního investování a chování manažerů institucionálních investorů v zemích Evropské unie, přičemž se u nás naprosto mylně rozšířilo všeobecné povědomí o kuponové privatizaci jako o formě kolektivního investování.

Česká republika byla první exkomunistickou zemí, která byla do Evropské federace investičních společností a fondů se sídlem v Bruselu přijata. Že šlo o předčasné přijetí, jsem zjistil záhy při pravidelném vyplňování podrobných formulářů, do jejichž kolonek jsme se nemohli vejít, protože jsme u nás téměř neměli srovnatelné instituce kolektivního investování, za něž jsme vydávali privatizační fondy. Rovněž fungování našeho trhu s cennými papíry se podstatně lišilo od fungování standardních kapitálových trhů v evropských zemích. Samozřejmě jsme se lišili ve formách obchodování, jejich struktuře a řádově v objemech obchodování.

Veškeré legislativní úpravy našeho trhu s cennými papíry měly společného jmenovatele, jímž byla snaha o zvýšení ochrany minoritního akcionáře. Samozřejmě, že na ochraně minoritního akcionáře je postavena důvěryhodnost kolektivního investování ve světě. V investičních a podílových fondech, jakož i v jiných nástrojích kolektivního investování jsou kumulovány úspory drobných střadatelů. Agregace úspor drobných střadatelů vytváří obrovské objemy finančního kapitálu, které jsou přesouvány mezi jednotlivými tituly, odvětvími a zeměmi. K transformaci produktů kupónové privatizace v nástroje kolektivního investování bylo učiněno několik kroků. Prvním bylo omezení investičních společností a fondů při nabytí akciového podílu v jedné akciové společnosti z 20 % na limit 11 %. Toto opatření nevedlo k očekávanému snížení investičního rizika formou rovnoměrnějšího rozložení spravovaných aktiv, nýbrž došlo k většímu rozptýlení aktiv do většího počtu titulů při poklesu jejich cen. Protože zákon nutil institucionální investory snížit své podíly v jednotlivých podnicích, začaly fondy své kapitálové účasti navzájem směňovat. Oč nebyl zájem, bylo nabízeno na veřejných trzích, čímž vznikla převaha nabídky nad poptávkou, což vedlo k cenovému poklesu. Zároveň klesaly ceny akcií v držení minoritních akcionářů. Toto opatření nepřímo poškodilo minoritní akcionáře.

Minoritní akcionáři ukládají své úspory do akcií, protože věří, že jsou nejvýhodnější formou zhodnocení jejich úspor. Cena poskytuje vyčerpávající informaci o tomto zhodnocení. Ne klesající, nýbrž rostoucí ceny akcií jsou důkazem správné ochrany minoritních akcionářů. Proto kapitálové trhy by měly být konstituovány tak, aby umožňovaly generovat co nejvyšší ceny akcií a zabezpečovaly jejich likviditu (prodejnost).

Dalším krokem byla politicky vynucená novela obchodního zákoníku v roce 1996. Tato novela byla místy diletantská, o čemž svědčí způsob ošetření zrušení veřejné obchodovatelnosti akcií, které bylo spojeno s nabídkou veřejných odkupů. Nabídka veřejných odkupů se ukázala být kontraproduktivní. Mnohé společnosti neměly dostatek finančních prostředků na realizaci veřejné obchodovatelnosti, proto je jejich managementy buď zadlužily, nebo prostředky neeticky získávaly z majetkové podstaty firmy formou tzv. džusování či přímým snižováním hodnoty aktiv firmy formou tzv. tunelování. Mnohé společnosti, které uskutečnily nabídku veřejného odkupu, nebyly schopny stanovit správnou cenu odkupu, protože po nabytí účinnosti novely nebyl zcela jednoznačný způsob výpočtu ceny.

Povinnost odkupu majoritním akcionářem při překročení hranice kapitálové účasti u jednoho emitenta ve výši 1/2, 2/3 či 3/4 základního jmění postihlo především seriózní investory s dlouhodobým zájmem o aktivní správu majetku. Neseřízní investoři se těmto omezujícím opatřením dokázali efektivně vyhnout. Většinou formou tzv. zaparkování balíku akcií u nějaké spřátelené společnosti. Je velice složité dokazovat těmto společnostem jednání ve shodě. Nepamatuji si, že by se to někomu podařilo.

Lze říci, že v legislativě díky snaze násilně přeměnit instituce kupónové privatizace v nástroje kolektivního investování docházelo k častým nesystémovým změnám. Byl změněn obchodní zákoník, zákona o investičních společnostech a fondech, zákona o cenných papírech, vznikla komise pro cenné papíry, o jejíž užitečnosti a činnosti mám velmi vážné pochybnosti. Ty jsem ovšem měl již před jejím vznikem vzhledem k jejímu legislativnímu ukotvení. Legislativní změny se zdají být tak rychlé, že soudy nebyly schopny tyto změny vstřebat a nové zákony efektivně vynucovat.

Naopak hospodářské subjekty velice rychle se dokážou přizpůsobit novým legislativním podmínkám a přizpůsobují nové situaci své chování vždy s cílem maximalizovat zisk. Legislativní změny týkající se kapitálového trhu v České republice vedly ke změně chování investičních společností a fondů směrem k preferenci krátkodobých cílů před dlouhodobými. Toto jejich chování je zásadně odlišuje od chování institucionálních investorů v zemích Evropské unie či USA a Kanady, kteří maximalizují zisk v dlouhém období a největší zisky mají právě díky této investiční strategii. U fondů, které existují krátce, nákladová křivka převyšuje výnosovou křivku. U fondů, které existují dlouho, je tomu naopak. Pokud v odvětví kolektivního investování převládají subjekty s krátkodobými preferencemi, tak nemůže jít o standardní odvětví kolektivního investování. Naděje je v nových subjektech, které se ucházejí o úspory obyvatelstva podle nové legislativy a nemusí výrazně měnit své zavedené vzory chování.

Nyní se dostávám do závěrečné, čtvrté části. Perspektivy kolektivního investování jsou v zemích Evropské unie velmi optimistické. Protože Česká republika usiluje o vstup do tohoto klubu, lze předpokládat, že u nás bude vývoj obdobný.

V současnosti je podstatné vytvoření podmínek pro rozvoj kolektivního investování. Patří k nim snížení úrokových sazeb, podstatný nárůst primárních emisí, růst likvidity veřejných trhů, efektivnější vynutitelnost práva a rychlejší řešení soudních sporů a z toho vyplývající růst kredibility kolektivního investování. Vzroste-li poptávka po této formě alokace úspor, zvýší se počet investičních, podílových a jiných fondů, jakož i jiných institucí nezbytných pro rozvoj kolektivního investování.

Novým trendem je vzájemné propojování evropských bank a amerických fondů. Jedná se především o dva koncepty: *funds of funds* a *master-feeder fund*. Koncept *master-feeder fund* znamená, že evropské banky, známé svou konzervativní politikou a rozsáhlými sítěmi poboček orientovanými na drobnou klientelu, se spojují s americkými fondy, známými svou efektivní investiční strategií v různých částech světa. Evropské univerzální banky tedy odsávají úspory, které americké fondy efektivně rozmístují po celém světě. Koncept *funds of funds* předpokládá vznik fondů, jejichž majetková podstata je tvořena jinými fondy. Vzniká tak velmi sofistikovaný produkt, jehož likvidita může být založena pouze na vysoké kredibilitě celého odvětví kolektivního investování, v jehož rámci dochází k složitému propojování a vytváření nových produktů, tzv. derivátů.

Česká republika se svou tradičně vyšší mírou úspor než v jiných tranzitivních ekonomikách jako jsou polská či maďarská. Chování spotřebitelů někdy neodpovídá standardním vzorcům chování. Například v období hospodářské recese, kdy ve standardních ekonomikách dochází k poklesu úspor, protože z nich lidé žijí. U nás se projevila úplně jiná tendence. Úspory naopak rostly. Občané omezili podstatně spotřebu a zvýšili úspory z obav z nejisté budoucnosti. Toto neočekávané chování zamotalo hlavu nejen investorům, ale i bankám, které nevěděly, kam v krizové situaci umístit 250 miliard Kč úspor. Dokázaly je umístit akorát na účtech u České národní banky, jejíž hospodaření také z tohoto důvodu skončilo v roce 1998 ztrátou ve výši 50 miliard Kč.

Česká republika s tradičně vysokým sklonem svých obyvatel k úsporám bude atraktivní příležitostí pro domácí i zahraniční fondy sbírající volné finanční prostředky v různých částech světa. Doufejme jen, že tito investoři budou považovat Českou republiku za atraktivní prostor

pro umístování spravovaných finančních prostředků. Prospěch našich občanů tak bude dvojnásobný a dlouhodobý.

24. 6. 1999. Předneseno na Právnické fakultě Univerzity Karlovy na konferenci „Kolektivní investování v České republice“.

6 K měnové politice a finančním institucím

6.1 Pereme špinavé peníze

Není mnoho ekonomických témat, o nichž by v posledních čtyřech letech bylo napsáno nebo řečeno více. Všichni autoři či účastníci diskusí se shodují v tom, že praní špinavých peněz je negativním společenským jevem a je zapotřebí mu nějak zabránit. V odpovědích na otázku jak se značně liší.

Pokusíme se nejdříve odpovědět na otázky: „Co jsou špinavé peníze? Jak se tyto peníze čistí, resp. perou?“

Špinavými penězi označujeme finanční prostředky získané z nezákonných činností. Ty zahrnují širokou škálu nedovolených aktivit od prodeje drog přes prodej pašovaných cigaret a jiného bez povolení dováženého zboží, nelegální prodej zbraní, finanční podvody, daňové úniky, uplácení až po krádež, vydírání apod. Praním špinavých peněz nazýváme proces, jímž držitelé peněžních prostředků získaných z protizákonných činností mění tyto peníze v jiná aktiva. Činí tak, protože se obávají držet tyto většinou značné prostředky ve formě peněžní hotovosti nebo na bankovních účtech z důvodu možného šetření a následného prozrazení jejich původu. Zároveň snižují riziko daňové kontroly ze strany finančních úřadů. Toto nebezpečí žene držitele k přeměně a rozptýlení protizákonně získaných aktiv.

Praní špinavých peněz nabývá různých forem. Některé z těchto forem byly zvláště akcentovány některými politiky u nás v souvislosti s procesem privatizace. Především aukce v procesu malé privatizace jim sloužily jako hlavní argument pro přijetí zákona o prokazování původu peněz. Tento přístup je založen na zjednodušeném chápání vlastnictví jako prostředku bohatství a automatického nástroje k získávání dalších peněz. Ve skutečnosti ve světě plném nejistoty a rizika tomu tak není. Vlastnictví není jen klíčem k bohatství automaticky se rozmnožujícím, ale představuje i odpovědnost a závazky k okolnímu prostředí – například k zaměstnancům, k obci, k státu. Málokdo asi vidí možnosti praní špinavých peněz v procesu velké a zvláště kuponové privatizace. Ta totiž vždy sloužila jako silný argument pro ty, kteří tvrdili, že privatizovat lze i bez nebezpečí praní špinavých peněz. Existence tzv. černých fondů a jejich činnost i reklamní kampaň a úvěrová činnost oficiálně registrovaných a povolených fondů k takovýmto úvahám přímo vybízí. Určitě kvůli neexistenci zákon o prokazování původu peněz většinou nebudeme jako bývalý místopředseda federální vlády pan Rychetský negativně posuzovat privatizační proces. Prát špinavé peníze lze vždy a všude. Lze je klidně prát i bez procesu privatizace. Bohužel, lze je prát i v zemích s daleko vyvinutějším zákonodárstvím než u nás, jejichž parlamenty již přijaly zákon o prokazování původu peněz. Právě v těchto zemích se účinnost tohoto zákona stala diskutabilní. Jeho perfekcionista uplatňování často vede ke kolizi s principy uplatňování bankovního tajemství, osobní svobody a podvazuje podnikatelské aktivity. Ne příliš dokonalé, možno říci polovičaté, uplatňování dává do rukou vládní byrokracie moc, kterou může zneužít i tím, že se tento zákon využívá nestejnoměrně. Explicitně řečeno se využívá pouze ve vztahu k tzv. malým rybám. Ty velké většinou jeho sítěmi bezpečně proplují.

Aby mohl být zákon o prokazování původu peněz skutečně účinný, vyžadoval by perfektní fungování kontrolního a represivního aparátu (finanční úřady, finanční policii, státní

zastupitelství, soudy apod.). V období transformace resp. vzniku těchto institucí, jen snílek může uvažovat o jejich perfektním fungování. Z tohoto hlediska se obáváme, že by výše zmíněný zákon mohl být spíše zneužíván k obecnému prospěchu.

Nejúčinnější léčbou je vždy prevence. Výše zmíněný zákon však poskytuje pouze nástroj k retroaktivnímu činu. Pokouší se léčit pouze vedlejší jevy nemoci. Neléčí však nemoc samu, která i po jeho přijetí může „utěšeně“ vzkvétat a ohrožovat život celého organismu, v našem případě společnosti. Tou nemocí jsou samotné nelegální a kriminální činnosti. Na ně je třeba soustředit pozornost a jim je třeba zabránit. S rostoucími úspěchy v této oblasti se značně snižuje společenská závažnost fenoménu naší doby, jímž se stalo praní špinavých peněz.

Napsáno společně s Miroslavem Ševčíkem a otištěno v ZN novinách 7. ledna 1994.

6.2 Fejeton o tunelování jako sportovní disciplíně

Proslýchá se, že guvernér České národní banky Josef Tošovský byl navržen za kandidáta na předsedu Českého olympijského výboru. Návrh na kandidaturu současného guvernéra bude samozřejmě podložen jeho nemalými úspěchy v jeho současné funkci. Z titulu své funkce umožnil u nás nebyvalý rozvoj aktivit spojených s tunelováním bank. Tyto aktivity se záhy staly našim národním sportem. Zatím aktivně provozovaným pouze největšími dlužníky našich bank, avšak těšícím se pozornosti nejširších lidových vrstev. Od současného guvernéra Tošovského se očekává, že prosadí tuto sportovní disciplínu už do programu budoucích olympijských her v Sydney. Propagátoři této disciplíny jsou přesvědčeni o velkých šancích našich reprezentantů v mezinárodním klání a medailových bodech v těchto disciplínách, pomocí nichž by se Česká republika mohla vyšvihnout do první desítky celkového pořadí zemí. Proto se navrhuje, aby nová disciplína byla nejen disciplínou individuální, ale i kolektivní. My můžeme samozřejmě pomýšlet na nejvyšší mety v obou disciplínách, ale především v individuální kategorii bude velká tlačenice na tři reprezentační místa. Jména Komanický, Bednařík, Hrnčířik představují světovou třídu v tunelování. Obáváme se, že další horcí favorité jako Čekan a další se budou muset spojit, aby mohli naši vlast reprezentovat alespoň v kolektivní disciplíně. Domácí sportovní přátelé, pozorně sledujme, jak probíhá naše náročná domácí kvalifikace. Nejde v ní totiž jen o napínavé výkony tunelářů, ale také o budoucí téměř jisté odměny budoucím olympionikům, které bude vyplácet ČOV za úspěšnou reprezentaci. Tyto ceny určitě opět poskytnou naše vedoucí peněžní ústavy, kterým se tyto částky okamžitě vrátí z odstavených účtů jejich dlužníků. Alespoň si budou moci něco odepsat ze svých jinak těžko dobytelných pohledávek.

Otištěno v říjnu 1996.

6.3 Prorůstová politika zvýší inflaci

Vláda je falešně považována za instituci, která může vyřešit mnohé palčivé problémy občanů, počínaje nedostatečnou úrovní poskytované zdravotní péče, přes nepříjemnosti spjaté s rozpínavostí a bezohledností monopolů, až po nedostatečný ekonomický růst. Zdá se, že vláda má v rukou nástroje a v hlavě recept, jak využít disponibilní ekonomické zdroje a stávající instituce, aby se zvýšila výkonnost ekonomiky a prosperita. Očekávaný výsledek je však často zklamáním. Na místo mýtu o selhávajících trzích, se musí občané vyrovnat se skutečností selhávající vlády. Mnohé její zásahy vedou ke kontraproduktivním výsledkům. Některá vládní

opatření na podporu ekonomického růstu nevedou k dlouhodobému růstu, nýbrž vyvolávají inflaci. Pokud inflace přesáhne určitou úroveň, ceny ztrácejí schopnost podávat reálnou informaci pro výrobce a spotřebitele. Nejvíce jsou postiženi investoři, jimž se rozplývají parametry pro racionální rozhodování o alokaci volných finančních zdrojů, a proto se takovému ekonomickému prostředí raději vyhýbají. Jejich absence dále zpomaluje ekonomický růst.

Tzv. prorůstová politika je založena na mýtu efektivního řízení celkové poptávky v ekonomice – na rostoucích státních výdajích., především na veřejné projekty (budování infrastruktury), programy zaměstnanosti, dále na růstu peněžní zásoby, větší dostupnosti úvěrů, snížení úrovně minimálních rezerv apod. Tato vládní opatření byla považována za podmínku pro nastartování ekonomického růstu. Měla tvořit výhodné podmínky pro růst konkurenční schopnosti domácích soukromých podnikatelských subjektů, což se mělo projevit ve zvýšené nabídce jejich produkce. Faktor času, je neodmyslitelný od reálné ekonomiky, vyvrací účinnost výše zmíněných opatření. Nevyhnutelně dochází ke zpoždění už v samotném uvědomění si poklesu ekonomického růstu, dále v prosazení změn, majících vést k obnovení růstu (např. daňová a výdajová politika) a nakonec dochází i ke zpoždění v projevení účinků zavedených opatření. Zpoždění jsou tak významná, že je obtížné určit, zda zvýšení tempa růstu bylo výsledkem toho či onoho vládního opatření nebo by k němu hospodářství dospělo samovolně.

Rostoucí vládní výdaje vedou k poklesu soukromé spotřeby nebo investic, což ekonomové nazývají vytěsňovacím efektem. Rostoucí vládní výdaje, které představují část celkové poptávky, vedou k růstu cen. Růst cenové hladiny při dané nominální zásobě peněz snižuje reálnou peněžní zásobu. Snížení reálné peněžní zásoby omezuje zdroje potřebné pro uspokojení spekulativní poptávky po penězích. V důsledku toho klesají ceny obligací a rostou úrokové sazby, které způsobí omezení rozsahu investic a tím zpomalení ekonomického růstu. Otázkou je, zda je česká ekonomika schopna uvolnit dostatečné výrobní zdroje, které by byly schopny uspokojit rostoucí poptávku. Pokud ne, povede tzv. prorůstová politika pouze ke zvýšení míry inflace a následně k dalšímu zpomalení tempa růstu.

Známým sociálně demokratickým argumentem zůstává, že státní výdaje na rozvoj a modernizaci infrastruktury (telekomunikační, silniční a železniční sítě, distribuční sítě elektřiny, plynu apod.) prospívá soukromým podnikatelským subjektům přímo tím, že jim snižuje náklady. Prostředky na rozvoj veřejné infrastruktury jsou získávány z veřejných rozpočtů, jejichž hlavním zdrojem jsou daně placené soukromými subjekty. To znamená, že náklady soukromých subjektů na rozvoj veřejné infrastruktury jsou reálné, a proto rozhodování o nich by mělo být stejné jako rozhodování o jakékoli jiné investici. Zvláště to v současnosti platí například o rozhodování o rozvoji silniční sítě. Ukazuje se řešením problému zácpy v době dopravních špiček, není budování dalších nákladných dálničních tahů, křižovatek, městských obchvatů či podzemních tunelů. Současná vyspělá technologie umožňuje využít přednosti a samoregulační schopnosti trhu i v této oblasti. Rozdílné ceny za průjezd povedou k daleko lepšímu využití současné infrastruktury díky rozptýlení poptávky do rozdílných časových období za nesrovnatelně nižších nákladů než budování nových komunikací. Přitom se už nemusí stavět kontrolní stanoviště na výběr mytného, nýbrž stačí instalovat měřič v každém automobilu, který nelze vypnout a je aktivován pomocí radiových vln v určitých místech dopravního systému. Podle času a zatíženosti úseku odečítá pomocí čipové karty částku přímo z vašeho účtu. Trh generující ceny se ukazuje být nejúčinnějším regulátorem dopravní

průjezdnosti komunikací, přičemž náklady vyvolané dopravními zácpami se jen v Evropě odhadují na více než 100 miliard dolarů ročně.

Nejúčinnější formou prorůstové politiky, která nevede k růstu inflace, jsou tržně konformní opatření založená na snížení daňového zatížení firem a domácností, protože tyto subjekty alokují vlastní zdroje efektivněji než vláda zdroje cizí. Usnadnění vstupu do odvětví odstraněním administrativních bariér a omezení překážek bránících svobodnému obchodu jsou nejlepšími opatřeními pro podporu dynamického dlouhodobého ekonomického růstu při nízké míře inflace. Nový Zéland, Singapur, Irsko a další země jsou pro nás v tomto desetiletí pozitivními vzory.

Vyšlo v týdeníku Ekonom 25/1998.

6.4 O České národní bance

Jak a v čem ovlivňuje zásadně centrální banka život obyvatel ČR a jejich ekonomickou situaci?

Centrální banka je ze zákona zodpovědná za zdraví měny, které se projevuje udržováním relativní cenové stability. K naplnění tohoto cíle poskytuje stát centrální bance monopolní postavení v oblastech měnové emise, regulace bankovního sektoru a dozoru nad chováním komerčních bank. Centrální banka řídí monetární politiku státu, k čemuž má dostatek nástrojů. Nejvýznamnějšími z nich jsou nabídka peněz a ovlivňování ceny peněz, tj. výše úrokových sazeb. Tím se centrální banka přímo podílí na hospodářské politice. Pokud centrální banka tyto nástroje nepoužívá zodpovědně a obezřetně, může dojít:

- a) v případě rychlého růstu množství peněz v oběhu k vyšší než očekávané míře inflace, která vedle toho, že zvyšuje ceny, např. znehodnocuje úspory střadatelům, zhoršuje podmínky pro rozhodování investorů atd.
- b) v případě umělého držení vysokých úrokových sazeb činí úvěry obtížně dostupnými, čímž omezuje investiční aktivity podnikatelů, ale také přístup domácností k půjčkám, čímž snižuje úroveň poptávky. Klesající poptávka činí podnikům odbytové potíže a snižuje se jejich schopnost splácet již poskytnuté úvěry, čímž se přeměňují dobré úvěry ve špatné, a tak se zhoršuje úvěrové portfolio bank, oslabuje jejich pozici na finančním trhu. Ta se projeví dalším zvýšením úrokových sazeb, což zdražuje investiční peníze a investoři, na to reagují omezováním investičních aktivit, což se projevuje mimo jiné růstem nezaměstnanosti ve společnosti.

Centrální banka tak do určité míry rozhoduje o hodnotě peněz, které lidé za svoji práci dostanou, o hodnotě jejich úspor, ale také nepřímo prostřednictvím peněžní emise a regulace úrokových sazeb o reálných ekonomických veličinách, jako jsou hospodářský růst a míra nezaměstnanosti. Centrální banka svou činností, tak jako může přispívat k růstu blahobytu občanů, může také přispívat k poklesu jejich bohatství.

Proč se zdůrazňuje nezávislost ČNB? Nebylo by vhodné, aby ČNB byla pod silnější kontrolou demokraticky zvolených institucí, jako je parlament, nebo vláda? Projevila se podle vás ve jmenování nové bankovní rady určitá konfrontační situace mezi našimi nejvyššími ústavními činiteli?

Nezávislost centrální banky se v tržních ekonomikách zdůvodňuje potřebou ochrany peněžního oběhu před nebezpečím zneužití emisního monopolu státu politickými silami. Nezávislost centrální banky má dva aspekty:

- a) **formální** – jedná se o nalezení mechanismu umožňujícího jmenování vrcholného vedení centrální banky (v našem případě členů bankovní rady) jiným způsobem než prostřednictvím vládní exekutivy. Tento požadavek dosud u nás není splněn, protože členy bankovní rady jmenuje prezident, který je volen parlamentem, jehož poslanci rovněž vyslovují důvěru vládě, kterou opět jmenuje prezident. Z tohoto hlediska jsou obě instituce do jisté míry závislé na jedné osobě – prezidentovi. V současném ústavním pořádku by bylo vhodnější inovovat legislativu ve smyslu umožnit navrhnout členy bankovní rady vládě, poslancům a guvernérovi. Jejich schválení by podléhalo druhé komoře parlamentu, tj. senátu, a pouze kandidáty schválené senátem by musel jmenovat prezident.
- b) **reálná** – tou se míní stanovení a zveřejnění cílů centrální banky, způsobů jejich dosažení a zodpovědnosti jednotlivých vedoucích manažerů centrální banky (určitě guvernéra, nebo společně s viceguvernéry, nebo všichni členové bankovní rady), včetně hmotné zainteresovanosti na splnění požadovaných cílů. Z tohoto hlediska výrazné podstřelení inflačního cíle ČNB v roce 1998 by znamenalo nesplnění základního cílového ukazatele, za což by v podmínkách reálné odpovědnosti nesli důsledky centrální bankéři, včetně konkrétních finančních dopadů na ně. O těchto skutečnostech by měla být veřejnost informována. Reálná nezávislost ČNB může být založena pouze na rovnováze mezi rozhodovacími pravomocemi a zodpovědností za důsledky svých činů.

ČNB by v žádném případě neměla být pod silnější kontrolou vlády než je tomu doposud, ale určitě by měla být pod silnější kontrolou parlamentu, před nímž by guvernér měl povinnost vysvětlovat určitá vymezená opatření přijatá bankovní radou.

Způsob jmenování členů bankovní rady v letošním v lednu 1999 svědčí o konfrontačních vztazích mezi našimi nejvyššími ústavními činiteli. Pokud by nebyla, neexistoval by nejmenší důvod, aby prezident nekonzultoval jmenování členů bankovní rady s předsedou vlády, protože účinnost monetární politiky do určité míry závisí na chování vlády. Ve standardních demokratických poměrech by měla být o kandidátech do bankovní rady informována prostřednictvím sdělovacích prostředků veřejnost 3 až 4 týdny před jmenováním. Vytvořil by se tím prostor pro transparentní jmenování, protože široká veřejnost by se mohla seznámit s profily kandidátů a odborná veřejnost s jejich názory na klíčové ekonomické problémy. Takovýto postup by určitě napomohl hladkému, věcnému a méně rizikovému způsobu jmenování členů bankovní rady. Zdá se, že současná bankovní rada ČNB je náhodou nezávislá na vládě, ale systém jmenování jejich členů umožňuje, aby stejnou náhodou byla na vládě závislá.

Vyšlo v časopisu Soudy, únor 1999.

6.5 Mezinárodní měnový fond: změna nebo konec!

Výroční zasedání Mezinárodního měnového fondu bývá často označováno za olympiádu bankéřů a finančníků. Zatímco na olympijských hrách v Sydney platí staré Coubertinovo heslo „Není důležité zvítězit, ale zúčastnit se!“ už jen pro hrstku sportovců, protože většina sportovců podává vrcholné výkony s cílem zvítězit, tak v Praze je pro účastníky výročního zasedání

nejdůležitější se zúčastnit. Tím se mylně vytváří dojem, že v Praze snad zvítězí všichni, protože Mezinárodní měnový fond a Světová banka jsou instituce, bez nichž by se svět zmítal v chudobě a v hospodářském chaosu. Takovému názoru napomáhá mimo jiné málo kvalifikovaná kritika a opozice reprezentovaná tzv. hnutím proti globalizaci. Takže v Praze na rozdíl od Sydney se patrně nedočkáme vrcholných intelektuálních výkonů účastníků konference, kteří přijeli hlavně proto, aby byli viděni na prestižní akci.

Nebýt obav z pouličních střetů, mnozí lidé by si příprav megalomanské konference vůbec nevšimli. Je pravděpodobné, že převažujícím obsahem zpráv z průběhu konference budou pouliční estrády tzv. antiglobalizátorů. Hřebíkem do rakve MMF by však bylo, kdyby historie v souvislosti s pražskou konferencí zaznamenala velkolepé noční strahovské reje, první úspěšnou aplikaci informačních technologií při masovém uvěznění hotelových hostů, či dlouhodobé obléhání kongresových budov, aniž by si povšimla razantních změn ve struktuře a fungování Mezinárodního měnového fondu. Tato skutečnost by opravňovala k domněnce, že tzv. hnutí proti globalizaci se stává hlavním důvodem existence MMF. Pak by bylo možné, že MMF bude skrytě podporovat toto hnutí, které napomáhá posilovat jeho autoritu. Ta už byla mnohokrát zpochybněna. Nejnověji poradní komisí pro mezinárodní finanční instituce amerického Kongresu, kterou vedl renomovaný ekonom Allan Meltzer. Podle zprávy komise MMF neadekvátně reaguje na měnící se podmínky ve světovém hospodářství. Velkým podílem poskytovaných krátkodobých půjček, které mají „hasit požáry“ v jednotlivých členských zemích, se navrácí do období před 30 lety, kdy MMF fungoval v systému bretton-woodských dohod, mimo jiné v systému pevných měnových kurzů.

Podle zprávy Meltzerovy komise by se MMF měl soustředit na prevenci vůči vznikající panice na finančních trzích a její eliminaci hned na počátku. Finanční panika nevyhnutelně vede k hospodářskému otřesu, protože i solventní ekonomiky ztrácejí schopnost poskytovat úvěry. Nedostatek likvidních prostředků omezuje a zastavuje výrobu a způsobuje hospodářský chaos. Finanční pomoc poskytovaná MMF by měla být přístupná zemím, které splňují přísné podmínky, kterými jsou především kapitálově dobře vybavený bankovní sektor a zdravé veřejné finance. K finanční pomoci by se země mohly dostat jen zřídka, a to v případě systémové krize. To znamená, že MMF by měl převážně poskytovat úvěry zemím se zdravou ekonomikou. Mělo by platit, že země, která lépe splňuje náročná úvěrová kritéria MMF, by měla mít snadnější přístup k úvěrům a nižší úrokové sazby.

Neustále expandující krátkodobé půjčky by MMF měl poskytovat za podstatně vyšší úrokové sazby. Nejchudším zemím by v žádném případě neměly být poskytovány půjčky se subvencovanými úrokovými sazbami. Ty totiž pomáhají konzervovat hospodářský a politický status quo a oddalují strukturální reformy. Stejně devastující důsledky má praxe odpouštění minulých dluhů.

V současné době se MMF profiluje jako poskok pro „hašení“ geopolitických problémů a poručník zemí s transformujícími se ekonomikami. Geopolitická rizika v uplynulých sedmi letech „zvládl“ MMF tak, že 70 % ze standardních úvěrů směřovalo pouze do 11 zemí, které přitom mají přístup na kapitálové trhy. To je určité podivné. Větší polovina z těchto úvěrů směřovala do činností, z nichž přímo profitovaly soukromé firmy. K prostředkům MMF se tak dostávají především ti „šikovní“, kteří si to dovedou zařídit anebo vládnoucí oligarchie v zemích, které mimo všeobecné chudoby pochybně měřené hrubým domácím produktem na

obyvatele žádná ekonomická kritéria nesplňují. V případě Ruska se štědrost MMF vysvětluje mohutným jaderným arzenálem a obavami plynoucími z možné nekontrolovatelné změny politických poměrů.

Jako špatný učitel se MMF projevil v průběhu asijské krize, kdy doporučoval zvýšit daně, snížit vládní výdaje a zvýšit úrokové sazby. Tato doporučení vůbec nerespektovala příčiny této krize způsobené nezodpovědným chováním bankovního sektoru, hlavně centrálních bank, a hlubokými rozpočtovými deficity. I opatrná stanoviska Meltzerovy komise ukazují, že pokud MMF nebude mít sílu se organizačně a funkčně transformovat, bude lepší ho zrušit, než aby jako zbytečný prvek ve světovém hospodářství škodil.

Otištěno v MF Dnes 22. září 2000.

6.6 O Mezinárodním měnovém fondu

1) Co je úkolem MMF a jak fond pomáhá různým zemím?

MMF by se měl soustředit na prevenci vůči finanční panice a chaosu. Proto by měl být připraven přechodně pomáhat ekonomikám „zdravým“ zasaženým mezinárodní finanční krizí. Za zdravou ekonomiku lze považovat hospodářství s efektivně fungujícími trhy (liberalizované ceny), nízkou mírou inflace, vnitřní (rozpočtovou) a vnější (obchodně-platební) rovnováhou, platební disciplínou a vykazující určitou dynamiku. Ne všechny tyto charakteristiky splňovala československá ekonomika na počátku 90. let. Nabízela však přesvědčivý program razantních hospodářských reforem a vládní záruky na jejich splnění. Proto poskytnutí této půjčky Československu bylo oprávněné. Jsem přesvědčen, že podobnou stabilizační půjčku by bylo schopno i ochotno poskytnout až několik bankovních konsorcií sestávajících z velkých soukromých bank.

Státům s „nemocnou“ ekonomikou pomoc zvenčí většinou nepomáhá. Většinou neumožňuje ani hasit největší požáry, jako jsou bída, hlad, nakažlivé nemoci či důsledky lokálních válek. Naopak umožňuje posilovat mocenské pozice dosavadních vládců, kteří jsou za hospodářskou situaci bezprostředně zodpovědní a jejichž prostřednictvím se zahraniční pomoc distribuuje. Velmi často se stává, že distribuce končí u nich samotných nebo u jejich spřízněnců.

Státům s nerozvitými ekonomikami lze nejefektivněji pomoci otevřením trhů vyspělých zemí. Tržby za prodej zboží v zahraničí se stanou zdrojem domácích investic. Vedle otevření trhu zboží a služeb by vyspělé země měly přestat chránit trhy práce. Zahraniční dělníci by se po několika letech práce s finančními prostředky a nabytými zkušenostmi určitě vraceli domů, kde by většinou začínali podnikat. Tímto způsobem by vyspělé země nejúčinněji pomohly obyvatelům zemí chudých.

2) Lze zvýšit váhu rozvojových zemí při rozhodování MMF?

Rozdělení hlasů mezi jednotlivými zeměmi v MMF je dána výší jejich finančních vkladů. Pokud by mělo dojít ke změně ve prospěch rozvojových zemí, musely by se zvětšit jejich vklady. Jakákoli snaha prosadit posílení vlivu rozvojových zemí v MMF politickými prostředky by představovala další popření smysluplnosti této organizace.

Reformy navrhované panem Köblerem jsou spíše kosmetickými úpravami než skutečnými reformami. Mají vytvářet dojem, že výkonný ředitel neřídí MMF z věže ze slonoviny. Proto je možná prosadí, ale málokdo si všimne jejich efektů.

3) Lze odpolitizovat MMF?

MMF nemůže být vzhledem ke způsobu svého založení nikdy odpolitizován. Jeho zakladateli a členy jsou jednotlivé státy, které zastupují v orgánech fondu politici nebo politiky jmenovaní úředníci. Chtít odpolitizovat takovou strukturu je stejně absurdní jako snaha odpolitizovat politika či politiku.

4) Budou rozvojové země schopny splatit své dluhy?

Samozřejmě, že nakonec nic jiného než odpuštění dluhů pro nejchudší země nezbude. Smazání dluhů je však nesmí kvalifikovat pro získání dalších půjček od MMF a Světové banky (SB). K tomuto perverznímu procesu v minulosti docházelo a obávám se, že bude docházet i v budoucnosti. Proto se stavím proti pokrytectví vyspělých zemí pomáhat rozvojovým zemím způsobem, jen aby se neřeklo. Skutečnou pomocí je otevření národních trhů a dodatečnou formou by mohlo být zřízení *Fondu pomoci chudým* spravovaného OSN, do něhož by občané, firmy popř. státy přispívali dobrovolně.

5) Věříte v reformu nadnárodních finančních institucí?

Pražské zasedání MMF a SB potvrdilo mou domněnku, že tyto instituce nejsou schopny vlastní reformy. Protože arbitrární pomocí tzv. rozvojovým zemím, podporují MMF a SB morální hazard ve světové ekonomice a navíc svým chováním iritují i ty, kteří by jim za jejich činnost měli tleskat (mám na mysli levicové radikály), jsem přesvědčen, že škodí. Dochází-li ke škodám, tak se racionální lidé pokoušejí odstranit jejich původce.

Vyšlo v týdeníku Svět hospodářství v říjnu 2000.

6.7 Banka a stát

Před pobočkami Investiční a Poštovní banky se v posledních dnech vytvářejí fronty čekajících vkladatelů. Není tomu letos poprvé. K podobné situaci došlo už na počátku letošního března.

Za neklidem vkladatelů, který vyjadřuje právě fronta před bankou, stojí nejčastěji tzv. zaručená zpráva. Zatímco v jiných zemích bývá touto zneklidňující zprávou hrozba bankrotu či konkurzu, u nás tuto funkci plní hrozba nucené správy. Základem takovýchto informací mohou být objektivní hospodářské potíže banky, které jí brání plnit její závazky. Mohou jimi ovšem být fámy přiživované konkurencí. Ať jsou příčiny jakékoli, tak právě „nájezdy“ vkladatelů na banku s cílem okamžitého výběru vkladů mohou ohrozit stabilitu jakékoli banky, tedy i zcela „zdravé“, a znemožnit jí plnit její závazky.

Co má za těchto okolností učinit vláda? Pokud je banka relativně malá, tedy počet jejich nespokojených vkladatelů neohrožuje politickou stabilitu, tak se vlády většinou neangažují nad úroveň platné legislativy. Problém ovšem nastává, dosahuje-li banka v našich poměrech velikosti České spořitelny, Komerční banky, ČSOB či IPB. V těchto případech politiky opouští odvaha a vědomí, že jsou reprezentanty všech občanů. Podléhají tlaku silných manažerů a společně s nimi „cítí odpovědnost“ za úspory občanů. Protože se jedná o vysoký počet vkladatelů, jejichž hlas může politikům dopomoci se po volbách vrátit do stávajících křesel, „vyhrnou si rukávy“ a pomáhají. K pomoci však používají peníze všech občanů z veřejných finančních zdrojů, aby pomohli nejen nešťastným bankéřům a vkladatelům, ale převážně sobě!

Reakce Ministerstva financí ČR a ČNB na fronty před pobočkami IPB není vůbec překvapivá. Podle ní by se měli o banku postarat samotní její akcionáři a vláda společně s ČNB příjmu

příslušná opatření ke stabilitě banky jen v případě, nebudou-li kroky stávajících hlavních akcionářů účinné. Aby kroky akcionářů mohly být účinné, měla by vláda „přispět“ k urychlenému rozhodnutí obchodního soudu o navýšení základního jmění IPB o 20 mld. korun, k němuž se zavázala Nomura. Realizace tohoto opatření by nejen rozptýlila mnohé spekulace, ale posílila by kapitál banky a vylepšila ukazatel tzv. kapitálové přiměřenosti, který je bedlivě sledovaný ČNB. Vláda by se okamžitě měla razantně zasazovat o „propustnost“ práva v konfliktních vztazích dlužníků a věřitelů. Nejen IPB, ale ani ostatní banky se nemohou dostat k zástavám, jimiž nesolventní dlužníci ručili za poskytnuté bankovní úvěry.

Pokud stát není schopen zajistit vymahatelnost práva, nelze se divit, že banky v pozici věřitelů žádají za takové selhání státu odškodnění. Tyto škody však nikdy neplatí ti, kteří je způsobili, nýbrž je prostřednictvím veřejných rozpočtů platí všichni občané. To znamená, že převážně ti, kteří za to nemohou. Proto vláda jako představitel všech občanů by neměla dovolit, aby z veřejných finančních prostředků měli větší užitek ti silní a velcí, kteří si dokážou svůj zájem prosadit na úkor neúměrně většího množství ostatních občanů.

Vyšlo v Lidových novinách 15. června 2000 s názvem „Českým bankám pomůže reforma justice“.

6.8 Mezinárodní měnový fond provozuje morální hazard

Jak byste charakterizoval výsledky summitu MMF a SB v Praze? Většina komentářů v podstatě celé jednání hodnotí slovy "mnoho povyku pro nic" a jediným hmatatelným výsledkem jsou spíše rozpaky.

Myslím si, že výroční zasedání obou institucí přineslo výsledky velice skromné. Pozitivem je určitě to, že naši organizátoři zvládli na solidní úrovni průběh této monstrózní akce, která ovšem jinak nepřinesla nic nového. Že chtějí tyto organizace pomáhat chudým, rozvojovým zemím, to už deklarovaly několikrát v uplynulých dvaceti letech. V průběhu tohoto období se ukázalo, že tyto instituce nejsou schopny pro obyvatele těchto zemí nic zásadního udělat, což se v Praze znovu potvrdilo. Domnívám se, že z tohoto pohledu pražské zasedání pouze podpořilo myšlenku na rozpuštění obou institucí. Opět se neukázalo nic, co by opravňovalo jejich další existenci. V současnosti je hospodářské a měnové uspořádání zcela odlišné než v době, kdy tyto instituce vznikly. Ani MMF, ani SB se změněným podmínkám nedokázaly adekvátně přizpůsobit. Dalším pozitivem je určitě nová zkušenost s mystickým pojmem globalizace a jeho důsledky, tentokrát ve formě řádění zdivočelých komand anarchistických pomatenců z celého světa, kteří v nesmyslném boji proti ekonomické globalizaci nám poodkryli část praktik „globálních“ revolucionářů usilujících o „globální spasení lidstva“.

Myslíte si, že tyto instituce mohou za určitých změněných podmínek práce být transformovány a sehrát ještě svoji roli?

Tyto instituce ve své pomoci rozvojovým zemím jsou schopny „přihašovat“ pouze doutnající požáry, které už spálily, co mohly. Mám tím na mysli důsledky přírodních katastrof, epidemií nebo nezodpovědného chování politiků, často neomezených vládců v rozvojových zemích, které vede k častým válkám a následné bídě a hladomorům. Nejen k nezodpovědnému chování politiků, ale také k nedostatečné prevenci či pojištění vůči hrozcím přírodním katastrofám vede chování nadnárodních institucí, jako jsou např. MMF a SB. Svou činností vyvolávají mezinárodní morální hazard. Politikové a vládcové rozvojových zemí totiž vědí, že pokud jejich

zemi postihne ekonomická krize, tak existuje možnost pomoci poslední instance, kterou nabízejí právě MMF a SB. Tato pochybná jistota vede politiky a vládcy pouštět se často do vysoce rizikových projektů (jako jsou např. velká vodní díla a jiné gigantické stavby, které mají spíše charakter egyptských pyramid než skutečných užitkových staveb), do nichž by se nikdy nepustili, pokud by sami měli nést veškeré náklady svých rozhodnutí. Většinu megalomanských projektů nakonec pomohou zaplatit úvěry MMF a SB, které nakonec musí uhradit daňoví poplatníci z rozvojových zemí anebo daňoví poplatníci z vyspělých zemí, pokud jsou půjčky zemím třetího světa prominuty.

Můžete uvést některé konkrétní případy těchto podivných půjček, hovoří se i o tom, že tyto půjčky často končí ve válečných konfliktech.

Jedna z těch podivných pomoci šla do Zairu, kde podporovala bývalého prezidenta Mobutu. Samozřejmě, že se jednalo o peníze, které pak byly použity v boji proti jeho politickým odpůrcům. Podobně skončila pomoc, která směřovala v sedmdesátých letech do Etiopie, kde vládla tzv. marxistická vláda Mengistu Haile Mariama. Tato finanční pomoc nemohla být přeměněna v nic jiného než do nákupu zbraní proti jeho odpůrcům. Později napomohla eskalaci konfliktu se sousedním Somálskem. Podobná pomoc směřovala do Angoly, která je dlouhodobě sužována bojem mezi tzv. promarxistickými silami podporovanými Kubou a jejich odpůrci podporovanými Jihoafrickou republikou a Namibií. Neměli bychom zapomenout ani na Vietnam, který dostal významnou pomoc na konci sedmdesátých a počátku osmdesátých let, přičemž režim, který tam v té době vládl, bylo možné považovat za jakýkoli, jen ne demokratický.

Mezi odpůrci ekonomické globalizace získali největší publicitu ty nejmilitantnější složky, které ve svém boji využívají i prvků otevřené agrese. Nejsou ale větším nebezpečím nejrůznější neformální sdružení, která v podstatě stejným jazykem, byť jinými metodami, odsuzují současné nasměrování ekonomické globalizace?

To se nedomnívám, naopak domnívám se, že právě útoky ze strany anarchistů, komunistů a jiných antiglobalizátorů s argumentací pomocí dlažebních kostek je to, co mnohé zbytečné instituce jako jsou MMF a SB posiluje. Tím, že výše zmínění pomatenci proti nim útočí zavříženíhodnými prostředky, které jsou nepřijatelné pro občany demokratických právních států, vytváří mylný dojem, že právě tyto instituce jsou zárukou svobody, práva, prosperity a demokracie. Nic z toho ovšem neplatí. Některé z argumentů tzv. antiglobalizátorů např. proti poskytování úvěrů nedemokratickým a autoritářským režimům, které poté musí splácet utlačovaní občané těchto zemí, jsou racionální. Poskytnuté úvěry totiž dočasně posilují pozice diktátorů. Nicméně jejich požadavek na oddlužení nejchudších zemí je za současných pravidel poskytování tzv. rozvojové pomoci už velmi iracionální. Oddlužení nejchudších zemí je kvalifikuje pouze do postavení budoucích příjemců dalších úvěrů, které budou využity stejně podivně jako úvěry předcházející a stejně tak i zůstanou nesplaceny. Proto lze požadavek na oddlužení vznést jen v tom případě, že se tzv. chudé země bez jakýchkoli systémových a strukturálních změn nekvalifikují do pozice příjemců dalších úvěrů. Domnívám se, že na naší zeměkouli neexistují chudé země, ale pouze země s převážně chudým obyvatelstvem. Za to ovšem nesou odpovědnost vládcové a politikové, jejichž neefektivní vlády nevytvářejí vhodné podmínky pro růst bohatství obyvatel a jeho spravedlivé rozdělování.

Samozřejmě že vím, stejně asi jako každý, že tzv. chudé země nejsou schopny své dluhy splatit. Hlavním důvodem je jejich neefektivní ekonomika. Jistěže existuje i morální aspekt, proč nesplácet cizí dluhy. Ony totiž mnohé úvěry nakonec skončily na zahraničních kontech místních vládců nebo členů jejich početných rodin nebo jejich relativně nepočetných příznivců. Zapůjčené finanční prostředky nejenže „nepracovaly“ ve prospěch občanů zadlužených zemí, ale často napomáhaly jejich ještě většímu útlaku. A nyní by takto postižení a často zbídačení občané měli tyto půjčky splácet? Tato záležitost se určitě nelíbí jen anarchistům a komunistům, ale nemůže se líbit žádnému slušnému člověku. To je jeden ze silných argumentů, proč je potřeba „nezodpovědnosti“ a morálnímu hazardu při poskytování tzv. státních půjček mezinárodními finančními institucemi jednou provždy učinit přítrž. Obávám se, že téměř bolševické odhodlání poskytnout finanční pomoc Jugoslávii ihned po zvolení nového prezidenta Koštunici, který zatím jasně nedeklaroval svůj politický program demokratických změn, je dalším velkým dobrodružstvím, které postupují dobře placení a možná někdy znudění úředníci mezinárodních organizací. Vždyť ani neznáme jeho postoj vůči Kosovu, Černé Hoře a národnostním menšinám v Jugoslávii, jeho postoj vůči sousedním zemím, ba ani jeho program hospodářských reforem.

Ujasnili jsme si tedy, že oddlužení může jít pouze ruku v ruce s hlubokými strukturálními změnami. Bylo takovým případem Polsko?

Půjčky, která směřovala do Polska a jiných bývalých socialistických zemí byly podmíněny přijetím a realizací programu zásadních společenských a hospodářských reforem. Zatímco politické reformy byly zvládnuty v poměrně krátkém období, tak ekonomické vyžadují daleko delší dobu. Zkušenosti transformujících se zemí ukázaly, že časově nejnáročnějšími jsou reformy právního řádu.

Transformace bývalých centrálně řízených plánovaných ekonomik vyžadovala přijetí nezbytných opatření, které bylo nutné podpořit přístupem k volně směnitelným měnám, kterými tehdejší exkomunistické ekonomiky příliš nedisponovaly. Prvními opatřeními transformačního procesu byla částečná cenová liberalizace, částečná směnitelnost domácích měn, zrušení monopolu zahraničního obchodu, zavedení fiskální disciplíny a přijetí privatizačního programu. Tato opatření byla pro polskou ekonomiku v té době daleko závaznější než restrukturalizace zemědělského sektoru, který se zdá být vážnou bariérou vstupu Polska do EU. Proto úvěry poskytované v té době zemím s transformujícími se ekonomikami nebyly podmiňovány např. privatizací bank u nás, restrukturalizací zemědělství v Polsku, nýbrž se vztahovaly k základním východiskům transformace. Tato byla v Polsku i u nás splněna a úvěry byly tedy správně využity. Pokud jsem dobře informován, tak tyto úvěry byly již oběma zeměmi včas splaceny. Jsem ovšem přesvědčen, že v tehdejší době by na transformaci exkomunistických ekonomik ochotně poskytlo prostředky několik konsorcií velkých světových bank, které jsou samozřejmě soukromé. Kdyby MMF a SB neexistovaly, tak bychom se bez nich u nás i v Polsku obešli.

Hovořil jste o morálním hazardu. Nejedná se ale i o značný ekonomický hazard, když obě světové finanční instituce fungují vlastně na zcela obráceném mechanismu, než je klasické tržní prostředí se zásadou, čím větší riziko, tím větší úroky, a podobně? Nebude třeba v této souvislosti přehodnotit i otázku státní suverenity při podmiňování poskytnutí pomoci určitými ekonomickými i politickými změnami?

Mezinárodní organizace ve svých aktivitách často selhávají. Snad nejzřejmějším příkladem je Organizace spojených národů. Nízká účinnost jejich opatření při řešení lokálních či mezinárodních konfliktů je všeobecně známá. Přijetí jakéhokoli rozhodnutí ve stávající struktuře a systému rozhodování této instituce je velice složité. Přijatá opatření často přicházejí pozdě (např. konflikty na území bývalé Jugoslávie), a proto také často problémy neřeší, nýbrž ještě více komplikují. Z tohoto důvodu bývá hodnocení přijatých opatření ještě rozporuplnější než průběh jejich přijímání.

Jsem přesvědčen, že z mezinárodních organizací nejlépe plní své poslání Světová obchodní organizace (WTO). Příčinou je, že tato instituce má lépe definované poslání než jiné mezinárodní organizace. Ani ona zcela nesplnila naděje, které existovaly při jejím vzniku. Očekávalo se, že podstatně přispěje k zlepšení přístupu producentů a vývozců z rozvojových na trhy hospodářsky vyspělých zemí. Aby se tak stalo, musely by být razantněji a důsledněji odstraňovány umělé obchodní překážky a bariéry, které chrání nekonkurenční výrobce z hospodářsky vyspělých zemí. Kdyby producentům a vývozcům z rozvojových zemí bylo umožněno vyvážet zboží a služby na trhy hospodářsky vyspělých zemí, tržby, které by za export realizovali, by z velké části směřovaly zpět do exportní země. Tyto finanční prostředky by se staly hnací silou rozvoje dalších oblastí ekonomiky v těchto zemích. Navíc by vznikala skupina relativně dobře situovaných zaměstnanců exportních a s nimi kooperujících firem, kteří by se stali významným stabilizačním prvkem ve společenské struktuře těchto zemí. Vyspělé země by nejúčinněji pomohly pozitivnímu nejen hospodářskému, ale i sociálnímu vývoji rozvojových zemí, kdyby jim otevřely své domácí trhy.

Mimochodem MMF a SB vznikly v polovině čtyřicátých let proto, aby napomáhaly rozvoji světového obchodu v podmínkách pevných měnových kursů. V zakládacích dokumentech nenajdete nic o pomoci rozvojovým zemím. Aktivita tohoto druhu se rozvinuly až v průběhu let, kdy se začal vytrácet původní důvod založení a existence těchto institucí, jimiž byla hospodářská spolupráce v systému pevných měnových kursů. V současnosti však převažuje režim plovoucích měnových kursů mezi měnami zemí, které mají největší podíl na mezinárodním obchodním obrátě. Hodnotící zpráva tzv. Meltzerovy komise (tj. komise amerického Kongresu pro analýzu a hodnocení činnosti mezinárodních institucí) považuje zásadní reformu MMF a SB za nevyhnutelný předpoklad jejich další existence.

Podle jejich doporučení by se obě instituce měly soustředit na prevenci vůči vznikající panice na finančních trzích a její eliminaci hned na počátku. Finanční pomoc poskytovaná MMF by měla být přístupná zemím splňujícím přísné podmínky, kterými jsou především kapitálově dobře vybavený bankovní sektor a zdravé veřejné finance. Finanční pomoc by měla být poskytována jen zřídkka, a to v případě systémové krize. Mělo by platit, že země, které lépe splňují náročná úvěrová kritéria MMF, by měla mít snadnější přístup k úvěrům a nižší úrokové sazby. Neustále expandující krátkodobé půjčky by MMF měl poskytovat za podstatně vyšší úrokové sazby, než činí nyní. Nejchudším zemím by v žádném případě neměly být poskytovány půjčky se subvencovanými úrokovými sazbami.

Poskytnutí jakýchkoli úvěrů za zvýhodněných podmínek znamená vyšší riziko pro úvěrující instituci, která by měla být kompenzována možností efektivně ovlivnit rozhodování místních institucí, což samozřejmě předpokládá zřeknutí se části suverenity.

Každá krize, ať už osobní či společenská, má však i svou očištnou funkci. Neoddalují různé zásahy pouze její nutné vypuknutí, přičemž tímto oddálením některé její skryté projevy pod povrchem pouze doutnají a nadále kulminují?

Jedná se o stále se opakující obvyklou praxi, která je založena na stanovení terapie pro známé diagnózy hospodářských potíží, kterými chronicky trpí „nejchudší“ rozvojové země. Jejich „monokulturně“ zaměřené ekonomiky s často monopolistickými strukturami prorostlými s politickou mocí jsou snadno zranitelné každým závažnějším výkyvem ve světovém hospodářství či v určitém regionu nebo strukturální krizí určitého odvětví ekonomiky. Zatímco přirozenými důsledky takovýchto výkyvů jsou ve vyspělých zemích pokles tempa ekonomického růstu, růst míry nezaměstnanosti, pokles příjmů a růst výdajů státního rozpočtu, možná bankrot několika firem, tak v rozvojových zemích díky malé diverzifikaci produkce dochází k hlubokému propadu ekonomické výkonnosti, masové nezaměstnanosti, omezení dovozu, bídění, hladu, epidemiím, sporům uvnitř vládnoucích politických a ekonomických struktur přerůstajícím v občanské války či dokonce v mezistátní konflikty. Obvyklou terapií na tyto hospodářské problémy ordinovanou mezinárodními organizacemi jsou finanční toky, které by měly zabránit další eskalaci konfliktů. Příjemci finanční pomoci jsou obvykle vládní struktury, které nesou odpovědnost za společenskou a hospodářskou situaci v zemi. V jejich kompetenci je rozdělování zahraniční ekonomické pomoci, které posiluje postavení vládnoucích struktur. I když jsou tzv. demokratické volby podmínkou další pomoci, zcela překvapivě v nich často vítězí „včerejší“ absolutní panovníci. Necitlivé zásahy mezinárodních organizací neustále přerušují přirozený vývoj v rozvojových zemích.

V případě očekávané hospodářské pomoci státy a vlády nenapomáhají takovým strukturálním změnám, jak by činily, kdyby „berličky“ mezinárodní pomoci nebyly tak snadno dosažitelné. Jejich existence pouze prodlužuje neudržitelný status quo. Za těchto okolností má každý hospodářský pokles pro ekonomiku devastující účinky. Ekonomika pak potřebuje delší časové období na revitalizaci. Často k ní ovšem nedochází a ekonomika vyžaduje dlouhodobou resuscitaci. A pak se často můžeme dočíst o podivných projektech, které byly v rozvojových zemích realizovány za finanční prostředky pocházející z fondů tzv. rozvojové pomoci. Finanční prostředky jsou často vynakládány neefektivně. Není divu, vždyť se jedná o cizí peníze a ty se vždy utrácejí velkoryseji a lehkovážněji než peníze vlastní. Jsem si jist, že vedoucí představitelé MMF a SB by si za vlastní peníze nenakoupili akcie společností, které existují díky tzv. rozvojové pomoci. Byl by to pro ně příliš velký hazard. Ještě větším hazardem nejen ekonomickým, ale také morálním je poskytování finančních prostředků daňových poplatníků z vyspělých zemí ve formě úvěrů nezodpovědným politikům v rozvojových zemích při vědomí faktické nenávratnosti takto poskytnutých úvěrů.

Když už je řeč o špatných projektech a nesprávně nastavených protikrizových opatřeních. Václav Klaus nedávno v Proglasu zmínil dva takové projekty MMF, které spíše uškodily, než pomohly. Týkalo se to jednak asijských tygrů, ale i naší republiky. Klaus dokonce prohlásil, že jsme dopltili na touhu "být nejlepším žáčkem MMF".

Patrně se jednalo o udržování režimu pevného měnového kurzu déle, než bylo ekonomicky racionální. Doporučení udržovat pevné měnové kurzy (nejčastěji s vazbou na americký dolar) pro rozvojové země, ale také pro bývalé socialistické ekonomiky, z nichž se některé nacházejí v transformaci, pochází z „poradenské dílny“ MMF. Centrální banky některých asijských tygrů

udržovaly politiku pevného měnového kurzu. Aby stabilizovaly kurz domácí měny, udržovaly vyšší úrokovou sazbu, než činila průměrná světová úroková sazba. Vyšší úroková sazba lákala zahraniční kapitál, který měl stále více spekulativní charakter. Jeho příliv však byl racionální, neboť v rozvojových zemích se mu díky vyšší úrokové míře dostalo vyššího zhodnocení než v zemích původu. Spekulativní kapitál se transformoval do nákupu akcií, obligací a jiných cenných papírů, jakož i nemovitostí a dalších aktiv. Na nákup aktiv byly v hojné míře používány úvěrové prostředky. „Vyšroubovaná“ poptávka vyhnala ceny aktiv do nerealistické výše. Došlo k „přehřátí“ ekonomik a v následné obavě z poklesu cen aktiv začali zahraniční „investoři“ prodávat. V rámci procesu „zchlazení“ ekonomiky rychle klesají ceny aktiv, ale také klesá tempo růstu produktu, zvyšuje se míra nezaměstnanosti atd. Praská spekulativní bublina a ceny aktiv se vracejí k reálné úrovni. Kdo dříve prodal, méně prodělal. Proto se všichni snažili co nejrychleji prodat. Všem se to ovšem nemohlo podařit a tak mnozí značně prodělali. Byli mezi nimi vlivní zahraniční investoři z londýnské City, newyorského Manhattanu a jiných vlivných světových finančních center s dobrými vztahy na rozhodující úředníky MMF a SB. Svými styky prosadili pomoc rozvojovým zemím, která ve skutečnosti byla pomocí jim samotným a částečně je uchránila od blamáže nezodpovědného investování.

Hlavní chybou ekonomů MMF a SB však bylo doporučení udržovat pevné měnové kurzy. Malé ekonomiky s pevnými měnovými kurzy se staly cílem „nájezdů“ finančních spekulantů (první role filantropa Sorose), kteří nakupovali domácí měny s jistotou, že místní centrální banky zasáhnou v případě počínajícího znehodnocování domácích měn. Tento závazek centrálních bank některých rozvojových zemí byl pro finanční spekulanty dostatečnou garancí pro jejich investiční rozhodování.

Další závažnou chybou expertů MMF a SB byla doporučení na odstranění následků tzv. asijské krize. Doporučovali zvýšit daňové sazby, aby mohl být eliminován růst schodku veřejných financí. Ze stejného důvodu navrhovali snižovat výdaje veřejných rozpočtů. Neustále prosazovali politiku vysokých úrokových sazeb. Takováto doporučení dále omezila značně slabou koupěschopnou poptávku, a tím přispěla k prohloubení a prodloužení krizového poklesu v ekonomikách asijských zemí.

Podobnými peripetemi od roku 1997 procházela i česká ekonomika. Česká národní banka na doporučení expertů mezinárodních finančních institucí držela neúměrně dlouho tzv. měnovou kotvu. Dělo se to se souhlasným „pobrukováním“ tehdejšího premiéra Václava Klause v době, kdy to bylo ekonomicky neracionální. Po několika spekulativních útocích na českou měnu se ukázalo, že centrální banka není schopna udržet kurz koruny v rámci vymezeného flukтуаčního pásma. Rovněž přijímání obou „balíčků úsporných opatření“ Klausovou vládou je značně kontroverzní.

V současné době je vlastně v nejbohatších a nejvlivnějších státech u moci levice a má tedy rozhodující slovo přes vlády jednotlivých zemí i v MMF a SB. A levice, jak známo, ráda utrácí. Je naděje, že po přesunu onoho pomyslného politického kyvadla směrem napravo by se změnilo i chování těchto institucí?

Jsem přesvědčen, že přinejmenším ve Spojených státech by po případném vítězství George Bushe jeho administrativa silně revidovala svůj přístup k mezinárodním finančním institucím na základě analýzy Meltzerovy komise. Zásadní přehodnocení přístupu Spojených států jako nejvýznamnějšího člena a akcionáře těchto institucí by dokonce mohlo ohrozit jejich existenci.

Požadavek na větší zastoupení tzv. nejhudších zemí v rozhodujících orgánech těchto institucí je naprosto iracionální. Pak by tyto instituce i formálně přestaly být Mezinárodním měnovým fondem či Světovou bankou. Pro uskutečnění tohoto požadavku by bylo zapotřebí využít či zřídit zcela novou instituci, rozvojovou agenturu či dobročinný fond pomoci, do jejichž vedení by byli jmenováni zástupci jednotlivých zemí podle zcela jiných kritérií než je výše kapitálových vkladů, což platí v MMF a SB. V případě zřízení takovýchto institucí by mělo platit, že do nich lze přispívat pouze dobrovolně ne penězi daňových poplatníků. Domnívám se, že vedle známého filantropa George Sorose by do těchto fondů mohli přispívat také ti, jimž tolik leží na srdci často tíživá situace obyvatel rozvojových zemí a kteří jim doposud nemohli pomoci jinak než vrháním dlažebních kostek do výloh občerstvení McDonald's.

Cizí peníze se dají roztočit mnoha způsoby. Nabobismus a megalomanství, s jakým si obě instituce prakticky pronajaly na týden naše hlavní město, ostře kontrastují s ubohými výsledky. V éře mobilních telefonů a internetu šlo přece podobné setkání uskutečnit i na dálku. Anebo byla osobní účast při kaviáru a ústřicích nevyhnutelná?

Pochopitelně že výsledek takovýchto megalomanských akcí se blíží nule. Velký počet účastníků a zájem médií podtrhuje pouze jeden účel jejich konání - být viděn, aby se všeobecně vědělo a potvrdilo, kdo byl pozván a kdo nadále patří k smetánce často „operetních“ bankéřů. Vedle přirozené snahy organizátorů se podílet na skutečně velkolepé akci s tomu odpovídajícími očekávanými finančními výnosy neshledávám žádný významnější důvod pro konání takovýchto akcí. Dnešní moderní komunikační prostředky nabízejí daleko rychlejší, levnější a komfortnější způsoby komunikace. Věřím, že kdyby se pan Köhler s panem Wolfensohnem zavřeli do kanceláře, důkladně si prostudovali zprávu Meltzerovy komise a přečetli si doporučení několika málo významných ekonomů o nutnosti transformace MMF a SB, tak už by možná měli vypracován několikavariantní návrh, jak to provést. Pak bychom si o tom mohli něco zajímavého přečíst. Jsem přesvědčen, že transformace obou institucí by pomohla přeměnit často formální pomoc směřující do rozvojových zemí na pomoc reálnou s dlouhodobými a nevratnými efekty.

S rozpačitým a předčasným koncem pražského zasedání souvisí i značné informační vakuuum ohledně přijatých usnesení. Veřejnost, jako daňový poplatník, by snad měla mít nárok na více informací.

Žádné zásadní, převratné a nové informace nemohly být zveřejněny, protože by neměly reálný základ v probíhajících jednáních. V tomto směru se v Praze skutečně neudálo nic, co by pražskou konferenci odlišilo od předešlých výročních zasedání MMF a SB přinejmenším v posledním desetiletí. V kuloárech se určitě uzavřely různé bilaterální i multilaterální smlouvy. Jejich počet možná odpovídal počtu účastníků. Určitě by se k jejich uzavření bylo možno sejít za jiných okolností v Praze, jakož i na jiném místě světa, ovšem bez asistence metačů dlažebních kostek, zápalných lahví a účasti televizních kamer.

Publikováno v měsíčníku Prohlas č. 9/2000.

6.9 Maximalizace nezávislosti ČNB nemůže být cílem

Nezávislost centrální banky je pojmově neutrální. Konkrétní obsah získává vymezením k institucím, jejichž obsazení a charakter jsou výsledkem volebního procesu. V našem případě

jde o Poslaneckou sněmovnu, vládu, prezidenta a senát. Důvodem, proč je zapotřebí zabezpečit nezávislost ČNB na výsledcích volebního procesu, jsou hrozící rizika, která vyplývají z možnosti vzájemného propojení monetární a fiskální politiky. Problémem vzájemného vztahu politického a hospodářského cyklu je snaha deformovat, resp. podřít, průběh hospodářského cyklu načasování voleb. Vlády se snaží využít hospodářského výkonu a své přerozdělovací moci k ovlivnění výsledků voleb. Přestože nezávislá centrální banka může učinit „škrty přes rozpočet“ tomuto úsilí, tak maximalizace nezávislosti ČNB by neměla být cílem ani opozičních politiků. Takový požadavek by byl oprávněný v případě centrálně řízené ekonomiky, kdy peněžní emise byla naprosto podřízena věcným ukazatelům plánu. Z téhož důvodu je na místě odmítnout pokusy zjednodušeně srovnávat míru nezávislosti ČNB s centrální bankou Nového Zélandu, která je daleko méně nezávislá než ČNB. Tyto přístupy zcela ignorují vztah míry nezávislosti centrální banky a míry ekonomické svobody, která je v dané společnosti. Čím větší míra ekonomické svobody, resp. čím menší je zasahování státu do ekonomiky, tím méně nezávislá může být centrální banka.

Měření nezávislosti

Vytvoření jednoznačné hodnotící škály je problematické, poněvadž existuje několik metod, které jsou vždy založeny na subjektivním hodnocení jednotlivých rysů nezávislosti.

Z několika indexů měření nezávislosti centrálních bank v transformujících se ekonomikách, konkrétně polské, maďarské, české, slovenské a slovinské, lze zobecnit, že nejvíce nezávislou je Polská národní banka, potom maďarská, pak ČNB následovaná slovenskou a nejméně nezávislá je Slovinská národní banka.

Podle jakých hledisek lze hodnotit nezávislost? Tím nejjednodušším je institucionální, např. způsob jmenování guvernéra a bankovní rady. Významnou položkou je délka období, na něž jsou jmenováni. Evropská centrální banka prosazuje osmileté období pro centrální banky členských zemí EU, patrně po vzoru Deutsche Bundesbank. V USA jsou členové rady Federálního systému rezerv (Fed) jmenováni na 14 let. Druhým významným aspektem nezávislosti je nemožnost opakovaného jmenování. To znamená, že člen rady Fedu často neodslouží celé funkční období, ale skončí v 11. nebo 12. roce. Pak je jmenován na dva až tři roky nový kandidát. Během tohoto zkušebního období se ukáže, zdali je přínosem pro fungování Fedu a poté je prezidentem jmenován na celé 14leté období. Člen takové bankovní rady se pak nemusí snažit komukoli zalíbit, jen aby byl znovu jmenován. Dalším významným institucionálním rysem je možnost odvolání. Silné ustanovení platí pro členy bankovní rady slovinské banky, pro něž možnost odvolání vůbec neexistuje. Nemožnost odvolání samozřejmě posiluje nezávislost.

Naprosto zásadní je problém instrumentální nezávislosti centrální banky a spolupráce s vládou při formulování cílů hospodářské politiky. Pro nezávislost centrální banky je významná komunikace s vládou nejen v oblasti monetární, ale také fiskální politiky. Centrální banka by neměla být překvapována neočekávanými saldy veřejných rozpočtů. Při konstrukci těchto rozpočtů by se mělo postupovat podle předem známých pravidel. Stejně by tomu mělo být s účastí vlády při projednávání zásadních otázek měnové politiky, např. kursového režimu. Bez hladké a průhledné komunikace mezi centrální bankou a vládou si nelze představit naplnění pojmu nezávislost centrální banky.

Cíle centrální banky

Centrální banka by měla inflační cíl stanovovat dlouhodobě a po konzultaci s vládou. Důvodem jsou nejen rizika přestřelení, ale rovněž z podstřelení inflačního cíle. To byla od roku 1997 slabina v činnosti ČNB. Ekonomický růst a nezaměstnanost by centrální banku neměly odpoutávat od sledování jejího hlavního cíle. Tím cílem by měla být výhradně cenová a měnová stabilita. Multikriteriální cíle je proto nutné jednoznačně odmítnout. Nedoceňovanou položkou pro stanovení nezávislosti centrální banky je možnost poskytování půjček vládě centrální bankou. V této oblasti se v Česku pohybujeme v nedobře definovaném prostředí. Možnost poskytování půjček vládě u nás existuje prostřednictvím sekundárního trhu, na němž centrální banka nakupuje vládní obligace. Tyto transakce nejsou ničím jiným než financováním vládního dluhu. Existence této skutečnosti významně oslabuje nezávislost centrální banky v oblasti, která je neméně významná než způsob jmenování bankovní rady. Významný problém naopak nevidím v boji za uchování finanční nezávislosti. Centrální banka není soukromou institucí, nýbrž institucí státní nebo veřejnoprávní (až budeme znát definici veřejnoprávnosti). Neznám proto relevantní důvod, proč by ČNB měla zůstat mimo veřejnou kontrolu. Nezávislý kontrolní úřad by mohl v centrální bance provádět finanční kontrolu, aniž by tím byla ohrožena její nezávislost. Jde pouze o efektivní kontrolu pravomocí a vyvozování odpovědnosti za nesplnění stanovených (samotnou centrální bankou) cílů. V tom bychom si mohli vzít příklad z Nového Zélandu, kde existuje finanční zainteresovanost členů bankovní rady na úspěšnosti inflačního cílování.

Je nezávislost ČNB větší, než se zdá?

Myslím, že pro současnou míru nezávislosti existuje silný argument. ČNB dosáhla za dobu své existence většího úspěchu v boji s inflací než jiné národní banky v transformujících se ekonomikách. ČNB se podařilo více snížit míru inflace než centrálním bankám v Polsku a v Maďarsku. Nižší skutečnou míru inflace než očekávala ČNB v uplynulých třech letech (tzv. podstřelování inflačního cíle) lze považovat za negativum, přestože nezadlužení racionální jedinci preferují vždy nižší míru inflace před vyšší. Očekávání subjektů (např. v dostupnosti peněz) jím byla silně deformována. Podstřelení inflačního cíle vytváří v ekonomice podobné problémy, jako když ministerstvo financí vybere na daních více, než prostřednictvím státního rozpočtu vydá (samozřejmě za předpokladu neexistence státního dluhu). Vytahuje tak občanům a firmám zbytečně z kapes peníze, které by za normálních okolností spotřebovávali a investovali. Domnívám se, že podstřelování inflačních cílů mělo negativní vliv na vývoj české ekonomiky od roku 1997. Cena, kterou za to platíme, se velmi těžko vyjadřuje. Určitě to bude část z těch 300 – 400 miliard, které budeme potřebovat k sanaci bankovního sektoru. Za podstřelení stejně jako za přestřelení inflačního cíle by měli členové bankovní rady nést odpovědnost. Samozřejmě nejde o jejich hlavy, ale o jejich peněženky prostřednictvím adekvátní finanční zainteresovanosti na výsledcích vlastní práce.

Výbor pro měnovou politiku

Naprosto zásadním je požadavek transparentnosti. V institucionální oblasti, při jmenování členů bankovní rady, nemůžeme být překvapováni. Kandidáti by měli být známi nejméně tři měsíce před termínem jmenování a měli by být podrobeni odborné a veřejné oponentuře. ČNB v oblasti informovanosti o své činnosti urazila za poslední rok velký kus cesty kupředu.

Členové bankovní rady, jimiž se mohou stát pouze zaměstnanci ČNB, se mohou ocitát při rozhodování v bankovní radě v nerovnoprávném postavení vůči svému šéfovi – guvernérovi

ČNB. Lépe by mohl fungovat model, podle něhož by došlo k transparentnějšímu oddělení aktivit centrální banky. Především se jedná o oddělení politicky citlivější měnové politiky od ostatních činností centrální banky, jako jsou bankovní dohled, reprezentace státu v mezinárodních finančních institucích či vlastní hospodaření centrální banky. Měnová politika by mohla být vyjmuta z výlučné kompetence centrální banky a převedena do kompetence Výboru či Rady pro měnovou politiku, jejímiž členy by nebyli jen zaměstnanci ČNB. Současná diskuse o návrhu, aby členy bankovní rady jmenovala Poslanecká sněmovna, vláda a Senát, představuje úplně nejhorší řešení, které nadále pomůže zamlžovat nejasný poměr mezi pravomocemi a odpovědností centrální banky a její vztah k voleným institucím.

Upravený záznam z vystoupení 21. března 2001 na diskusním fóru Liberálního institutu nazvaném „Atributy nezávislosti centrální banky“; který byl otištěn v Hospodářských novinách 21 března 2001.

6.10 Česká republika a euro

Záměna našich korun za Eura v naší peněženke či na našich spořicích účtech může vytvářet zdání, že životní úroveň obyvatel České republiky je přibližně stejná jako průměrná životní úroveň obyvatel zemí eurozóny nebo alespoň jsme se zavedením společné měny evropskému životnímu standardu značně přiblížili. Ani jedno, ani druhé nebude, bohužel, pravda.

Předčasné zavedení eura v naší ekonomice by s největší pravděpodobností vedlo k rychlejšímu sblížení cenové hladiny v České republice s průměrnou cenovou hladinou eurozóny. S cenami spotřebního zboží a služeb by rostly také ceny surovin, energií, meziproductů a mzdy. Tento růst nákladů zvýší cenovou úroveň zboží a služeb vyráběných v České republice a zhorší jejich konkurenční schopnost na domácím i zahraničním trhu. Na konkurenční schopnost našich produktů dlouhodobě negativně působí nižší produktivita práce v českých firmách než u jejich evropské konkurence. Tento rozdíl bude velmi nesnadné v krátké době odstranit. Předčasným zavedením Eura se česká ekonomika vystaví riziku ještě vyšší nezaměstnanosti a díky tradičně nepružnému trhu práce a velkorysému sociálnímu zabezpečení (pro všechny a ne pouze pro potřebné) se vytvoří podmínky pro rostoucí rozpočtové deficity.

Odstraněním české koruny se naše ekonomika navíc zbaví významného ekonomického nástroje, jímž je nominální měnový kurz. Tento nástroj umožňuje účinnou korekci negativních dopadů světového hospodářského cyklu na domácí ekonomiku.

Ti, kteří v současnosti volají po co nejrychlejší přijetí Eura jako zákonného oběživa v České republice nemají jiné argumenty nebo možná také odvalu pro kritiku nezodpovědné a v mnoha oblastech rozmařilé vládní rozpočtové politiky a prudkého narůstání veřejného dluhu, které jsou součástí Maastrichtských kritérií, jejichž splnění je nezbytné pro přijetí do eurozóny. Úsilí o korekci vládní rozpočtové politiky prostřednictvím urychleného přijetí eura může být drahým špásem nejen pro nás, ale také pro naše děti, které to pocítí nejen zvýšenými platbami rychle rostoucího veřejného zadlužení, ale také nižšími tempy hospodářského růstu (než by byly, kdybychom se nestali součástí eurozóny).

Napsáno 7. března 2003

6.11 O našich bankách

Velké banky dosáhly vloni velké zisky, akcionáři se mohou těšit na tučné dividendy. Jaký prospěch má ze ziskovosti bank tuzemská ekonomika?

Prospěch má určitě stát, do jehož rozpočtu banky platí daň z příjmu právnických osob ve výši 31 %. Ziskové banky jsou jednou z významných pozitivních vlastností národního hospodářství, které usiluje o příliv zahraničních investic. Mají vliv na důvěryhodnost ekonomiky. Tím nepřímo přispívají k růstu investic do určitých odvětví a tím i růstu pracovních příležitostí.

Daří se podle vás bankám ve srovnání s minulostí lépe alokovat kapitál do ekonomiky? Je přítomnost zahraničních vlastníků v bankách po této stránce vidět?

Daří, protože jsou vlastnický ovládané skupinami, které mají zkušenosti s bankovním podnikáním a mají motivace vytvářet zisk. Přítomnost důvěryhodných zahraničních vlastníků se v zemi s nedostatkem etablovaných domácích silných finančních skupin ukázala být jednoznačným pozitivem.

Co je podle vás stále slabší stránkou tuzemských bank?

Pořád zaostávají v úrovni služeb poskytovaných většině svých klientů a stále nedokážou ocenit dobré podnikatelské záměry předkládané malými a středními podniky v souvislosti s žádostí o poskytnutí úvěru. Problém oceňování podnikatelských projektů v České republice však je pravděpodobně spojen s častými svévolnými zásahy vlády do ekonomiky a častými a těžko předvídatelnými změnami podmínek podnikání.

Banky čelí ze strany klientů rostoucí kritice kvůli zvyšování poplatků, negativní nálady rostou právě v kontextu vysokých miliardových zisků. Banky argumentují tím, že kvalitní služby, které v krátké době zavedly, vyžadují náklady a investice do nových technologií, proto jsou poplatky vyšší. Je to logická argumentace? Jaký vývoj poplatků čekáte do budoucna?

Používání takové argumentace, jakkoli se může jevit logická, je ve skutečnosti důkazem, že banky si mohou dovolit zdražovat své produkty, což mimo jiné svědčí o nedostatku konkurence. Vysoké zisky bank a vysoké ceny jejich služeb budou lákat konkurenci ke vstupu na náš trh. Už pouhá možnost příchodu konkurentů má pozitivní vliv na chování hospodářských subjektů na trhu. Hrozba konkurence brání iracionálnímu růstu cen. Proto potřebujeme otevřený trh s nabídkou bankovních služeb. Budeme-li jej mít, nebudeme v budoucnu přihlížet rychlému cenovému růstu.

Otištěno v Hospodářských novinách 23. února 2004.

7 K fiskální politice

7.1 O státním dluhu

Neustále narůstá hrubé zadlužení státu, podle některých odhadů by mělo dosáhnout do konce roku rekordní výše 36 miliard USD. Jakým způsobem by zadlužení mohlo ohrozit stagnující českou ekonomiku a stabilitu již tak rozkolísané domácí měny? Co za této situace navrhuje?

Otázka, kterou jste mi položili, je nepřesná. Je nereálné, aby hrubé zadlužení státu v zahraničí dosáhlo 36 miliard USD ke konci roku 1997, když v současné době mírně převyšuje 20 miliard USD. Podle mého odhadu by naše hrubé zadlužení nemělo překročit 22,5 miliardy USD na konci letošního roku. Výše této makroekonomické veličiny je podstatná především v relaci k hrubému domácímu produktu. V současné době dosahuje téměř 38 % jeho očekávané výše. Pokud překročí 40 % hranici, hrozí, že se sníží rating naší země, který provádějí renomované ratingové firmy např. Moody's, Standard & Poor's a další. Snížení ratingu znamená zhoršení podmínek pro poskytování zahraničních úvěrů pro naše společnosti, konkrétně se to projeví ve výši úrokové sazby. Ta se projeví ve vyšších nákladech našich firem a ve zhoršení jejich konkurenční schopnosti. Tím se dále posílí stagnační tendence v našem hospodářství.

Očekávání poklesu kurzu naší měny indikovaly mohutné emise euroobligací denominovaných v českých korunách. Jejich emitenti spekulovali na pokles kurzu před datem jejich splatnosti. Tato úvaha jim vyšla. Výnosy emitentů (především západoevropských bank) z kurzové změny zaplatili ti, kdo si tyto euroobligace koupili a v osudných dnech je drželi. Šlo především o drobné střadatele ze zemí Evropské unie.

Struktura zahraničního dluhu má vliv na stabilitu měny. Podstatné je, že nízký je podíl vládního dluhu, asi 10 % celkového zahraničního zadlužení. Podstatné pro stabilitu měny je, které firmy jsou příjemci zahraničního dluhu. Zda se jedná o exportéry, nebo o ty, kteří svou produkci realizují na domácím trhu. Ti druzí nakupují zahraniční měnu, aby mohli splácet svůj úvěr. Zvyšují tím poptávku po zahraniční měně, kterou nakupují za české koruny. Tato poptávka samozřejmě posiluje kurz zahraniční měny vůči domácí.

Tendenci rostoucího zahraničního zadlužení vláda nemůže efektivně změnit. Alespoň ne v našem případě, kdy její vlastní dluh je malý. V případě podnikové zadluženosti je nejlepším regulátorem trh.

Vyšlo v týdeníku Soudy 6. října 1997.

7.2 Schodkový rozpočet nás nezachrání

Schodek veřejných rozpočtů musí vláda uhradit. Uhradit jej může pouze půjčkou od občanů či firem. Státní půjčka není ničím jiným než odloženou daní. Vláda zadlužuje stát, protože nemá odvahu zvýšit daně. Chybějící finanční prostředky by si mohla obstarat přímo zvýšením daní. Ekonomický dopad státní půjčky a rostoucí daně je na občana stejný. V obou případech je musí občan zaplatit. Zbývá mu tedy méně příjmu, jenž za svou práci či ze svého vlastnictví pobírá.

Často slyšíme argumenty, že rozpočtový deficit umožní financovat investice např. do síťových odvětví, jako jsou dálnice, železnice, telekomunikace, jejichž rozvoj bude přínosem pro občany a soukromý sektor ekonomiky. Často uváděné efekty ve formě zvýšení rychlosti, prostupnosti,

bezpečnosti a komfortu dopravních cest, snížení ekologické zátěže jsou nezpochybnitelné. Ve svém souhrnu dokonce mohou znamenat snížení nákladů jak pro občany, tak i pro soukromé společnosti. Výše zmíněný uživatelský komfort a snížené budoucí náklady však daňoví poplatníci prostřednictvím různých forem daní a odvodů platí. V současnosti prostřednictvím daňových srážek a v budoucnosti v rámci veřejných rozpočtů prostřednictvím dluhové služby. Vláda, která rozhoduje o investicích, nenese za svá rozhodnutí stejná rizika jako kterýkoli soukromý investor, který se zadluží. Ten musí splácet své dluhy ze svých příjmů. Vláda platí své dluhy ze současných a budoucích daňových příjmů od občanů a firem.

V podmínkách transformujícího se českého hospodářství by deficitní financování mělo jednoznačně negativní důsledky. Zpomalilo by restrukturalizaci podniků, protože by změkčilo jejich rozpočtové omezení. Zvýšila by se poptávka vlády po zboží a službách. Firmy by se ucházely o vládní zakázky. Lze předpokládat, že ve vládou vypsáných tendrech by byly úspěšné především velké domácí firmy. Velké proto, že mají dostatek prostředků na efektivní lobování, které je pro úspěch ve vládních tendrech ve větší či menší míře v jednotlivých zemích světa nezbytné. Díky rostoucím vládním výdajům a určitému zvýhodnění domácích výrobců by se mohla dočasně a pouze přechodně zlepšit hospodářská situace tzv. částečně privatizovaných podniků. Napomohlo by to šíření iluze o nepotřebnosti jejich další privatizace, což by odsunulo řešení základních strukturálních problémů našeho hospodářství do budoucna.

Dále by se zvýšily už tak vysoké úrokové sazby, protože by se zvýšila konkurence na trhu úspor. Právě tam vláda získává dočasně volné finanční prostředky. Za právo jimi disponovat musí platit úrok. Protože sama tento úrok neplatí, nýbrž jej platí daňoví poplatníci, může si dovolit nabídnout věřitelům vyšší úrokovou sazbu než ostatní podnikatelské subjekty. Tím dochází k růstu úrokových sazeb a jejich výše činí úvěr nedostupným soukromým podnikatelským subjektům. Vysoký úrok zatíží jejich náklady takovým způsobem, že očekávaný výnos z uvažované investice bude pro jejich rozhodnutí nedostatečný. Takovým způsobem státní investice vytlačují soukromé investice. Z tohoto hlediska je jejich vliv na ekonomický růst nejednoznačný. Zároveň by rostoucí vládní poptávka zvýšila míru inflace, která by ještě více zamlžila ekonomickou realitu, zkomplikovala investiční rozhodování ekonomických subjektů a znehodnotila současné úspory.

Vyšlo v týdeníku Sonda 9. března 1998.

7.3 Stát v hospodářství aneb ruka v cizí kapse

Úloha státu v hospodářství vyspělých zemí se ve 20. století nesmírně zvyšovala. Nejkomplexněji lze její velikost měřit pomocí podílu veřejných výdajů na hrubém domácím produktu (viz následující tabulku).

Vývoj veřejných výdajů ve vyspělých zemích, v % HDP

Země/Rok	1870	1913	1920	1937	1960	1980	1994
Francie	12,6	17,0	27,6	29,0	34,6	46,1	54,9
Itálie	11,9	11,1	22,5	24,5	30,1	41,9	53,9
Německo	10,0	14,8	25,0	42,4	32,4	47,9	49,0
V. Británie	8,3	9,1	15,4	20,7	27,9	42,6	47,2
Japonsko	8,8	8,3	14,8	25,4	17,5	32,0	35,8
USA	3,9	1,8	7,0	8,6	27,0	31,8	33,5

Pramen: J. Jonáš: Ekonomická transformace v ČR, makroekonomický vývoj a hospodářská politika, Management Press, Praha 1997

K hlavním důvodům rostoucí angažovanosti státu v hospodářství patří rostoucí nabídka veřejných statků a větší míra přerozdělování produktu jako důsledek tlaku zájmových skupin (lobismus) a bujení státní byrokracie. Během posledního století se stalo obecně přijatelnou normou, mít stále hlouběji ruku v kapse někoho jiného. Aby stát mohl přerozdělovat 50 % vytvořeného důchodu, tak přesně stejnou částku musí ve formě daní, poplatků, cel, povinného pojistného, povinného ručení motoristů a koncesionářských poplatků odebrat těm, kteří tento důchod vytvářejí. Vedle negativních motivačních důsledků mají efekty této normy ekonomická omezení. Tím je vytvořený hrubý domácí produkt, který představuje základ pro převážnou část příjmů veřejných rozpočtů. Neúměrná výše těchto odvodů do veřejných rozpočtů společně s jejich nevhodnou strukturou se stávají brzdou ekonomického růstu. Prostředky přerozdělené prostřednictvím daňového systému a veřejných rozpočtů stát užívá s daleko nižší efektivností než soukromý sektor. Navíc mohutné přerozdělování prostřednictvím byrokratického aparátu spolyká část prostředků samo. Důkazem je komunistické centrální hospodářství, které tolik přerozdělovalo zdroje, až ztratilo jakoukoli konkurenci schopnost a schopnost uspokojovat spotřebitelskou poptávku. Historie nás učí, že tam, kde jsou soukromé subjekty v konkurenčních podmínkách schopny poskytovat určité zboží a služby, nemá stát co pohledávat (např. výstavba bytů, dálnic, elektráren, železničních koridorů apod.).

Návrhy na omezení účasti státu jsou seriózní, pokud nabízíme přijatelnou alternativu za státem poskytované služby. V případě daňové reformy, která povede ke změně daňové zátěže pro jednotlivé subjekty prostřednictvím změny daňové struktury, musí dojít ke změnám i v rozpočtových výdajích, aby saldo veřejných rozpočtů bylo v našich podmínkách alespoň nulové.

Změna struktury příjmů státního rozpočtu:

1. Razantní snížení daně z příjmů právnických osob (na 10 %) a tomu i odpovídající snížení daně z příjmů fyzických osob (na 25 % a další postupné snižování). Takového snížení učiní daňové úniky nesmyslnými a dále bude ekonomické subjekty motivovat k úsporám a investicím. Výsledkem bude nabídkový efekt k růstu HDP a tím i zvětšení daňového

základu. Proto lze usuzovat, že snížení rozpočtových příjmů v důsledku tohoto opatření, pokud k němu dojde, nebude podstatné.

2. Pro daň z přidané hodnoty stanovit jednotnou sazbu, čímž se rovněž omezí prostor pro daňové úniky či různé daňové optimalizace. Každoroční snižování této sazby bude pozitivně působit nejen na cenovou hladinu, nýbrž i na růst úspor a výdajů, protože ponechá větší část finančních prostředků u ekonomických subjektů.
3. Neočekávané příjmové ztráty lze v budoucnu nahradit případnými mírnými zvýšeními spotřební daně u některých komodit (cigarety a alkohol), popř. zvýšením poplatku za užívání dálnic (dálniční poplatek), který by státu odváděla soukromá společnost, která by dálnice na základě výsledků výběrového řízení provozovala. Neměla by se však zvyšovat spotřební daň na benzín a na další vstupy, které prostřednictvím růstu nákladů zvyšují ceny a snižují konkurenceschopnost našich produktů.
4. Pojistné na zdravotní, sociální a důchodové zabezpečení by se nemělo zvyšovat, protože současné systémy vykazují značné rezervy v efektivnosti fungování. Zvýšením pojistného se sníží konkurenceschopnost našich výrobců, což se projeví v poklesu jiných rozpočtových příjmů. Pouze reforma zdravotnictví, sociálního a důchodového zabezpečení založená na posílení vztahu mezi výší odvodu jednotlivce a kvalitou resp. výší plnění systému nad definovanou oblast základních služeb (vynucená solidarita) opravňuje ke změně současných sazeb. Zvýšení sazeb se opět projeví v růstu nákladů, ztrátě konkurenceschopnosti a omezení odbytu zboží a služeb.

Redukce výdajů státního rozpočtu by měla být postupná, aby se podíl veřejných výdajů na hrubém domácím produktu snižoval o 2 - 3 % ročně. Tato redukce bude možná, podaří-li se prosadit zásadní reformu státní správy, která by byla založena na růstu zainteresovanosti státních úředníků na efektivním řízení a hospodaření ministerstev, což by vedlo k redukcí činností a posléze počtu zaměstnanců jednotlivých ministerstev. Pouze razantní snížení podílu veřejných výdajů na hrubém domácím produktu může přiblížit české ekonomiky úrovni vyspělých tržních ekonomik. Redukce veřejných výdajů na úroveň 25 % HDP by vytvořila vhodné podmínky pro vyrovnání výkonnosti ekonomiky v časovém horizontu přibližně 20 let.

Ministerstva (např. školství a zdravotnictví) velmi neefektivně přerozdělují finanční prostředky, které se namísto růstu kvality výuky či zdravotní péče zhmotňují v nepotřebných budovách (např. nová aula VŠE v Praze), drahém a neefektivně využívaném zařízení popř. v drahých lécích, za něž existují levnější substituty. O existenci podobných mechanismů plýtvání v jiných vládních resortech nelze pochybovat.

Oproti zemím uvedeným v tabulce je Česká republika společně s ostatními postkomunistickými zeměmi v nezáviděníhodné situaci, protože za 40 let budování socialismu se více národního bohatství spotřebovalo, než vytvořilo. Proto se nacházíme v podobné situaci, v níž byly vyspělé země před tím, než vytvořené bohatství prostřednictvím grandiózních projektů státu blahobytu začaly projídat. Toto bohatství muselo být nejprve vytvořit. Tento úkol čeká rovněž na nás. Splnit ho je možné jen pokud maximálně možná část zdrojů zůstane v rukou a v rozhodovací pravomoci jejich producentů – firem a domácností.

Postupné omezování výdajů z veřejných rozpočtů nemusí mít negativní dopad na poskytování veřejných statků, což by se mělo údajně projevit v nižší úrovni vzdělanosti zdravotní péče, životního prostředí či osobní bezpečnosti. Při poskytování veřejných statků dochází

k redistribuční neefektivnosti, způsobené náklady na provoz systému a nabídkou zboží a služeb, jejichž množství a sortiment neodpovídá spotřebitelské poptávce.

Nezbytným omezením pro změnu množství a struktury veřejných výdajů je zachování základních funkcí a služeb poskytovaných státem, jejichž rozsah by se měl snížit u těch, kteří je nepotřebují, čímž se vytvoří podmínky pro zvýšení kvality omezeného množství veřejných statků pro všechny občany, jakož většího rozsahu sociální podpory pro ty, kteří ji skutečně potřebují.

Otištěno v Hospodářských novinách 27. května 1999.

7.4 Státní rozpočet a opoziční smlouva

Kdyby Den ekonomické svobody byl státním svátkem, slavili bychom jej s největší pravděpodobností 8. června. To je první den, kdy jsme podle statistiky veřejných výdajů pracovali v tomto roce pro sebe, kdy nám zůstala odměna za námi vykonanou práci. Za období 1. leden až 7. červen (pro lepší ilustraci vyjádřeno časově) jsme odměnu za námi vykonanou práci přenechali ve formě daně státu. Státní úředníci a politici rozhodují, kdy a jakým způsobem se utratí naše peníze.

I. Veřejné výdaje pro soukromé cíle

Tuto aktivitu mohou vykonávat jen díky existenci státní moci a z ní vyplývajícího donucení. Čím je tzv. veřejných prostředků (tj. peněz z daní, odvodů, cel a různých poplatků) více, tím silnější je státní moc a tím větším lákadlem je pro politiky. Proto usilujeme o podstatné snižování daní, omezování státního přerozdělování finančních prostředků v ekonomice, což povede k redukci příjmů veřejných rozpočtů, snižování jejich významu v hospodářství, a tím také omezování role politiky v našem životě.

Omezíme-li velikost veřejných rozpočtů, učiníme politiku méně zajímavou! Omezíme tím možnosti politiků nám skutečně vládnout, to je mocně každodenně zasahovat do našich životů, navíc za naše peníze. Jejich prvotním cílem není zlepšení života či blahobytu občanů, nýbrž být zvolen či znovuzvolen do státního úřadu. Tomuto cíli podřizují své chování a jednání a penězi daňových poplatníků ve formě veřejných výdajů si kupují hlasy svých voličů, tj. téměř identické skupiny lidí. „Kupování hlasů“ lze uskutečnit díky možnosti přerozdělovat důchod vytvořený společností jiným způsobem než pomocí trhů.

Politici v demokracii dosahují svého cíle, podaří-li se jim přerozdělit prostředky ve prospěch tzv. středového voliče. Středový volič reprezentuje nejpočetnější skupinu voličů ve volbách, která ve vyspělých tržních ekonomikách téměř splývá se středními příjmovými skupinami (dle výše příjmu). Přerozdělování tedy probíhá od vysokých příjmových skupin (bohatých) a nízkých příjmových skupin (chudých) k středním příjmovým skupinám, které obvykle mají v parlamentních volbách rozhodující hlas. (Přerozdělování od bohatých je snadno pochopitelné. Přerozdělování od chudých je nutno chápat v relaci výše jejich daňových důchodů k hodnotě veřejných statků, které užívají. Protože většinou nemají auto, nepoužívají dálnice financované z veřejných rozpočtů, poněvadž málo cestují, téměř nevyužívají železnice dotované z veřejných zdrojů, jejich nižší spotřeba elektrické energie a plynu je při existenci tzv. křížových dotací znevýhodňuje oproti lidem s vyšší spotřebou, a protože nižší příjmy jsou

většinou spojeny s nižším vzděláním, jejich potomci ve vyšší míře nevyužívají blahobytu veřejného školství ve III. či IV. stupni vzdělání apod.)

Veřejné rozpočty České republiky, jejichž součástí jsou vedle státního rozpočtu, státní finanční aktiva, výsledek hospodaření Konsolidační banky, státní fondy (Státní fond tržní regulace – SFTR, Státní fond životního prostředí – SFŽP, Státní fond ČR pro podporu a rozvoj české kinematografie, Státní fond kultury ČR), zdravotní pojišťovny, Fond národního majetku, Pozemkový fond a místní rozpočty jsou nástrojem pro přerozdělování vytvořeného bohatství. Deficit hospodaření veřejných rozpočtů se v České republice prohlubuje, což znamená, že spotřebováváme více, než produkujeme. Očekává se, že podíl deficitu veřejných rozpočtů na HDP v roce 1999 se bude pohybovat v rozmezí 2,5–2,7 %. Na deficitu veřejných rozpočtů v roce 1999 se budou nejvíce podílet státní rozpočet a ztráta Konsolidační banky, s. p. ú. Lze očekávat, že tomu tak bude i v následujících letech, proto je nutné těmto institucím věnovat zvýšenou pozornost.

II. Špatně nastavený systém sociálního zabezpečení

Hlavním problémem státního rozpočtu ČR je vysoký podíl mandatorních výdajů. To jsou takové výdaje státního rozpočtu, které stát musí uhradit dle platných zákonných předpisů, dohod či smluv, jimiž stát na sebe převzal určité závazky. Tyto výdaje za posledních pět let (1995 – 99) rostly v průměru o 11,6 % ročně, zatímco celkové výdaje státního rozpočtu pouze o necelých 8 % ročně. Tento vývoj způsobil, že z každé koruny výdajů je téměř 80 haléřů vynaloženo na předurčené výdaje. Největší podíl z nich představují výdaje na sociální zabezpečení (téměř 57,9 % v roce 1998), které zahrnují dávky důchodového pojištění, dávky nemocenského pojištění, dávky státní sociální podpory a ostatní sociální dávky, výdaje na státní politiku zaměstnanosti, státní příspěvek k penzijnímu pojištění a platby státu do systému zdravotního pojištění. Velkou dynamiku rovněž vykazuje nárůst výdajů na dluhovou službu a jiné než sociální transfery obyvatelstvu. Nezmění-li se nastavení mandatorních výdajů, tj. nedojde-li k zásadní změně v penzijním systému, ale také financování školství a zdravotnictví, dostane se rozpočet České republiky už v první dekádě třetího tisíciletí do hlubokých deficitů, které budou podvazovat ekonomický růst a destabilizovat ekonomickou a měnovou rovnováhu.

III. Připravované daňové novely sociálně-demokratické vlády jsou z ekonomického hlediska chybné

Slova ministra financí Pavla Mertlíka o připravované novele daňového zákona, jejímž obsahem bude zvýšení daně z příjmů fyzických osob, jsou nekompatibilní s jeho sympatickými snahami o obrození privatizace, zlepšení komunikace s ČNB a omezení výdajů ministerstev a státních úřadů. Zvyšování daně z příjmů fyzických osob je nelogické a ekonomicky chybné. Zvýšení daňové sazby nepovede k očekávaným přírůstkům příjmu státního rozpočtu, poněvadž:

- a) příjem z této daně tvoří pouze 7% očekávaných příjmů v roce 1999.
- b) její asymetrické zvyšování oproti dani z příjmu právnických osob povede k daňovému přesunu do daňové skupiny s nižším daňovým zatížením.
- c) s růstem daňové sazby se zintenzivní snahy po daňových únicích.

Snaha o zvýšení daně z příjmů fyzických osob nemá ani žádné sociální opodstatnění. Postihne jak nízké příjmové skupiny zaměstnanců, tak i početný stav živnostníků, kteří mnozí podnikají jako fyzické osoby. Vůbec neposílí pozitivní motivace pracovat více, vydělávat více a spořit

více, protože „odměnou“ za více práce a za větší výdělek budou jeho recipienti více zdaněni. Pozitivní motivace k práci lze nejlépe povzbudit degresivní daňovou sazbou (klesá s rostoucím příjmem), která nejen že ponechá těm, kteří pracují více a efektivněji větší část jejich příjmu, ale zároveň odstraní věčné úsilí daňových plátců vykazovat nižší příjem než je jejich skutečný příjem. Naopak výše příjmu by přestala být daňově nebezpečnou veličinou a manipulace s jeho výší či úsilí o jeho zatajení by částečně pozbyly racionálnosti. Degresivní daňová sazba by motivovala lidi pracovat více, aby více vydělávali a byli méně zdanováni. Příjmy státního rozpočtu by přitom neklesaly, protože by se zvyšoval daňový základ, jelikož by firmy více vyráběly a lidé více a produktivněji pracovali.

Vzhledem k nízké současné výtěžnosti daně z příjmů fyzických a právnických osob, které se dohromady mají podílet 14,5% na příjmech státního rozpočtu v roce 1999, nenabízí se jiná ekonomicky zdůvodnitelná alternativa než jejich podstatné a symetrické snížení, které vyprovokuje tzv. nabídkový efekt. Ten předpokládá, že dojde k takovému snížení daňové sazby, že se daňovým plátcům nevyplatí usilovat o daňový únik. Samotný daňový únik představuje pro daňového plátce náklady, které se skládají z odměny daňového poradce, popř. nákladů na zřízení sídla v tzv. daňovém ráji a jeho provoz, nákladů na finanční transakce a ocenění rizika spojeného s nezákonnými aktivitami. Nabídkově orientované snížení daní odstraní nepřirozené překážky při realizaci přirozené snahy člověka – mít se lépe. Člověk a společnost se nemohou mít lépe bez nabídky většího množství práce a růstu její produktivity, aniž by se někomu nemuselo vést hůře.

Stejně chybná jsou vládní opatření vedoucí k růstu daňové asymetrie, projevující se v úsilí snižovat přímé daně a zvyšovat či konzervovat výši nepřímých daní (DPH, spotřební daň). Protože jsou nepřímé daně součástí prodejní ceny, deformují cenovou strukturu, poskytují špatnou informaci investorům a spotřebitelům a diskriminují určité skupiny výrobců oproti jiným. Dojde-li k zvýšení ceny zboží či služby způsobenou růstem spotřební daně, viní spotřebitelé neprávem výrobce či prodejce místo, aby kritizovali státní administrativu a členy parlamentu. K zvyšování spotřebních daní dochází, když vláda potřebuje „zalepit rozpočtovou díru“ a nemůže si dovolit zvyšovat rozpočtový deficit a státní dluh.

IV. Státní rozpočet potřebuje strukturální změnu

Návrhy na omezení účasti státu jsou seriózní, pokud nabízíme přijatelnou alternativu za státem poskytované služby. V případě daňové reformy, která povede ke změně daňové zátěže pro jednotlivé subjekty prostřednictvím změny daňové struktury, musí dojít ke změnám i v rozpočtových výdajích, aby saldo veřejných rozpočtů bylo v našich podmínkách alespoň nulové.

Změna struktury příjmů státního rozpočtu:

1. Razantní snížení daně z příjmů právnických osob (na 10 %) a tomu i odpovídající snížení daně z příjmů fyzických osob (na 25 % a další postupné snižování). Takovéto snížení omezí racionalitu daňových úniků a dále bude ekonomické subjekty motivovat k úsporám a investicím. Výsledkem bude nabídkový efekt jako stimul růstu HDP a tím i zvětšení daňového základu. Proto lze usuzovat, že snížení rozpočtových příjmů v důsledku tohoto opatření, pokud k němu dojde, nebude podstatné.
2. Pro daň z přidané hodnoty by vláda měla vypracovat razantní postup pro sjednocení obou sazeb (5%, 22%), aby se omezil prostor pro daňové optimalizace, které mají stejné

ekonomické důsledky jako daňový únik. Postupné snižování jednotné sazby DPH bude pozitivně působit nejen na cenovou stabilitu a efektivní fungování trhu, nýbrž na růst úspor a soukromých výdajů, protože ponechá větší část finančních prostředků těm, kteří je vytvořili. Zprůhlednit ceny a iniciovat tlak občanů na pokles nepřímých daní dokáže jednoduché opatření: na regálech obchodů vyvěsit zřetelně cenu zboží bez daně a pod ní uvést výši DPH, spotřební daně, popř. cla.

3. Neočekávané příjmové ztráty lze v budoucnu nahradit případnými mírnými zvýšeními spotřební daně u některých komodit (cigarety a alkohol), popř. zvýšením poplatku za užívání dálnic (dálniční poplatek), který by státu odváděla soukromá společnost, která by dálnice na základě výsledků výběrového řízení provozovala. Neměla by se však zvyšovat spotřební daň na benzín a na další vstupy, které prostřednictvím růstu nákladů zvyšují ceny a snižují konkurenceschopnost našich produktů.
4. Pojistné na zdravotní, sociální a důchodové zabezpečení by se nemělo zvyšovat, protože současné systémy vykazují značné rezervy v efektivnosti fungování. Zvýšením pojistného se sníží konkurenceschopnost našich výrobců, což se projeví v poklesu jiných rozpočtových příjmů. Pouze reforma zdravotnictví, sociálního a důchodového zabezpečení založená na posílení vztahu mezi výší odvodu jednotlivce a kvalitou resp. výší plnění systému nad definovanou oblast základních služeb (vynucená solidarita) opravňuje ke změně současných sazeb. Zvýšení sazeb se opět projeví v růstu nákladů, ztrátě konkurenceschopnosti a omezení odbytu zboží a služeb.

Redukce výdajů státního rozpočtu by měla být postupná, aby se podíl veřejných výdajů na hrubém domácím produktu snižoval o 2 - 3 % ročně. Tato redukce bude možná, podaří-li se prosadit zásadní reformu státní správy, která by byla založena na růstu zainteresovanosti státních úředníků na efektivním řízení a hospodaření ministerstev, což by vedlo k redukcí činností a posléze počtu zaměstnanců jednotlivých ministerstev. Pouze razantní snížení podílu veřejných výdajů na hrubém domácím produktu může přiblížit výkonnost české ekonomiky úrovni vyspělých tržních ekonomik. Redukce veřejných výdajů na úroveň 25 % HDP by vytvořila vhodné podmínky pro vyrovnání výkonnosti naší ekonomiky s nejvyspělejšími tržními ekonomikami v časovém horizontu přibližně 20 let.

Ministerstva (např. školství a zdravotnictví) velmi neefektivně přerozdělují finanční prostředky, které se namísto růstu kvality výuky či zdravotní péče zhmotňují v nepotřebných budovách (např. nová aula VŠE v Praze), drahém a neefektivně využívaném zařízení popř. v drahých lécích, za něž existují levnější substituty. O existenci podobných mechanismů plýtvání v jiných vládních resortech nelze pochybovat.

V. Vliv opoziční smlouvy

Lze říci, že existence opoziční smlouvy a menšinové vlády brání zásadním změnám fiskální politiky. K těmto zásadním změnám, ba ani návrhům změn, však nedocházelo ani v letech 1996–97, kdy vládla většinová vládní koalice. Rozmíšky uvnitř ní však neumožnily vládě předložit zásadní konzistentní a systematický návrh reformy. Zdá se, že bez reformy volebního systému se nepodaří sestavit většinovou vládu schopnou formulovat jasný cíl a prosadit prostředky k jeho dosažení.

Nejsme-li schopni prosadit změnu volebního systému, nenadávejme na současnou vládu sociální demokracie, protože je asi lepší než nějaká parodie na pravicovou vládu, která nemůže

naplnit očekávání liberálně a konzervativně orientovaných voličů. Zkušenosti z let 1996–98 jsou stále živé!

Záznam z konference Mladých konzervativců v Plzni v listopadu 1999 nazvané „Současná ekonomická a politická situace v ČR“:

7.5 Zvyšovat daně je v naší situaci nemravné a ekonomicky chybné

Slova ministra financí Pavla Mertlíka o připravované novele daňového zákona, jejímž obsahem bude zvýšení daně z příjmů fyzických osob, jsou nekompatibilní s jeho sympatickými snahami o obrození privatizace, zlepšení komunikace s ČNB a omezení výdajů ministerstev a státních úřadů. Zvyšování daně z příjmů fyzických osob je nelogické a ekonomicky chybné. Zvýšení daňové sazby nepovede k očekávaným přírůstkům příjmu státního rozpočtu, poněvadž:

- a) příjem z této daně tvoří pouze 7% očekávaných příjmů v roce 1999.
- b) její asymetrické zvyšování oproti dani z příjmu právnických osob povede k daňovému přesunu do daňové skupiny s nižším daňovým zatížením.
- c) s růstem daňové sazby se zintenzivní snahy po daňových únicích.

Snaha o zvýšení daně z příjmů fyzických osob nemá ani žádné sociální opodstatnění. Postihne jak nízké příjmové skupiny zaměstnanců, tak i početný stav živnostníků, kteří mnozí podnikají jako fyzické osoby. Vůbec neposílí pozitivní motivace pracovat více, vydělávat více a spořit více, protože „odměnou“ za více práce a za větší výdělek budou jeho recipienti více zdaněni. Pozitivní motivace k práci lze nejlépe povzbudit degresivní daňovou sazbou (klesá s rostoucím příjmem), která nejen že ponechá těm, kteří pracují více a efektivněji větší část jejich příjmu, ale zároveň odstraní věčné úsilí daňových plátců vykazovat nižší příjem než je jejich skutečný příjem. Naopak výše příjmu by přestala být daňově nebezpečnou veličinou a manipulace s jeho výší či úsilí o jeho zatajení by částečně pozbyly racionálnosti. Degresivní daňová sazba by motivovala lidi pracovat více, aby více vydělávali a byli méně zdaňováni. Příjmy státního rozpočtu by přitom neklesaly, protože by se zvyšoval daňový základ, jelikož by firmy více vyráběly a lidé více a produktivněji pracovali.

Vzhledem k nízké současné výtěžnosti daně z příjmů fyzických a právnických osob, které se dohromady mají podílet 14,5% na příjmech státního rozpočtu v roce 1999, nenabízí se jiná ekonomicky zdůvodnitelná alternativa než jejich podstatné a symetrické snížení, které vyprovokuje tzv. nabídkový efekt. Ten předpokládá, že dojde k takovému snížení daňové sazby, že se daňovým plátcům nevyplatí usilovat. Samotný daňový únik představuje pro daňového plátce náklady, které se skládají z odměny daňového poradce, popř. nákladů na zřízení sídla v tzv. daňovém ráji a jeho provoz, nákladů na finanční transakce a ocenění rizika spojeného s nezákonnými aktivitami. Nabídkově orientované snížení daní odstraní nepřirozené překážky při realizaci přirozené snahy člověka – mít se lépe. Člověk a společnost se nemohou mít lépe bez nabídky většího množství práce a růstu její produktivity, aniž by se někomu nemuselo vést hůře.

Stejně chybná jsou vládní opatření vedoucí k růstu daňové asymetrie, projevující se v úsilí snižovat přímé daně a zvyšovat či konzervovat výši nepřímých daní (DPH, spotřební daň). Protože jsou nepřímé daně součástí prodejní ceny, deformují cenovou strukturu, poskytují špatnou informaci investorům a spotřebitelům a diskriminují určité skupiny výrobců oproti

jiným. Dojde-li k zvýšení ceny zboží či služby způsobenou růstem spotřební daně, viní spotřebitelé neprávem výrobce či prodejce místo, aby kritizovali státní administrativu a členy parlamentu. K zvyšování spotřebních daní dochází, když vláda potřebuje „zalepit rozpočtovou díru“ a nemůže si dovolit zvyšovat rozpočtový deficit a státní dluh.

Pro daň z přidané hodnoty by vláda měla vypracovat razantní postup pro sjednocení obou sazeb (5%, 22%), aby se omezil prostor pro daňové optimalizace, které mají stejné ekonomické důsledky jako daňový únik. Postupné snižování jednotné sazby DPH bude pozitivně působit nejen na cenovou stabilitu a efektivní fungování trhu, nýbrž na růst úspor a soukromých výdajů, protože ponechá větší část finančních prostředků těm, kteří je vytvořili. Zprůhlednit ceny a iniciovat tlak občanů na pokles nepřímých daní dokáže jednoduché opatření: na regálech obchodů vyvěsit zřetelně cenu zboží bez daně a pod ní uvést výši DPH, spotřební daně, popř. cla.

Vyšlo v týdeníku Profit č. 50/1999.

7.6 Státní rozpočet a princip dělby moci

Téměř každá diskuse o stavu české ekonomiky skončí v pasti nedostatečné legislativy či jejího neefektivního vynucování. Tento charakteristický rys naší současné společnosti se stal brzdou rozvoje obchodních vztahů, návodem k porušování vlastnických práv, výraznou limitou ekonomického růstu a zároveň ideovým argumentem všech nepřátel trhu. Nekvalitní legislativa a nevykonné soudnictví zpochybňují nejen pozitivní výsledky společenské transformace od listopadu 1989, ale působí destruktivně na morální klima v naší zemi. Nezpochybnitelný podíl viny na tristním stavu naší legislativy má parlament, v jehož ruce je zákonodárná moc. Namísto každodenní mravenčí práce na zdokonalování a zjednodušování zákonů diskutovali poslanci půl roku státní rozpočet, ještě déle práci Rady pro rozhlasové a televizní vysílání apod. Obáváme se, že tyto a podobné činnosti jsou součástí obecného trendu hypertrofie parlamentních aktivit, který nejvíce narušuje fungování naší společnosti. Řešení nevidíme ani v urychleném přijímání zákonů s pochybnou kvalitou (např. telekomunikační a energetický zákon), aby se „nažral“ vlk jménem EU.

Od počátku existence samostatného českého státu se začal parlament vyvíjet jako instituce, která přejímá výkonné funkce státu. Postupně docházelo k posunu jeho činnosti od legislativy k exekutivě. Tento proces lze kvantifikovat nárůstem jiných než zákonodárných funkcí parlamentu. Parlament pasoval sám sebe do exekutivních funkcí, které těsněji propojují politické strany se správou státního majetku, protože finančních prostředků ve stranických pokladnách a prostoru v médiích (měřeného vysíláními minutami ve veřejnoprávní televizi či rozhlasu) není nikdy dost. Stále častějšímu zapojování poslanců do exekutivních funkcí pozitivně napomáhají média vytvářející dojem, že funkce zastávané neodvolatelnými a imunitou chráněnými poslanci reprezentují vyšší spravedlnost a odpovědnost než odvolatelná vláda.

Český parlament (převážně jeho dolní komora) postupně získal řadu jmenovacích pravomocí. Volí členy NKÚ, členy výboru Fondu dětí a mládeže, členy prezidia a dozorčí rady FNM, členy Rady pro rozhlasové a televizní vysílání a možná bude rozhodovat o členech bankovní rady ČNB. Parlament dále dohlíží na zpravodajské služby, schvaluje dokumenty Všeobecné zdravotní pojišťovny, jaksi nepřímou dohlíží i na Komisi pro cenné papíry. Nad tímto zdaleka

ne úplným výčtem se nám určitě vybaví, kolik problémů mimo svou legislativní funkci parlament spáchal a následně úspěšně vyřešil. To vše pochopitelně za naše peníze.

Tyto nelegislativní pravomoci byly parlamentu svěřeny vesměs prostými zákony, zatímco podle ústavy je parlament téměř výhradně představitelem moci zákonodárné. Všechny zákony, které svěřují parlamentu jinou moc, než je tvorba zákonů, rozměňují jeho roli a stávají se tím jednou z nejvýznamnějších příčin nedostatků našeho zákonodárství. Uvědomujeme si, že čistá dělba státní moci je pouze nenaplnitelnou ideou. Je-li však princip dělby moci v praxi stále více ignorován, přestává fungovat to, čeho je dělba moci synonymem, přestává fungovat demokracie.

Svěřování jiných než zákonodárných aktivit parlamentu prostými zákony je v rozporu s principy, na nichž stojí naše ústava. Proto by platnost těchto zákonů mohla být zpochybněna pro neústavnost.

Smutný příběh, který je variací na toto téma, sledujeme každoročně při schvalování státního rozpočtu. Zatímco ústava svěřuje poslanecké sněmovně schvalování zákona o státním rozpočtu, tak zákon o rozpočtových pravidlech jí svěřuje schvalování celého rozpočtu. Proto je namísto štíhlého, dvoustránkového zákona maximálně s několika stránkami příloh předkládán každoročně Poslanecké sněmovně fascikl čítající stovky stran. Jedná se o kompletní státní rozpočet s rozpisem všech položek.

Pravda, v takovém státním rozpočtu každý poslanec najde svou vesnici, svůj dálniční obchvat, svou školu, svou dopravní "obslužnost" atd. Dveře pro lobbování jsou otevřeny. Jsme přesvědčeni, že více by odpovídalo nejen ústavní dělbě moci, ale i rozumnému uspořádání věcí, kdyby poslanci schvalovali pouze celkové výdaje státního rozpočtu. Za hospodaření s takovým rozpočtem by pak odpovídala vláda pod reálnou hrozbou vyslovení nedůvěry poslaneckou sněmovnou či neúspěchu v následujících parlamentních volbách. Schvalování jednotlivých rozpočtových položek poslaneckou sněmovnou ve formě zákona je absurdní ze dvou důvodů.

Za prvé proto, že poslanecká sněmovna má v rukou schvalování daňových zákonů, jejichž obsah předurčuje podstatnou část příjmů státního rozpočtu, samozřejmě s ohledem na výši daňového základu, který závisí na odhadovaném tempu ekonomického růstu. To je ovšem v tržní ekonomice vždy nejisté. Je proto velmi pravděpodobné, že celkové skutečné příjmy a výdaje na konci roku se budou lišit od schválených ve formě zákona. V tomto případě by se jednalo o porušení zákona. Každé porušení zákona zaslouží sankci. Kdo by však měl být v tomto případě sankcionován? Poslanecká sněmovna či vláda?

Druhým důkazem absurdity schvalování státních rozpočtů České republiky je naše osmiletá zkušenost. Státní rozpočet je součástí veřejných rozpočtů, které shrnují výsledky hospodaření například Konsolidační banky, České finanční, České inkasní, FNM, Pozemkového fondu a dalších státních institucí. Přestože hospodaření státního rozpočtu končilo v jednotlivých letech přebytkem, tak se v uvedených, tzv. transformačních institucích (kam patrně v minulosti měly patřit také banky s významným státním podílem) vytvářely velké deficity, které se opožděně projevují v deficitech veřejných rozpočtů. Ty nakonec musí být zaplacený daňovými poplatníky. Výši tohoto deficitu odhadli experti Světové banky na počátku loňského roku na 280 mld. Kč. Rozpočítáme-li tuto částku na jednotlivá léta, zjistíme, že deficit veřejných rozpočtů v jednotlivých letech dosahoval v průměru 40 mld. korun. Takže poslanecká

sněmovna namísto restriktivní fiskální politiky, v jejímž duchu prý byly rozpočty konstruovány, ve skutečnosti schvalovala fiskální expanzi. Tato fakta určitě nepřispívají k dobrému jménu našeho nejvyššího zákonodárského sboru. Už vůbec ovšem nesvědčí o efektivní dělbě státní moci v naší zemi a o úrovni naší demokracie.

Napsáno společně s Miroslavem Syllou a otištěno v Lidových novinách 27. března 2000.

7.7 7. červen 2001 – Den daňové svobody v ČR

„Paní Müllerová, ozval se z pokoje tichý hlas Švejkův, paní Müllerová, přijďte sem na chvíli.“ Představte si, že Jeho Veličenstvo císař pán zavede od nového roku novou daň. Konkrétně se jedná o daň za odvod dešťové vody, dále hodlá zvýšit platby za sociální a zdravotní pojištění živnostníkům a podnikatelům.

Tato daň obohatí už tak široký sortiment daní sahajících hluboko do kapsy každého občana. Vždyť peníze, které rádně v potu tváře vyděláte, jsou Vám zdaněny dříve, než je dostanete vyplaceny, a to formou daně z příjmu fyzických osob a povinného odvodu na zdravotní pojištění. Když si jednou zdaněné peníze usilovně uspoříte, abyste si mohli postavit rodinný domek, tak z úroků ze svých úspor platíte 15 % daň. Až začnete pro svůj budoucí domeček nakupovat cihly, písek, cement a vápno, součástí každé ceny bude 22 % daň z přidané hodnoty, která případně dobročinnému mocnářství. Když už se Vám vysněný dům podaří postavit, jste povinni zaplatit daň z nemovitosti (možná v budoucnu z její tržní ceny), pokud vláda milostivě nerozhodne o daňovém osvobození. Pokud se rozhodnete milovanou nemovitost převést na někoho, koho máte rádi, tak samozřejmě musí být zaplacená darovací daň. V tomto vcelku obvyklém příkladě je každá vydělaná koruna zdaněna pětkrát.

Vůbec jsme neučinili výlet ve stylu Pana Broučka do období propuknutí I. světové války. Zůstali jsme v naší současnosti, pro niž je charakteristické, že z celkového vytvořeného produktu v roce 2001 na území České republiky o celých 43 % budou rozhodovat státní úředníci. Jedná se v souhrnu o více než 850 mld. Kč. Tato suma není zdaleka konečnou částkou peněz, o níž nemohou rozhodovat ti, kteří hodnoty odpovídající uvedené sumě vytvořili. K této částce by samozřejmě měly být započteny koncesionářské poplatky za rozhlas a televizi, povinné ručení motorových vozidel a autorské poplatky za pořizování kopií, přestože jsme sami autory originálů. Tyto platby musíme dle zákona hradit, aniž bychom se mohli svobodně rozhodnout. Kdybychom chtěli být ještě přesnější, tak bychom tuto částku museli zvýšit o cenu služeb, které vykonávají vojáci základní služby. Skutečnost, že za svou vojenskou službu obdrží pouze formální služné, podporuje správnost předpokladu o jejich 100 % zdanění.

Den daňové svobody je pomyslným předělem, který rozděluje časové údobí jednoho roku na dvě části. Jejich délka je určena poměrem mezi souhrnnou velikostí aktuálního daňového zatížení (spolu se zákonným „pojištěním“) a souhrnnou velikostí té části příjmu z naší práce a podnikání, kterou si po povinných zákonných odvodech můžeme ponechat pro vlastní účely. Den daňové svobody je obrazně řečeno dnem, kdy konečně začínáme pracovat pro sebe, když jsme po celou předcházející část roku pracovali jen pro stát.

Vloni byl Dnem daňové svobody 6. červen, letos je jím 7. červen. V Rakousko-Uherské monarchii si do roku 1912 mohli občané připomenout tento den podle některých odhadů nejpozději koncem února. Posun termínu je jasným důkazem toho, kolik nás stojí péče státu,

o niž často ani nestojíme. Ukazuje, jak úředníci pronikají do našeho soukromí a řeší za nás problémy, které by možná ani nevznikly, kdyby byrokracie nebyla tak početná.

Tajný policista Bretschneider ve snaze usvědčit Švejka z velezrady, si od něj za své vlastní peníze koupil sedm psů. Přestože plnil tajné státní posláni. Neuspěl však a nepodařilo se mu prokázat Švejko spojení s cizí nepřátelskou mocností (v té době Srbskem). Dnes by si s tím našich několik navzájem si konkurujících řádně prolustrovaných výzvědných služeb štědře dotovaných ze státního rozpočtu hravě poradilo. Proto nešťastný tajný „uzavřel se s nimi (psy) v zadním pokoji a nedal jim tak dlouho nic jíst, dokud ho nesežrali. Byl tak čestný, že ušetřil eráru za pohřeb“. Kež bychom dnes měli tak šetrné a zodpovědné státní úředníky jako před první světovou válkou, kdy si občané C. K. monarchie s její proslulou byrokracií mohli připomenout Den daňové svobody nejméně o 3 měsíce dříve než my dnes.

(Citace jsou z Dobrého vojáka Švejka.)

Vyšlo v Lidových novinách 7. června 2001 s názvem „Kež bychom měli tak šetrné úředníky jako před první světovou válkou...“

7.8 Rozpočtové provizorium jako obchod

Přejí-li si lidé něco, co nejsou vlastními silami schopni dokázat nebo se jim prostě nechce, většinou se najde někdo, kdo jim splní jejich přání. Nabídne jim svou službu za konkrétní cenu. Člověk se pak svobodně rozhodne, zda za stanovených podmínek danou nabídku přijme nebo ji odmítne. V kladném případě proběhne směna nabízené a v tom okamžiku požadované služby za peníze či protislužbu (obchod).

Takto funguje trh i v politice. Proces schvalování státního rozpočtu je složitým obchodem. Nejprve smlouvají a vzájemně obchodují ministerští úředníci o struktuře a výši jednotlivých výdajů jejich resortu. Vládním schválením státního rozpočtu skončí vzájemné obchodování mezi jednotlivými ministry, které probíhá podle zvyku, podpoříš-li ty mě, podpořím já tebe. Proto cenou za podporu alespoň redukováných výdajů ministerstva průmyslu a obchodu na tzv. ozdravení průmyslu (program Malý třesk resp. Mnoho povyku pro nic) může být pomoc při schvalování výdajů resortu zemědělství na případné sucho či mokro. Takovýto obchod může uzavřít ministr průmyslu a obchodu s ministrem zemědělství a dalšími, ovšem bez účasti například ministra životního prostředí, jehož případné požadavky nejsou vyslyšeny. Třetí kolo obchodování probíhá v Poslanecké sněmovně mezi zástupci politických stran, kteří vedle závazků vůči voličům pocítují odpovědnost vůči svým mecenášům, nejčastěji firmám tyjícím ze státní regulace (např. v oblasti prodeje tabákových výrobků, přenosu a distribuce energií, v telekomunikacích, železniční dopravě a mnoha dalších).

Podstatou obchodu je spokojenost všech účastníků směny. Výjimkou není ani procedura schvalování státního rozpočtu na politickém trhu. Nedohodnou-li se nejvýznamnější makléři tohoto trhu – ministři a jejich úředníci s poslanci a jejich důvěrníky, rozpočet není schválen a nastává rozpočtové provizorium. Situace, která naháněla menšinové sociálně demokratické vládě hrůzu v uplynulých letech. Obávala se především, že by rozpočtové provizorium mohlo odradit zahraniční investory. Méně než rok před volbami už tyto obavy nesdílí a poměrně klidně počítá s rozpočtovým provizoriem pro rok 2002. Rozpočtové provizorium představuje stejný výdajový režim jako v uplynulém roce. Vzhledem k rostoucímu napětí mezi

rozpočtovými příjmy a výdaji a racionálním tlakem na pokles rozpočtových výdajů, může být pro mnohé politické makléře výhodnějším obchodem výdajová velkorysost letošního rozpočtu. Bližící se volby a s nimi spojená očekávání nutí makléře kupovat hlasy voličů. Čím více, tím lépe. Daňoví poplatníci, resp. voliči tento obchod svými daněmi zaplatí a po volbách se uvidí...

Vyšlo v Lidových novinách 31. července 2001 pod názvem „Rozpočtové provizorium: výhodný obchod za peníze voličů“.

7.9 Vyšší daně v cestovním ruchu nepřinesou nic pozitivního

Odvětví cestovního ruchu se skládá z velkého množství konkurujících subjektů, jejichž velikost je řadí do kategorie malých a středních podniků. Taková odvětvová struktura nevytváří vhodné podmínky pro růst rozpočtových příjmů z důvodu růstu daňových sazeb. Tento argument zvláště platí pro rodinné firmy, které jsou v tomto odvětví velmi rozšířené. U firem tohoto typu dochází často k daňovým únikům z důvodu obtížné klasifikace zdaňovaných činností. Vyšší daňové sazby zvýší motivace podnikatelských subjektů uniknout zdaňovací povinnosti. Z tohoto důvodu díky převodu ubytovacích a stravovacích služeb ze snížené do základní sazby DPH nelze očekávat žádné zvýšené příjmy do veřejných rozpočtů. Navíc dojde k nárůstu kriminálních aktivit vyvolaných snahou vyhnout se daňové povinnosti. To vyvolá potřebu růstu rozpočtových výdajů pro orgány činné v trestním řízení. Lze očekávat, že národohospodářský efekt navrhovaného daňového opatření bude negativní.

Zvláště devastujícím způsobem bude navrhované opatření působit na samotné odvětví cestovního ruchu. Z důvodu cenového růstu způsobeného asymetrickým zvýšením DPH lze očekávat pokles poptávky po ubytovacích a stravovacích službách v České republice. Toto stanovisko podporuje výše DPH v sousedních zemích (Rakousko, Německo, Polsko, Maďarsko), které jsou našimi konkurenty v nabídce služeb cestovního ruchu. Nejen hotely, restaurace, penziony a na ně navázané služby poskytované místními firmami a živnostmi, ale také města, obce a celé turistické oblasti u našich sousedů konkurují obdobným podnikatelským subjektům a územním sídlům v České republice. Převod DPH z nižší sazby do vyšší se tedy nedotkne negativně jen hospodaření našich podnikatelských subjektů, ale také rozpočtů krajů a obcí, přičemž jejich deficit se v posledních letech významně prohluboval. Snížení konkurenční schopnosti našich subjektů se negativně projeví také v poklesu počtu pracovních míst v odvětví cestovního ruchu, což zřejmě přispěje k dalšímu růstu už tak vysoké míry nezaměstnanosti v České republice.

V Praze 15. března 2004. Napsáno pro jednání Senátu Parlamentu České republiky o novele Zákona o dani z příjmů.

7.10 Zadlužená města a obce

Dluhy českých měst a obcí se podle České ratingové agentury blíží 60 mld. Kč. Na každého obyvatele naší republiky tak připadá částka téměř 6000 korun. Jako každý dluh, i závazky měst a obcí se musí splácet a splatit. Pokud by tomu tak nebylo, banky by nebyly ochotny městům a obcím půjčovat finanční prostředky např. na provoz čističky odpadních vod nebo dopravního podniku či nezbytné investice do vodovodní sítě. Došlo by tak k ochromení nabídky služeb, které města a obce poskytují. Tuto situaci by zkomplikovala i emise dluhopisů potřebných k pokrytí deficitů obecních rozpočtů. Vysoké úrokové sazby by znesnadňovaly splácení těchto

dluhů městy a obcemi. Navíc by jako mandatorní výdaj stále více ukrajovaly z obecních rozpočtů.

Ne všechny dluhy obcí a měst vznikly díky věrohodným a racionálním výdajům, mezi něž můžeme zahrnout všechny výše uvedené. Mnohé dluhy vznikly například budováním nákladných aquaparků, sportovních hal, s jejichž využitím, a tedy hrazením provozních nákladů mají některé zadlužené obce a města nemalé problémy. V minulosti také radní některých měst a obcí rozhodli o použití obecního majetku k ručení za úvěry poskytnuté na podnikatelské aktivity místním občanům. Mnohé z těchto projektů se však nepodařilo vůbec uskutečnit. Poskytnuté úvěry zaručené majetkem obcí a měst se kamsi poděly a města a obce musí nyní splácet závazky, které na sebe vzaly. Měli by se v těchto případech na úhradě dluhů podílet všichni obyvatelé České republiky prostřednictvím státního rozpočtu?

Vláda navrhuje oddlužit některá nejvíce zadlužená města a obce dotacemi ze státního rozpočtu. Tím však přeneše ztráty způsobené špatným rozhodováním zastupitelů některých obcí a měst, popř. nesprávnou volbou obyvatel těchto obcí a měst, na ostatní obyvatele České republiky. Dává tím jednoznačně najevo, že občané měst a obcí nejsou odpovědní za svou volbu a dopustili se chyby nebo nekontrolují-li důsledně své zastupitele, náklady za ně ponese někdo jiný. Ten navíc z podstaty věci nemohl těmto chybným rozhodnutím zabránit. Tento postup nepovede k ničemu jinému než nezodpovědnému chování dalších zastupitelů a laxnímu chování občanů – voličů. Budou totiž hřešit na to, že jejich dluhy zaplatí někdo jiný. Takové chování se v ekonomii nazývá morální hazard.

Z tohoto důvodu by zadlužená města a obce měly své dluhy splácet ze svých pravidelných příjmů z daní a poplatků nebo rozprodejem obecního majetku. Pokud tak nebudou činit, mohou věřitelé přistoupit k exekuci obecního majetku. Tak daleko by ovšem zodpovědní zastupitelé neměli nechat události dojít, zvláště když vědí, že města a obce nemohou ze zákona vyhlásit bankrot. A v tom je možná „zakopán pes“. Kdyby v důsledku nezodpovědného chování starostů a radních visela nad obcemi a městy hrozba bankrotu, s velkou pravděpodobností by bylo o mnoho nezodpovědného chování méně, jakož i lhovosti a nedůslednosti ze strany občanů.

Vyšlo v odborném časopise pro veřejnou správu Moderní obec č. 7/2004 pod názvem „Takové chování se v ekonomii nazývá morální hazard“.

8 Trh práce

8.1 Komentář ke zvýšení minimální mzdy

Ve vládním programovém prohlášení se objevil záměr sociálně demokratického kabinetu zvýšit minimální mzdu nad úroveň životního minima. Toto stanovisko vychází ze současného stavu, kdy je životní minimum pro jednočlennou rodinu vyšší než minimální mzda. Argumenty vedoucí vládu ke zvýšení minimální mzdy jsou zřejmě následující:

1. Při nízké minimální mzdě, nižší než je životní minimum, jsou slabé motivace jednotlivců hledat a ucházet se o práci. V tomto případě státní systém sociálního zabezpečení “dorovnává” rozdíl mezi minimální mzdou a životním minimem. Zaměstnavatelům, kteří platí svým zaměstnancům pouze minimální mzdu, je tím umožněno “vysávat” státní systém sociálního zabezpečení ve svůj prospěch. Jeho velikost je totožná užitku, který je dán výší sociálních dávek, které dostávají zaměstnanci se mzdou pod úrovní životního minima.
2. Minimální mzda v České republice ve srovnání s některými zeměmi Evropské unie je nízká. Podíl její výše na průměrné mzdě v ČR mírně přesahuje 20%, zatímco v zemích EU obvykle přesahuje 40%. Zvýšená minimální mzda na 4.100,- Kč měsíčně se přiblíží této úrovni. Z rozdílu odvozují mylně naši bývalí odboroví předáci, kteří se mezitím stali členy státní exekutivy, že ani podstatné zvýšení minimální mzdy vážně nezvýší míru nezaměstnanosti.

Institut minimální mzdy obsahuje ze své podstaty některá nepřekonatelná omezení, která působí protichůdně a podlamují jeho účinnost.

1. Pokud je minimální mzda vysoká, způsobuje nedobrovolnou nezaměstnanost. Rostoucí minimální mzda neumožňuje zaměstnavateli zachovat stávající pracovní místa či přijmout nové zaměstnance z důvodu růstu mzdových nákladů a následné ztráty konkurenční schopnosti produkce. Rostoucí minimální mzdou jsou v konečném důsledku postiženi spotřebitelé, kteří jsou nuceni platit za nabízené zboží a služby vyšší ceny. Rostoucí cenová hladina zvýší náklady a akceleruje míru inflace. Racionální reakcí spotřebitelů na vyšší ceny je omezení nákupů. Na pokles poptávky reagují výrobci snížením nabídky produkce, což omezuje potřebu pracovních sil, roste míra nezaměstnanosti, která postihuje jak vysoce kvalifikované zaměstnance, tak i ty s nízkou kvalifikací. Z toho vyplývá, že pokud lze někoho nalézt, kdo má prospěch ze zvýšené minimální mzdy, tak jsou to zaměstnanci s nízkou kvalifikací.
2. Je pravděpodobné, že zaměstnanci by byli ochotni pracovat za nižší mzdu, než představuje mzdové minimum. Zákon o minimální mzdě jim to však znemožňuje, proto roste míra nezaměstnanosti a dochází k čerpání prostředků daňových poplatníků na podpory v nezaměstnanosti. Spotřebitelé jsou navíc připraveni o nabídku zboží a služeb, které by poskytovali zaměstnanci pomocí činností, které jsou trhem oceněny pod úrovní minimální mzdy. Institut minimální mzdy neumožňuje legálně provozovat tyto aktivity na ekonomickém základě.

3. Rostoucí minimální mzda však nemusí vždy vést k vytlačení určitého zboží či služby z trhu, nýbrž pouze k jejich přesunu z oblasti legálních (tj. zdaněných) aktivit do oblastí tzv. stínové ekonomiky. Ta vytváří vhodné podmínky pro nelegální zaměstnávání, jehož existence láká především imigranty z ekonomicky zaostalých oblastí.
4. Zvýšení úrovně minimální mzdy vzhledem k průměrnému výdělku je projevem postupujícího rovnostářství s velmi negativními motivačními důsledky. Země Evropské unie nejsou v tomto případě pro nás pozitivním vzorem. Kopírování jejich praktik povede k zavedení velmi nákladného sociálního systému a oslabení konkurenční schopnosti.

Z výše zmíněných důvodů je nemožné určit efektivní výši minimální mzdy tak, aby nelikvidovala motivace zaměstnanců nebo nepodlamovala tržní stimuly zaměstnavatelů. Pokud se zvýší minimální mzda na úroveň životního minima, pak budeme platit stejnou částku těm, co pracují, jako těm, co zahálají. Institut minimální mzdy zbavuje zaměstnance práva vydělávat tolik, co odpovídá jeho schopnostem a hospodářské situaci firmy, odvětví či národního hospodářství. Vytlačuje člověka z oblasti pozitivních aktivit (práce) a činí ho závislým na pomoci státu. Tím ztrácí jednotlivec podstatnou část své osobní svobody a často podléhá vábení možnosti tzv. snadného nabytí peněz spojeného s trestnou činností. Institut minimální mzdy se v důsledku výše uvedených důvodů nemůže stát pilířem aktivní politiky zaměstnanosti jakékoli vlády, tedy ani sociálně demokratické.

Záporné ekonomické a sociální důsledky minimální mzdy může odstranit institut negativní důchodové daně.

Praha, 14. srpna 1998.

8.2 Současná výše minimální mzdy není brzdou aktivní politiky zaměstnanosti

Institut minimální mzdy obsahuje ze své podstaty některá nepřekonatelná omezení, která působí protichůdně a podlamují jeho účinnost. Pokud je minimální mzda příliš nízká, nemotivuje jednotlivce hledat a ucházet se o práci. Pokud je nižší než životní minimum, motivace na straně uchazečů o zaměstnání budou stále velmi malé a navíc státní systém sociálního zabezpečení „dorovná“ rozdíl mezi minimální mzdou a životním minimem. Zaměstnavatelům, kteří platí svým zaměstnancům pouze minimální mzdu, je tím umožněno „vysávat“ státní systém sociálního zabezpečení ve svůj prospěch, který je v tomto případě totožný s užitkem, který nese ve formě sociálních dávek jejich zaměstnancům. Pokud je minimální mzda vysoká, způsobuje nedobrovolnou nezaměstnanost. Rostoucí minimální mzda neumožňuje zaměstnavateli zachovat stávající pracovní místa či přijmout nové zaměstnance z důvodu růstu mzdových nákladů a následné ztrátě konkurenční schopnosti produkce. Je pravděpodobné, že zaměstnanci by byli ochotni pracovat za nižší mzdu, než představuje mzdové minimum. Zákon o minimální mzdě jim to však znemožňuje, roste míra nezaměstnanosti a dochází k čerpání prostředků daňových poplatníků na podpory v nezaměstnanosti. Z výše zmíněných důvodů je nemožné určit efektivní výši minimální mzdy tak, aby nelikvidovala motivace zaměstnanců nebo nepodlamovala tržní stimuly zaměstnavatelů. Institut minimální mzdy proto vylučuje úspěšnost jakékoliv aktivní politiky zaměstnanosti. Záporné ekonomické a sociální důsledky minimální mzdy může odstranit institut negativní důchodové daně.

Koncept negativní důchodové daně je založen na zásadě, že každý jednatel má mít státem garantovaný určitý minimální příjem a zároveň je zachováno motivační prostředí k zvyšování vlastního příjmu. Systém negativní důchodové daně na jedné straně zachovává motivace každého jednotlivce na zvyšování svého výdělku, na druhé straně respektuje princip občanské solidarity, kdy občané s nižšími příjmy dostávají od státu výpomoc, hrazenou z daní finančně úspěšnějších spoluobčanů. Systém negativní důchodové daně je jednoduchý. Vláda stanoví státem garantovaný minimální příjem. Tato platba se snižuje o daň zaplacenou ze mzdy občanů, kteří nárokují státem garantované minimum. Celkový příjem je roven součtu státem garantovaného příjmu sníženého o výši daně ze mzdy a vyplacené mzdy. Státem garantované minimum je stanoveno pro jednotlivce či pro domácnost (nemá nic společného s životním minimem či minimální mzdou). Daňovou sazbou se rozumí sazba negativní důchodové daně, která by neměla překročit hranici 50%. Tato sazba by mohla progresivně růst s růstem mzdy, maximálně však do 50% výše. Měla by být velmi nízká pro nízké příjmové skupiny, které stimuluje k práci. Jejich případné rozhodnutí pracovat a ne žít pouze ze státem garantovaného minima má vedle ekonomických i sociální klady. Pracovní řád a disciplína působí pozitivně nejen na posilování osobní zodpovědnosti jedince, ale má i další sociální efekty, jako např. snižování kriminality, alkoholismu, narkomanie, míry rozvodovosti apod. V případě, že daň ze mzdy je nižší než státem garantované minimum, dostává zaměstnanec kladnou platbu od státu, proto se nazývá negativní důchodovou daní. Převyšší-li daň ze mzdy státem garantované minimum, platí se daň pouze z rozdílu mezi daní a minimem.

Největším problémem se jeví stanovení částky únosného zákonného minima a sazby negativní důchodové daně, aby stát nedoplácel na občany s průměrnými a vyššími příjmy a aby daňová sazba zachovávala motivaci ke zvyšování vlastního příjmu. Pokud by se stanovila sazba níže, řekněme 33%, došlo by k vyplácení sociální podpory i slušně situovaným jedincům. Za předpokladu, že státem garantované minimum by činilo 5000 Kč pro jednočlennou domácnost, tak v případě dodatečného výdělku ve výši 2000 Kč a míře zdanění 5% by měsíční příjem takové domácnosti činil 6000 Kč a skládal by se ze 4000 Kč minima a 2000 Kč mzdy. Člen této domácnosti je motivován pracovat co nejvíce bez jakéhokoli omezení. Pokud si vydělá 10000 Kč, tak neobdrží od státu už žádnou platbu, neboť při 50% míře zdanění se výše daně bude rovnat státem garantovanému minimu. Dosáhne-li jeho měsíční příjem 11000 Kč, zdaní se mu pouze rozdíl mezi 50% daňovou sazbou činící z tohoto příjmu 5500 Kč a minimem ve výši 5000 Kč. Příjem po zdanění bude činit 10500 Kč a daň 500 Kč. Tímto způsobem se v systému negativní důchodové daně se záporná daň přeměňuje v daň kladnou. Tento bod zvratu závisí na základních charakteristikách „nastavení“ systému: státem garantovaném minimu a sazbě negativní důchodové daně. Podstatným pravidlem je, že sociální příspěvek od státu nesmí dostávat nikdo s příjmem vyšším než dvojnásobek zákonného minima. Důležitou komparativní výhodou tohoto systému jsou administrativní náklady, které jsou nižší než náklady všech známých systémů sociální pomoci. Další výhodou je, že systém negativní důchodové daně řeší současně problém zdanění osobních příjmů a problematiku sociální záchrané sítě.

Vyšlo v týdeníku Ekonom č. 11/1998.

8.3 Navrhované zkrácení pracovní doby nepřispěje k tvorbě nových pracovních příležitostí

Podle navrhovatelů se nejedná o faktické zkrácení pracovní doby, nýbrž pouze o harmonizaci vykazování její délky s členskými státy Evropské unie. Pracovní doba by se měla zkrátit o půl hodiny vyhrazenou na přestávku během pracovní směny, aniž by se zaměstnancům z tohoto důvodu jakkoli měnila mzda. Po provedené změně bude obvyklá pracovní doba osmihodinová s nárokem na půlhodinovou přestávku během pracovní směny, která se do pracovní doby nebude započítávat. Takovéto opatření nemá žádný vliv na tvorbu nových pracovních příležitostí.

Ani zahraniční zkušenosti se zkracováním pracovní doby nedokazují, že toto opatření vede k vytváření dlouhodobých pracovních příležitostí. Může mít pouze krátkodobý efekt, který vyplývá z okolností, za nichž ke zkracování pracovní doby dochází. Děje se tak obvykle pod tlakem odborů, které tímto způsobem usilují o zachování počtu pracovních míst. Pokud se jim podaří prosadit zákonné zkrácení pracovní doby, mívá toto opatření pouze krátkodobý efekt. Zaměstnavatelé přijímají dodatečné pracovníky pouze tam, kde se jim nepodařilo racionalizovat pracovní procesy a ušetřit pracovní sílu. Zkrácení pracovní doby přímo vybízí k takovému chování zaměstnavatelů. Nábor pracovních sil představuje pro zaměstnavatele dodatečné náklady, které je mohou dovést k rozhodnutí, nad nímž dlouho váhali, a to nahradit práci lidskou zapojením stroje či zařízení do výrobního procesu. Zkrácení pracovní doby tak paradoxně může vést k poklesu počtu pracovních míst.

Odbory se uchylují k prosazování zkrácení pracovní doby v době krize či recese. Změna pracovního zákonodárství je dlouhodobý proces a období nutné pro její prosazení a schválení končí obvykle v okamžiku, kdy je hospodářství v jiném stavu než v době, kdy byl zájem na zkrácení pracovní doby formulován. Během uplynulého období se hospodářství pravděpodobně vymaní ze stagnace a dospělo do vzestupné fáze svého cyklického vývoje. Na růst celkové poptávky reagují zaměstnavatelé rozšiřováním svých výrobních kapacit, včetně nabídky nových pracovních příležitostí. Rostoucí poptávka po pracovní síle v režimu zkrácené pracovní doby se vyžaduje větší množství přesčasové práce, která zaměstnavatele obvykle zatěžuje většími náklady než práce v řádné pracovní době. Rostoucí náklady působí na pokles jejich konkurenceschopnosti a stávají se brzdou firemní expanze, která by umožnila vznik nových pracovních příležitostí.

Zkrácení pracovní doby v podstatě vůbec nezvyšuje počet pracovních míst v pracovních procesech s úkolovou mzdou. Přestože by se zkrácení pracovní doby mělo projevit prostřednictvím norem v absolutním prodloužení času požadovaného na splnění úkolu připadajícího na jednoho pracovníka, ve skutečnosti tomu tak není. „Damoklův meč“ konkurenceschopnosti nutí vedoucí pracovníky racionalizovat pracovní procesy a zvyšovat pracovní intenzitu. Zaměstnanci jsou proto nuceni pracovat více při respektování stanovených pracovních norem a zachování původní výše smluvní mzdy.

Tvorbu nových pracovních příležitostí nestimuluje rozbíjení strojů a zařízení, které nahrazují pracovní sílu, ani zkracování pracovní doby, nýbrž vytvoření takových ekonomických a právních podmínek, které stimulují zaměstnavatele rozvíjet své podnikatelské aktivity, a tím přijímat nové pracovní síly. Tyto podmínky v současnosti v České republice mimo jiné zahrnují

především: privatizaci, snižování daňového břemene právnických osob, odstraňování administrativních bariér vstupu do odvětví a efektivní vynucování smluv, pravidel a zákonů.

Otištěno v týdeníku Ekonom č. 12/1999.

9 Trh s bydlením

9.1 Nájemní bydlení jako součást trhu s bydlením

Podíl soukromého nájemního bydlení ve většině zemí EU v průběhu 20. století výrazně poklesl. Příčiny tohoto trendu jsou jak politické, tak i ekonomické. Podstatnou roli hrají *chybné kroky v regulaci nájemního a právní nadochraně nájemníků, ale také* politické preference podporující jiné formy bydlení, které spoluvytvářejí ekonomické prostředí, které je přátelštější různým formám vlastnického bydlení než bydlení nájemnému. Psychologickým základem politických preferencí je dlouhodobá snaha o posilování tzv. středního stavu v zemích EU, který nemá zájem na zásadních politických změnách. Příčinou jeho zdrženlivosti vůči změnám politických poměrů je riziko větší ztráty než očekávaného výnosu, který by změna měla přinést. S růstem bohatství jednotlivce, *které nemůže utajit či přenést (nemovitost)* se toto riziko pro něj zvětšuje.

Ekonomickou příčinou odklonu od soukromého nájemního bydlení je trend rostoucích reálných mezd obyvatel zemí EU. Obvyklými nástroji politických zásahů vedoucích k preferenci vlastnického bydlení jsou cenová regulace nájemního bydlení, samotná existence a postupné rozšiřování *subvencovaného* bydlení a různé formy fiskálních podpor vlastnického bydlení. Zřejmou formou diskriminace soukromého nájemního bydlení oproti jiným formám bydlení je neadekvátně vysoká ochrana nájemníků. Důsledkem jsou deformace trhu s bydlením a z nich vyplývající neefektivní alokace zdrojů (*subvencovaná* výstavba) vyúsťující v poruchy fungování trhu s bydlením. Ty se projevují převážně nízkou flexibilitou tohoto trhu v zemích EU, jejímž důsledkem je například dlouhodobě vyšší míra nezaměstnanosti v zemích EU než v USA.

1. Zvláštnosti nájemního bydlení

Nájemní bydlení je právě tou formou bydlení, která pokud je funkční, zvyšuje flexibilitu trhu s bydlením a tím zvyšuje mobilitu pracovní síly. K základním charakteristikám nájemního bydlení patří:

- pružná reakce na strukturální směry v hospodářství, popř. na vývoj hospodářského cyklu
- nenáročnost na vysoký vstupní kapitál u nájemníka
- pružná reakce na jednotlivé fáze životního cyklu
- velmi omezená role státu v životě nájemníka ve společenském systému s jasně definovanými vlastnickými právy a vynutitelnými zákony

Z důvodů očekávaných zásadních strukturálních přeměn v zemích s transformujícími se ekonomikami může právě fungující soukromé nájemní bydlení významně přispět k sociální stabilitě při očekávané vyšší mobilitě pracovní síly. Bez fungujícího trhu s bydlením si nelze představit efektivně fungující trh práce!

2. Kritická charakteristika stavu soukromého nájemního bydlení v ČR

Pro současné soukromé nájemní bydlení u nás je charakteristické:

- a) Rozpor mezi nízkou regulovanou cenou a ekonomickými náklady bydlení.
- b) Paralelní existence dvou rozdílných úrovní nájemního (týká se hlavně bydlení v obcích nad 50 tisíc obyvatel):

- nízké regulované nájemné
- vysoké „podnájemné“ přinášející nelegální zisky nájemníkům na černém trhu v bytech podléhajících režimu regulovaného nájemného a vysoké legální nájemné v bytech s deregulovaným nájemným způsobené uměle vytvořenou nedostatečnou nabídkou „volného“ bydlení.

c) nerovnoprávné právní postavení vlastníka proti nepřiměřeně chráněnému nájemci.

Tyto skutečnosti vedou k ekonomicky negativním důsledkům. Nejenže klesá kvalita stávajícího bytového fondu, protože majitelé nájemních domů nemají dostatečný příjem z nájemného, který by jim umožňoval alespoň udržovat stávající bytové kapacity v současném stavu, ale rovněž se snižuje efektivnost využívání stávajícího bytového fondu. Přispívají k tomu především falešné tržní signály vyvolané regulací nájemného. Díky uměle nízkým cenám nájemného roste poptávka po bydlení s regulovaným nájemným, což vytváří falešný dojem o nedostatku bytových kapacit v ČR.

Špatně fungující trh s bydlením s sebou nese negativní morální důsledky, navenek se projevujícími existencí černého trhu, daňovými úniky a korupcí. Největším morálním kazem je ovšem nerespektování, ba až pohrdání vlastnickými právy ze strany nájemníků a státních úředníků.

3. Soukromé nájemní bydlení je nechtěné dítě

Existence soukromého nájemního bydlení, které se v současnosti podílí přibližně 25 % na sektoru bydlení s regulovaným nájemným, je z převážné části výsledkem restitučního procesu. Tato forma restitucí přinesla svým recipientům pouze formální náhradu za státem zkonfiskovaný majetek. Stávající cenová regulace *nájemného* při existenci relativně vysokých úrokových sazeb jim znemožňuje dosahovat ze svého majetku výnos srovnatelný s mírou výnosu z jiných aktiv (např. bankovní vklady, obligace apod.). Nevyhovující úprava nájemních vztahů způsobená ze zákona danou neadekvátně vysokou ochranou nájemníků a posílená neefektivní vynutitelností práva a demotivující soudní praxí činí z majitelů nájemních bytů diskriminovanou skupinu obyvatel. Diskriminuje je vláda tím, že přesouvá náklady (skutečné ekonomické náklady bydlení) jiných (nájemníků) na jejich bedra. Nejedná se o nic jiného než o selektivní a skrytou formu zdanění.

4. Cílový stav

Pro efektivně fungující trh s bydlením je typické, že dostatečná nabídka bydlení o diferencované kvalitě je dostupná nájemníkům za konkurenční ceny. *Trh soukromého nájemního bydlení je klasickým případem nemonopolního trhu s velkým počtem drobných konkurentů.* Konkurence v nabídce bydlení přináší největší výhody spotřebitelům, tj. nájemníkům, protože vede ke snižování ceny bydlení (nájemného) při rostoucí kvalitě bydlení. Nájemci platí za bydlení smluvní místně diferencované nájemné pohybuující se podle nabídky a poptávky po bydlení. Takto trhem stanovené nájemné určitě nejen uhradí vlastníkům nájemních bytů náklady na pořízení a provoz bytu, ale zajistí jim *i srovnatelný výnos z tržní hodnoty jejich pronajatého majetku*, jako je tomu v jiných oblastech podnikání.

Tohoto cílového stavu nelze dosáhnout, pokud vláda svými zásahy jakýmkoli způsobem *deformuje* nabídku bydlení a omezuje svobodu smluvních stran při uzavírání nájemních kontraktů. Dosažení cílového stavu samozřejmě vylučuje tzv. právo na bydlení.

5. Nezbytná sociální opatření

Dosavadní regulace nájemního bydlení má sociálně perverzní důsledky. Přirozené rozdílné zájmy majitelů nájemních bytů a nájemníků vyhrocuje do těžko *řešitelné* podoby. Příčinou je nemožnost *ukončení vztahu*, jak ze strany pronajímatele, tak i ze strany nájemce. Pronajímatel prakticky nemůže „vystoupit“ ze smluvního vztahu, který nedodrží druhá smluvní strana, nájemce. Ani nájemce díky „nedostupnosti“ *srovnatelně* levného bydlení si nemůže dovolit opustit pro něj „neúnosný“ nájemní vztah. Možnost *ukončení vztahu* napomáhá kultivaci chování obou smluvních stran.

Nájemné se stalo formou *asociální subvence*. Šikovní a relativně majetkově dobře situovaní občané tyjí z přerozdělování veřejných prostředků prostřednictvím regulace nájemného. Jejich současné privilegované postavení je v mnoha případech výsledkem jejich „umění“ zabezpečit si bydlení ještě v dobách tzv. reálného socialismu. V důsledku iracionálního přerozdělování veřejných zdrojů se nedostává na ty skutečně potřebné. I na ně je v tržním prostředí, kde nájemné je cenou za užívání bytu, nutné pamatovat. Jediným prostředkem podpory občanů, kteří se ocitnou ve svízelné životní situaci, která neničí jejich pozitivní motivace dlouhodobě si *zabezpečovat* vlastními silami jejich požadavkům a finančním možnostem odpovídající bydlení je systém adresných sociálních dávek. Pro funkčnost tohoto systému je nezbytné „vyrovnat“ postavení jeho recipientů dodatečnými náklady, jejichž výši lze vyjádřit jejich úsilím či újmou spojenou s nutností splnit kvalifikační kritéria nezbytná pro pobírání adresných sociálních dávek. Kvalifikován může být jen ten, kdo dobrovolně a hodnověrně doloží svou majetkovou situaci, ne ovšem *jen* prostřednictvím výše příjmů, nýbrž i soupisem vlastního majetku. Dobrovolné *příjmové i* majetkové přiznání, podle něhož žadatel o adresnou sociální dávku doloží svou skutečnou majetkovou situaci, jejíž výše je v souladu s nárokovými podmínkami, může jedině občana kvalifikovat na pobírání adresné sociální dávky na bydlení.

6. Navrhovaná opatření

S okamžitou platností by měl být zastaven program výstavby subvencovaných nájemních bytů. Růst jejich počtu nerovnovážnou situaci na trhu s bydlením neřeší, nýbrž komplikuje její budoucí řešení.

Režim nově uzavíraných nájemních smluv by měl být podřízen požadavku dobrovolnosti. Je nezbytné, aby tzv. staré nájemní smlouvy bylo možné v případě nedohody smluvních stran upravovat. *Zpočátku však* maximálně do výše 7 % z tržní ceny *pronajaté* nemovitosti ročně a nejdéle na dobu jednoho roku. Poté by měla existovat možnost využít tzv. nepřímou regulaci, tj. stanovit nájemné v relaci k tržní ceně bydlení v místě obvyklé.

Uzavřené nájemní smlouvy by samozřejmě měly obsahovat možnost zvýšení nájemného *dohodou, nebo* v souladu s vývojem spotřebitelských cen či cen stavebních prací.

Důkladné transformační změny na trhu s bydlením však nelze provést bez zásadní novely občanského zákoníku *a zavedení adresných sociálních dávek na nájemné*.

Vyšlo ve sborníku materiálů semináře pořádaného v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky, konaného 3. října 2000.

9.2 O investicích do nemovitostí

Vyplatí se podle Vás dnes investovat do nemovitostí - pořízení vlastního bydlení, aniž má člověk dostatek vlastních peněz a musel by se zadlužit (hypotéka, stavební spoření)?

Ano, protože lze očekávat, že s další integrací naší ekonomiky do evropských struktur bude docházet k postupnému vyrovnávání cenových hladin. To se promítne nejen v rychlejším růstu cen nemovitostí v České republice, než bude činit průměr zemí EU, ale také v růstu cen nájemního bydlení. Logicky lze usuzovat, že "investice" do pořízení vlastního bydlení bude v následujících letech výnosnější než uložení volných finančních prostředků do jiných aktiv (např. termínované vklady, dluhopisy, akcie apod.) V současném období "upouštění" investičních bublin z přehřátých kapitálových trhů se investice do výstavby nemovitostí stanou významným faktorem posílení ekonomického růstu.

Především z důvodu očekávaného cenového vývoje se "investice" do pořízení vlastního bydlení, byť na úvěr, zdají být racionálním rozhodnutím. Tento argument posiluje proces snižování úrokových sazeb, včetně hypoték. Navíc ve smlouvě o poskytnutí hypotečního úvěru lze dohodnout pětiletou fixní hypoteční sazbu. Totéž platí pro stavební spoření, přičemž oba finanční instrumenty jsou daňově zvýhodněny.

Úročení hypoték je dnes velmi příznivé, láká velké množství zájemců, za pět let, tedy dobu, po kterou jsou úrokové sazby většinou fixovány, ale může být situace úplně jiná. Jak vidíte vývoj úrokové míry u hypotečních úvěrů Vy? Lze předpokládat nějaké drastické změny oproti současnému stavu?

Právě možnost pětileté fixace hypoteční sazby naznačuje, že delší období představuje pro hypoteční banky těžko předvídatelné nejistoty, a tím i zvýšená rizika pro jejich současné rozhodnutí. To by se pravděpodobně projevilo ve vyšší ceně poskytnutých hypotečních úvěrů, tedy ve vyšší úrokové sazbě. Proti tomuto předpokladu však působí možnost okamžité splatit hypoteční úvěr v případě navýšení úrokové sazby, což pro banky nemusí být příliš výhodné, dále rostoucí konkurence na hypotečním trhu, která povede k poklesu cen produktů, resp. snižování hypotečních sazeb. Významným faktorem snad bude efektivnější vynutitelnost práva u nás, která rovněž přispěje ke snížení transakčních nákladů bank, což se bude moci projevit ve snížení sazeb. V neposlední řadě se sníží riziko vyplývající z dosavadní krátké zkušenosti z práce s bankovní klientelou a každý rok navíc snižuje bankám náklady na zjišťování důvěryhodnosti jejich klientů.

Z těchto důvodů se neobávám žádných „drastických“ změn po roce 2007.

Může se člověk, který si vezme hypotéku nyní za současných výhodných podmínek, nějak připravit na možnou změnu, aby příliš neohrozila jeho finanční rozpočet?

Pro hypotéku se člověk rozhoduje nejen podle výše úrokové sazby z hypotečního úvěru, ale především podle výše svých očekávaných budoucích příjmů. Téměř dokonalou přípravou na možné zvýšení hypotečních sazeb po uplynutí pětiletého období fixní sazby je mít takové množství pohotových finančních prostředků, které umožní zbytek hypotečního úvěru jednorázově splatit. Protože takové řešení je většinou proti zájmu hypoteční banky, ta se snaží vyvarovat skokových změn ve stanovení výše hypoteční sazby.

Jakou část příjmu a úspor má podle Vás smysl (je rozumné) věnovat na pořízení vlastního bydlení?

Toto rozhodnutí závisí zcela na rozhodnutí jednotlivých subjektů podle výše svých budoucích očekávaných příjmů a podle svých preferencí. Někdo má rád vdolky, jiný holky, třetí luxusní bydlení v exkluzivní čtvrti a další spacák pod mostem.

Připadají Vám podmínky tuzemských hypotečních bank vyhovující, nebo by měly být podle Vás více přístupné pro lidi s nižšími příjmy, případně naopak? Můžete je případně srovnat s některými zeměmi Evropské unie? (Slyšela jsem, že například v Belgii lidé jednoznačně preferují vlastní bydlení a pořizují ho už ve velmi mladém věku, tomu nahrávají i podmínky bank, například doba splatnosti je tu až padesátiletá.)

Horší podmínky pro poskytování hypotečních úvěrů u nás, než je obvyklé v zemích s vyspělou tržní ekonomikou, vyplývá z vyšších transakčních nákladů, které mají tuzemské hypoteční banky ve srovnání se obdobnými bankami v zahraničí. Tyto vyšší transakční náklady jsou způsobeny slabou vynutitelností zákona, tj. vynucení vydání zástavy v případě nesplacení, relativně nákladnými metodami zastavování úvěrované nemovitosti a nedostatečné zkušenosti s klientským chováním. Vyšší míra investičního rizika v souvislosti s transformačními procesy a očekáváním větších hospodářských výkyvů než je obvyklé v zemích se stabilizovanou tržní ekonomikou se musí přirozeně projevit v tvrdších podmínkách požadovaných pro kvalifikaci na získání hypotečního úvěru. Pozitivní hospodářský a společenský (především v oblasti vynutitelnosti zákonů) vývoj v České republice by měl tržní podmínky pro poskytování těchto úvěrů postupně srovnávat s podmínkami obvyklými v zemích EU, pokud naše budoucí členství v této organizaci povede k faktickému přibližování naší ekonomické výkonnosti průměru zemí EU.

V současné „euforii“ nízkých úroků se hovoří především o hypotékách a vlastních bydlení, nájemní se dostává do pozadí (bude to zřejmě i vinou regulace nájemného). Za jakých okolností nebo pro koho je podle Vás výhodnější nájemní bydlení, v čem spatřujete v této oblasti největší problém?

Nájemní bydlení skutečně není v České republice příliš výhodné a tuto skutečnost potvrzuje stále klesající podíl občanů, kteří u nás žijí v nájemních bytech. Je výhodné pouze pro ty, kteří bydlí v bytech s regulovaným nájemným. Z této skupiny lidí lze vydělit velkou skupinu osob, pro něž je regulace nájemného velmi výhodná. Tito lidé však v nájemních bytech vůbec nebydlí, nýbrž je pronajímají. Samozřejmě, že nelegálně a za vyšší ceny než jsou ceny regulovaného nájemného. Poptávající jsou ochotni nabízet ceny daleko vyšší z důvodu relativního nedostatku volných bytů. Ty jsou totiž "zablokovány" a kvůli své nízké ceně si jejich uživatelé mohou dovolit neefektivní využívání pro společnost. Oni se samozřejmě chovají efektivně, když je pronajímají za daleko vyšší cenu, přičemž jim jejich nelegální příjem ve skutečnosti subvencují majitelé bytů s regulovaným nájemným a občané, kteří díky regulaci nájemného platí v bytech s neregulovaným nájemným vyšší ceny než by platili, kdyby regulace nájemného byla zrušena a s ní by zmizel i relativní nedostatek volných bytů.

Největším problémem nájemního bydlení u nás je cenová regulace, která uměle zvyšuje ceny tržního nájemného, a ochrana neplatících nájemníků, což napomáhá devastaci nejen domů s nájemním bydlením, nýbrž i společenského klimatu.

Nájemní bydlení obecně je výhodné pro ty, kteří ještě nejsou trvale usazeni na jednom místě nebo hodlají v budoucnu často měnit místo svého pobytu podle atraktivnosti nabídek na trhu práce.

Lze nějak procentuálně vyjádřit ideální podíl nájemního a vlastního bydlení v České republice?

V současné době podle Občanského sdružení majitelů domů, které do svých údajů zahrnuje změny způsobené privatizací obecního bytového fondu, bydlí v České republice pouze čtvrtina občanů v nájemních bytech. Zbytek bydlí ve vlastních bytech. Z národohospodářského hlediska tento poměrně nízký podíl bydlících v nájemních bytech může činit určité problémy pro požadovanou pružnou reakci nabídky na trhu práce. Lidé jsou totiž ochotnější opustit nájemní byt cestou za prací než vlastní dům či byt. Malá ochota přizpůsobovat se pružné poptávce na trhu práce může vést k dlouhodobě vyšší míře nezaměstnanosti. Podle některých studií se „ideální“ hranice nachází poblíž

Ještě ke stavebnímu spoření - je u nás jeho systém dobře nastaven (ve srovnání například se zahraničím)?

Není, protože nenaplňuje svůj obsah. Jeho výsledkem většinou není zahájení stavby či zakoupení domu nebo bytu, ale spekulace na relativně nejvýhodnější uložení volných finančních prostředků dotované z peněz daňových poplatníků.

Připadá Vám dlouhodobě únosné vyplácení státní podpory bez podmínky použít uspořené peníze pro účely bydlení?

Tato skutečnost je už v současnosti zcela nepřijatelná. Hlavním důvodem není ani chronický rozpočtový deficit a rostoucí státní zadlužení, nýbrž fakt, že je asociální, aby z daní jedněch občanů, z nichž mnozí nemají takové příjmy, aby mohli spořit, byli prostřednictvím státního příspěvku dotováni lidé daleko bohatší, kteří tento způsob spoření zvolili pouze ze spekulativních důvodů. Samozřejmě, že ne proto, aby si pořídili bydlení, které vůbec nepotřebují, neboť jej dávno mají. To se, bohužel, děje v naprosté většině případů.

Rozhovor byl otištěn v MF Dnes 28. května 2002 v mimořádné příloze Hypotéky pod názvem „Velkého zvýšení úroků z hypoték se neobávám, říká Jiří Schwarz z Liberálního institutu“.

10 Reforma zdravotnictví

10.1 České zdravotnictví

Zdravotnictví, jeho problémy a jejich nahodilá a nesystematická řešení jsou „evergreenem“ české politiky. Významnou příčinou této skutečnosti je, že se jedná o druhou největší oblast tzv. veřejného sektoru podle výše výdajů, které v letošním roce dosáhnou 160–165 miliard Kč. Tomu odpovídala i největší fluktuace ministrů ve vládách České republiky, jichž se od roku 1992 vystřídalo v horkém křesle ministra zdravotnictví už devět. Výsledkem je soustředěná pozornost médií, protože se jedná o emotivní téma, které se týká každého „od kolébky k hrobu“, kdy si každého člověka předávají jednotlivé složky veřejného zdravotního systému, až ho předají soukromým pohřebním ústavům. Není bez zajímavosti, že s růstem svého společenského postavení nabývají lidé dojem, že naše zdravotnictví funguje lépe, než tomu ve skutečnosti je. Tato „fata morgana“ je částečným důkazem existence korupce v systému.

Od listopadu 1989 bylo zaznamenáno několik marných pokusů o transformaci českého socialistického zdravotnictví. Hlavní příčinou neúspěchu těchto snah byly silné zájmové skupiny, jimiž jsou lékaři, výrobci léků a zdravotních přístrojů, nemocnice, zdravotní pojišťovny, lékárníci, pacienti apod., jimž vyhovuje současný status quo. Čím jsou tyto skupiny lépe organizovány, minimalizují problém „černého pasažéra“ a mají vyšší pravděpodobnost, že dosáhnou svého cíle. Tyto logické vazby a konsekvence dokazuje ekonomická teorie. Proto je například Česká lékařská komora relativně úspěšným reprezentantem zájmů lékařů, přestože její působení přispívá ke zvyšování nerovnováh v českém zdravotnictví a k jeho krizovému vývoji.

Další příčinou neúspěchu transformace byla slabá pozice českých vlád od voleb v roce 1996. Tyto vlády byly sestaveny na základě koaličních jednání politických stran, jejichž názory na fungující zdravotnictví v demokratickém systému s tržním hospodářstvím se značně lišily.

Patrně nejvýznamnější příčinou selhání jakéhokoli pokusu o transformaci socialistického zdravotnictví je fakt, že vážná krize toto veřejné odvětví doposud bohudík nepostihla. Brání jí mimo jiné rozpočtová nekázeň politiků, kteří byli, jsou a velmi pravděpodobně v budoucnu budou ochotni schvalovat vynakládání dalších veřejných finančních prostředků na krytí rostoucích ztrát. Jejich „populistické“ jednání napomáhá prosazující se tendenci rostoucích výdajů. Ty díky přirozené lidské preferenci zdraví a zdravotnictví vůči ostatním veřejným odvětvím udržují celý systém v chodu, byť jeho efektivnost se postupně snižuje. Jelikož se systém veřejného zdravotnictví díky rozpočtové nekázní na národohospodářské úrovni nedostal do skutečné krize, neprojevila se silná společenská poptávka po jeho transformaci.

Paradoxní je, že rostoucí veřejné výdaje na zdravotnictví neřeší problém deficitu v tomto odvětví. To je důkazem, že se jedná o systémový deficit, který je přirozeným důsledkem přežívajících vzorů chování z doby reálného socialismu u klíčových subjektů zdravotního systému. Rozhodují se totiž v rámci tzv. měkkého rozpočtového omezení, což znamená, že peníze se v konečném důsledku vždy najdou. Tomuto stylu ekonomického rozhodování jsou vlastní nedostatečné motivace k úspornému chování, například v čerpání a poskytování zdravotních služeb. To se týká nejen lékařů a jejich pacientů, ale také zdravotních pojišťoven, jejichž motivace kontrolovat a prosazovat efektivní fungování zdravotnictví jsou omezovány

přílišnou státní regulací a nedostatečným prostorem pro konkurenci. Časté a arbitrární zásahy státu při „hašení největších požárů“ zvyšuje nejistotu v rámci systému. Rovněž kontinuální diskuse o nutnosti reformy zdravotnictví nevedoucí k předložení žádných relevantních, konzistentních a konsensuálních projektů nenapomáhá vzniku vhodného investičního prostředí. Trvajících a silících nejistoty a nejasná očekávání dalšího vývoje zvyšují rizika investování soukromých finančních zdrojů. Jejich nízká úroveň musí být suplována investicemi z veřejných zdrojů, jejichž charakteristickým rysem je nízká efektivnost. Nelze se divit, že v takovém systému je korupční jednání považováno za „normální“ formu chování.

Výsledkem je existence tzv. dvoukolejného zdravotnictví v České republice. Po jedné koleji se těžce suně a supí deficitní socialistické zdravotnictví a po druhé upaluje nové soukromé zdravotnictví. Jeho rychlost a pružná nabídka služeb je však částečně financována z nákladů veřejného zdravotnictví (např. souběh soukromé praxe a zaměstnání ve veřejném zdravotním zařízení), což umožňuje právě absence pozitivních motivací a efektivní kontroly ve veřejném zdravotním systému. Vedle usnadnění startu a provozování představuje veřejné zdravotnictví pro to soukromé velké nebezpečí. Hrozbou pro dlouhodobý pozitivní vývoj nestátního zdravotnictví v této situaci je riziko nákazy převažujícími socialistickými vzory chování subjektů veřejného zdravotnictví. Pozitivní je určitě skutečnost, že rozvoj nestátních zdravotních zařízení podporuje rozvoj konkurenčního prostředí, které bude mít nepochybně pozitivní vliv na chování jednotlivých subjektů zdravotního systému. Samozřejmě, že existuje několik pozitivních příkladů soukromého doplnění absentujících nebo poddimenzovaných služeb veřejného zdravotnictví, například Onkologické centrum Johanna Gregora Mendela v Novém Jičíně.

Negativní dopady na pacienty v systému veřejného zdravotnictví v České republice jsou zmírňovány rostoucími rozpočtovými výdaji. Pacienti uspokojující své soukromé potřeby se v iracionálním zdravotním systému chovají racionálně. Čeští pacienti patří mezi nejpilnější návštěvníky lékařských ordinací v Evropě a jsou podle průměrné délky pracovní neschopnosti, která přesahuje 30 dnů, nejnemocnějším evropským národem. V souvislosti s tím patrně každého napadne otázka, zdali navštěvují tak často lékaře, protože jsou nemocní anebo jsou nejnemocnější proto, že navštěvují tak často lékaře. Domnívám se, že druhá odpověď je správná. Čeští pacienti jsou totiž daleko loajálnější ke svým zaměstnavatelům než ke svému státu či zdravotní pojišťovně. Ocitne-li se jejich zaměstnavatel v nesnázích s odbytem své produkce, ochotně se „hodí marod“ a ušetří mu mzdové náklady. S absentujícími motivacemi lékařů po úsporném fungování systému nelze tomuto nešvaru rozšířenému u nás účinně čelit. Veřejné zdravotnictví tak bere na svá bedra dobrovolně náklady za 1–1,5 % zaměstnanců, kteří by byli nezaměstnanými, kdyby systém veřejného zdravotnictví u nás nebyl tak benevolentní a velkorysý k podvodům. Takto marodí každý den v roce přibližně 50 tisíc lidí, kteří nemocí řeší jiné problémy než svůj nedobrá zdravotní stav.

Přes dlouhodobě rostoucí veřejné výdaje do zdravotnictví a jeho poměrně vysoký podíl na hrubém domácím produktu ve srovnání s průměrem zemí EU a některými vybranými zeměmi (viz tab. č. 1 a 2 a grafy č. 1 a 2) trpí české zdravotnictví charakteristikami nedostatkového socialistického sektoru, což potvrzuje existence front (např. na operaci totální endoprotézy) a nízký komfort poskytovaných služeb ve veřejných zařízeních. Z tohoto hlediska je inspiřujícím příkladem česká veterinární zdravotní péče a stomatologická péče.

Cílem transformace zdravotnictví nemůže být nikdo jiný než spokojený občan – pacient, jemuž zdravotní systém poskytne službu na úrovni odpovídající jeho požadavkům a který je systémově veden k racionální péči o vlastní zdraví a zdraví svých dětí. Dosažení tohoto cíle je nemožné bez systémové změny založené na přirozených motivacích klíčových subjektů systému, protože doposud motivace působily perverzně a vedly k rostoucím výdajům systému bez adekvátně rostoucí kvality poskytovaných zdravotních služeb. Motivační změny nelze dosáhnout bez existence skutečných cen zdravotních služeb, úkonů, léků apod. Nenahraditelnou funkcí ceny je poskytnutí informace o vzácnosti statku. Z tohoto hlediska je nemravné strašit veřejnost tím, že zavedení cen do systému bude znamenat hotovostní platbu za provedené zdravotní služby. Poplašné zprávy tohoto druhu rozšiřují nejvíce ti, kteří neoprávněně tyjí ze současného systému na úkor jiných.

Prosazení skutečných cen je nepředstavitelné bez fungujícího konkurenčního prostředí pro poskytovatele služeb, které bude kultivovat jejich chování vůči pacientům. To vytvoří podmínky pro vznik rovnoprávného vztahu mezi lékařem a pacientem. Přestože tento vztah bude rovnoprávný, tak zároveň zůstane vždy asymetrický, neboť lékař bude mít vždy informační převahu. Aby ji nevyužíval ve svůj prospěch na úkor pacienta, budou bdít vzájemně si konkurující zdravotní pojišťovny. Jejich příjmy budou záviset na rozhodnutí občanů o zdravotním pojištění, a ne na kvazidáních, jak je tomu doposud. 100 % přerozdělení finančních prostředků vybraných na zdravotní pojištění navrhané vládou České republiky je opatřením nesystémovým a krokem zpět. Vyřešit deficit veřejného zdravotnictví v České republice nelze větším přerozdělením stávajících finančních zdrojů; jak navrhuje Špidlova vláda, nýbrž většími příjmy do systému nebo úsporami v jeho rámci. Vládní návrh tím, že odebírá finanční prostředky úspěšně hospodařícím zdravotním pojišťovnám a přesouvá je méně úspěšným pojišťovnám, zvýší deficit celého systému v budoucnosti, neboť zpochybňuje již tak slabé motivace po úsporách, které v systému působí.

V transformovaném zdravotním systému musí být současná kvazidaň jako základní nástroj příjmu zdravotního pojištění nahrazena zdravotní pojistkou. V takovém systému se bude přirozeně prosazovat zdravotní prevence na základě aplikace standardního pojistných nástrojů, jimiž jsou například bonus a malus. V současném zdravotním systému je žádoucí zdravotní prevence limitována „nedostatečnými“ finančními zdroji, přestože v systému dochází k obrovskému plýtvání. Prevence je považována za léčení zdravých, za jakýsi luxusní doplněk, což si deficitní systém nemůže dovolit. Naproti tomu v efektivně fungujícím systému bude racionální prevence nezbytnou součástí zdravotní péče a její význam bude postupně narůstat.

Pro transformovaný systém bude typické vícezdrojové financování, které zabezpečí dostatečné finanční zdroje. Jejich výše bude samozřejmě záviset na způsobu a efektivnosti jejich vynakládání. Charakteristickou vlastností takového zdravotního systému bude jeho stabilita, která bude založena na pružné kombinaci osobní odpovědnosti občanů za vlastní zdraví a zdraví dětí a tzv. řízené solidarity, tj. odpovědnosti vlády a orgánů krajské a obecní samosprávy za zdraví svých obyvatel. Demokratické střídání vlád by nemělo vést k potřebám neustálých reforem systému, a tím zvyšování nejistot a rizik u klíčových subjektů systému, nýbrž by mělo vést pouze ke změně poměru mezi vlastní odpovědností a odpovědností orgánů veřejné správy za zdraví občanů v rámci dobře a efektivně fungujícího zdravotního systému. Takové zdravotnictví už nebude „politickým evergreenem“.

Záznam z vystoupení na konferenci „Aktuální vývoj zdravotnictví v ČR“ 27. ledna 2004.

Přílohy:

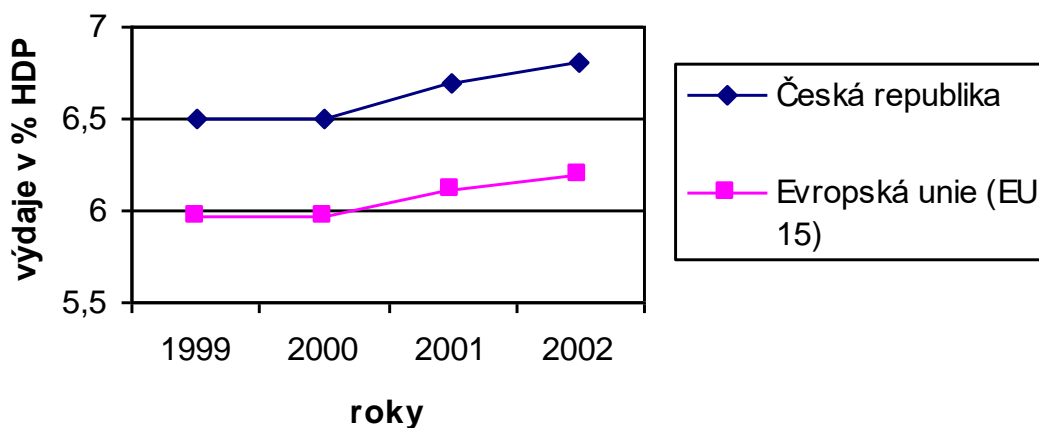
Tabulka č. 1: Výdaje z veřejných financí na zdravotnictví v ČR a EU (v letech 1999 - 2002; v % HDP)

	1999	2000	2001	2002
Česká republika	6,5	6,5	6,7	6,8
Evropská unie (EU 15)	5,96	5,96	6,11	*6,2

*odhad

Zdroj: OECD – <http://www.oecd.org>, EUROSTAT – <http://www.europa.eu.int>

Graf č. 1: Veřejné výdaje na zdravotnictví v letech 1999–2002

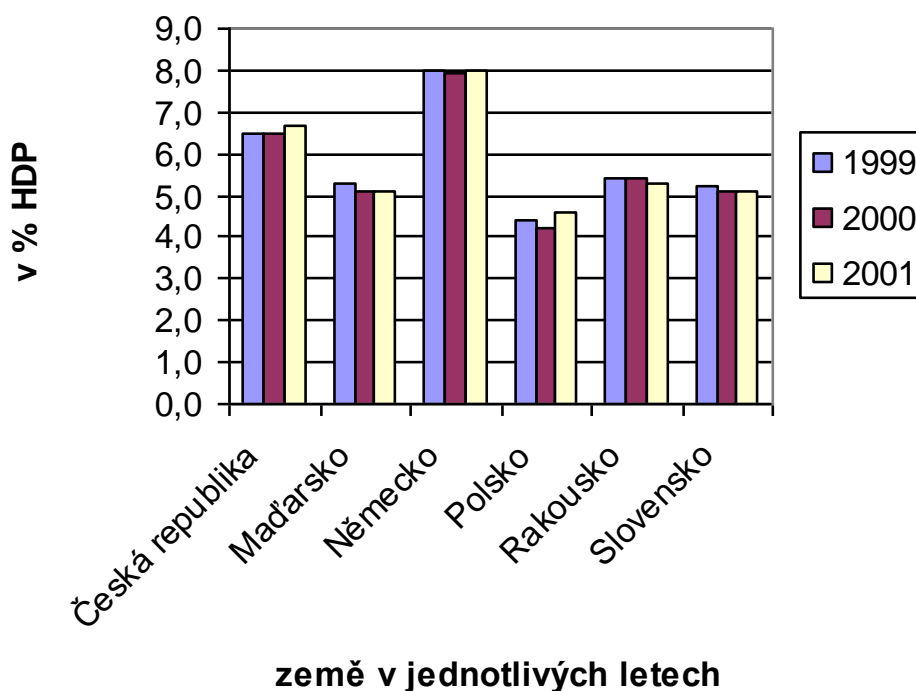
Tabulka č. 2: Výdaje z veřejných financí na zdravotnictví (v letech 1999 - 2002, v % HDP)

	1999	2000	2001	2002
Česká republika	6,5	6,5	6,7	6,8
Maďarsko	5,3	5,1	5,1	?
Německo	8,0	7,9	8,0	?
Polsko	4,4	4,2	4,6	?
Rakousko	5,4	5,4	5,3	*5,4
Slovensko	5,2	5,1	5,1	?

*odhad

Zdroj: OECD – <http://www.oecd.org>, EUROSTAT – <http://www.europa.eu.int>

Graf č. 2: Veřejné výdaje na zdravotnictví

10.2 Vypouštění balónků

Nástup nového ministra je vždy spojen s očekáváním změny. To platí dvojnásob pro resort zdravotnictví, který se topí v problémech zadluženosti, platební nekázně, plýtvání veřejnými zdroji a nespokojeností hlavních subjektů zdravotního systému – pacientů, lékařů a zdravotního personálu, jakož i zdravotních pojišťoven. Zabývat se za této situace problémem slučování pražských nemocnic nebo personálními otázkami ve vedení Všeobecné zdravotní pojišťovny je totéž jako pro třísku přehlédnout les. Zastánci zachování současných poměrů v českém zdravotnictví se mohou radovat, protože už si jsou jisti, že se nic podstatného nezmění. Proč by se však něco mělo měnit, když pan ministr tvrdí, že naše zdravotnictví na tom není špatně.

Viděno ministerskýma očima, nemusí naše zdravotnictví na tom špatně. Zdravotní péče se nám po určitém fyzickém, ale hlavně psychickém vypětí vždy dostane a nemusíme za ni přímo příliš platit. Některé pacienty mé tvrzení o nevelkém placení oprávněně „nadzvedne“, když si uvědomí, kolik musejí dopláct v lékárně za léky či u zubaře za léčbu, kterou nezbytně potřebují. Daleko větší počet čtenářů však projeví nevolí nad tím, že zdravotní péče je nám nakonec poskytnuta. Budou namítat: Za jakou však cenu? Za cenu dlouhého čekání, nedůstojného doprošování se, ponižujícího jednání či nekomfortního vyšetřování. Tato negativa silně pociťují skutečně nemocní lidé. Určitě se s nimi nesetkávají ministři či jiné známé tváře, k nimž se české „deficitní“ zdravotnictví chová daleko přívětivěji.

Stále větším problémem českého zdravotnictví je, že neposkytuje pacientům péči v takovém rozsahu, kvalitě a komfortu, kterou by mohli dostat, kdyby ve zdravotnictví vládla lepší organizace, silnější konkurence a efektivnější kontrola ze strany zdravotních pojišťoven. Vždyť se podle výdajů jedná o druhou největší oblast tzv. veřejného sektoru v České republice. Na

jednoho zdravého či nemocného obyvatele se v průměru v letošním roce vydá 16 tisíc korun. Když si uvědomíme, že ne každý letos onemocní, tak částka připadající na skutečně nemocného může být poměrně vysoká. Peníze se však v systému ztrácejí na zhruba stálou 50 tisícovou armádu marodů - simulantů, kterou si chováme díky benevolenci lékařů, ekonomických problémů jejich zaměstnavatelů či zvláštnímu životnímu stylu těchto lidí. Dále se finanční zdroje v našem zdravotnictví ztrácejí v neparametrickém propojení soukromého a veřejného sektoru, přičemž veřejný sektor často nese náklady, zatímco lékaři v soukromých ambulancích „kasírují“ platby zdravotních pojišťoven za provedené lékařské úkony. Z tohoto systémového plýtvání mají někteří prospěch, většina však škodu. Je zarážející, že ministerstvo zdravotnictví se za této situace nepokusí o změnu ve fungování celého nákladného, neefektivního a k pacientům nepřátelského českého zdravotního systému. Takováto systémová změna by si vynutila změny chování výše uvedených klíčových subjektů zdravotního systému směrem k větší odpovědnosti o vlastní zdraví, úsporné chování a přísnou kontrolu.

Taková systémová změna, která by přinesla prospěch všem skutečně nemocným, však není snadná. V žádném případě ji neřeší spojení Motolské nemocnice s Nemocnicí Na Homolce či nekriteriální propojování pražských fakultních nemocnic. Tato opatření nelze bohužel chápat ani jako první krok k poctivé reformě českého zdravotnictví. Rušení či spojování nemocnic v rámci přežívajících socialistických forem hospodaření v českém zdravotnictví je pouhým vypouštěním balónků vytvářejících dojem, že se něco děje. Ve skutečnosti jde o klání stávajících silných zájmových skupin o větší část společného koláče zvaného veřejné zdravotnictví. Tento churavějící pacient však stále neodkladněji vyžaduje radikální léčbu namísto chlácholení.

Vyšlo v Hospodářských novinách 22. června 2004 s názvem „Spojování nemocnic nic nevyřeší“.

11 Církev a stát

11.1 K úpravě finančních vztahů církví a státu

Církev i stát mohou nejlépe naplňovat své poslání, pokud jsou formálně i reálně nezávislé. Projevem reálné nezávislosti těchto institucí je dovršení procesu odluky církve od státu. Tento problém se v naší společnosti s různou intenzitou řeší už od roku 1918. Již v Prohlášení nezávislosti Československé republiky 28. října 1918, podepsaném Masarykem, Štefánikem a Benešem, je stanovisko o nezbytnosti odluky církve od státu. K naplnění tohoto požadavku v průběhu první republiky nedošlo především z obavy, že nejednotnost názoru na provedení odluky, ohrozí národní svornost.

Zatímco mnohonárodnostní charakter první republiky znemožnil vyřešit problém odluky církve od státu, zdá se, že současnost v souvislosti s problémem restitucí církevního majetku nabízí vhodné podmínky pro uskutečnění ekonomické odluky církve od státu. V oblasti duchovní státní orgány nijak nezasahují do činnosti církví. Neplatí to však vždy opačně, protože „jablkem sváru“ zůstává církevní majetek, resp. problém financování církví.

Pro řešení tohoto problému je vhodné rozdělit činnosti církví podle určitých shodných rysů do tří skupin a od toho odvodit způsob financování.

I. Duchovní činnost a charita jsou jádrem činnosti církví. Měly by být financovány pouze z vlastních církevních zdrojů bez jakékoli pomoci státu.

II. Služby poskytované církvemi - např. domovy pro invalidy, opuštěné děti atd., jsou ve vztahu ke státu ve stejné pozici jako služby poskytované kteroukoli jinou organizací. Pokud stát není schopen zabezpečit potřebnou nabídku těchto služeb prostřednictvím svých zařízení za předpokladu společenského konsensus o nezbytnosti zabezpečování těchto služeb, neexistuje žádný důvod pro diskriminaci církevních aktivit v této oblasti. **Církev v oblasti zdravotních, sociálních a jiných služeb nabízí a prodává své služby jako jiné organizace a společnost prostřednictvím státu je subjektem, který tyto služby bude nakupovat na základě dobrovolné smlouvy. Dobrovolnost samozřejmě předpokládá vzájemnou výhodnost. Za tyto služby stát jejich poskytovatelům, včetně církví a řádů, platí.**

III. Nejproblémovější oblastí je **ochrana kulturního dědictví**. Církev vlastní nebo užívají řadu kulturních památek, jejichž udržování je tak náročné, že církev v pozici vlastníka nejsou schopny udržovat tyto subjekty v dobrém stavu. Řešením současné nevyhovující situace jsou smlouvy o financování a udržování těchto památek mezi církví a státem. Smlouvy by se týkaly konkrétních objektů. **Už samotné zařazení určitého objektu mezi kulturní památky představuje pro jeho majitele omezení vlastnických práv. To je dostatečný důvod pro odškodnění vlastníků za omezení jejich práv.** Práva omezil ten, kdo rozhodl o zařazení objektu mezi kulturní památky. Stát tedy bude muset platit. Vláda by proto měla vytvořit rozpočtovou položku, na níž by se shromažďovaly finanční prostředky připadající na jednotlivé kulturní památky (např. 0,05 - 0,1 % jejich odhadní ceny ročně). Vlastníkům objektu by se z těchto prostředků vyplácela částka na částečné uhrazení nákladů na opravu kulturní památky podle charakteru opravy na smluvním základě. Pokud by vlastník nebyl schopen udržovat kulturní památku v dobrém stavu, mohl by mu stát přispět na opravu za cenu dalšího omezení vlastnických práv původního

majitele (např. uplatněním určité formy věcného břemene) za předpokladu, že s tím vlastník souhlasí. Pokud by s tím nesouhlasil, měl by stát kulturní památku koupit za tržní cenu. Pokud by na to stát neměl dostatek prostředků, musel by zredukovat počet kulturních památek.

Současné okolnosti nabízejí dlouhodobé řešení vztahu církvi a státu. Jedinou podmínkou je formulace a prosazení jasné koncepce. Pokud si navrhované koncepce nezajistí podporu jasné parlamentní většiny, tj. v současnosti poslanců ODS a ČSSD, tak **rizika provizorního či polovičatého řešení radí zachovat status quo.**

Vyšlo v publikaci Liberálního institutu Církve a stát.

11.2 Církve a stát – kdo na koho doplácí?

Zdá se, že ani 10 let po listopadu 1989 nejsme schopni učinit zásadní krok, který by změnil současné financování církvi, které je vymezeno zákonem 218/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církvi a náboženských společností státem. Doposud chyběla politická vůle cokoli na komunistických pravidlech financování změnit. Tato pravidla logicky nemohou být v souladu se změněnou úlohou církvi, kterou v naší společnosti plní po pádu komunismu.

Činnost církvi lze podle obsahu rozdělit do pěti kategorií:

1. kultovní resp. duchovní, tj. hlavní důvod existence církvi
2. služby poskytované církvi – školství, zdravotnictví, sociální péče
3. ochrana kulturního dědictví
4. charita
5. hospodářská činnost církvi – správa církevního majetku, nakladatelství apod.

Ti, kdo srovnávají církev s dobrovolnými spolky zahrádkářů, hasičů či přátel žehu a pokoušejí se srovnatelně definovat jejich postavení ve společnosti a odvozovat způsob jejich financování, postrádají přinejmenším smysl pro realitu. Spíše se však nezbavili schematismu komunistického myšlení.

Způsob financování vůbec nereflektuje princip nezávislosti a faktické odluky církvi od státu, nevytváří jasně definovaný rámec pro církev v oblasti vzdělání, poskytování sociální a zdravotní péče a ignoruje roli církevního majetku, ať už jako zdroje samofinancování či ve formě kulturního dědictví.

Přestože český stát do organizace a řízení církvi a náboženských společenství přímo nezasahuje, může je ovlivňovat prostřednictvím financování. Potenciální hrozba omezení či zastavení financování církvi, jakkoli v současnosti málo pravděpodobně samozřejmě ovlivňuje chování církevních představitelů, kteří jsou v podstatě státními zaměstnanci. Jejich nezávislost na státní moci může platit pouze v deklaratorní podobě. Faktická odluka církvi od státu je nemožná bez stanovení přesných pravidel financování kultovních aktivit církvi bez účasti státu prostřednictvím veřejných rozpočtů. Velkého omylu se dopouštějí ti, kteří prosazují finanční odluku církvi od státu a navrhují financovat církev prostřednictvím církevní daně nebo daňové asignace či sponzorské prémie. Všechny tyto tři formy financování předpokládají účast státu, kdy ve všech případech určuje jejich úroveň a podmínky splatnosti. Pokud by se podařilo prosadit některou z těchto forem financování církvi, tak by se oproti současnosti změnilo jen málo. Zatímco dnes církev zvyšují výdaje státního rozpočtu, tak církevní daně, daňové asignace

nebo sponzorské prémie by snižovaly příjmovou stránku státního rozpočtu. Přímý efekt na veřejné finance by byl velmi malý, jak dokládají zahraniční zkušenosti (Rakousko, Německo), přičemž finanční nezávislost církví by se nezvýšila. Pro skutečnou odluku církví od státu a jejich reálnou nezávislost, což jsou nezbytné podmínky růstu jejich kredibility ve společnosti, je nezbytné zcela oddělit financování činností kultovních od státu a vytvořit podmínky pro jejich samofinancování – z vlastní činnosti, z podnikání, z darů a z dobrovolných příspěvků. Podmínky pro samofinancování by měly být motivační a rozpočtově neutrální, což znamená, že přispěvatelé by nemohli využívat žádných daňových zvýhodnění či odpočtů ze zdanitelného základu nad rámec už existujících. Za těchto okolností neexistuje jediný relevantní důvod, aby stát spravoval církevní majetek. Rychlá restituce církevního majetku by vedla k jeho efektivnějšímu využití, problém jeho rozkrádání by se po restitucích stal vnitřní záležitostí vlastníků a navíc by nás zbavila velkého vnitropolitického a ne zcela bezvýznamného zahraničního politického (smlouva mezi Českou republikou a Vatikánem) problému. S restituovaným majetkem by církve hospodařily jako jakékoli obchodní společnosti a v těchto svých aktivitách by podléhaly stejným právním a daňovým předpisům.

Publikováno v listopadu 1999.

11.3 Církve – nedospělé děti?

Za nic jiného je naše vláda a Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky patrně nepovažují. Podle znění Návrhu zákona o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností jsou tyto instituce s často až tisíciletou tradicí považovány za nesvébytné subjekty. Jejich postavení ve společnosti by se po přijetí navrhovaného zákona přiblížilo stavu, v němž tyto instituce fungovaly v období budování reálného socialismu.

V období komunistického režimu miliony občanů snily o náboženské svobodě a nezávislosti církví na státu. Desetitisíce lidí za tento legitimní požadavek trpěly v žalářích. Mnozí z nich zaplatili cenou nejvyšší – vlastním životem. Nebyli mezi nimi pouze věřící, ale také ateisté, kteří bojovali za svobodu. Každý boj za svobodu je nezbytně také bojem za náboženskou svobodu. Svoboda vyznání stejně jako například svoboda slova, volnost pohybu či svoboda podnikání jsou podle pojetí přirozeného práva, z něhož v zásadě vychází i naše ústava, nezczitelnými svobodami, které musí respektovat jakýkoliv akt pozitivního zákonodárství. Svoboda vyznání či náboženská svoboda znamená, že stát nezasahuje do života občanů v oblasti kultovní a duchovní. To samozřejmě předpokládá, že nezasahuje ani do činnosti institucí, které za tímto účelem spontánně vznikly a které ve společnosti existují a fungují v rámci platných zákonů. Z tohoto hlediska je samozřejmě nemožné, aby církve a náboženské společnosti, v nichž se občané dobrovolně sdružují, byly na státě nezávislé, a aby zároveň byly financovány ze státního rozpočtu. Taková nezávislost má stejnou kvalitu jako nezávislost dítěte, které opustí domov sdílený s rodiči, ale téměř veškeré finanční prostředky potřebné na živobytí dostává od nich. Zatímco v případě rodiny by téměř nikdo nezpochyboval absurdnost takového pojetí nezávislosti, v případě církví a náboženských společností je tomu u nás jinak.

Žádná z našich polistopadových vlád vzešlých ze svobodných voleb nijak nezpochybovala legitimitu náboženské svobody pro občany České republiky. Žádná k ní ovšem nepřistupovala důsledně. To, co platí o politickém systému, jenž je dle Ústavy České republiky „založen na svobodném a dobrovolném vzniku a volné soutěži politických stran...“, platí v zásadě

i o náboženském životě společnosti, o který pečují církve a náboženská společenství. Avšak zatímco parlamentní politické strany nemohou být nezávislé na státu, protože jsou spjaty s výkonem státní moci a dále jsou financovány ze státního rozpočtu (*de facto* se významně identifikují se státem), s církvemi je tomu v moderní občanské společnosti jinak – mají ambici být na státu nezávislé. Pojem nezávislosti nelze redukovat na viditelné nezasahování státu do kultovních či duchovních činností, nýbrž zahrnuje i jejich personální a organizační zabezpečení a hospodářskou činnost církví.

Ekonomicky jsou církve v současnosti u nás zcela závislé na státu. Jsou totiž z převážné části financovány ze státního rozpočtu. Znamená to, že kultovní a duchovní aktivity církví včetně platů duchovních jsou hrazeny z peněz daňových poplatníků. Pro zachování tohoto stavu neexistuje dosti silný a jednoznačný většinový konsenzus týkající se prospěšnosti církví pro společnost, třebaže je vědecky prokázáno, že účast na životě církve pozitivně koreluje se společensky odpovědným chováním (např. u mládeže častěji účastníci se církevního života je menší pravděpodobnost trestné činnosti, a to zvláště tehdy, žije-li v sousedství s mnoha věřícími) a že tedy z činností církví a náboženských společností má užitek celá společnost. Absence zmíněného konsenzu znamená, že státní financování náboženského života se většinou daňových poplatníků jeví jako porušování jejich svobod, neboť prostřednictvím státního přerozdělování jsou donuceni podporovat činnosti, o jejichž smyslu a účelu nejsou přesvědčeni. Ve svém důsledku to vede k posilování proticírkevních a protináboženských nálad a tendencí. Jediným východiskem z této situace je důsledné uplatňování principu nezávislosti církví na státu, který vylučuje možnost financování kultovních a duchovních aktivit církví a náboženských společností ze státního rozpočtu.

Skutečná nezávislost církví a náboženských společností není utopií. Potřebují k ní majetek a možnost s tímto majetkem svobodně nakládat. Majetek bezpochyby mají, ale v této zemi se v uplynulých 12 letech nenašel dostatek politické vůle nezbytný k jeho vydání z rukou státu. Jinými slovy, chyběla politická vůle k přeměně formální nezávislosti církví na státu v nezávislost reálnou. Thomas Jefferson, který stál na čele boje za náboženskou svobodu a brojil proti starým privilegiím církve a jejímu vlivu na světské záležitosti, prosadil 16. ledna 1786 přijetí tzv. Virginských stanov náboženské svobody. Jejich obsahem byla svoboda vyznávat Boha po svém či být bez vyznání, a to nezávisle od politické odměny či trestu, jakož i zrušení státní podpory církve z výnosu z daní.

Námítka, že ne všechny církve disponují majetkem, který by po restituci mohl být dalším zdrojem jejich financování, neobstojí. Římskokatolická církev a Českobratrská církev evangelická se v rámci ekumenické spolupráce zavázaly poskytnout část výnosů z restituovaného majetku pro financování těch církví, které majetek nemají. Vysocí hodnostáři těchto dvou našich největších církví si totiž uvědomují, že existence dalších církví na území České republiky jim nemůže škodit. Naopak je pro ně výhodná z výše popsaného důvodu prospěšnosti pro společnost a především z důvodu konkurence. Konkurence v kultovní a duchovní oblasti vede ke kultivaci chování církví a náboženských společností. Projevuje se to nejen ve vzájemné toleranci mezi různými konfesemi, nýbrž i v přístupu duchovenstva jak k věřícím, tak i nevěřícím. Nedostatek konkurence v této oblasti vede k negativním důsledkům, které nejsou nepodobné negativním dopadům chování firmy, již stát udělil monopol, na její zákazníky. Poté, co firma získá privilegované postavení, začne se zhoršovat

kvalita jí poskytovaného produktu a zvyšovat jeho cena. Často se stává, že takovýto státní monopol dodává za velmi vysokou cenu produkt, který téměř nikdo nepotřebuje.

Vláda předložila Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky návrh zákona o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností. Z dikce tohoto zákona je patrné, že vládě nejde o zrealnění doposud formální nezávislosti církví a náboženských společností na státu. Spíše naopak. Podle návrhu zákona stát prostřednictvím ministerstva kultury vyžaduje tak detailní informace, jejichž rozsah umožní státním orgánům arbitrárně zasahovat do činností církví. Podrobnost požadovaných informací vytváří dojem, že se jedná o instituce pro společnost vysoce rizikové. Prověřování a vymáhání těchto nadbytečných informací požadovaných dle návrhu výše uvedeného zákona odčerpává čas a energii státní správě a vyčerpává státní finance. Obojí by mohlo být efektivněji využito v boji proti kriminalitě, zločinu a terorismu. Předkládaný zákon omezuje dosavadní právo církve rozhodovat o svých vnitřních záležitostech a staví církve do role organizace podřízené státu více než doposud. Místo toho, aby návrh zákona uvolnil podnikání církví a náboženských společností a vytvořil podmínky pro samofinancování vlastních aktivit, a tím pro zmenšení jejich závislosti na stále napjatějším státním rozpočtu, vytváří pravý opak. Podnikání církví a náboženských společností významně omezuje ustanovením, podle něhož smějí tyto instituce použít dosažený zisk jen k naplnění cílů svých činností, tedy nikoliv také k podnikání samotnému. To je totéž, jako bychom podnikateli zakázali použít zisk k dalšímu investování, takže veškerý zisk by mohl použít jen pro svou vlastní spotřebu. Potkalo-li by takové opatření např. naši elektroenergetiku před deseti lety, tak bychom dnes svítili zcela jinak – určitě méně nebo také vůbec ne, pokud bychom si potřebný elektrický proud nemohli dovézt ze zahraničí. Omezení svobody podnikání s majetkem církví a náboženských společností předjímá budoucí negativní postoj státu k restituci církevního majetku. Státní úředníci si tímto zákonem připravují pozici pro odmítnutí restituce s argumentem, že církve nejsou schopny spravovat svůj majetek efektivně. Samozřejmě že nebudou moci, bude-li jim znemožněno reinvestovat zisky. Vzhledem k žalostnému stavu tohoto majetku po dlouhém experimentu kolektivistického hospodaření může takové ustanovení navrhnout pouze nezodpovědný vlastník, tunelář nebo ekonomický naivka.

Více než čtyřicetiletá komunistická zkušenost ukázala, jak devastující pro společnost i církve bylo jejich spojení se státem. Nyní mají naši zákonodárci příležitost vytvořit podmínky pro dlouhodobě stabilní, kooperativní a oboustranně prospěšné vztahy mezi církvemi, náboženskými společnostmi a státem na základě respektování principu faktické náboženské svobody založené na ekonomické nezávislosti církví a náboženských společností na státu. Tento principiální požadavek je navíc zcela v souladu s řešením problémů narůstajících deficitů veřejných rozpočtů cestou omezování mandatorních výdajů.

Vyšlo v Hospodářských novinách 13. listopadu 2001 s názvem „Nezávislost církví není utopií“.

12 K domácí politice

12.1 Totalitními zbraněmi do boje za demokracii

Po dobrém nedělním obědě, který se však nijak nelišil od svátečních obědů z doby totalitní, jsem sáhl po jednom ze starších čísel Lidových novin, při jehož čtení jsem zvolna upadal do příjemného polospánku. K tomu mi má dvouletá dcera zapnula rádio. Najednou se mi zdálo, že se opět nacházím v době zvané totalitní. Tento hrůzný sen mě tak vyděsil, že jsem se zcela probudil a pozorně se zaposlouchal do rozhlasového vysílání. Podle tónu a ladění příspěvku jsem si myslel, že ke mně znovu promlouvá „populární“ politický komentátor Rudého práva z období totality soudruh Jaroslav Kojzar. Tentokrát však pro změnu z rozhlasu. Nezávislý tón a způsob argumentace byl úplně stejný. Obsah, pravda, byl odlišný, neboť s dobou je třeba jít vždy. Už po několika sekundách pozorného naslouchání mi bylo jasné, že „břitký“ kritik namířil ostří své kritiky proti Občanské demokratické straně a jejímu předsedovi. Obsahem jeho normalizační kritiky Kojzarova stylu à la „Kdo je Václav Havel“ byla zmatená směsice autorových názorů na tuto politickou stranu, její chování a prohlášení jejích představitelů. Pod palbu své kritiky zahrnul najednou charakter ODS založený prý na principu silného vůdce a poslušné členské základny. Nevraživý přístup této strany ke svým bývalým partnerům v OF a ke všem, kteří nejsou ochotni jednoznačně přijmout jediný scénář hospodářské reformy, hlavně však k bývalým disidentům, poněvadž jejich renomé získané v minulosti nelze už prý v současnosti žádnými prostředky dobyt. Na příkladu parlamentního vystoupení „jakési“ mladé poslankyně za Romskou občanskou iniciativu, která jak známo, v parlamentu podporuje ODS, se snažil dokumentovat vzednutí antisemitských nálad, také snad živelných ODS. Zároveň se tvrdě postavil proti zavádění kapitalismu volné soutěže 19. století, doporučeného zemím střední a východní Evropy nositelem Nobelovy ceny za ekonomii Miltonem Friedmanem, a proti přezíravosti vůči intelektuálům ze strany vedení ODS. Ostří jeho kritiky se dotklo ještě mnoha dalších záležitostí, které jsem si bohudík nezapamatoval. S tak chaotickou směsicí názorů nelze polemizovat, lze ji jen odmítnout.

U těchto intelektuálů bych se však přece jen na okamžik zastavil. Obávám se, že těch, kteří jsou přesvědčeni o svých schopnostech vědecky řídit a usměrňovat vývoj společnosti, máme až moc. Nevyrůstali u nás pouze přirozeně jako v populaci každé svobodné společnosti, ale byli plánovitě vychovávaní pomocí zkorumpovaného systému dálkového studia, jehož cílem bylo získat oprávnění k výkonu nějaké funkce v socialistické společenské hierarchii.

Touha po řízení společnosti a řízení osudů jejích členů, i když explicitně nevyjádřená, je vlastní právě mnoha intelektuálům. Ti tak činí jistě v dobrém přesvědčení, že svým potenciálem jsou schopni řídit vývoj společnosti ku prospěchu každého jejího člena lépe, než když se to ponechá za vlády demokraticky přijatých zákonů samotným členům společnosti. V tomto se však fatálně mylí. Sociální inženýrství, k němuž intelektuálové, vědomi si své „intelektuální“ převahy nad zbytkem společnosti, všude na světě tíhnou, představuje způsob řízení společenských procesů, který není s to společnost dovést ani k bohatství a prosperitě, ani k sociálnímu porozumění. Ani sebe schopnější individua obklopená týmy vzdělaných lidí nejsou s to shromáždit a vyhodnotit všechny informace, relevantní pro chování a rozhodování každého společenského subjektu. K aplikaci sociálního inženýrství je nutná silná role státu ve společenském životě. Právě o stát se musí opírat „osvícení“ intelektuálové při prosazování svých racionálních idejí.

Kam až tito „osvícenci“ mohou společnost dovést, už dnes vypovídají dějiny socialismu. Každý jednotlivec ví nejlépe sám, jak se má v dané situaci chovat a jednat ku prospěchu svému, a tím i celé společnosti. Nepotřebuje být k tomu veden žádnými intelektuály. Ti mu mohou nejvíce prospět tím, že svůj intelekt dají do služby lidské ideje lidské svobody a suverenity a zaslouží se, aby tato idea nebyla ve jménu nikoho a ničeho nikdy omezována. A k tomu je třeba pokory. Pokory, která je vlastní všem skutečným velkým intelektuálům, kteří si uvědomují omezenost lidského poznání a lidských schopností k řízení nesmírně složitých, pestrých a vždy originálních společenských procesů. Není to tedy přezíravost vůči intelektuálům, nýbrž stejný přístup jako ke všem ostatním členům společnosti. Těm, jimž se nedostává pokory, a kteří, považují sebe sama za intelektuály, vyžadují určitá privilegia, se zdá, že jsou přehlíženi. Patrně mezi ně patří i pan doktor Železný, jehož jméno jsem se dozvěděl až po odvysílání jeho příspěvku v nedělních rozhlasových „Živých slovech“ (14. července 1991 na stanici Československo), která mě tak vylekala a která bych pro jejich styl vzhledem k naší současnosti a k tomu, co jsme zažili v minulosti, navrhol zařadit spíše do bloku „slov mrtvých“.

Otištěno v deníku Telegraf 21. srpna 1991

P. S. V článku zmíněný pan doktor Železný není nikdo jiný než pozdější známý ředitel TV Nova.

12.2 Hospodářský liberalismus je minulostí, ať žije komunistická budoucnost!

Tak bych nazval článek Alexeje Bála „Kyvadlo času se vrací“ publikovaný v Ekonomu č. 30/1997. Odvahu k takto extrémnímu názvu jsem našel poté, co jsem si přečetl názor autora, že „stát kromě legislativních a regulačních funkcí bude muset vykonávat i bezprostřední ekonomické funkce, tj. vlastnit podniky a naučit se je účelně řídit.“ To vše nám podle autora hrozí v 21. století.

Tento názor není příliš vzdálen známému marxisticko-leninskému postulátu o společenském vlastnictví výrobních prostředků jako podmínky pro optimální řízení ekonomiky pomocí centrálního plánování. Čas vhodný na polemiku s těmito extrémními názory je však už dávno pryč. Vypršel s pádem politického a hospodářského systému, který byl na těchto idejích a „teoriích“ založen.

Celý autorův článek je vnitřně rozporný. Alexej Bálek na jedné straně tvrdí, že globalizace se stává podstatným rysem světové ekonomiky a na druhé straně jedním dechem věští, že to bude s největší pravděpodobností keynesiánství adaptované na kvalitativně nové podmínky 21. století, které bude rozhodující pro formulování zásad hospodářské politiky. Tato implikace je naprosto nesmyslná, když víme, že právě globalizace ekonomiky přispěla k pádu tradiční keynesiánské doktríny.

1. Globalizace je nezadržitelným trendem

Globalizace ekonomiky vyjadřuje stav, kdy se v hospodářství jednotlivých zemí zvyšuje váha nadnárodních a mezinárodních společností, podíly zahraničních investic, zboží z dovozu apod. Výrazem globalizace je nejen síť McDonald's, kapitálový vstup Volkswagenu do automobilky Škoda, ale také burzy v Londýně, New Yorku, Tokiu a Hongkongu, které ve své informační provázanosti neustále generují ceny cenných papírů a prakticky kdykoli na nich lze obchodovat. Globalizace nese s sebou prosazení unifikace, což se projevilo v módě rozšířením

džínsů, či nošení sportovní obuvi do zaměstnání, hamburgery a Coca-Colou v rychlém stravování, v hudbě například rokenrolem, později beatem, nyní techno. Globalizace s sebou přináší rovněž harmonizaci vývoje hospodářského cyklu v jednotlivých teritoriích, z čehož vyplývají mnohé výhody, ale také možná rizika. Mezi těžko předvídatelná rizika patří chování tzv. venture kapitálu, který se přesouvá z jednoho teritoria do druhého podle výše očekávaného zhodnocení. Jeho přílivy či odlivy mohou mít však nejen negativní, ale také pozitivní vliv na hospodářství, který závisí na současném stavu ekonomiky, především její platební bilance.

Vždyť právě globalizace ekonomiky snížila efektivnost keynesiánských zásahů do hospodářství a vyvrátila víru ve vládu či stát jako garanta společenského blahobytu. Aktivní fiskální politiky prosazované keynesiánskými ekonomy vedly v historii k dosud nevídanému státnímu zadlužení, které má z dlouhodobého hlediska pouze negativní důsledky. Současné snahy o zavedení jednotné evropské měny jsou dalším výrazem pochyb o schopnosti vlády, či centrální banky státu zachovat zdravou měnovou politiku. Mohlo by se zdát, že globalizace vede k potlačení konkurence, ale není tomu tak. Naopak rozšiřuje nabídku na dosud omezených regionálních trzích. Ani komunistický stát obehnaný železnou oponou nedokázal zabránit lidem nosit džínsy, pít Coca-Colu, kouřit Marlboro či poslouchat Rádio Svobodná Evropa. Stejně tak je neuskutečnitelným snem etatisty představa, že stát v příštím století bude schopen efektivněji ovlivňovat hospodářský život společnosti, když to nedokázal ani v tomto století. Jeho schopnost efektivně zasahovat se dále snižuje. Nejzřejmějším příkladem je Internet, který může proniknout až domů ke každému uživateli. Každý uživatel může oslovit jiné uživatele a tito uživatelé spolu mohou komunikovat, obchodovat a vůbec k tomu nepotřebují ani vládu, ani stát. Informační technologie jsou dnes tak sofistikované, že vláda, byť by chtěla, tak je nedokáže efektivně regulovat. Může je pouze zakázat. Jedinou efektivní formou zákazu je uvržení celé země do bídy a zaostalosti. To ovšem není žádné řešení. Rozvoj moderních informačních technologií, který je mimo jiné kapitálově náročný, podobně jako kdysi byla stavba železnic či dálkového elektrického vedení, se stává motorem ekonomického rozvoje. Povede k růstu bohatství jednotlivce, a tím i zvýšení míry jeho osobní svobody v demokratické společnosti a k růstu společenského blahobytu.

2. Pojmová jasnost a síla empirie

Není pravda, že se mění faktory, které donedávna povzbuzovaly poptávku, jak tvrdí Alexej Bálek, mezi, než zahrnuje hrozivou nezaměstnanost, růst podílu chudých a nadměrné stárnutí obyvatelstva.

Růst nezaměstnanosti v západní Evropě je způsoben částečně hospodářským cyklem a částečně úlohou, kterou plní vlády v ekonomikách evropských zemí. Jejich role je větší než hraje vláda Spojených států. Kontrola nájemného v Evropě nevytváří tak dynamicky rovnovážný trh s byty jako ve Spojených státech, který umožňuje vysokou mobilitu pracovní síly z míst hospodářského útlumu do míst, kde dochází k rozmachu. V jediné zemi OECD nelze staticky prokázat růst podílu chudých (autor by možná měl upřesnit, zdali měl na mysli absolutní či pouze relativní zbídačování dělnické třídy, jak o něm psal Karel Marx a jeho pohrobci). Zvláště ideologicky podbarvený je termín „nadměrné stárnutí obyvatelstva.“ Pokud se jedná o termín vyjadřující růst průměrného věku obyvatelstva, pak se autor totálně mýlí a vztah je zcela opačný než uvádí. Růst průměrného věku obyvatelstva vede naopak k růstu poptávky ve vztahu k nabídce, neboť stále rostoucí podíl obyvatelstva, který se neúčastní na produkci (nabídce), ale je součástí celkové poptávky ve společnosti.

Stejně tak není pravda, že v nových podmínkách se mění problém uplatnění produkce, jak tvrdí autor. Ten je v otevřených tržních ekonomikách vždy stejný a výrobci v souladu s dobře známou koncepcí neviditelné ruky trhu Adama Smitha vyrábějí a nabízejí to, co si myslí, že spotřebitelé budou na trhu požadovat, a co si koupí. Pokud však autor srovnává svobodnou tržní ekonomiku s uzavřeným centrálně řízeným deficitním socialistickým hospodářstvím, kde státní výrobce vnucuje své zboží spotřebiteli jen proto, že konkurence buď není, nebo je omezená, a spotřebiteli nezbývá než na tuto hru přistoupit, tak má pravdu. Ale toto jeho srovnání je aktuální pouze pro země, jakou je v současnosti Severní Korea, Kuba a několik afrických zemí.

3. Hospodářský liberalismus for ever

Autorovo volání po jiné teorii než liberalismus, která by se stala základem pro formulaci hospodářských politik, není ničím jiným než hozením hrachu na zeď. Najde-li se ekonom či skupina ekonomů, kteří vytvoří novou teorii, která lépe než dosavadní ekonomické teorie vysvětlí ekonomickou realitu, může se stát základem nových hospodářsko-politických přístupů. Může se však také stát, že se prosadí, i když lepší nebude, jak se stalo v případě teorie Johna Maynarda Keynesa. Trvalo více než 40 let než politikové a voliči pochopili, že je nutná změna. Změna nepřinesla nic nového, pouze návrat k něčemu, co tu bylo předtím, ke klasické teorii s jejím hospodářským liberalismem. Trh s hospodářskými teoriemi, který ve svobodných společnostech není regulován, je schopen uspokojovat společenskou poptávku.

Hospodářský liberalismus je založen na spontánním řádu (ne chaosu) a obhajuje principy svobodných trhů a konkurence na nich. Je to hospodářství založené na rozhodování svobodných jedinců podle zákonem stanovených pravidel, nad jejichž dodržováním bdí instituce, které jsou sto efektivně prosadit vynutitelnost zákona. Vláda a stát vytvářejí podmínky pro fungování takového systému a jsou odpovědny za nabídku veřejných statků – obrany, bezpečnosti, školství, zdravotnictví a sociální péče dle přesně vymezených pravidel. I v těchto oblastech však liberálové prosazují individuální práva a odpovědnost za vlastní jednání a rozhodování. To znamená, že i v těchto oblastech by měl klesat podíl státních a veřejných výdajů ve prospěch výdajů soukromých.

Hospodářský liberalismus a jeho teorie naštěstí nestojí ani nepadá s Miltonem Friedmanem a není ani omezena na kampus Chicagské univerzity, jak by se čtenář po přečtení článku pana Báalka mohl domnívat. Liberálně orientované ekonomy lze nalézt nejen na téměř všech světových univerzitách, včetně Číny a Vietnamu, ve vládách mnoha zemí, včetně sociálně demokratických. Za nejlepší příklad poslouží labouristická strana na Novém Zélandě, která má zásluhu na tom, že novozélandská ekonomika se stala po Hong-Kongu a Singapuru třetím nejsvobodnějším hospodářstvím na světě. Zdá se, že i britská Labour Party by mohla překvapit zahraniční pozorovatele. Ty domácí ani příliš nepřekvapil její návrh na privatizaci londýnského metra.

Vyšlo v časopisu Ekonom 33/1997 s názvem „Liberalismus na pokračování“.

12.3 Konservativismus není kompatibilní s marxismem

Autor článku „Na čem staví politická ekonomie konzervativismu“ (MFD z 26. 1. 1998) Jaroslav Jirát působící v hospodářské sekci ODA prokázal přinejmenším mnoho neznalostí jak

z ekonomie, tak z politologie. Prezentoval pojmový chaos, který zmítá některé naše politické strany a promítá se samozřejmě v praktické politice.

1. Není pravda, že u nás byl monetarismus absolutizován. Základní principy monetarismu nebyly respektovány v hospodářské politice, ba ani v rétorice Václava Klause po volbách roku 1996. Důkazem slouží opožděné uvolnění fluktučního kurzu koruny a zavedení dovozních depozit.

2. Není pravda, že konzervativismus nedůvěřuje pokroku. Z tohoto tvrzení autora by mohlo vyplývat, že konzervativismus je zastaralým myšlenkovým směrem, který není schopen reagovat na problémy moderní společnosti. Konzervativismus naopak staví na pokroku, který vychází z tradičních hodnot a ze spontánně vzniklého řádu. Podle mého názoru politický konzervativismus vytváří nejlepší podmínky pro společenský rozvoj. Konzervativismus jako myšlenkový směr je schopen vstřebat nejmodernější technologie. Jen si vzpomeňme na období vlády konzervativců ve Velké Británii, republikánů v USA či koalice křesťanských demokratů a svobodných demokratů v Německu.

3. Největší chyby se autor dopustil svým tvrzením, že konzervativce by se snažil národní majetek pečlivě spravovat spíše než privatizovat a v žádném případě by nerozdával národní majetek v kuponové privatizaci. Na konci XX. století považují konzervativní strany za svůj nejvýznačnější rys víru v soukromé podnikání a v soukromé vlastnictví jako nejlepší prostředek růstu národního bohatství. Státní vlastnictví je považováno za nepřirozené. Není nutno dokazovat, že stát je nejhorší možný hospodář. Po 40 letech budování socialistického, tedy státního hospodářství jsou naše zkušenosti v tomto směru větší než zkušenosti kohokoliv jiného. Absence osobního rizika ve státním či veřejném podnikání je důvodem nízké míry odpovědnosti osob pověřených státem správou státního či veřejného majetku. Z tohoto důvodu se státní majetek stává předmětem rent-seekingu, tj. snahy vydobýt si výhodu na základě mimotržních aktivit. Ty zahrnují korupci, uplácení a pojednává o tom moderní větev ekonomické teorie nazvaná teorie veřejné volby, která je v souladu s konzervativním viděním světa.

4. Není pravda, že restituce byly neúspěšnějším národohospodářským krokem postkomunistické éry. Nejenže restituce nebyly doposud ukončeny - problém církevních restitucí, mnohé restituční nároky z důvodu zdlouhavého soudního projednávání nebyly dosud uspokojeny a majetek chátrá v rukou státu a mnohé realizované restituce byly následně zpochybněny. Restituce tedy představují pouze část privatizačního procesu, který stejně jako restituce zůstal nedokončen a proto lze jen těžko o něm pronášet seriózně finální soudy.

5. Není pravda, že česká ekonomika se vyznačuje růstem počtu firem věnujících se obracení peněz a slábnutím firem zabývajících se tvorbou hodnot, zejména tedy výrobou zboží v kontextu, jak autor uvedl. V tomto případě se jedná o aplikaci známé marxistické poučky o primátu výroby před obchodem. Slábnou ty firmy, které nejsou konkurenčně schopné. To jsou samozřejmě mnohé výrobní podniky. Socialismus nám zanechal deformovanou strukturu hospodářství s hypertrofujícím výrobním sektorem a zaostalým obchodem a službami. Proto je naprosto v pořádku, že se obchod a služby všeho druhu rozvíjejí rychleji než tradiční. Kromě toho, že jde o celosvětový trend, i v této oblasti máme co dohánět, abychom dosáhli ekonomické struktury vyspělých zemí, v nichž obchod a služby hrají daleko významnější roli než u nás.

Předpokládám, že autor není explicitním vyznavačem marxistické ekonomie, přestože k ní myšlenkově tíhne.

6. Není pravda, že článek autora představuje vodítko k hodnocení jiných ekonomických teorií a konkrétních hospodářských opatření. Tímto tvrzením se z autora marxisty stává bolševik, který si přivlastňuje právo prezentovat jedinou pravdu. Jeho povrchní tvrzení nejsou vodítkem k hodnocení ničeho jiného než autorovy intelektuální úrovně. God save ODA!

Otištěno v MF Dnes 30. ledna 1998 s názvem „Konzervatismus je neslučitelný s marxismem“.

12.4 Tunelování politických stran

Pojem tunelování si v současnosti v České republice nejčastěji spojíme s akciovými společnostmi, převážně s investičními fondy či bankami. V této souvislosti je tento pojem totožný s obsahem slova krádež. Dochází k ní při správě cizího majetku na úkor zúčastněných, v případě akciové společnosti na úkor akcionářů. Tunelování nabývá různých forem. Všem jim jsou společné neetické, avšak často legální převody majetku akciové společnosti, z níž má prospěch určitá zájmová skupina, která v určité době má přístup k nějaké relevantní exkluzivní informaci. Prospěch této skupiny je zaplacen ztrátou těch, kteří tento přístup nemají nebo nemohou rozhodování o nakládání s majetkem ovlivnit.

Jednou z nejznámějších forem tunelování je převod likvidních aktiv mateřské akciové společnosti na nově založenou dceřinou akciovou společnost. Následně jsou akcie dceřiné společnosti nezátížené žádnými závazky prodány „spřátelené“ skupině, lidem často zastupujícím zájmy managementu nebo některého z akcionářů. Zakladateli většinou zůstanou nelikvidní aktiva, často to jsou pohledávky po lhůtě splatnosti. Zadlužená akciová společnost s nedobytnými pohledávkami a závazky vůči věřitelům ve formě splatných úvěrů, jakož i vůči obchodním partnerům ve formě nezaplacených faktur dodavatelům či nedodaného předem zaplaceného zboží odběratelům, je odsouzena do konkurzního řízení a likvidace.

Tento „osvědčený“ postup inspiroval i některé aktéry české politické scény. Uvedené praktiky se pokoušejí analogicky realizovat v politických stranách. Samozřejmě ve svůj prospěch. Činí tak v situaci, kdy závazky některých současných politických stran daleko přesahují náklady spojené se založením nové strany, přičemž existující politická strana jim neskýtá větší šance na znovuzvolení než nová, dosud nezátížená strana.

Vycházíme ze standardního předpokladu, že politikové ve svém rozhodování stejně jako jiné subjekty preferují své vlastní zájmy. Také voliči při svém rozhodování, komu dají svůj hlas, sledují své osobní zájmy. Politici se stávají úspěšnými, pokud se jim podaří přesvědčit voliče, že jejich zájem je vlastně také zájmem voličů. Čím je míra přesvědčení voličů vyšší, tím je politik úspěšnější. Nejlepším ukazatelem míry „souladu zájmů“ je volební výsledek. Podle počtu odevzdaných hlasů získávají strany příspěvky ze státního rozpočtu. Jak ovšem všeobecně platí pro lidské počínání, peněz není nikdy dost. Strany si berou úvěry a vyhledávají sponzory. Všechny takto i jinak získané peníze na straně aktiv investují do vybudování a provozu strany, především však do lidského kapitálu - vedoucích osobností strany.

V bilanci závazků strany figuruje na prvním místě slib voličům - volební program strany. Pokud míra jeho nesouladu se skutečností, tedy jeho nenaplňování, dosahuje velikosti, že zástupcům těchto stran prakticky znemožňuje úspěch v následujících volbách, stává se nesnesitelným

břemenem. Je tomu tak i přesto, že politika kalkuluje s předpokladem krátké paměti voličů. Jiným závazkem jsou již zmíněné bankovní úvěry politických stran a „závazky“ za tzv. sponzorské dary, pomocí nichž strany hradily náklady na volební kampaň a další provoz.

Tyto závazky se stávají neúnosnými právě v době, kdy se pravděpodobnost volebního úspěchu strany stává možností pouze hypotetickou. Přesáhnou-li všechny závazky strany výše zmíněnou mez, stává se reálný úspěch jednotlivých kandidátů strany tak nákladným, že přestává být pro ně únosným. Kandidáti činí si ambice, na některou z volitelných (např. poslanecký mandát), či od ní odvozených funkcí (např. posty ve státní administrativě), ztrácejí motivace setrvat v takové straně.

Je racionální, že politikové jsou ve svém chování ovlivněni zkušenostmi z hospodářského života. Proto se v politice chovají analogicky jako tzv. tuneláři v akciových společnostech. Politikové opouštějí strany zatížené neúnosnými závazky, které se stávají nepřekonatelnou bariérou volebního úspěchu v příštích volbách a zakládají nové strany. Do nových politických subjektů převádějí aktiva, která vznikla v jejich bývalé politické straně. Ta zahrnují jejich funkci či pozici, k níž se prostřednictvím stranické „mašinerie“ propracovali, kontakty a informace z toho vyplývající a své veřejně známé jméno (včetně politického image). Tato aktiva mohou fungovat v novém subjektu vcelku efektivně s očekáváním jistého výnosu ve formě volebního úspěchu, kdežto ve staré straně by je závazky patrně zadusily, neboli šance na znovuzvolení by byly menší. Proto je optimistické prohlášení vůdčí osobnosti Unie svobody Jana Rumla o tom, že nově založená strana na tom bude lépe než mateřská ODS, které zůstaly sekretariáty, stranická síť, organizace, příspěvky ze státního rozpočtu, ale také dluhy, nesplněné závazky a pošramocené jméno, zcela racionální.

Tento chladný racionální kalkul nás naplňuje obavami, že úspěch těchto politiků v příštích volbách bude ex post morálně legalizovat tunelování, jehož jsme byli svědky v hospodářství.

Napsáno společně s Karlem Klimešem a otištěno v Lidových novinách 9. března 1998 s názvem „K tunelování dochází i v politice“.

12.5 Trhy generují mravnost

Trh je místo, kde dochází ke směně, pomocí níž její účastníci získávají to, o čem usilují. Ten, kdo prodal, má ve své tržbě zisk, kdo koupil, získal za své peníze něco, po čem toužil. Je samozřejmé, že ne vše, co je předmětem koupě a prodeje, je v souladu s morálními zásadami všech. Vedle nemovitostí, automobilů, konfekce, hraček, léků se na trzích realizují rovněž drogy, tabák, alkohol, prostituce. Lze prosazovat morální zásady potlačováním těchto trhů? Prosazovat lze, ale prosadit nelze, protože jakákoli represe v tomto případě vede k přesunu obchodování z trhu legálního na trh ilegální. Tento přesun nejenže znemožňuje jakoukoli regulaci, nýbrž vytváří podmínky pro porušování zákonů a růst kriminality. Navíc uplatňování represe vůči některým trhům se může v dalším období změnit v omezování jiných trhů. Proto platí stanovisko Tomáše Akvinského, že mnoho užitečného by se neudálo, kdyby všem hříchům bylo zabráněno. Jinými slovy, prostřednictvím svých signálů – cen, které poskytuje producentům, spotřebitelům, investorům, dokáže trh nejefektivněji alokovat zdroje, které má společnost k dispozici. Poněvadž zdroje mají mnohostranné využití, je zapotřebí tržní mechanismus, který je uvede do takových oblastí lidské činnosti, kde vytvoří největší bohatství. Trh vytváří podmínky pro efektivní růst bohatství. Dosažení určité úrovně bohatství rodin se stalo účinnou formou

ochrany dětí před dětskou prostitucí. Instrukce trhu vytváří podmínky, které mají pozitivní dopady, včetně morálních.

Koncept neviditelné ruky trhu je založen na spojení egoismu výrobce a blaha spotřebitelů. Výrobce dodává na trh zboží, které spotřebitelé nakupují. Výrobce dosahuje svého cíle – realizuje zisk, a spotřebitelé také kupují něco, co uspokojí jejich potřeby. Oba jsou spokojeni. Instrukce trhu zajišťuje, jak tvrdí Adam Smith, že je v zájmu dokonce i špatných lidí, aby jednali pro obecné dobro, tj. tak, aby uspokojovali potřeby jiných a přispívali tím k všeobecné ekonomické rovnováze.

Trh nutí lidi v pozici výrobců spoléhat především na své schopnosti a v pozici spotřebitelů na svůj vlastní úsudek. Nositel Nobelovy ceny za ekonomii Gary Becker zdůrazňuje, že díky trhu se lidé stávají nezávislejšími ve smyslu své schopnosti postarat se sami o sebe a zároveň nést odpovědnost za vlastní jednání. Přestávají se obracet k vládě, ke státu se žádostí o pomoc ostatních. Taková pomoc totiž má podobu vynucené solidarity, která je založena na použití donucovacích prostředků státní moci vůči svobodné vůli občanů.

Trh dlouhodobě vynucuje čestné, morální jednání u podnikatelů. Podnikatelé si je osvojují z praktických důvodů, protože dobrá pověst jim zabezpečí v budoucnu vyšší počet zákazníků. Podnikatelé jednají a rozhodují se s perspektivou dlouhodobých záměrů, kdežto horizont rozhodování podnikavců je krátký. Počet podnikavců narůstá v období společenských zvrátů, zpochybnění vlády zákona či snížení její vynutitelnosti. Analogii lze nalézt rovněž v díle Adama Smitha, když porovnával chování podnikatele a diplomata resp. politika. Podnikatel je motivován být morální, čestný a spolehlivý, protože stále usiluje o udržení a zvýšení počtu svých zákazníků. Naopak diplomat či politik (podobně jako podnikavec) se dostává do jedinečných (a neopakovatelných) situací, a proto není pod tlakem opakujících se interakcí, které si vynucují čest, spolehlivost a dobré renomé. Proto se podle Smitha podnikatelé těší lepší pověsti než politici.

Milton Friedman ve svém díle „Kapitalismus a svoboda“ uvádí etický princip, který přímo ospravedlňuje rozdělení příjmů ve svobodném tržním hospodářství: "Každému tolik, co on a nástroje, které vlastní, vyprodukují." Dobrým příkladem fungování trhu je loterie, která splňuje liberální princip rovnosti příležitostí a nerovnosti ve výsledku. Méně ostrým, avšak palčivějším příkladem je trh práce. Mnoho děvčat touží stát se topmodelkou, stejně jako mnoho dívek chce být sekretářkou. Zatímco jen několika málo vyvoleným se podaří dosáhnout svého cíle díky svým mimořádným vlastnostem a ještě mimořádnějším schopnostem a prosadit se v centrech světové módy, daleko více dívek uspěje v útulných kancelářích. Topmodelky jsou všeobecně lépe placeny než špičkové sekretářky jednak díky svým vlastnostem a schopnostem, ale také díky větší chuti riskovat. Sekretářky naopak vykazují větší odpor k nejistotě.

Vyšší sklon k riziku se oceňuje vyšší cenou - v zaměstnání, na komoditních burzách, na kapitálových trzích apod. Je pozitivní, že trh pomocí cenového mechanismu rozlišuje rozdílné sklony k riziku. Odpor k nejistotě a riziku vede k vynuceným kartelovým dohodám o podílu na příjmech, čímž si konkurující subjekty nepřímou poskytnou vzájemné pojištění, což se povedlo například některým pojišťovnám prosazením minimální výše povinného ručení motorových vozidel. Tímto opatřením přenášejí svá rizika na své klienty, kteří musí zaplatit jejich neochotu vést plnou odpovědnost za riziko podnikání, přestože argumentují přesně opačně.

Odpor k nejistotě podporovaný falešnými hesly o sociální spravedlnosti, ztělesněné státními zásahy do procesu rozdělování důchodů, je zásadním argumentem pro zdůvodnění neadekvátního přerozdělování příjmů společnosti prostřednictvím různých forem zdanění. Neviditelná ruka trhu je nahrazována viditelnou rukou socialismu, která nás objímá tím silněji, čím větší části vlastního příjmu se musíme v důsledku zdanění vzdát. Z toho všeho vyplývá, že trh, ač sám o sobě je eticky neutrální, je neúčinnějším nástrojem pro dosažení prvořadého etického principu – lidské svobody.

Záznam příspěvku předneseného na diskusním fóru Sociologického ústavu ČSAV nazvaného „Morální dimenze ekonomiky – iluze nebo imperativ?“, které se konalo v květnu 1998.

12.6 Dost bylo liberalismu!? ... aneb etatismus za to může.

Mnozí publicisté v poslední době nacházejí příčiny naší nynější hospodářské krize v uplatňování liberální hospodářské politiky našimi polistopadovými vládami. Rovněž probíhající liberalizační procesy ve světové ekonomice, jimiž jsou odstraňování obchodních bariér, rostoucí konkurence, přesuny velkých finančních aktiv atd., považují za příčinu tzv. globální krize. Následně se v mnoha takových článcích odvozuje, že naše současná hospodářská krize, jakož i tzv. globální krize jsou projevy krize liberalismu.

Liberalismus je ideový proud, který klade důraz na vlastní odpovědnost a z ní vyplývající práva každého jednotlivce. Předpokládá zásadu dobrovolnosti v lidském konání, nedotknutelnost soukromého vlastnictví, nezastupitelnou roli smlouvy a právního systému, který umožní její vynucení v případě nedodržení některou ze smluvních stran. Klíčovou rolí v liberální ekonomii hraje seberegulující trh, který prostřednictvím svobodného obchodu nejefektivněji alokuje vzácné zdroje, kterými společnost disponuje. Takový společenský systém samozřejmě nevyžaduje mohutnou vládu podporovanou nabubřelým státním aparátem k prosazování svých programů a cílů. Proto se liberálové spokojí s malou, ale efektivní vládou, která státní moci užívá jako šafránu, pouze v oblastech, kde je to zatím nezbytné, jako jsou vnější obrana, vnitřní bezpečnost, základní lékařská péče, základní školství a málo dalších.

Poslouchá-li občan politiky, může nabýt dojmu, že efektivní řešení nejen našich současných hospodářských problémů, ale i problémů globálních, lze nalézt ve větším zasahování vládnoucích elit do života společnosti prostřednictvím státní mašinerie ve jménu veřejného zájmu. Co vede mnohé k takto zjednodušujícímu úsudku? Významná je mimo jiné skutečnost, že ekonomická transformace v naší zemi je spojována s vládami, které se identifikovaly s liberálními hodnotami v ekonomice a konzervativními v politice. Srovnáme-li výsledky transformace u nás se stavem v Polsku a v Maďarsku, zjistíme, že přestože u našich sousedů probíhala reforma po většinu času pod taktovkou socialistických vlád, tak není vidět výrazných rozdílů. Liberální rétorika našich polistopadových vlád a jejich neschopnost završit proces ekonomické transformace alespoň v některých oblastech zanechala naši společnost v půli cesty k proklamovaným cílům. K známým příkladům tohoto stavu patří tzv. částečně privatizované podniky, v nichž si stát podržel tak velké majetkové účasti, že konkrétní akcionáři, i kdyby se snažili sebevíce, proti vůli státu reprezentovaného úředníky FNM, nic nezmohli. Navíc stát nebyl schopen ani v těchto podnicích uhájit minoritní akcionáře od ztrát způsobených kvůli managementu či neetickým jednáním velkých investorů. Paradoxem je, že manažeři některých z těchto podniků (např. OKD, MUS) s tichou podporou státních úředníků v orgánech těchto

akciových společností dlouhodobě hospodařili se svěřeným majetkem ve svůj prospěch způsobem vedoucím k ovládnutí firmy nebo alespoň rozkradení její majetkové podstaty. Částečně privatizované zůstaly nejen mnohé významné podniky, ale také velké banky, které se ještě před svou privatizací účastnily kupónové privatizace. Účast státních úředníků v orgánech privatizovaných společností deformovala dělbu moci v akciových společnostech (*corporate governance*) mezi vlastníky (akcionáři) a správci (managementem) a učinila řízení firem směrem k restrukturalizaci málo efektivní.

Na první pohled se zdá, že viníkem neutěšeného stavu v mnoha našich podnicích je privatizace. Ano, ale polovičatá neboli formální, která ponechala mnoho podniků na libovůli státních úředníků, sledujících především své vlastní zájmy či zájmy jejich politických stran. Mnozí však namítnou, že ani 100% privatizované akciové společnosti nejsou na tom ekonomicky lépe a dochází u nich k podobnému rozkrádání majetku na úkor minoritních akcionářů jako v těch s významnou rolí státu. I zde však shledávám zodpovědnost za daný stav na straně státu, který nedokáže efektivně vynucovat platné zákony a plnění uzavřených smluv. Jedná se o selhání moci soudní, nízkou efektivnost moci legislativní způsobenou volebním systémem neodpovídajícím současným potřebám naší země (v souladu s doporučením MMF transformujícím se ekonomikám z roku 1998) a přílišnými ambicemi moci exekutivní zasahovat do soukromí každého jedince. Přítomnost vlády v našem hospodářském životě zůstává velmi intenzivní a týká se nejen regulace cen (bydlení, energie, hromadná doprava, telekomunikace), ale i jejich přímého stanovování (pošty, zdravotnictví, převážná část školství). Tzv. liberální reformy v těchto oblastech vedly pouze k nepatrným změnám, které neumožnily prokázat výhody jasně definovaného soukromého vlastnictví a konkurence a z něho vyplývající lepší kvalitou zboží a služeb za konkurenční ceny pro spotřebitele. Penzijní systém se ještě méně než výše uvedené oblasti lidské činnosti liší od svého socialistického předchůdce. Tento tristní stav můžeme konstatovat i v mnoha dalších oblastech, v nichž přežívají rozpočtové a příspěvkové organizace, jejichž chování se příliš neliší od socialistické minulosti. Protože si všichni stěžují na nedostatek finančních prostředků, což bylo charakteristické i pro socialismus, tak nejvýraznějším rysem veřejného sektoru stále zůstává měkké rozpočtové rozpětí.

Jak však vypadá skutečná liberální reforma? Jejím nejlepším příkladem jsou změny na Novém Zélandu v druhé polovině osmdesátých let za vlády labouristů. Architektem hospodářské politiky se stal tehdejší ministr financí Roger Douglas. Jeho ekonomická reforma odstranila kontrolu mezd, cen a zavedla plovoucí měnový kurz. Byly zcela odstraněny dovozní kvóty a tarify omezeny na minimum. Subvence do průmyslu a zemědělství byly zcela zrušeny. Nejvýrazněji se liberalizace projevila na trhu práce, kde od roku 1991 jsou pracovní smlouvy uzavírány na stejné bázi jako jiné obchodní smlouvy. Na konci roku 1995 v režimu kolektivních odborových smluv pracovalo pouze 17% zaměstnanců. Byla provedena zásadní změna daňového systému, jejímiž základními rysy byla jednoduchost, transparentnost a vymahatelnost. Byla zavedena jednotná 10% sazba daně z přidané hodnoty (nyní 12,5%) na všechny zboží a služby (mimo finančních služeb) včetně potravin, lékařské péče, knih, dětského oblečení apod. Podstatně byly sníženy daně z příjmu na dvojitou sazbu 24 % a 33 %. Daň ze zisku korporací byla snížena ze 48 % na 33 % s cílem sjednotit daňové sazby pro fyzické a právnické osoby. Bylo zrušeno dvojí zdanění akciových společností ve formě daně ze zisku a daně z dividendy, která je vyplácena z již zdaněného zisku, kde plátcem je příjemce, ale odvádí je firma vyplácející dividendu. Tedy daň z dividend a později daň z majetku byly zrušeny.

Novozélandský daňový systém je v současné době považován za systém, který v konkurenci daňových systémů zemí OECD nejméně deformuje cenový systém, a proto přispívá k vysoce efektivní alokaci zdrojů.

Nový Zéland se přeměnil z jedné z nejregulovanějších ekonomik za čtyřleté období Douglasových reforem na svobodné hospodářství s minimálními vládními zásahy. V důsledku toho výrazně klesla nezaměstnanost, vzrostla tempa růstu hrubého domácího produktu a snížila se míra inflace. Pozitivní hospodářský vývoj má svůj pozitivní odraz nejen v sociální sféře, ale také v morálce. Pokud lze tento faktor srovnávat, jak se o to pokouší agentura Transparency International, tak se Nový Zéland, země potomků mnoha hříšníků exkomunikovaných z prudérního Albionu, řadí na čtvrté místo ve světě. Důsledná liberální hospodářská reforma má pozitivní odraz nejen v rostoucí ekonomické výkonnosti, ale také v morálním stavu společnosti.

Vyšlo v Hospodářských novinách 15. října 1998 s názvem „Moc státu je ještě velká“.

12.7 Kritický pohled na Mertlíkův projekt revitalizace

Předkládací zpráva k projektu revitalizace obsahuje hodnocení současného stavu a vývoje české ekonomiky od počátku 90. let. Toto hodnocení vývoje, bohužel, nerespektuje časové hledisko. Tím se dopouští závažné chyby. Přenáší následné nedostatky způsobené nízkou akceschopností Klausovy koaliční vlády (např. v institucionální oblasti) na rozhodnutí předchozí (např. privatizace včetně kuponové), která byla správná a úspěšně realizovaná. Proto nelze souhlasit s názorem, že hlavní příčinou současných problémů je systémově špatně provedená privatizace. Za hlavní příčinu dnešních problémů v souvislosti s privatizací považují její nedokončení dle původního záměru a neschopnost vlády zabezpečit respektování a nedotknutelnost vlastnických práv (kdy např. věřitel díky nízké úrovni vynutitelnosti pohledávek, smluv a zákona může pozbýt svůj majetek).

Už vůbec nelze souhlasit s názorem, že absence regulačních mechanismů vedla k masivnímu tunelování národního kapitálu. Toto tvrzení vyplývá z nerespektování logiky vývoje, podle níž nelze nejprve úspěšně regulovat odvětví ekonomiky, aby poté v něm hospodářské subjekty začaly úspěšně podnikat a konkurovat zahraničním subjektům. Naopak je potřeba vytvořit pro ekonomické subjekty v podmínkách transformace takové ekonomické prostředí, pro něž jsou charakteristické nízké náklady vstupu do odvětví, které zaručí vysokou úroveň konkurence. Ta se stává nejučinnějším regulátorem za předpokladu, že v ekonomice lze vynutit dodržování smluv a respektování zákonů, případně penalizovat jejich nedodržování obchodními soudy v relevantním čase. Zkušenosti s regulačními úřady v zahraničí, které se často stávají nástrojem prosazování zájmů nejvýznamnějších firem v odvětví, nejsou jednoznačné. Obávám se, že v podmínkách transformující se ekonomiky s „nedospělými“ trhy, nízkou úrovní morálky a vynutitelnosti práva, nebudou regulační úřady naplňovat očekávání spotřebitelů, nýbrž právě nejsilnějších podnikatelských subjektů v odvětví.

Naprostou chybnou je domněnka o předčasnosti liberalizace zahraničního obchodu. Autoři projektu revitalizace nejenže zapomněli na nutnost zásadní změny orientace našeho zahraničního obchodu v souvislosti s rozpadem RVHP, která vyžadovala přijetí takových vnitřních opatření, která by nám otevřela přístup na zahraniční trhy. Úplně už zapomněli na odloženou poptávku a fronty, které se stály na jakékoli zboží ze Západu, které nemohla „ustát“

jiná než komunistická vláda. Naopak jsem přesvědčen, že včasné otevření domácího trhu mělo pozitivní vliv pro vytváření konkurenčního prostředí a chování domácích hospodářských subjektů. Socialistické mýty o nutnosti ochrany tzv. *infant industries* (nově vznikající odvětví) byly již dávno vyvráceny hospodářskou praxí v hospodářsky úspěšných zemích.

Z chybného hodnocení dosavadního vývoje logicky vyplývá, že ani projekt nápravy (revitalizace) nemůže být správný. Zásadní chybou je nadměrná úloha státu, přestože je oproti tzv. Grégrovu plánu zredukována ve prospěch věřitelských institucí. Nicméně váhu nedobytných pohledávek ponese prostřednictvím Revitalizační agentury, a.s., v níž je účast soukromých subjektů značně nejistá, stát. Jeho účast prostřednictvím Konsolidační banky, možná i FNM, je naopak jistá. Stát by měl garantovat odkupy části pohledávek prostřednictvím Revitalizační agentury. Poskytnuté garance budou mít na hospodářství stejný efekt jako deficitní financování. Povedou k zvýšené emisi státních obligací a následnému působení tzv. vytěsňovacího efektu. Poroste státní dluh u soukromého sektoru a sníží se podíl investic z vlastních zdrojů. Naopak vzroste podíl investic z cizích zdrojů a navíc realizovaných vládními úředníky, s jejichž investičními schopnostmi máme již více než padesátileté zkušenosti. Při zachování jednociferné míry inflace nemůže vést Mertlíkův revitalizační program v dosud předložené podobě k toužebně očekávanému dlouhodobému růstu naší ekonomiky.

Napsáno 26. března 1999.

12.8 Glosa k růstu počtu státních úředníků

Růst počtu státních úředníků je zvláštní formou boje sociálně demokratické vlády proti nezaměstnanosti. Jejich pracovní náplní je vymýšlet, prosazovat a uplatňovat nejružnější normy, předpisy a regulace, které v konečném důsledku vedou k omezování spontánních podnikatelských aktivit vytvářejících bohatství společnosti. Obecně však platí, že s růstem počtu státních úředníků se snižuje tempo ekonomického růstu a zvyšuje se míra nezaměstnanosti. Efekt rostoucího počtu státních úředníků u nás se nejdříve projeví v rostoucí korupce a klesající spokojenosti občanů s činností státních úřadů. Plnění programového prohlášení sociálně demokratické vlády se ani v této oblasti neliší od ostatních slibů.

Vyšlo v Lidových novinách 20. srpna 1999.

12.9 Žeňte politiky od televizního vysílání!

Současný boj o nezávislost České televize, stále se vlekoucí spor o nezávislost České národní banky, dříve o nezávislost Komise pro cenné papíry, nekonečné diskuse o nezávislosti regulačních orgánů jako jsou Energetický regulační úřad, Český telekomunikační úřad, Rada pro rozhlasové a televizní vysílání a další, nás dovádějí k zamyšlení nad obsahem magického pojmu nezávislost.

Zdá se, že zákonodárce k naplnění tohoto pojmu většinou přistupuje se snahou vytvořit mechanismus, který by měl zabránit, aby vůle či zvůle jednotlivce, firmy, politické strany nebo určité zájmové skupiny ovlivňovaly chování a rozhodování tzv. nezávislého orgánu.

Pro naplnění ideálu nezávislosti jsou vymyšleny komplikované volební a jmenovací mechanismy. Právě jejich složitost a nepřehlednost mají vytvořit zdání objektivního, z hlediska zájmů neutrálního složení nezávislých orgánů. Ukazuje se však, že sebestopracovanější

způsoby volby nemohou zabránit iracionálnímu chování tzv. nezávislých institucí, jejichž chování poškozuje ty, v jejichž zájmu byly zřízeny. Nevysílající ČT určitě není v zájmu koncesionářů, stejně tak v minulosti horentní pokuty rozdávající Komise pro cenné papíry se chovala proti zájmům drobných akcionářů. Podobně i způsob regulace bankovního trhu ze strany ČNB v minulosti bude i v budoucnu ochuzovat peněženky občanů České republiky, z jejichž prostředků (příjmy z privatizace) nebo z jejichž daní jsou a budou banky u nás sanovány.

Všeobecně se očekává, že složité volební či jmenovací mechanismy při obsazování exekutivních pozic v nezávislých institucích přispějí fenoménu nezávislosti také tím, že oslabí jejich závislost na volebním cyklu, především na termínu a výsledku v parlamentních volbách. Ukazuje se, že tento předpoklad je neudržitelný, pokud je jmenování členů tzv. nezávislých orgánů, byť sebekomplikovaněji odvozeno od výsledků parlamentních voleb, tj. když je volí a jmenuje jakkoli nepřímo Poslanecká sněmovna, vláda, prezident či Senát. Protože se jedná o politické instituce, které při svém rozhodování se přirozeně nemohou zbavit svých politických preferencí, tak jimi jmenovaní zástupci nemohou být apolitičtí. Jakákoli snaha o vyváženost politických názorů či stranického obsazení proto nevyhnutelně přerůstá v politický boj. V zavedených demokraciích má často skrytou podobu, v rodících se demokraciích (u nás) probíhá naprosto otevřeně. To se odehrává právě v České televizi. Není to však poprvé. Podobné představení jsme mohli nedávno sledovat v Komisi pro cenné papíry nebo při jmenování členů bankovní rady ČNB. Podobných politických dramát budeme mít tím více, čím více tzv. nezávislých státních či veřejnoprávních institucí, ale ve skutečnosti netransparentních politických entit budeme mít. Pokud by politici veřejnoprávnost chápali vážně, sami by se museli zříci práva jakkoli zasahovat do fungování těchto institucí. Obsazení orgánů těchto institucí by muselo proběhnout přímou volbou nebo losem. Jsme přesvědčeni, že losováním z občanů starších 15 let by zvolená rada ČT nejmenovala ředitele, který by brzy po svém jmenování zastavil její vysílání. Vzpouza redaktorů České televize podobně jako boj o Lidový dům v roce 1920 patrně vejde do našich dějin. Než se to stane, měli bychom se čile zabývat podmínkami televizního vysílání v České republice, aby naše moderní dějiny nebyly dějinami bojů o televizi.

Vedle pojetí veřejnoprávnosti ČT, která se stala rukojmím politiků, je velkým problémem trh televizního vysílání u nás, především privatizace a udílení licencí. Už dávno měl být privatizován jeden z kanálů veřejnoprávní televize (přestože si myslím, že ČT 2 nabízí nejkvalitnější program u nás), aby vznikla skutečná konkurence dominantní TV Nova. Veřejnoprávní televize z podstaty věci nemůže být rovnocenným konkurenčním subjektem soukromé televizi, byť existuje snaha vytvářet tento dojem. TV Prima s nejasnými vlastnickými poměry svého provozovatele zatím nemůže dominantní postavení Novy výrazněji ohrozit. Protože další vlnové délky pro klasické televizní vysílání nejsou zatím k dispozici a skutečná konkurence by pomohla kultivaci vysílání soukromých televizí, jediným schůdným řešením se jeví uvolnění jednoho vysílacího kanálu ČT a jeho privatizace. Určitě tím nebude dotčena veřejnoprávnost ČT, neboť stačí ubrat akční filmy a další zábavné pořady pochybné proveniencí. Jeden veřejnoprávní kanál bude mít dostatečnou kapacitu pro kvalitní zpravodajství (chlouba ČT), publicistiku, tuzemskou tvorbu i vysílání pro minority. Divák určitě nebude ochuzen. Problémy nastanou jedině politikům, kteří si místo kontaktů na Barrandově a na Kavčích horách budou muset prošlapávat cestičku ke zviditelnění i jinde. Tam

už ovšem může být zavedená jejich politická konkurence. Navíc hrozí, že v časovém zaneprázdnění se nebudou moci tak intenzivně věnovat svým klientům. Pokud se zákon o veřejnoprávní televizi nezmění, tak za nějakou dobu můžeme být svědky situace, kdy politikové dnes bdící a spící na Kavčích horách, budou zítra proti neposlušným redaktorům mocensky zasahovat. Ti, co se dnes ohánějí nutností dodržovat špatný zákon, budou možná spát zítra na Kavčích horách. Ne všem, však zůstávají oči pro pláč, tak jako koncesionářům. Nad vypnutím ČT určitě nepláčou politikové a pan ředitel, který vás houževnatě žádá: Volejte řediteli!

Napsáno společně s Miroslavem Zajičkem. Praha, 28. prosince 2000.

12.10 Diletantská kritika aneb vlastní dehonestace

Naprostou neznalost základů ekonomie neodbornost a nekonzistentnost ve svých názorech prezentoval Jiří Pehe v článku *Několik otázek pro Václava Klause* na s. 11 v *Hospodářských novinách* 4. června 2001.

Za všechny nepřesnosti a podivnosti cituji pro ilustraci jedinou: „Pokud jde o EMU (Hospodářská a měnová unie), bylo by dobré, kdyby Václav Klaus vysvětlil proč je přesvědčen, že zakrývání ekonomických rozdílů mezi slabými a silnými oblastmi s pomocí směnných kurzů a úrokových měr je dobrá věc.“ Kdo si přečetl alespoň některý z Klausových mírně inovovaných propagandistických recyklátů, ví, že autor o tom nikdy nebyl a není přesvědčen. Naopak autor v souladu s ekonomickou teorií tvrdí, že pružné směnné kurzy a rozdílné úrokové sazby napomáhají vyrovnávání ekonomických rozdílů mezi různě vyspělými ekonomickými oblastmi. Méně rozvinuté oblasti, pro něž jsou typické nižší náklady nejen na pracovní sílu, ale také na ostatní výrobní činitele (třeba díky shovívavějším ekologickým předpisům), jsou vyhledávaným místem pro zahraniční investory. Vyšší úrokové sazby než průměrné světové úrokové sazby přilákají zahraniční kapitál i do těch oblastí, kam na to nestačí ani výše zmíněné cenové výhody například proto, že v těchto oblastech je méně vyvinutá dopravní a jiná infrastruktura, nevykonné soudnictví a státní správa či nepřehledné a zmatečné zákonodárství. Masivní příliv zahraničního kapitálu umožňuje méně vyspělým oblastem udržovat platební bilanci země v rovnováze. V rámci této rovnováhy, která posiluje domácí měnu, se mohou domácí výrobci „dostat“ k zahraniční měně, za niž si nakoupí vyspělé zahraniční technologie, aby svou produkcí účinněji konkurovali na náročných světových trzích.

Neuvědomujíc si tyto a další ekonomické souvislosti, které nabízejí pružné měnové kurzy vývozcům z méně vyspělých zemí, aby se prosadili v náročné světové konkurenci a vlastními silami se tak pokusili učinit krok směrem k prosperitě, konkurenceschopnosti nejprve ve výrobě a později také ve spotřebě a životní úrovni, brání intelektuálové Peheho ražení přirozenému a faktickému sblížení oblastí s rozdílnou ekonomickou úrovní. Namísto toho jim chtějí pomáhat transferovými platbami ze strukturálních a jiných fondů prostřednictvím přerozdělovací mašinerie EU. Fiskální transfery, ať jsou velké či malé, tak nejsou nikdy natolik transparentní, aby uspokojovaly daňové plátce. Copak už jsme zapomněli na naši československou fiskálně přerozdělovací zkušenost? Ani v EU to není jiné. Copak si Jiří Pehe myslí, že daňoví poplatníci z nejvyspělejších oblastí Evropy jako jsou Bavorsko, jižní Anglie či Dánsko budou z hlediska svého životního cyklu věčně a s porozuměním přispívat na málo efektivní ekonomiku Řecka, jižní Itálie či nástupnických zemí?

Smečujícím panu profesorovi s úsměvem pod knírem nahrává Jiří Pehe trapnou otázkou: „Proč je lepší platit daně v Praze, kde pojem „fiskální odpovědnost“ zní zatím spíše jako vtíp, než platit daně v Bruselu?“ Pro zastávce decentralizace státní správy, včetně decentralizace daňové, s nimiž se Jiří Pehe často ztotožňuje, když volá po přesunu fiskálních kompetencí z pražského centra do středisek VÚSC, zní tato otázka zcela nepochopitelně. Proč Jiří Pehe spolu s ostatními na jedné straně volá, aby se rozhodování více přibližovalo k občanovi, a na druhé straně toto rozhodování chce přesunout z Prahy do Bruselu?

Chce-li Jiří Pehe Václavu Klausovi klást otázky, aniž by dal panu profesorovi příležitost každou odpověď učinit z tazatele hlupáka, měl by si alespoň prolistovat Základy ekonomie od Roberta Holmana, poradce předsedy Parlamentu. Poté by ho možná začly napadat otázky, při nichž by se i bohorovný pan profesor zapotil. Proč s takovou pompou předával žádost o vstup do socializující EU? Proč poslanci a senátoři ODS nemají zájem využívat výhod konkurenčního trhu v elektroenergetice, plynárenství, telekomunikacích a jiných síťových odvětvích, kde i socializující EU je nedostižným vzorem pro mnohé naše vládní úředníky činné ještě za Klausových vlád. Proč se ODS staví na stranu těch, kteří požadují odklad prodeje půdy a nemovitostí občanům EU, když ruští vlastníci v Čechách pro tento účel založených firem si je už dávno koupili? A mnoho dalších.

Diletantská kritika je negací kritiky, je oslavou kritizovaného. To snad Jiří Pehe nechtěl. Ne nadarmo se říká, mlčeti zlato.

Otištěno v Hospodářských novinách 8. června 2001 s názvem „Jaké otázky klást Václavu Klausovi“.

Vážený pane Pehe,

omlouvám se za opožděnou odpověď na Váš dopis z 8. června 2001. Cely Váš dopis jsem si přečetl s porozuměním. Bohužel, podobně jako Váš článek, je nekonzistentní a plný protikladů. V druhém bodě Vašeho dopisu mi vytykáte, že namísto polemiky jsem Vás „cejchoval“. Vůbec Vám přitom nevádí, že tak sám činíte už v prvním bodě, když mě nazýváte ekonomickým ultraliberálem. Uznejte, že s takto nekonzistentním přístupem nelze standardním způsobem polemizovat. Zajímalo by mě jen, odkud (z jaké literatury, od jakého autora) znáte termín ekonomický ultraliberalismus, abych se v této oblasti mohl dozdělat. Z mé zkušenosti vyplývá, že předpony ultra, neo a další používají ti, kteří si neuvědomují dimenzi vývoje obsahu jednotlivých pojmů. Proto rozšiřují pojmový chaos, jímž zaplevelují jazyk.

Rovněž by mě zajímalo, co Vy rozumíte pod termínem ekonomická škola. Spojení, v němž ho užíváte („...existuje několik základních ekonomických škol a žádná z nich se v praxi nezbytně neukázala jako jediná správná.“) ukazuje, že tento pojem je pro Vás spíše „španělskou vesnicí“ než správně pochopeným a relevantně užitým pojmem. Obdobně špatně vyzýváte ve svém článku V. Klause, aby „vysvětlil, proč je přesvědčen, že zakrývání ekonomických rozdílů mezi slabými a silnými oblastmi s pomocí směnných kurzů a úrokových měr je dobrá věc“. Něco takového přece Klaus netvrdí, když „doslova řekl, že problémem EMU je, že slabé oblasti nejsou chráněny pružnými směnnými kurzy a diferenčními úrokovými mírami“. Tuto druhou citaci mám z Vašeho dopisu a je správná. Ve výkladu této citace jste se hrubě zmýlil, protože pružné směnné kurzy naopak pomáhají odhalovat ekonomické rozdíly mezi jednotlivými zeměmi a za určitých předpokladů pomáhají „stírat“ ekonomické rozdíly mezi nimi.

Ambici, kterou mne přikládáte, že považuji svůj způsob interpretace za jediný správný, jsem v celém svém článku marně hledal. Musím Vás zklamat, mých originálních myšlenek je v tomto článku velmi málo. Ve své argumentaci jsem se vůbec nemusel opírat o poznatky chicagské či rakouské ekonomické školy, ale vystačil jsem se znalostí mainstreamu s příměsí neokynesianství, konkrétně Paula Samuelsona a Roberta Mundella.

K Vašemu podnětu, abych namísto "cejchování" skutečně polemizoval, Vám musím s lítostí sdělit, že pokud bych chtěl polemizovat se všemi "slabými místy", jimiž se to ve Vašem článku tak hemží, tak bych tak možná činil dodnes a Lidové noviny by pro mě musely vydat zvláštní číslo.

Nejvíce mě pobavil Váš třetí bod. Při jeho čtení jsem si vzpomněl, že když jsem jako student za bývalého režimu pochyboval o efektivnosti chozraščotu, tak mi přednášející na VŠE argumentoval názory perestrojkového akademika Abalkina a názory nějakého renomovaného profesora politické ekonomie socialismu z Leningradského ekonomického institutu imeni Plechanova, jehož jméno jsem už zapomněl. S úsměvem Vám musím sdělit, že Vaše argumentace má pro mě stejnou cenu jako přesvědčování bývalého vyučujícího. On oproti Vám uvedl alespoň konkrétní jména.

Úplně jsem se zarazil, když jsem si přečetl, že nemám rád EU. Já jsem si myslel, že mám velmi rád francouzskou Rivieru, Tyrolsko, Bavorsko, Dánsko a Norsko, které, určitě jsou součástí EU. Já nemám rád pouze iracionální pasáže některých evropských direktiv prosazované některými příliš horlivými evropskými politiky a bruselskými úředníky. Cožpak Vy máte rád všechny naše politiky a vládní úředníky?

Co se týká dalších Vašich poznámek, tak pokrývají tak velký prostor (přinejmenším od Šumavy k Tatrám), že polemizovat s nimi písemně je pro mě velice nákladné, a proto někdy, budete-li mít náladu, si to můžeme sdělit verbálně.

Mrzí mě jen, že jste nepožádal o otištění Vaší reakce, protože bych Vám rád na ni odpověděl a myslím, že by se čtenáři slušně bavili.

Vždy je třeba končit pozitivně, což nyní činím i já. Váš kritický článek o V. K., který vyšel v MF Dnes 19. 6. 2001, byl daleko lepší než ten, který jsem si dovilil mírně a ohleduplně kritizovat.

12.11 Korupce soukromá a politická

Pojem korupce se obecně váže ke směně, v níž jeden z účastníků svévolně zneužije delegovanou pravomoc a prodá někomu něco, co mu nepatří. Zároveň si přivlastní formou krádeže příjem z prodeje. Takový člověk svým jednáním porušuje pracovní, manažerskou nebo jinou psanou či nepsanou smlouvu k svému obohacení na úkor někoho jiného.

V případě korupce v soukromé firmě, kde jeden ze zaměstnanců nakupuje pro svého zaměstnavatele polotovary za vyšší cenu, než by bylo nezbytné, a obdrží samozřejmě za to od dodavatele tzv. všimné, nese náklady tohoto korupčního jednání vlastník firmy. Vyšší náklady na zboží a služby mu snižují zisk. Dělí se o něj, aniž to ví, se svým zkorumpovaným zaměstnancem. Nedokáže-li si vlastník uhlídat svůj majetek před rozkrádáním, platí za svou neschopnost ve formě ztrát z podnikání, až mu konečný účet vystaví na návrh věřitelů soud prohlášením konkursu. Je donucen rozprodat nerozkradený zbytek svého majetku, z příjmu

uhradit dluhy a ukončit podnikání. Důsledky korupčního jednání v soukromém sektoru nese zcela vlastník, který díky vlastní neschopnosti či výše popsanému nemorálnímu jednání svých zaměstnanců ztrácí konkurenční schopnost a následně místo na trhu. Ve světě velkých korporací se složitými vlastnickými propojeními dochází v případě rychle rostoucích firem k oslabování vlastnických kontrolních vazeb. Pokud vlastníci neprosadí systém řízení a kontroly odpovídající aktuální velikosti nadnárodní společnosti, dochází často k vytváření korupčního prostředí v soukromém sektoru.

Nežřídká se ovšem stává, že pokud je bankrotující firma dostatečně velká nebo známá a její majitelé mají dobré politické kontakty, přenesou se náklady způsobené nedostatečným řízením na celou společnost. Tímto způsobem se přenáší korupce ze soukromého sektoru do veřejného. V tomto případě nelze vždy jednoznačně určit, kdo korumpuje a kdo je korumpován. Někdy jsou iniciátory korupce podnikatelé či manažeři, jindy politici. Poněvadž prokazování iniciace je velmi složité i v soudních sporech, reaguje na tuto skutečnost vývoj legislativy v mnoha zemích sblížením trestních sazeb pro obě strany korupční směny. Nezbytným předpokladem korupčního jednání je nezpochybnitelnost empirického důkazu o chování politiků, kteří peníze daňových poplatníků nevydávají nezištně. Očekávají za ně volební hlasy nebo finanční podporu. Vzhledem k velkému množství konkrétních tuzemských případů korupce nás může těšit, že ani země EU nejsou vůči této chorobě imunní, jak svědčí nedávný příklad krachu německého stavebního koncernu Phillip Holzmann, který před 3 lety, kdy byl ve finančních potížích, obdržel za významné podpory spolkového kancléře finanční příspěvek od státu ve výši 125 milionů eur.

Pro politiky je typické, že zneužívají své pravomoci k podpoře svých „klientů“, ovšem na účet jiných. Těmito klienty zcela nedávno byli podvedení členové družstevních záložen (kampeliček). Naši zákonodárci jim odhlasovali odškodnění až do výše 90% jejich vkladu, což každému z nich v průměru „přihraje“ částku 56 000 korun. Že se jednalo o učebnicový příklad korupce, potvrdil poslanec Parlamentu České republiky, který zdůvodnil potřebu odškodnit poškozené tím, že samotní politikové se v reklamách angažovali v podpoře spoření v kampeličkách. Na tomto případě korupce vydělali pouze politikové, a to hned dvakrát. Poprvé inkasovali za svou propagaci kampeliček a podruhé ve formě přízně téměř 91 tisíc kampeličkářů v nedávných parlamentních volbách. Kdo tuto sociální spravedlnost zaplatí? No přece ti okradení, jimiž jsou v tomto případě všichni obyvatelé České republiky, z nichž na každého v průměru připadne částka 510 korun.

Neméně závažným případem korupce je, když vláda vyhlásí bez bližšího vysvětlení konečným vítězem veřejné soutěže na privatizaci státem kontrolované firmy uchazeče, který byl druhý v pořadí. Takováto „asiatská“ bohorovnost je ovšem v dnešním světě těžko stravitelná. Následný prudký pokles kursu akcií privatizované firmy jako důsledek podivuhodného rozhodnutí vlády svědčí o tom, že vládní rozhodnutí nebylo v tomto případě v pořádku. Velmi překvapivé reakce burzy, kdy každá zpráva o tom, že subjekt, jehož vláda schválila jako budoucího nabyvatele podstatné části české chemie, má prostředky na nákup státního podílu, sráží kurs akcií privatizovaného subjektu směrem dolů je dalším argumentem zpochybňujícím věrohodnost vládního rozhodnutí.

Pod pojem korupce lze jednoznačně zahrnout úmluvy označované jako „smlouvy otáčecích dveří“, které umožnily některým politikům a vysokým státním úředníkům usednout do

významných pozic členů orgánů, zaměstnanců či konzultantů v podnicích, jejichž vývoj v minulosti významně ovlivnili. Cožpak dnes stále nesedí mnoho bývalých ministrů či jejich náměstků právě na takovýchto postech ve významných akciových společnostech, jejichž zvláštní způsob privatizace či tržní regulace ještě ve svých veřejných funkcích pomáhali prosazovat?

Korupce však nemusí být vždy nemorální. Za určitých okolností se korupční jednání může stát pochopitelnou a ospravedlnitelnou reakcí na selhání institucí státu. Smutným příkladem je vynucené korupční chování pacientů, kteří ve své racionální touze po co nejlepším ošetření dodatečně platí za něco, co by měli mít v našem „bezplatném“ zdravotnictví automaticky zajištěno. V mnohých případech tak činí proto, že prostě nemohou za určitý úkon či léčbu řádně zaplatit. Různé typy korupčního jednání v této oblasti jsou považovány za naprostou samozřejmost. Lékařská odborová *camorra* by se namísto úsilí o zachování zdražování lékařů prostřednictvím povinného členství v ní, měla razantněji zasazovat o změnu přžívajícího nerovného vztahu mezi lékařem a pacientem v našem uměle nedostatkovém, a tedy diskriminačním zdravotnictví.

Za korupci jsou odpovědni ti, v jejichž pravomoci je vytváření či uchovávání umělých překážek, z nichž těží někteří šikovní jedinci a dobře organizované zájmové a profesní skupiny. Politikové svými pravomocemi a rozhodnutími mohou na občany uvalovat stále vyšší a vyšší náklady. Téměř každá lidská aktivita vyžaduje v současnosti udělení licence, koncese, autorizace či jiné formy státního povolení. Rozhodnutí politiků o povoleních či zákazech jsou vždy vedena ziskovým motivem, který může být uspokojen buď volebními hlasy, nebo penězi. Náklady spojené s politickou korupcí platí vždy buď daňoví poplatníci, nebo „zajatí“ zákazníci korumpujících společností, jimiž jsou opět běžní spotřebitelé.

Korupce je způsobem chování, který se prosazuje v důsledku institucionálního selhání. Je procesem, který nikdy sám o sobě nekončí, existují-li pro něj vhodné podmínky. Proto by hlavní pozornost měla být věnována institucionálnímu rámci, který při svém selhání může vytvářet špatné motivace, vést k nevhodným způsobům chování, nekonkurenceschopnosti a nízké ekonomické výkonnosti. Z toho vyplývá, že boj proti korupci se nemůže stát obsahem politiky, nebudeme-li pod pojmem politika chápat strategii změny současného systému institucí a pravidel hry. Obecně formulované stanovisko o intenzivním boji proti korupci formulované v textu Koaliční smlouvy ČSSD a Koalice je pouhým hozením hrachu na zeď, pokud vláda nepřistoupí k návrhu systémových změn a skutečných reforem jednotlivých oblastí státní správy. Nepomohou ani kosmetické změny v rámci procesu přibližování k EU, nýbrž pouze zásadní strukturální reforma opřená o dlouhodobé snižování úlohy centrální vlády a podílu státu ve společenském životě může odstranit příhodné podmínky pro rozvoj korupčního jednání a chování. Toto stanovisko vychází z analýzy chování subjektů podle měnícího se indexu ekonomické svobody. Je empiricky prokázáno, že s rostoucím indexem ekonomické svobody (tj. s menším zasahováním státu do ekonomiky) dochází k omezení výskytu korupčního jednání. V zemích s vysokými hodnotami indexu ekonomické svobody (USA, Švýcarsko, Velká Británie, Singapur apod.) je výskyt korupčního jednání podstatně nižší a navíc se je daří účinně odhalovat. V zemích, kde korupce vzkvétá, kde se stala běžnou normou chování a jednání, se proti ní také těžko bojuje, protože ji veřejnost nepovažuje za něco nepřirozeného a odsouzeníhodného, nýbrž za naprosto běžnou záležitost. Vlády těchto zemí samozřejmě verbálně bojují proti korupci a v rámci tohoto boje stále více zasahují do

hospodářských a jiných aktivit, které se pokoušejí různě regulovat. Většinou tím vytvářejí ještě lepší podmínky pro rozvoj korupčního prostředí.

Epidemii lze efektivně zastavit, odstraní-li se přátelské podmínky pro její rozšiřování. Korupce je nemoc, která se jen zřídka vyskytuje izolovaně. Velmi ji svědčí prostředí, v němž státní orgány zasahují často a pokud možno do všech lidských aktivit. Důsledným a systematickým odstraňováním příznivých podmínek pro přežívání infekce začne nemoc ustupovat sama.

Napsáno 16. května 2002.

12.12 K vládnímu programu 2002

Jak hodnotíte výsledek voleb s ohledem na další úroveň podnikatelského prostředí?

Jedním z předpokladů pozitivního rozvoje podnikatelského prostředí je politická stabilita. Výsledek voleb nevytvořil předpoklady pro sestavení silné vlády s většinovou parlamentní podporou. Vládní koalice sestavená ze stran s výrazně odlišnými volebními programy (ČSSD a US-DEU) a ze strany tradičně koaličně málo loajální (KDU-ČSL) s podporou pouhých 101 hlasů v Poslanecké sněmovně nemůže vytvořit silnou vládu. Tento stav by byl výhodou, kdyby podnikatelské prostředí v České republice nevyžadovalo žádných podstatných změn a nebyla by k dispozici politická síla, která by mohla ovlivnit prostředí směrem k horšímu. Za takovýchto hypoteticky pozitivních okolností by k nám připlouval zahraniční kapitál v neztenčené míře, aniž bychom velké zahraniční investory museli uplácet pomocí investičních pobídek vyplácených s daní odváděných našimi malými, středními i velkými podniky. Bylo by snadné založit firmu, rychle dosáhnout její zapsání v obchodním rejstříku, jakož i úpravy odrážející změny majetkových a jiných právně relevantních vztahů. Nemusely by vznikat další státní instituce jednou na podporu malých a středních podniků, jindy na podporu velkých podniků a jejich málo konkurenčního exportního zboží, které jednou nahrazují nedostatky samotných podnikatelských subjektů, jindy jejich úvěrových či pojišťovacích institucí. Ziskové podniky v České republice by se nevyhýbaly placení daní, které se ve srovnání s okolními zeměmi stávají nekonkurenčně vysoké, a nepřesouvaly by svá sídla do daňových rájů či zemí s nižší daňovou sazbou. Dochází k tomu, že stát prostřednictvím daní, povinných odvodů a vysoce nákladných opatření vyvolávaných stále podrobnějšími předpisy a regulacemi z firem finance odčerpává, aby do některých z nich mohl tyto prostředky vrátit. V takovém politicko-ekonomickém prostředí význam státu a jeho institucí narůstá, což zvyšuje míru podnikatelského rizika spojeného s každými demokratickými volbami. Zdá se, že jedinou významnou informací z připravovaného programového prohlášení vlády pro podnikatelské subjekty podnikající v České republice či uvažující o podnikání u nás je její odhodlání přispět k co nejrychlejšímu vstupu České republiky do EU.

Co očekáváte, a co by měla pro podnikatele udělat nastupující vláda?

Očekávám, že koaliční vláda ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU bude pokračovat v selektivním poskytování privilegií (investičních pobídek, přímých a nepřímých subvencí a podpor, ochrany dílčích trhů pomocí regulace vstupu či nabídky produktů), přičemž náklady tohoto přerozdělování ponese daňoví poplatníci, spotřebitelé a neprivilegovaní výrobci. Neočekávám, že by se výrazně jinak chovala případná vláda velké koalice ČSSD – ODS či

menšinová vláda ČSSD podporovaná kýmkoli, včetně KSČM, protože implicitní rudé spojení ČSSD s KSČM nelze po posledních volbách vyloučit.

Pokud vláda nepřistoupí na racionální snížení daňové zátěže pro podnikatele, tak by měla alespoň přispět ke zjednodušení daňového systému, který sníží náklady jak pro daňové poplatníky, tak i pro vládu, a ke změně ve způsobu platby sociálního a zdravotního pojištění. Toto povinné pojištění doposud platí zaměstnavatelé. Když se dostanou do potíží, např. nedostatek peněžní hotovosti, tak přestávají platit a ve státních fondech se zvyšují nedoplatky. Často se stává, že zaměstnavatelé, jejichž firmy se dostanou do obtížné hospodářské situace, přesvědčí své zaměstnance, aby „onemocněli“, odešli na „nemocenskou“ a oni se tak vyhnuli povinnému placení sociálního a zdravotního pojištění a tuto povinnost za ně převzal stát. Kdyby se zaměstnancům navýšila hrubá mzda o 35%, tj. o souhrnnou částku sociálního a zdravotního pojištění placeného zaměstnavateli, a došlo k přímému propojení zdravotního a nemocenského pojištění, čímž by se vytvořily podmínky, které by bránily lékařům podléhat pacientům při zneužívání našeho sociálního systému, byly by zaměstnancům sráženy veškeré povinné odvody do státních fondů z jejich navýšené hrubé mzdy. Toto opatření by s sebou neslo několik výhod. Zaměstnanci by zjistili, kolik ve skutečnosti platí na sociální a zdravotní pojištění, zvýšila by se platební morálka, zaměstnanci by sami včas opouštěli neperspektivní pracovní místa místo toho, aby se „mrskli marod“, zvýšily by se příjmy a snížily by se nedoplatky ve státních fondech. Tato změna by také nutila podnikatele dříve vyhlášovat platební neschopnost a úpadek, z čehož by měli prospěch také jejich věřitelé, poněvadž by na ně při realizaci konkurzní podstaty nepochybně více zbylo. Takovéto racionální opatření by mohla podpořit také KSČM.

26. června 2002. Otištěno v týdeníku Profit v červenci 2002.

12.13 Zakladatel světového populismu by měl radost

Koaliční vláda sestavená na základě výsledků červnových parlamentních voleb získala důvěru Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Tímto hlasováním bylo automaticky schváleno rovněž Programové prohlášení vlády.

Toto rozhodnutí našeho zákonodárského sboru by nepochybně velice potěšilo zakladatele Populistické strany ve Spojených státech a jejího prezidentského kandidáta v roce 1892 Jamese B. Weavera. Ve své neúspěšné prezidentské kampani před 110 lety prosazoval neomezený růst peněz v oběhu a ochranu zemědělského trhu, aby bylo zabráněno poklesu cen produktů amerických farmářů. Dále požadoval progresivní růst daní z příjmu, regulaci zisků, státní vlastnictví železnic a státní řízení železniční dopravy. Tento program byl před 110 lety americkými voliči odmítnut a Populistická strana byla po čtyřletém živoření pohlcena Demokratickou stranou. Svým programem velkých a v té době nerealistických slibů se tato politická strana tak zdiskreditovala, že slovo populismus v jakémkoliv slovním tvaru se neodvažují dát do svého názvu ani ti největší političtí avanturisté. Jednoznačně pejorativní chápání tohoto pojmu se ovšem už dávno netýká jeho obsahu. To konečně dokazovaly výsledky četných voleb v mnoha zemích v průběhu minulého století. Nejinak tomu bylo i u nás v prvních volbách nového tisíciletí.

Pouze v jedné položce z pěti klíčových volebních taháků amerických populistů by se na první pohled mohla projevit nekompatibilita s novým vládním prohlášením. V prohlášení nové vlády

se skutečně nesetkáme s požadavkem progresivního růstu daní z příjmu. Je to patrně proto, že politikové za 100 let zjistili, že růst daňové sazby nemusí nezbytně vést k růstu daňových příjmů státního rozpočtu. Naopak k růstům rozpočtových příjmů daleko pravděpodobněji povede pokles daňových sazeb. Zvláště to platí pro země, v nichž se domácnosti a firmy umně dokážou vyhnout daňovému břemenu. K nim se naše země nepochybně řadí. Razantním růstem rozpočtových výdajů a prohlubováním rozpočtových deficitů v následujících letech neponechává naše nová vláda nikoho na pochybách, že ani v tomto bodě se nedostane do rozporu se starými americkými populisty.

Nic není zadarmo, na rostoucí rozpočtové výdaje si vláda musí stále více půjčovat. Věřitelé vládám většinou rádi půjčují, protože mají jistotu v návratnosti svých prostředků. Tato jistota je podložena vládní daňovou mocí. Rostoucí vládní deficity nesplatí nikdo jiný než naši občané a firmy ve formě přímých daní, daně z přidané hodnoty, spotřebních daní, cel, apod. Aby se celková daňová zátěž při rostoucích rozpočtových výdajích mohla snižovat, musel by hrubý domácí produkt České republiky dlouhodobě růst alespoň o 5% ročně. Dosažení této ekonomiky, politiky bydlení, školství, zdravotnictví, sociálního a důchodového zabezpečení a sféry státní správy v Programovém prohlášení zhoła nemožné. Ambice populistů se totiž vždy zcela realizovaly ve společenských rozdělovacích procesech, tam jsou nepřekonatelní. Naopak v procesech tvorby hodnot bychom je hledali marně.

červenec 2002

12.14 Předvolební a povolební populismus

Už 111 let používají novináři a političtí komentátoři pojem populismus. V roce 1891 byla ve Spojených státech založena Populistická strana. Reprezentovala zájmy především farmářů z amerického Středozápadu a Jihu, kteří hledali mocenský nástroj na zastavení stálého poklesu cen zemědělských produktů. Z tohoto důvodu požadovali zvýšení množství oběživa formou neomezené ražby stříbrných mincí. K hlavním ekonomickým bodům jejich programu patřily požadavky na progresivní růst daní z příjmu, regulaci zisků, státní vlastnictví železnic a státní řízení železniční dopravy. V politické oblasti usilovala Populistická strana takové úpravy demokratického politického systému, které by umožnily zachování společenského postavení farmářů přes zřejmý pokles jejich významu v hospodářské struktuře společnosti. Po určitém volebním úspěchu v roce 1892 byla Populistická strana o čtyři roky později pohlcena Demokratickou stranou, která z velké části převzala její volební program.

Není bez zajímavosti, že v polovině 70. let XX. století byly všechny požadavky původních populistů beze zbytku splněny. Subvencování cen zemědělských produktů a ochrana zemědělského trhu se staly obvyklými charakteristikami vyspělých tržních ekonomik. Inflační emise peněz se stala naprosto nezpochybnovaným právem centrálních bank těšících se časově neomezenému emisnímu monopolu na peněžní hotovost. Progresivní zdanění a regulace zisků se po II. světové válce staly základem hospodářských politik evropských zemí a také hlavní příčinou jejich ekonomického a technologického zaostávání. Státem vlastněná a řízená železniční doprava se dávno stala tvrzí nejradikálnějších odborových skupin, ale také se v mnoha zemích přeměnila v dopravní muzeum. Je překvapující, že s programovými cíli Populistické strany, které voliči v roce 1896 jednoznačně odmítli, jsou kompatibilní programy všech našich současných politických stran, včetně pravicových. Zatímco programová shoda

současným politickým stranám nevadí, tak žádná z našich 29 kandidujících politických stran nenašla odvahu dát do svého názvu přívlastek populistická. Tento přívlastek by byl vzhledem k jejich programům určitě výstižnější než nejčastěji užívaná adjektiva demokratická, sociální, národní či občanská. Je tomu asi proto, že obsah pojmu populismus si lidé všeobecně spojují se zjednodušeným a líbivým řešením problému, s nímž se národ potýká, bez ohledu na náklady a konečné důsledky řešení.

Doufejme, že straničtí vůdcové sešikovaní do vládnoucí koalice budou po volbách daleko obezřetnější v dalším naplňování původního populistického programu. Věřme, že nedopustí ještě větší ochranu zemědělského trhu, která znamená vyšší ceny potravin pro spotřebitele. Takový státní zásah si většinou vynucuje nesmyslnou reakci centrální banky v podobě růstu množství peněz v oběhu, protože se obává, že ke stávce vždy připravení železničáři budou žádat úpravu svých mezd v závislosti na cenovém růstu. Takové opatření zvýší cenovou hladinu, vyvolá inflaci a znehodnocuje nejen celoživotní úspory, ale také hodnotu všech ostatních statků, které si lidé svou prací poříдили. Samozřejmě, že vrcholným úspěchem populistů by bylo jakékoli zvýšení daňové zátěže, která nám v současnosti ukrajuje bez mála téměř polovinu našich příjmů.

Přejme si, aby se po volbách necítili naši politici vázání populárními sliby hájení tzv. národních zájmů proti ziskuchtivým cizím konkurentům a nesoustředili svou energii na kritiku institucí, o jejichž fungování daleko od vlasti toho mnoho nevědí. Patrně je snazší řešit evropské problémy než ty domácí, jejichž příčiny by měli za posledních 12 let detailně znát, např. v případě nenasytité železniční dopravy, nedostatečně udržovaných silnic, podivně fungujícího trhu s bydlením, nákladného školství, zdravotnictví, přebujelého sociálního systému, neperspektivního důchodového systému a přežívajícího fiskálního centralismu a pragocentrismu. Náprava těchto nedostatků je úzce spojena s vytvořením transparentního podnikatelského prostředí, které si nelze představit bez odstranění mnoha nadbytečných regulací, omezení přerozdělovacích procesů, snížení daní a zjednodušení jejich výběru, zprůhlednění legislativy a zvýšení účinnosti jejího vymáhání. Poněvadž stát v uplynulých letech selhal v prosazování těchto principů, je nezbytné vytvořit podmínky, které by umožnily samosprávným orgánům, krajům a obcím, suplovat ustavičné selhávání státních institucí. K tomu však musí být patřičně fiskálně vybaveny. Samozřejmě, že na úkor státu. Tím se omezí prostor i pro neustále vzkvétající populismus, který se stal neocenitelným předvolebním pomocníkem. Proto nedopustme, aby den po volbách byla zahájena další předvolební kampaň!

červenec 2002